

ETNOLOG

GLASNIK KR. ETNOGRAFSKEGA MUZEJA
V LJUBLJANI

LE BULLETIN DU MUSÉE ROYAL D'ETHNOGRAPHIE
À LJUBLJANA

REDAKTOR:
DR. NIKO ŽUPANIĆ

KNJIGA XII

LJUBLJANA
1939

44061

~~48344~~

VSEBINA — TABLES DES MATIÈRES

Strana

M. Gaspari: O ljudskih slikah na steklo — Das slovenische Hinterglasbild	5
J. Kelemina: Popa Dukljanina „Libellus Gothorum“ (I-VII) — Zum Libellus Gothorum des Popen Dukljanin (I-VII) . . .	15
I. Šašelj: Slovenski pregovori in reki iz rastlinstva — Slovenische Sprichwörter aus dem Pflanzenreiche	36
E. Stadler: Pravljica — The Tale	41
A. Mrkun: Lov na polhe v Dobrépoljski okolici — Der Billichfang in der Umgebung von Dobrépolje	76
M. Goričar: Doneski k postanku in pisavi rodbinskih priimkov in krajevnih imen med Slovenci — Beiträge zur Geschichte der Entstehung und Schreibweise der Familien- und Ortsnamen in Slovenien	82
I. Šašelj: Slovenski pregovori iz rudninstva — Slovenische Sprichwörter in Bezug auf die Erze	123
Fr. Krumpetar: Oznanična knjiga pri Sv. Gregorju iz 1. 1830—34 — Das Verkündbuch bei S. Gregorij P. Ortnek vom J. 1830—34	127
V. Steska: Spomin na povodenj v Železni Kapli — Erinnerung an die Überschwemmung in Železna Kapla	142
F. K. Kos: Slovenska svatba — Noces en Slovénie	145

KRONIKA, REFERATI IN KRITIKA:

Etnografski muzej v Ljubljani v letih 1936—38	152
Univ. prof. J. Páta (ob petdesetletnici — V. Bučar)	156
† G. D. Balasčev (V. Bučar)	159
Д. М. Одинецъ (Preobraženski N.)	159
Kočevski Zbornik (F. K. Kos)	161
Кабардинский фольклор (N. Preobraženski)	165
Težave našega Etnografskega muzeja	171

Maksim Gaspari:

O ljudskih slikah na steklo.

S posebnim ozirom na Slovenijo.

o je naš meščanski človek pred kakimi 80 leti hodil po idrijskih brdih in Poljanski dolini, je pri vstopu v kmečki dom zagledal živopisnemu vencu podobno borduro okoli stropa — borduro znamenitih ljudskih slik na steklu.

Ta meščanski človek, ki je imel še nepokvarjen in uravnovešen čut za estetsko umetnostno formo, je sprejemal in doumeval z zdravim razumom in srečnim užitkom tudi lepote naše folklore. Sodobnemu, od dinamike, strojev, otopelemu človeku je tako uravnovešenje čuta skoraj neznano in tuje. Navidezna čuda in pridobitve moderne civilizacije so zaslužnija človeško duševnost do strahotne apatije, katera nas vodi v propast, če se ne vrnemo pravočasno na pota etične morale in skromnega naravnega življenja.

Baš v sodobni likovni umetnosti imamo priče in dokazilne primere duhovne dekadence v labirintih modernih umetnostnih razstav, pa tudi v ostalih kulturnih področjih.

Kdor se bo vrnil iz razbrzdanih vrtincev sodobne civilizacije v duhovno polje moralnih vrednost, iz oglušujočih velemest v samoto gorskih selišč, bo še deležen blagoslova nekdanjega srečnejšega življenja. V luču takega blagoslova bo bolje videl in lepše občutil tudi izdelke našega ljudstva, ter bo spoznal globoke duševne vrednote etnografije, katera korenini v tradicijah poštene umetnosti in obrti. Našel bo priliko tihe poglobitve v lepoto ljudskih vezenin, v tipologijo in ornamentiko keramike, majolik in pečnic, slikanih kozarcev

in steklenic, zanimala ga bo ljudska plastika in predmeti iz lesa, pohištvo kmečke sobe, preslice, rožnate zibelke, skrinje in kolovrati ter naša slovenska posebnost panjske končnice. Zaljubljen se bo v pisane velikonočne pirhe, v kovinske umotvore, v bohkov kot in jaslice, morda pa bo predvsem njegova pozornost navezana na ljudske, živo-barvane slike na steklu.

Polje o narodopisni panogi ljudskih slik na steklu je še dokaj neraziskano in neobdelano. Primanjkuje nam tozadevnih, znanstveno-zgodovinskih, kakortudi strokovno večjih tehniških podatkov in analiz. Slikanje na steklu je bilo znano že Egipčanom in Bizantincem, ter je antičnega in orientalskega izvora. Do najvišje stopnje umetnostnega izraza se je dvignilo v Benetkah v zgodnji renesanci, kjer so slikali v velikih množinah male, nabožne in relikvijske podobice iz stekla. Od 18. stoletja dalje pa se je razširilo po vsem kulturnem svetu. V evropskih alpskih deželah so se prvotno bavili s slikanjem na steklu samostanski menihi, pozneje v 18. in 19. stoletju pa so nastale za to panogo hišne industrije ali domače delavnice. Največ jih je bilo na Bavarskem, Tirolskem, Saksonskem in v Šleziji. Tudi pri severoslovanskih narodih in Ukrajincih je bilo to slikarstvo priljubljeno, manj pa pri južnih Slovanih, Srbih in Bolgarih. Iz omenjenih alpskih dežel in hišnih industrij so raznašali popotni prodajalci po semnjih in selih med drugim industrijskim blagom slike na steklu, ki so se tudi pri nas radi svoje verske motivike in pester barvitosti hitro udomačile. Pojavili so se po Sloveniji ljudski slikarji, ki so pričeli slikati po teh vzorih. Nastale so hišne slikarske delavnice, predvsem na Gorenjskem, v Poljanski in Selški dolini, v Kropi. Kamni gorici, Bohinju, na Črnem vrhu nad Idrijo, v čepovanjski okolici in še v nekaterih krajih v manjšem obsegu.

Kot na primitivnih ljudskih lesorezih in odtisih za nabožne podobice, je bilo slikanje na steklu takorekoč kolektivno delo, kjer i je delila zaposlitev na eni sami sliki cela vrsta rok. Seveda so bile iz takih kolekcij izločene slike visoke umetnosti, ki so jih izdelovali tudi poklicni cerkveni slikarji in podobarji. Dasiravno so bile slike na steklu pretežno kolektivni izdelki, vendar imajo svoje umetniške vrednote, ki so doumljive v naravni enostavnosti in neposredni stilizaciji risbe, kakortudi v ognjevitem blesku in čistoti barv, katerih skala ni bila posebno obširna. Vsebovala je v glavnem: rdeč cinober, ultramarin, oker raznih nians, zeleno, belo in črno barvo. Dekorativna moč tega slikarstva temelji na ploskovnem pojmovanju kompozicije, združene z drastično rožno ornamentiko. Podobno kakor na kera-

mičnih predmetih, je stilizacija in tehnika slikanja na steklu povsem prilagojena gladki strukturi in tvarini stekla, kar se zlasti jasno kaže v potezah čopiča, v zelenih listih, cvetih in rdečih rožah, pa tudi pri oblakih in modelaciji oblčil. Baš pri teh slikah je našlo moderno

Slika 1. „Simon. in Judeš“

slikarstvo za ekspresionizem in plakatno umetnost mnoge pobude in vzore, ki jih je pa le redko prav pojmovalo in posnemalo. — Od časa do časa skuša tudi pri nas kak slikar s tehniko slikanja na steklo — seveda v stilu impresionizma ali celo v kaki modni, prisilno-originalni maniri — kar je umevno mnogo komodnejše, nego je bilo

nekdanje jasno, formalno stilno prednašanje. Da ni tako enostavno postati čez noč umetnik slikanja na steklo, vem iz lastne prakse, ker sem izdelal več takih podob in pri tem zadel na razne težkoče tehničnega značaja, predvsem radi krhkosti ploskve (stekla), radi negativnih obrisov ter postopnega sušenja barvnih plasti, pri katerih je treba točno vedeti vrstni red pastoznih in lazurnih nians. Slikar, ki bi se temeljito in vztrajno osredotočil na tako delo, bi pa verjetno dosegel z novejšim pripomočki in barvili tudi nove tehničke rezultate.

Ljudska umetnost ima v slikarstvu na steklu svoje najvrednejše in najizvirnejše dobrine, ki spadajo v duševno in kulturno območje kmečkega življenja in doma. Te steklene podobe so najvažnejši dekor bohkovega kota v kmečki hiši. Nameščene so bile tudi v malih cerkvah, podružnicah, često kot 14 postaj križevega pota, pa tudi v znamenjih in kapelicah je bil njih prostor. S svojim neizčrpnim virom upodabljanja nabožnih motivov so predstavljale skoro vse bolj znane svetnike, predvsem pa: sv. Florjana, sv. Jurija, sv. Marjeto, sv. Antona, sv. Janeza, sv. Genovefo, sv. Lenarta, sv. Barbaro, sv. Jerneja itd.

Poleg svetnikov in Marije so najpogostejše slikali sv. Trojico, Križanega, Srce Jezusovo in Marijino, Sv. tri kralje Adama in Evo, rojstvo, poslednjo sodbo, Kano Galilejo, 7 zakramentov, izgubljenega sina in druge zgodbe iz biblije ter votivne spominske slike. Redkejši pa so bili prizori iz vsadkanjega življenja, skoro docela pa manjka žanrske in humoristične vsebine, kakor jo najdemo na panjevih končnicah, katere so čista slovenska narodopisna izvirnost. — V protestantovskih pokrajinah so imeli tudi na steklo slikane napise pregovorov in ornamentalno okrašene molitve iz Sv. pisma. Če pazljivo premostrimo in raziskujemo vso motiviko slikarstva na steklu, pa najdemo njihove prve predhodnike v renesanci, zlasti na slikanih oknih in heraldičnih šipah.

Preden preidem na tehnično razmotrivanje tega slikarstva, naj omenim še njegovo kupčijsko in ljubiteljsko vrednost, katera je v zadnjih letih nekoliko nazadovala. Radi rastočega pomanjkanja denarnih sredstev je bilo na prodaj dovolj slik na steklu. Revnejši kmetje so jih razprodali raznim agentom in zbirateljem po najnižjih cenah. Tako so se izpraznili kmečki domovi zlasti po Gorenjskem tega lepega starega dekorja, kateri je sedaj napolnil stanovanjske prostore raznih meščanov in etnografov. V obmejnih alpskih naseljih Koroške in Štajerske je sicer še dobiti teh kmečkih podob, vendar pa so tudi tam vedno redkejšje. Da se je pri kupčijski menjavi mnogo podob pokvarilo in pobilo, je umevno. Verjetno pa je, da bo kupčijska

vrednost slik na steklu porasla in sicer iz dveh naravnih razlogov, prvič, ker jih nihče več ne izdeluje, drugič pa, ker se jih mnogo pobije in uniči. Postale bodo sčasoma draga starinska redkost.

Kakor sem omenil, so se bavili s slikarstvom na steklu že stari Egipčani in Rimljani, zato so dobro poznali tudi izdelavo stekla.

Slika 2. „Kronanje Marije“

Pozneje so bile vodilni kraj steklarske industrije Benetke, kjer so izdelovali slovito benečansko brušeno in marmorirano steklo. V severnih deželah, zlasti v Šleziji, na Bavarskem in Češkem moremo zasledovati to industrijo celo v 14. stoletju. Pri nas poznamo najstarejše steklarne v začetku 18. stoletja. Glavne so bile: Glažute na

Javorniku pri Cerknici, v Gotenici pri Kočevju, v Zagorju ob Savi, v Melinah na Goriškem ter tudi na Štajerskem pri Svetini in na Pohorju. Steklo, katerega so rabili ljudski slikarji, je bilo ceneno blago, izdelano v nizki temperaturi. Prvotna, primitivno pihana, vlivana

Slika 3. „Sv. Jurij“

in valjana stekla vsebujejo polno mehurjev, brazgotin in črt, njihova ploskev je nesimetrična in vegasta. Na tako slučajnostno formacijo, na konkavni strani slikane najstarejše podobe pa so dale baš radi tega nepričakovane efekte, posebno v pozlačenih in zrcalnih plasteh, gledane od strani proti luči. Take podobe so zato lepše, originalnejše

in imajo večjo zbirateljsko vrednost nego novejše, ki so slikane na gladko, čisto steklo tovarniškega izvora. Izjemoma so nekatere starejše šipe, ki vsebujejo mnogo svinca, zelo motne. Taka stekla se čistijo z vodo, krednim prahom in alkoholom. Modrikaste in zelenkaste šipe pa bolj ohranjajo barvo pred svetlobo, nego čisto bele.

Tehnično stran slikanja na steklo so vsi strokovnjaki, ki so mi do sedaj znani, samo delno in nepopolno razmotrivali. Le poljski etnograf Tadeusz Severyn je o njej pisal v etnološki reviji „Lud“ precej izčrpno, vendar se njegov opis nanaša pretežno na severoslovanske in nemške vzore. V naših delavnicah je bila tehnika kolikor toliko različna, pri talentiranih slikarjih tudi individualna, zato bi jo bilo preobširno omenjati v raznih variantah, zanimiva pa je pri nas neka tehnična sorodnost med panjskimi končnicami in slikami na steklu, o kateri piše tudi g. Severyn. O tej panogi je razmotrival pri nas še bivši kustos muzeja v Zagrebu g. Dr. Mirko Kus Nikolajev:

Običajna tehnika slikarstva na steklu se je vršila v navadnem vrstnem redu takole:

Ljudski slikar je na omito, suho steklo narisal konture z delno modelacijo predmeta negativno po podložni predlogi ali šabloni. Konture je risal in slikal s tenkim čopičem iz dlak vidre ali kune, pa tudi z gosjim peresom tempera barvo ali pa guašem. Te konture in prvotna modelacija so bile za podlago slike ter nadaljnega dela najvažnejše. Pri tem se je slikar držal glavnega pravila: svetle konture za svetlejše, temne konture za temnejše barvne plasti, n. pr. za obrise obrazov, telesa, rok, za rdeče draperije, rože itd. je rabil svetlordeče, rjave ali ceglaste konture, za temne obleke, lase drevje in podobno je risal konture v črni, temnorjavi in modri barvi. Izjemoma se je poslužil tudi belih kontur pri modelaciji cvetja in svetlobe. Na podlagi takih, pravilno niansiranih obrisov in kontur, ki so se dobro posušile, je bilo slikanje ploskev — z izjemo nekaterih plastičnih delov — razmeroma poenostavljeno in hitro. Da se šipa pri slikanju ni zamazala in kontura ne zabrisala, je imel ljudski umetnik pod roko leseno podporo, imenovano „most“. Nadaljne barvne plasti na konturirano, suho tempera risbo je slikal navadno z oljnatimi, prstenimi barvami, katereje je sam naribal na kamnu, najprej z vodo, potem pa z oljem. Bil je to predpogoj za dobro in trpežno delo. Polaganje barvnih plasti in menjajoči se vrstni red pastoznih in lazurnih tonov, pa je bilo treba dobro pretehtati, večkrat obrniti steklo in pogledati utise barv od sprednje prave strani. Ko so se posušile te manjše barvne

skupine, je končno poslikal širokopotezno ozadje in ostale prazne ploskve z belo, modro ali rumeno barvo.

Tehnika slikarstva na steklo ima precejšnjo sorodnost z načinom slikanja v keramiki ali pa v freskah na zidu, zlasti ona tehnika, ki

Slika 4. „Marija“

se naslanja na tempero in gvaš. Ala prima slikarstvo, brez posebnega popravljanja, najbolj odgovarja tudi načinu slikanja na steklo. V smelih potezih slikane barvne ploskve rož, listov in draperij imajo na gledalca

izredno privlačnost, enako tudi plastična obdelava posameznih predmetov, vendar le do gotove meje, ki pa ne sme biti prekoračena, ker vodi slikarja v težkoče, iz katerih nastane navadno kič in skrupulo. Torej, dobro risane tenke konture in smelo, ploskovno nanešene barve ustrezajo tehniki slik na steklu v vsakem pogledu najbolje.

Spojila, emulzije in sušila, katere so rabili ljudski slikarji, so bila različna in mnoga. Za tempero: beljak in rumenjak, mleko, gumitragant, med, volovski žolč, mzirli sladkor itd., za oljnato slikanje pa: firnež, razna eterična olja, sikativi in terpentini. Nebeljen lanen firnež je najboljše ustrežal, ker je dobro in hitro sušil.

Ali je mogoča pri slikah na steklu ločitev med pristnim slovenskim delom in tujim importom? Mislim, da je to mogoče, ker imajo naše podobe v obeležju nekaj intimnejšega, nego tuje, so v tehničnem oziru enostavnejše in skromnejše, ter imajo kot vidni znak često slovenske napise. Predvsem se pa na prvi pogled poznajo slike iz škofjeloške okolice od nekega avtorja, ki je imel svojo posebno noto, zlasti v tipizaciji obrazov.

Največjo zbirko slik na steklu hrani naš Etnografski muzej v zvezi s kolekcijo prof. Grebenca. Le žal, da je pretežna večina teh podob radi pomanjkanja razstavega prostora magazinirana. Poleg muzejske zbirke so si mi znane v Sloveniji tudi večje privatne, med njimi zbirka inšpektorja g. Sadnikarja v Kamniku in zobozdravnika dr. Vrhovca v Celju. Zasebni zbiratelji imajo te podobe nameščene v takoimenovanih narodnih in lovskih sobah in predsobah. Na belem, svetlorjavem ali sivem zidu se dajo v poljubnih skupinah prav dekorativno razvrstiti. Lepe zbirke slik na steklo, ki so namenjene za prodajo, imata tvrdki „Tizian“ in A. Kos, mestni trg, Ljubljana.

Zusammenfassung.

Das slovenische Hinterglasbild.

Der Verfasser behandelt das Hinterglasbild, das seinerzeit in Slovenien in bäuerlichen Stuben, aber auch in Landkirchen und Kapellen sehr verbreitet und beliebt war. Fast in jeglichem Hause fand man im sogenannten Herrgottswinkel neben dem Kruzifix immer noch eine Anzahl bunter Hinterglasbilder, zumeist in einfachen schwarzen Leistenrahmen. Es handelt sich hierbei um sogenannte „Kraxenbilder“, die zumeist von einfacher Hand auf der Rückseite von Glasscheiben, vorwiegend religiöse Motive darstellend, angefertigt wurden. Die Bezeichnung Kraxenbild rührt von den am Rücken getragenen Kraxen her, in welchen die ländlichen Maler, in erster Linie aus den deutschen Alpenländern (Bayern und Tirol) ihre Erzeugnisse auf Wallfahrts- und Jahrmärkten zum Absatz brachten.

Im XVII. und XVIII Jahrhundert bestanden in Oberkrain, namentlich in der Wochein (v Bohinju) sowie in der Zarzer und Pöllander Gegend (sorška in poljanska okolica) Ansiedlungen von Einwanderern aus den bayerischen und tiroler Alpengegenden, die begreiflicherweise auch nach Oberkrain Kraxenbilder brachten.

In künstlerischen Hinsicht zeigen diese, oft in überaus grotesken Farben gehaltenen Malereien allerdings keinen sonderlichen Wert, sind aber in folkloristischer Beziehung sicherlich von Interesse. Die Motive sind grossenteils religiös mit buntem Blumendekor und nur in vereinzelt Fällen findet man das.

Das fremde Erzeugnis fand naturgemäss auch auf slovenischem Boden Nachahmer; diese Bilder zeigen Szenen aus slovenischen Legenden.

Vorwiegend erscheinen gewisse Heilige dargestellt, zu denen die Landbevölkerung in Nöten als Fürbitter besonderes Vertrauen hegte. Zahlreich sind Darstellungen der Geburt und des Leidens des Herrn.

Im Laufe der Zeit sind Hinterglasbilder, zumal in Anbetracht deren leichter Zerbrechlichkeit, vielfach zu Grunde gegangen, blieben unbeachtet und wurden erst in der Nachkriegszeit in Sammlerkreisen und bei Folkloristen beliebt und gesucht. Die moderne slovenische Innenarchitektur bevorzugt diese Bilder als willkommenes Dekorationsmaterial für Bauernstuben und Jagdhütten.

Die technische Seite dieses Volkskunstzweiges haben bislang der polnische Ethnograf Tadeusz Severin und Dr. Mirko Kus-Nikolajev in Zagreb, dieser in ethnologischer Hinsicht, fachmännisch behandelt.

Jakob Kelemina, Ljubljana:

Popa Dukljanina „Libellus Gothorum“ (I-VII).

Studija o starogermanskih spominih v naši zemlji

I. Razprava je zamišljena kot komentar k uvodnim poglavjem barskega Letopisa¹ s posebnim ozirom na morebitne gotske ali germanske tradicije v njem. Pričakovati smemo, da bo v kroniki, ki si pridaja ime „Libellus Gothorum“, kaj več gotskega kakor pa samo naslov. Prej pa ko se lotimo tega dela, bomo razbrali, neodvisno od kronike, gotske in germanske starine naše zemlje, da si tako ustvarimo za nadaljnjo razpravo nekako podlago. Nekaj takih spominov na gotski vek balkanske zemlje je bilo mogoče znanih tudi kronistu samemu in vplivalo na njegovo pojmovanje zgodovinske materije, ki jo prikazuje. Na drugi strani ne smemo podcenjevati vpliva literarnih tradicij onih časov: o tej točki bo govora pozneje.

V razpravi se bomo omejili na starine, ki jih nahajamo v lastni zemlji. Vprašanje o germansko-slovanskih odnosih v Zakarpatju je gotovo upravičeno, a bi moralo tvoriti predmet posebne razprave. Naj omenim na kratko nekaj točk, ki zadevajo filologijo. Poskusi, da se izvede narodno ime „Hŕvatъ“ iz germanske osnove, niso dovedli do uverljivega rezultata. Prišvarek, ki ga ima gotsko pleme pri Anglosasih in Skandinavcih — staron. Hraithgutar, staroangl. Hrædhas, Hrēdhas, Hrēdgotan — ne pride v poštev, Vasmer (gl. op. 4). Etimologija teh besed sicer tudi ni jasna in možnost, da imamo pred seboj negermanske elemente, je podana; a dokaz, da izvirajo ti vzdevki in ime Hrvat iz nepoznanega tretjega jezika, bi bil težak. Hrvaško ime pri Staroangležih nam je zaenkrat znano v oblikah Horigti, Horiti, Horoti (Alfred, Oros.). O lat. Carpathi, stisl. Harfadha in harvatъ glej Mikkola, Afslph, 42 88. Etimologija „visi v zraku“.

K starejšim razlagam besede „kasęgъ“, ki živi v slovanskih jezikih kot apelativ (Edlinger), ne kot ethnicon, je pridružil Vasmer² še eno iz germanskega (angleško, švedsko) gentilnega imena „Kasing“, — Končno je opozoril Rozwadowski³ pri narodnem imenu „Dudlębъ“

na možnost razlage iz germanščine. A preidimo k domačim stari-
nam. Od materiala, ki sem ga predložil v svojem prvem članku⁴, je
prestala, mislim, kritično preizkušnjo ena točka, namreč da se je
ohranilo ime „Got“ v nekih naših topičnih nazivih. Slovanska oblika
je *gъtъ, subst., *gъtъskъ, adj. Najbolj so nam iz virov poznani odnosi
v nekdanji Liburniji. Tukaj je morala obstajati neka večja naselbina,
ki je imela mogoče ime *Gotiscum, *Gotisca; kraje takih imen našteva
Gamillscheg, I, 306. Ravenski geograf pozna v Liburniji Puplisca,
Publisca. Naselbina je dala ime pokrajini, nazvani v srednjem veku
„terra Geczka, Geccha“ etc; pri Konstantinu Porfirogenetu Γουτζηκά,
var. Γουτζησκά (Zeuss 591.). Goduscani, Guduscani so v frankovskih
virih 9. stoletja uporno pleme v sklopu Bornove države; domača
oblika je danes Gačanin, Gatačanin, pa tudi Gatanac, in adj. gatanski⁵,
gatački. Vasmer naglaša proti Hauptmannu, da je v osnovi teh besed
*gъtъ in ne *gъdъ. — Glede imena reke Lika treba pripomniti, da se
ne more vezati s keltskim Licus, Lech⁶, ker kažejo starejše oblike
na osnovo *lūk- : v glagolskem prepisu imamo Luka⁷, v ogrski listini
l. 1352. „Leuka in regno Chroaciae“. Iz lokativa *licъ je stvoril Kon-
stantin akuzativ Λιτγαν (Skok, Nast. Vjesnik 24 (1916), 663). Ako
najdemo pri Konstantinu na istem mestu akuz. Κριβασαν, smemo
analogno tudi nastaviti lokativ *kъrbasъ in nom. *kъrbaha; v glagol-
skem zapisu krъbava, v ogrskih virih Corbavia. Ostane torej kot
siguren spomin gotske dobe Gacka. Prokopijeva beležka (Bell. get.
ed. bonn. II, 38), da je l. 537/8 general Konstantinijan mirnim potom
pridobil Gote v Dalmaciji in Liburniji za Bizanc, nam razjasni,
kako da se je gotski element tukaj ohranil. Vprašanje je seveda, ali
so to bili pristni Gotje ali samo njih sarmatski zavezniki, ker tudi
ti so si lastili gotsko ime⁸

Glede pokrajinskega imena Merania je treba upoštevati: 1) da
se javlja naziv Merania⁹ etc. v historičnih listinah med leti 1152—1260
in pomeni del hrvaškega Primorja od istrske meje do Rječine pri
Sušaku: Hauptmann, o. c. 113. — 2. Nemške kronike srednjega veka
rabijo izraz Mêrân za Dalmacijo, tako n. pr. Sächsische Weltchronik
(c. 73: Dalmacia, dat nu hetet Mereren, var. Meran), c. 30. —
3. Neodrejena je raba iste besede v nemških epih in narodnih tradi-
cijah. V znanem mestu Kronike cesarjev (1147 Ain vurste was dô zu
Mêrân) smemo misliti, recimo, na Istro; drugod je pomen neizvesten
S filološke strani moremo pripomniti: v pisavi Marania (1202, 1257)
je podan stslov. -ě- kot -a- tako kakor v dad: dêd; glej P. Skok, Čas.
za slov. jez. knjiž. in zgodovino, VIII, 118 s. — V pisavi Meirania

(1194) je pisan stsl. -ě- po načinu dalmatinskih listin z -ei-. Že Heinzl je v tej zvezi opozarjal na krajevno ime territorium Meirane južno od Zadra, danes Miranje. Akad. Rječnik, ki opozarja še na dva druga kraja tega imena, tolmači Miranje kot neutrum sg., genetiv Miranja. Mogoče je pa misliti na n. sg. *Měrganinъ, pl. *Měrgane. Nadalje imamo še severnoslovansko krajevno ime Meerane pri Glauchau, prvotno: (das) Mer, ZsfdPhil VIII, 440. V osnovi je povsod etymon neznanega izvora *měr. Na drugi strani imamo znane nazive za Gote: Mergoti, staroangleško Mæringas etc. Podstavo mēr- v Mergoti lahko vežemo z germanskim deblom *mairia N. Grenzmark; staronordijsko landamæri, N. Grenzscheide, sr.-nizozemsko mēre, Grenzpfahl i. sl. Goti, nazvani *Mairiggôs, Kluge, Stammbildungslehre § 27a, bi bili torej mejaši, čuvarji meje, ali pa Goti, živeči v mejah (rimskega cesarstva), kakor n. pr. oni vzhodni Goti, ki so se okrog l. 380 vselili v Prvo Panonijo in postali rimski „foederati“, glej pozneje. Mogoče je pa tudi računati s slovansko podstavo in to bi kazalo na stare zveze med Goti in jadranskimi Sloveni, Hrvati. Vsekakor je nemški Mērân tvorjen s slovanskim sufiksom — janinъ.

V Bosni, v banjaluškem okrogu, beleži Akad. Rječnik 2 krajevni imeni Gačani; verjetno oddaljena postojanka liburnskih Guduscanov (Vasmer l. c. 336).

V Hercegovini ob nekdanji vzhodnogotski in bizantski meji, najdemo spet Gacko (danes kraj in polje),¹⁰ nazvano tudi Metohija in kraj Anagastum, Onogošte, danes Nikšići. Ime Gacko se etimološko ne sme ločiti od prej navedenega; pri Onogoštu je že Jireček spominjal na gotsko osebno ime Anagasts. Pri Popu Dukljaninu (stran 327, 453) pripadata župi Gacko in Onogošte k pokrajini Podgorje, lat. Submontana; ta tvori eno polovico dioklitske države; druga je pa „regio Zentae“. Raško zemljo imenuje Toma Arhidiakon „terra Getarum (var. Gothorum, Gotorum) que nunc Servia seu Rascia nuncupatur“ (Šišić, ed. 50).

Ob Donavi od Beograda do Železnih vrat so bili naseljeni od l. 512. kot mejni stražarji severno-germanski Heruli, pleme, ki je imelo po Müllenhoffu s Slovani slične poteze. Sporočeno nam je nekaj imen njihovih stražarnic in postojank kakor Skulkoburg¹¹ i. dr. Zeuss¹² navaja (s. 484) neko mesto iz Paula Diacona, iz katerega bi izhajalo, da so bili *Brenti* bodisi s Heruli tesno spojen narod ali pa celo njih podrazdelek. Zeuss in za njim Much smatrata, da je Brenti dotičnega mesta koruptela za Heruli. Ta trditev se dozdeva prenačljiva, ker se povrača isto ime tudi drugod. Beowulf imenuje

na štirih mestih germansko pleme *Brondingas*, iz brand — nom. plur. in njihovega kneza *Breca*; pozna jih tudi Widsiðh¹³ (v. 25); imenuje jih obenem z Warni, Wernas, lat Varini, kojih najstarejša domovina je menda bila v Holsteinu. Brondinge stavi Much na otok Rujan, a Markwart misli na Brante (Brende, Brandinge). Sredi slovanskega plemena Havolcev (Heveller, Hevelder) ali Stodoranov najdemo izza 8. stoletja grad Brenna =, Brendan =, Brandenburg. Dvojna oblika imena Brendi: Brenni se da razložiti iz stare asimilacije nd > nn, ki jo najdemo n. pr. v frizijskem, starosaškem jeziku. Eden najbolj znanih primerov¹⁴ je beseda *panding, panning, pënnig; stvn. pënninc je izposojenka iz teh narečij, pa tudi slovanski pëñędzь. Prvotno torej Brenti niso bili severno germansko pleme.

S temi Brenti etc. smemo vezati Praedenecente, ki so nam najbolj poznani iz Ann. Franc. ad a. 824: „Abotriti qui vulgo Praedenecenti vocantur et contermini Bulgaris Daciam Danubio adjacentem incolunt“. Donavska Dakija je pokrajina vzhodno od Beograda, kjer najdemo tudi Herule. Splošno se istovetijo Praedenecenti s poznejšim krajevnim in deželskim imenom Braničevo, biz. Βρανίτσοβα, Βράνιτσα, lat. Brandiez, Brandiz, madž. Barancs, Boroncs. V znanstveni literaturi, ki se bavi s to stvarjo, pogrešam zelo važno latinsko obliko Brundusium, ki jo dokazuje Wallner iz dveh srednjeveških virov: Histor. peregr., Wilken IV, 60 in Tegenov Itinerarium. Z zahrbtnimi napadi na križarje so si Braničevci zasigurali spomin v zapadni Evropi, tako da je med Nemci nastal pregovor: sprejeti koga tako kakor vojaka pri Braničevu (als herman hinz Brandiez). Poskusimo torej filološko raztolmačiti te oblike. Lat. Brundusium in (verjetno Brandiez, — iz) odgovarja slovanski obliki *brędędzь, ki se je spet razvila iz germ. Bronding. Latinsko Praedenecenti je bavarska transkripcija slovanskega *brędenъсь iz germ. Brending — : slovanski — ę — je podan kakor v bavarskih virih običajno z — ae¹⁵ — ; namesto sufiksa — ędzь < ing je stopil domači sufiks kakor v *kalding : *klaędzь : kladenac. Mogoče je celo obstajala domača oblika *Branink, prim. ime trdnjave ob Mlavi „Brenninkolatz“ t. j. Breninkovac (Zeuss, 615). Osebnost Branič je spet tvorjeno z domačim sufiksom h germanskemu *branding : *branning.¹⁶ — Drugo ime za Praedenecente, namreč Abotriti, oziroma Osterabtrezi, mogoče kaže na to, da se je to slovansko pleme pridružilo germanskim Brentom. To se je lahko zgodilo v domovini Abodritov, v Meklenburgu.

Ali so pod „Merehani“ bavarskega geografa¹⁷ mišljeni južni Moravani, ni gotovo. — Spomin na Prokopijeve „Gothi minores“

v Moesiji najdemo še v 17. stoletju v prevodu srbske kronike.¹⁸ — Krajevno ime Anagošt na gorljiškem Timoku, ki se navaja v starosrbski državi, je mogoče tudi spomin na mezijske Gote.

V Sremu so se držali do časa Konverzije¹⁹ Gepidi. — Zapadno od Siščanov pozna Prokopij Svabe,²⁰ ki jih je po Hauptmannovem mišljenju kot obmejne stražarje tjakaj postavil Konstantin okoli l. 505. Pozneje jih je odvedel Alboin v Italijo. Ime Bakonjskega gozda na severnem robu jugoslovanskih naselbin ne izvira iz germ. *bōkunia, temveč iz slovanskega *bukovina; Elemer Moór, Westungarn im Mittelalter im Spiegel der Ortsnamen. Szeged, 1936, 19. Toda imena rečic Eika, Ikva in Wulka bi naj bila germanska (ib. 94, 106).

Germanskega izvora je mogoče ime Vipava,²¹ germ. *ūpahva, *vypava, „Aufach“. Nemški Wippach, 1086 Wipaci, 1154—6 Vipe, 1185 Wipac; ital. Vipacco predpostavljajo osnovo *vypaha. — Pri hrvaških krajevnih imenih Brgod ni misliti z Vasmerjem (Zsf sl Phil, XIII, 333) na ethnicon Burgund, ker zadostuje Štrekljev pokaz na apelativ hrv. brgud, mjesto izza grada ili sela, furl. borgutt; (Archiv XIV, 517). — V imenih hrvaškega plemstva se germanske osnove ne dajo dokazati; prim. Kačići in longb. Cacco, nomen ducis in Khaco, nom. viri, Čedadski evangelij.²² — Mirogerutići, Rad 35, 137 iz nem. Mêrgêr?

Kot *balkanskogermanske* tujke v slovanščini označuje V. Kiparsky²³ one izposojenke iz germanščine, ki se nahajajo samo pri južnih Slovenih, oziroma so na sever zašle potom cerkvene slovanščine; seznam teh besed pri Kiparskem je seveda provizoričen.

Cerkvene zadeve. K doslej znanemu gradivu je pristopila homilija v barbarski latinščini, ki jo je priobčil Morin²⁴ in iz katere je razvidno, da so še v VI.—VII. stoletju v neki cerkveni občini ilirski praznovali spomin treh gotskih mučenikov — Hildaevora, Vihila ali Juhila in Theogenes; pogani (ali Obri) so jih usmrtili v ognju. Neznano je, ali so to arijanski mučenci ali ne. — Slovenci so bili v svoji novi domovini obdani od Germanov, privržencev arijanizma. Izza 11. stoletja se oblikuje misel,²⁵ da so Štajerci, Korošci, Kranjci potomci arijanskih Gotov, ki so bili izgnani iz Akvitanije. Ta bajka je bila poslana v svet pač zato, da se osumniči slovansko bogoslužje, v kolikor se je moglo tu ustaliti, kot arijansko; prim. o tem notico v Excerptum de Karentanis²⁶.

II. Glede teksta popa Dukljanina, h kateremu prehajamo sedaj, je treba pripomniti, da je iz varijant, ki jih Šišić podaja po Orbiniju, Luccariju, Tuberonu etc., razvidno, da je moralo prvotno besedilo Letopisa biti precej drugačno, kakor ga čitamo sedaj; mogoče bi se dal nekdanji tekst iz takih odlomkov vsaj približno restavrirati,

s čimer bi preiskava dobila trdnejšo podlago. V poglavjih, ki jih bomo preiskovali, kaže hrvaška redakcija stare odnošaje mnogo jasneje kakor pa latinska, kjer je neka skrbna roka izpilila nekdanje nesoglasnosti.

Neimenovani duhovnik iz Bara v Duklji, ki je v letih 1184—1200 prevedel svoje mladostno delo v latinščino, imenuje v predgovoru slovansko redakcijo „libellus Gothorum“, latinsko pa „Sclavorum regnum“. Ni važno za nas, ali je naslov „libellus Gothorum“ obsegal celo delo, ali pa samo prvih VII poglavij, ki opisujejo dobo preseljevanja narodov do izumrtja prve, gotske dinastije. Naslov je vzet iz tradicije srednjeveških kronistov²⁷. Tukaj najdemo prav čisto partije, nazvane „liber“ ali „chronica Gotorum“; v stvari so to izvlečki iz Jordanesa; na nje se naslanja nadaljnja zgodovina dotične zemlje; pri Slovencih, kjer bi bilo izhodišče priselitev akvitanskih Gotov, ni prišlo do kronike v stilu Dukljaninovega dela. Z gotskimi gredo vzporedno hunske kronike, oziroma „vitae Attilae“ in Atilove legende, v katere je vpleteno življenje kakega svetnika. Atila je bil nekoč tako omiljen predmet polzgodovinskih prikazov, kakor n. pr. Aleksander Veliki. V gornji Italiji je razširjen v mnogih tekstih „liber Attilae“, ki ima za jedro padec Ogleja (op. 35); tudi v panonskih „Gesta Hunorum“ je Atila osrednja figura; v 15. stoletju nastane spis „Attila“ Italijana Calimacha (ed. Kardos); semkaj spadajo še poglavja Thidrekssage i.t.d.

Že od nekdanj je znano, da je v Dukljaninovi „gotski“ kroniki tako malo zanesljivo gotskih stvari. Poskus J. Rusa²⁸, da raztolmači uvodna poglavja Letopisa kot zgodovino treh bratov Amalovičev, ne pride preko posiljenih analogij; kje n. pr. ostane oseba Teoderika Velikega, o katerem bi morala gotska zgodovina pred vsem govoriti. Nasproti temu je rajnki Stanoje Stanojevič²⁹ v nekem majhnem, ali klenem članku opozoril na zmešnjavo, ki vlada v srednjeveški kronistiki glede Totile-Atile, in pripomnil, da spominja naš Totila v mnogočem na Atilo (str. 100). Vpraša se tudi, odkod Dukljaninu vse to. V določnejšo smer pokaže Hauptmann (o.c. 324-5), ko govori o „panonskem blagu“ pri južnih Slovanih. A to se ne sme razumeti tako, da se je P. D. ob panonskih virih le inspiriral, resnica je marveč, da sta I—II poglavji letopisa prenarejeni iz ogrskih „Gesta Hunorum.“

Pod tem naslovom razumemo prikaz hunske zgodovine, ki se z njim začenjajo ogrske kronike izvzemši kroniko anonimnega notarja. Vrsto teh kronik odpira Simon Kézai³⁰ z „Gesta Hungarorum“ (med 1282—1285). Vprašanje, ali so G. H. eksistirala nekoč kot samostojno delo,³¹ moramo z ozirom na Dukljanina potrditi; tukaj namreč najdemo, ob sicer vzporednem poteku dogajanj, vendar mnogo stvari,

ki jih iz sedanjih zapisov G. H. ne moremo obrazložiti; Dukljanin (med 1184—1200) je moral imeti G. H. že pred seboj. in to v stari obliki.

Za „Gesta Hunorum“ so se bolj zanimali preiskovalci narodnih tradicij kakor pa poklicni zgodovinarji. F. R. Kaendl³² se zadovolji z nekimi nedostatnimi opazkami; G. Matthaei³³ pa plodonosno obravnava razmerje G. H. do bavarske učene kronistike in junaške priče; J. Bleyerjev obsežen in obenem korenit poskus,³⁴ da dokaže poročila v G. H., v kolikor niso učenega izvora, kot gotsko epsko tradicijo med Ogri, je zadel ob odločen protest Hauptmannov. Med bavarske vplive smemo šteti tudi soglasje med G. H. in salzburško Konverzijo (op. 54). Izsledki madžarskih proučevalcev so upoštevani v Szentpéteryjevi izdaji. V tem našem poskusu se bomo ozirali tudi na severnoitalijanske tradicije o Atili; tudi tukaj opazamo, kakor med Bavarci, da postane kralj Atila polagoma osrednja figura hunske zgodovine. V Italiji se da neki tak Atilov življenjepis zasledovati do l. 1288.³⁵ Kronika Giambattista Pigne o zgodovini hiše Este je nam važna tudi radi jugoslovanskih elementov, ki jih v njej nahajamo.

Gesta Hunorum, kojih avtor je moral biti v zgodovinskih virih dobro podkovan, so našla pri drugih narodih dovolj odmeva. Na jugu je priča za to pop Dukljanin, ki je moral imeti pred seboj zelo staro redakcijo tega dela. Glede Arhidiakona Tome³⁶ je verjetno, da se je okoristil v dotičnih poglavjih že z Dukljaninom in ne z ogrskim originalom. Odlomek iz G. H. najdemo nadalje v Dandolovi kroniki.³⁷ Glede ogrsko-poljske kronike³⁸ smatra Kaendl (o.c. 3—4, 28), da imamo v njej prvi zapis ogrskih tradicij o Atili; proti temu govori kronologija naših del, v kolikor je utrjena. Ogrsko-poljsko kroniko pripisujejo danes XIV. in ne več XII. stoletju. Mislim, da sloni tudi to delo na poročilih ogrske hunske kronike, s katerimi pa postopa zelo samovoljno (Bleyer, o.c. 440).

Na vprašanje, zakaj govorita dalmatinska vira o Gotih in ne o Hunih, dasi sta črpala svoja poročila iz hunske kronike, ne bom odgovarjal; dokazati hočem, da so njun vir res „Gesta Hunorum“. Pripomnim naj samo, da so gotski elementi, ki jih najdemo v dalmatinskih virih, samo poznejša draperija, ki nikjer ne razdere osnovnih črt prvotne hunske zgodovine, kakor jo je izoblikoval neznani avtor Gesta Hunorum.

III. Hunska zgodovina kaže v G. H. in dalmatinskih virih tale potek. Primerjali bomo samo najvažnejše stvari.

1. *Hunska predzgodovina* je podana v G. H. po antičnih in srednjeveških virih; pri Dukljaninu najdemo samo nekako hagiografijo,

ki nas primora, da prestavimo dogodke iz srede 5. stoletja skoro za sto let naprej (Stanojević, o.c. 96 ss.).

2. *Odhod iz domovine.* V G. H. je domovina Hunov Skitija, v hrvaški redakciji „ljudi iz istoka, ki se zovihu Goti“; lat. tekst govori že o „plaga septentrionalis“. Toma dovede svoje Gote 'qui et Sclavi' iz Poljske in Tevtonije. To izvira iz poljskih kronik. Atavistični „residuum“ je, ako smatra Letopis svoje Gote za „gentiles“; bolje poučeni Toma ve, da so bili arijanci. — Kneževsko drevo — Sueuladus³⁹ (Svevlad) kot oče in Bris, Brus, Totilla ter Ostroyllus kot sinovi — pripada samo Letopisu, Toma imenuje edino Totillo. Kakor bomo videli, je Totilla le drugo ime za Atilo, kdo je potem Svevlad, njegov oče? Splošno je znano, da je v najstarejših virih Atilov oče imenovan Mundiuchus (Priscus), Moundzouk (Jordanes); obliko Omnudijs navaja Stritter, Memoriae popul. Pozneje najdemo raznolika druga imena. Gesta Hunorum imajo ime Bendeguck, Bendekus, Benguz, kar je lahko pokvarjeno iz Mundiuchus ali pa posneto po ital. kronikah:⁴⁰ Panductus, hunski veljak, Panduacco, lo zio d'Attila. — Aventinov Waldmar⁴¹ je zapravo Balamber, Balamir, torej Atilov stari oče. Ime Balamber se še vrh tega kontaminira s sličnim Valaravans, kakor se je zval Vinitharjev oče.⁴² Heinrich von München⁴³ imenuje n. pr. Atilovega očeta Vallerades, Valderades; in Grimm nas končno seznanja iz Cod. Pal. 525. z imenom za Atilovega očeta: Sallades.⁴⁴ Mislim, da mi ni treba dalje iskati, Sallades in Svevlad sta gotovo ena in ista oblika. Kako je prišel Dukljanin do nje, je vprašanje zase.

Pri ditologiji Atila: Totila, o kateri razpravlja Stanojević (o. c. 98—9), je treba razlikovati dvoje 1) Atila se pomeša s Totilom-Badvilom, nesrečnim vzhodno-gotskim kraljem, tako n. pr. v italijanskih kronikah.⁴⁵ 2) V vzhodni Evropi nastane mišljenje, da je „Attila rex Vandalorum“ slovanski vladar. Ker so Huni v Panoniji zaposedli nekdanja bivališča Vandalov, je prešlo vandalsko ime na Hune, kakor razvidimo iz stvn. glose: Wandali. Huni.⁴⁶ Na drugi strani pa mešajo srednjeveški viri neprestano Vandale z Wendi, Windi, kar je germansko ime za Slovence. Iz poljskih virov,⁴⁷ kjer je dobilo to mišljenje svojo zadnjo obliko, se je razširilo po ostali Evropi⁴⁸. Ako torej dovede pri Tomi Arhidiakonu Totila-Atila svoje Gotoslave iz češke zemlje, kaže to nazadnje na poljske vire. O drugem bratu, Bris, Brus, ne morem povedati več, ko da nastopa v starih virih Berichus, neki hunski veljak. Ostroilovo⁴⁹ ime pa spada v legendarne tradicije o Hunih. V italijanskih kronikah, ki poročajo o grehu hunske kraljične s psom⁵⁰, se imenuje Atilov ded Ostro-

bald. Naš Ostroyllus odgovarja zgodovinskemu Bledi, ki ga imenujejo G. H. Buda.

3. *Huni ob Tisi*. G. H. poročajo, da dospejo Huni na svojem pohodu do Tise, kjer se za nekaj časa ustavijo; kmalu začno vznemirjati rimsko Panonijo. Latinski Letopis o tem docela molči, hrvaški tekst omeni, da ubijejo Huni nekęga „ogrskega“ kralja in zavzamejo kraljestvo; to poročilo se bo dalo osvetliti iz starejših oblik Gesta Hunorum.

4. *Zavojevanje Panonije*. Poročili v G. H. in Dukljaninu se v glavnem krijeta; pripovedka je spletena iz oskodnih podatkov pri starih avtorjih in iz poznejših kronističnih pripovedk (Bleyer, o. c. 484). Panonija je postala l. 380 domovina vzhodnogotskih in alanskih oddelkov, ki so dospeli tjakaj pod knezoma Alatheus in Safrac, in postali rimski foederati.⁵¹ Mogoče so došli istočasno semkaj tudi Huni, ki so se pa sprva pokoravali Rimu.⁵² Po preteku 50 let se pa posreči Rimljanom izriniti Hune iz Panonije (l. 427). Jordanes poroča, da so pri tem Goti pomagali Rimljanom.⁵³ Gesta Hunorum so se okoristila s temi zgodovinskimi vestmi, toda jih bogato okrasila z neizpričanimi podatki. Hunom se posreči n. pr. s tem, da ponoči prebredejo⁵⁴ pri Sicambriji Donavo, presenetiti Rimljane in njihove gotske zaveznike v taboriščih in jih mnogo pobiti. Ti spet se zbero pri kraju Tárnokvölgy, premagajo Hune in poženo do Tise. Hunom načeluje sedem vojvod, med njimi Atila, ki pa takrat še ni vrhovni glavar; Aventin imenuje kot hunskega kralja Waldmarja. Vest, da so pomagali Rimljanom Goti, je mogel avtor ogrske hunske kronike najti le pri Jordanesu; kot gotski vladar pa nastopa tukaj legendarni Ditricus Veronensis. Za drugo fazo bojov v Panoniji, ki padajo menda v skupno vladarsko dobo Atila in Blede (433—444) in ki prinesejo Hunom definitivno oblast v tej zemlji, manjkajo zgodovinski podatki docela. Matthaei in Bleyer skušata pojasniti pripovedke v G. H. s poročili v Aventinu in drugih bavarskih virih. V Letopisu se polaste Huni že pri prvem navalu panonske zemlje: istrski kralj pade, a dalmatinski se reši v Salono.

Od geografskih imen v G. H. moremo v Dukljaninu prepoznati vsaj dve: Potentiana, kjer se v G. H. snideta Macrinus in Ditricus, se je na jugu razvezalo v po-tenciana, iz česar je nastalo Templana. Kraj, kjer se vrši za Hune nesrečna bitka, Tárnokvölgy, se imenuje v hrvaškem prevodu Trnovina.⁵⁶ Sicer so v dalmatinskem viru razmere precej predrugačene; navedena kraja se imenujeta šele, ko je Panonija zavojevana. Kot rimski poveljnik nastopa v G. H.

Macrinus, Matrinus, Maternus, tetrah Pamfilije, Frigije, Macedonije, Dalmacije ... Pri Dukljaninu se imenuje ista osebnost „rex Dalmatinorum, qui in civitate magna et admirabili Salona manebat“. Szentpétery omenja glede Macrina, da se zgodovinsko ne da določiti (o. c. 148). A v vlogi Ditrika Veronskega nastopa pri Dukljaninu „rex Istriae provinciae“. Podatek Letopisov je gotovo prvotnejši kakor pa pripovedka ogrskega vira o rimskem kralju Ditriku; to so nemške tradicije, ki so kasneje prirastle na Gesta Hunorum.

5. *Atila in Bleda-Buda se ločita.* Od obsežnejšega poročila v Gesta Hunorum (Bleyer 499 ss) je ostala v Letopisu vest, da brata ločita po zavojevanju Panonije svoje orožje in da si izbere Totila zapad, a Ostroyllus vzhod kot polje udejstvovanja. Totila v Letopisu svojega brata ne ubije, njemu je marveč namišljena naloga, da postane ustanovitelj dioklitske države.

6. *Atilov pohod v Galijo.* Kézai poroča: na pohodu v Galijo (l. 451) podjarmi Atila najprej Ilirijo (egressus de Sicambria primo Iliricos subiiciens ...); drugi teksti G. H. označijo še povrh to vest kot legendarno. Hunski vpad v Ilirijo nam je sicer sporočen za leto 451 (glej dalje), toda o podjarmljenju Ilirije ali celo Dalmacije po Atili ne ve zgodovina ničesar. Nobeden izmed ohranjenih tekstov G. H. nam ni ohranil kake podrobnosti o tem domnevnem Atilovem činu; edino v Chron. Dubnicense, pogl. XV (ed. M. Florianus) čitamo ob priliki, ko gre Atila v Italijo: „curiaque celebrata (Attila) egressus de Pannonia in Corinthiam, Stiriam et Dalmatiam occupatisque rebellibus pertransivit“. Smatram, da so bili ti vstaši oni „Gothi qui et Sclavi“, ki jih je bil Atila naselil v Dalmaciji in Iliriji. Z drugimi besedami: za onim podjarmljenjem Ilirije se skriva nekdanje poročilo v Gesta Hunorum o ustanovitvi gotoslovanske države v Dalmaciji. Ker pa dalmatinska vira galskega pohoda ne omenjata, je bilo to poročilo naslonjeno na Atilov pohod v Italijo. Imamo pred seboj drzno izmišljotino ogrskega kronista, ki je pa za čudo našla mnogo slepega verovanja.

7. *Atila pred Oglejem. Početki gotške države v Dalmaciji, oziroma v „Prilivitu“.* Ko se je Atila (l. 452) dvignil na vojno proti Italiji, je v resnici povedel svoje trume na vojaški cesti od Sirmija preko Aemone do Ogleja; kakih podrobnosti nam stari viri o tem pohodu ne poročajo. Toda poznejše kronike, na čelu jim G. H., prinašajo silno množico izmišljenih vesti in skoro ni večjega mesta, čigar požig ni zapisan Atilu na rovaš. Kézai: „Ethela curia solempniter celebrata egressus est de Pannonia, per Stiriam, Carinthiam et Dalmatiam pertransiens, apud urbem Salonam mari adriatico et Spoletum se

conjunxit ubi ambas urbes dirui fecit et cremari...“ (p. IV). Pot, (Stanojević, o. c. 96.) ga vede dalje do Ogleja, toda njegove nadaljnje usode nas tu ne zanimajo. Kakor smo že omenili, nam samo Chron. Dubnicense (p. XV) razodene, da je Atilova pot v Dalmacijo prav za prav kazenska ekspedicija proti tam na novo naseljenim Gotoslavenom. Kézaijevo poročilo ponavlja Dandoloва kronika, samo vest o požigu Salone je izostala.

Izmed dalmatinskih virov, ki pa govorijo o Totilu in mislijo Atilo, ponavlja hrvaška redakcija besedilo ogrskega vira skoro dobesedno... Krajši je Toma, ki izraža sicer svoj dvom, da bi Totila-Atila razdejal Salono; bilo je samo delno opustošenje, definitivni padec mesta avtor stavi pravilno v poznejšo dobo; ob tej priliki poroča Toma o ustanovitvi gotoslovenske države na hrvaških tleh. Toma govori o „Gothorum tempore“, dasi je iz vsega razvidno, da ni „dux Totilla“ nikdo drug ko hunski kralj Atila ogrskega vira: „etenim dux (Totilla) antequam arma inferret Italiae per partes Dalmatiae vastando transivit, Salonamque urbem ex parte vastavit.“ V Totilovem spremstvu je 7–8 plemiških rodbin iz leške zemlje (de partibus Polonie qui Lingones appellantur). Ti rodovi dobe od Totile *hrvaško* zemljo, v kateri bivajo redki vlaški koloni. Novi prišleki so Sloveni: „Gothi a pluribus dicebantur et nichilominus Sclavi...“ Začeli so imeti lastne kneze. Nekaj še izvemo iz ogrsko-poljske kronike. Ko se mudi Aquila (!) pred Oglejem, mu dospe vest, da so Hrvati in Slavonci ubili kralja — ni povedano, ali ga je Aquila sam postavil: „numquam erit rex super nos, sed nos ipsi regnavimus“. Aquila se poda na pot, da ukloni nezadovoljneže — Zatem poroča Pigna v zgodovini hiše Este, da je podjarmil Atila leta 451 (recte 452) pred pohodom v Italijo dalmatinskega kralja z imenom Asperich, Aspert⁵⁷ in ga prisilil, da mu sledi v Italijo; ali je to vzeto iz G. H., ne morem določiti.

Pri Tomovem poročilu se moramo najprej spomniti na dvojno rabo imena Totila, ki pomeni tako Atilo kakov Totilo (alias Badvila), Znano je nadalje, da je bila Salona l. 535. od Gotov zavzeta in oplenjena, dasi Totila osebno ni bil udeležen. Predvsem pa je razvidno, da se je Tomov vir okoristil s Prokopijevo vestjo, da so bili prvi Sloveni, ki so l. 551–2 obiskali Dalmacijo, *mogoče Totilovi zavezniki* (Bellum goth. III, 40 — Rački, Docum. 163). Povrh je bilo v srednjem veku razširjeno mišljenje, da so bili Sloveni gotski podložniki. V znanem mestu „Kronike cesarjev in kraljev“ povede meranski knez 'Sclavus sin man' Rimljanom na pomoč, ko grozi Alarikov vpad v Italijo.

Oglejmo si še na kratko, kaj poročata obe redakciji Dukljaninovega dela; namesto o ustanovitvi gotske države na hrvaških tleh je tu govora o ustanovitvi gotske države v dukljanski zemlji, v „Prilivitu“. Nosilec dejanja je tukaj Atilov brat, Ostroyllus, očitno imamo pred seboj novejšo prireditev:

„Dočim potuje Totila proti Ogleju, zavzame Ostroyllus z veliko vojsko Ilirijo in Dalmacijo, ker ni bilo nikogar, ki bi se mu postavil v bran; nazadnje dospe v Prevalitanijo pri Duklji in se tukaj ustali. Svojega sina pošlje z glavno vojsko na nadaljnja zavojevanja; a cesar v Carigradu izrabi to priliko, da napade Ostroylla z veliko silo in ga pobije. Toda njegovo spremstvo se uspešno brani iz gora, tako da zapusti cesar, ne da bi kaj opravil, zemljo, dioklitski državi je tako zagotovljen obstanek“. — Ogrska kronika ne pride več kot vir v poštev, pač pa lokalne tradicije. Zgodovinsko jedro je menda pohod cesarja Marcijana na hunske čete, ki so l. 451 pustošile vzhodni Ilirik (Pauly-Wissowa, s. Marcianus). Isti cesar je poslal l. 452, čete v hunsko zemljo, da olajša zapadnemu cesarju situacijo (ibid.). Datume teh dogodkov pa moramo v smislu Dukljaninove kronologije premakniti za 100 let, da dobimo zvezo z naslednjim vladarjem.

Tudi elementi ogrsko-poljske kronike (op. 38) z Atilom in Goti se najdejo v Letopisu;⁵⁸ vzrok za Atilovo vmešavanje je kakor tam (nasilna?) smrt domačega vladarja (pogl. XI).

IV. Že z zadnjim odstavkom Letopisa smo zapustili srednjo Dalmacijo in se preselili na jug; tudi v naslednjih poglavjih tvori dukljanska zemlja kronistovo pozornico; svojo snov zajema iz domačih tradicij. Tako že pri naslednjem vladarju, o katerem govori III. poglavje. O Senulatu ali Senudilaju,⁵⁹ sinu in nasledniku Ostroyllovem, dobimo nekaj važnih pojasnil z albanske strani. Hahn zabeleži v svojem potopisu⁶⁰ iz memoarjev Giovannija Musakija, epirskega despota (1510), notico, ki kaže, da je bilo Dukljaninovo delo in njegova koncepcija o velikim ilirsko-albanskem kraljestvu znano tudi v Albaniji. Baš o Senulatu pravi Dukljanin, da se je njegova oblast raztezala od Vinodola do Polonije (Appolonia, južno od Drača). Zatem je opozoril Ekrem bey Vlora⁶¹ na severno-albansko tradicijo, da je krog 550 neki gotski vojvoda, z imenom Gentius, ali Genusius, albansko Gjin, po trdovratnih borbah izsilil od Carigrada, da mu je priznal fevdalno oblast nad Zeto (pokrajino med Kirijem, Drimom in Podgorico). Albanski zakonik, Lek Dukadjini, ima baje gotske osnove. Kazno je, da so to tradicije albanske rodbine Dukadjinov; albansko plemstvo si rado pridodaja imenitne rodovnike (Šufflay).

Albanski in Letopiščev heroj sta eno in isto, tudi imena se krijejo. Senulatus, Senudilaus, Genusius so romanske oblike imena Johannes, Janus; Gjin je pa albanska oblika. V večkrat citirani italjanski Vita Attilae ima važno vlogo bajni padovanski kralj Zenusius de Ruthena (alias Janus, Janusius, Genusius, Bertoni-Foligno, op. cit. 112 et pass). Ni izključeno, da je prišla figura tega borca za svobodo literarnim potom v južno Dalmacijo. Toda prvi vzor je dal pač veliki ilirski kralj Genthios iz Scodre (167. pr. Kr.); naša poročila imajo njegovo zemljo za pozornico.⁶² Albanski Genusius — Gjin je mišljen samo kot vladar Gornje in Spodnje Zete, to je očitvidno pristnejše kot pa Dukljaninovo albansko-ilirsko kraljestvo.

Senulatov sin in naslednik je Selimir, pogl. IV., ki je napolnil svojo zemljo s Sloveni; to je mogoče spomin na prej omenjeno invazijo Slovenov v letih 551-2. Dvojeotic, ki izvirata iz starih redakcij Letopisa, izpopolnjuje naše znanje o tem vladarju. Iz Luccarijevega *Copioso ristretto* (Šišić, ed. 6, 21) zvemo, da je Selimir mišljen kot sodobnik cesarja Justina (518-27), s katerim je po svoji ženi v sorodstvu. Nadalje poroča Luccari, da je l. 550. utemeljil Selimir Harvoi — ki je pač identičen z našim kraljem — „il regno d'ambidue le Croatie.“⁶³ Kako oskoden je v primeru s temi Luccarijevimi vestmi sedanji tekst Letopisa! Omenil sem te stvari, da dobimo za naslednjega vladarja, Bladina, nekako časovno merilo.

Letopis pripoveduje (pogl. V.): „za časa vladarja Bladina,⁶⁴ sina Selimirjevega, je zapustilo neko mnogoštevilno ljudstvo svoja bivališča ob Volgi, po katerih je bilo imenovano „Vulgari.“⁶⁵ Na svojem pohodu dospe do nekega kraljestva z imenom Senobuiia.⁶⁶ Toda sprva Vulgari to zemljo obidejo. Ljudstvo je vodil postaren (vrmenit) mož, ki so ga imenovali „njih jezikom bare, ča jest našim cesar.“ Pod njim je bilo 9 „dužev,“ ki so vladali in sodili narodu“. Dokončni odgovor na vprašanje, ali je tu govora o Obrih ali o Bolgarih, zavisi od pravilne razlage navedenih geografskih imen. Uganka ni tako huda, kakor se zdi: Letopis govori o Dakiji ali Transilvaniji (nemški Siebenbürgen) in o ondotnem gepidskem kraljestvu, ki so ga uničili Obri v zvezi z Langobardi (576-71). Ime Dakija se umakne v srednjem veku nazivu „Trans-ali Ultra-Silvania“⁶⁷ Črnčić navaja v svoji izdaji (p. XIX) po Orbiniju varianto „in selva.“ Sylloduxia, Silodusia, Sledusia, Seleucia (!) se je razvilo menda iz trans, ultra silvam (Daciae). Ko so prišli z bavarsko kneginjo Giselo nemški kolonisti v Erdelj, se je udomačil zanj naziv Sibir-burgen,⁶⁸ ki je poznan starim ogrskim kronistom in je bil od tam

zasejan tudi k južnim Slovanom; nerazumljivo besedo *Sylloduxia* so sprva glosirali z novejšim nazivom *Simburgia*, nato je bil vnesen še v tekst. Poročilo Letopiščevo, da tujci najprvo Erdelja niso naskočili, temveč ga obšli (mimohojahu), se lepo krije s tem, kar vemo o obrskih premikanjih; Obri so se po svojem prihodu kmalu obrnili na zapad in napadli frankovsko državo, šele nato so v zvezi z Langobardi podvrgli Gepide v Erdelju (Diculescu, *Gepiden*, I, 157).

Zatem glede imena vodje tega naroda. Hrvaški tekst in Marulić smatrata bare, barris za apelativ, latinski tekst in Orbini za osebno ime: „*praeerat eis quidam Kris (Boris, 0) quem lingua sua cagan appellabant*“. Pri bare, barris misli Šišić na turški naslov *bol'arin*, rusko *barin*, samo da ta naslov pri Pseudavarih ni sporočen.⁶⁹ Hauptmann najde v lat. tekstu spomin na ofenzivo Bolgarov v 9. stoletju pod vodstvom Borisovim (o.c. 302); ta podmena je nepotrebna. Kakor znano, poroča Konstantin, da so dospeli Hrvati pod neimenovanim očetom arhonta Porgá v svojo novo domovino. Gotovo ni umestno, razlagati to ime kot slovanski „Borko“, ker je tuje, kakor imena sedmih bratov in sestrá, ki spominjajo na 9 „dužev“ Letopisa in na 7 ali 8 aristokratskih plemen pri Tomi. Konstantinov Porgá (*indeclinabile*) smemo čitati kot **borgá*, **bargá*⁷⁰. Vrh tega izgine -g- v nekih turških dialektih, ko je postal spirantičen⁷¹, in imena v Letopisu bare, barris, Boris se nam razkrijejo kot paralelne oblike Konstantinovega Porgá. Mogoče smemo semkaj še pristaviti ime dalmatinskega vojvode Bargota, ki ga najdemo v italijanski „*Vita Attilae*“ obenem z Asperichom (Aspertom) in Svadochom (op. 57). Ker zbere navedeni italijanski vir pred Oglejem razne glasovite junake srednjega veka, si smemo misliti, da je imel bare, barris, Porgá važno vlogo v tradiciji hrvaški. Ne smemo ga istovetiti z obrskim Bajankhanom, beseda je *apelativ*.

Konstantin Porfirogenet prikazuje prihod Hrvatov tako, da zasedejo najprej Dalmacijo, nato pa pošljejo še čete v Ilirik (Hauptmann, *Germanosl. III*, 338). Glede zadnje točke nam daje Letopis lepo dopolnilo; seveda vodi pri Konstantinu Hrvate Porgájev oče, tukaj pa sam „bare, barris“. Letopis pripoveduje: 'Ko sliši Bladin v Duklji o velikem mnoštvu tujcev, se hitro podvrže in ponudi harač (*factus est barri tributarius*)'. To je moralo biti med 614–9.⁷² Stem se loči Bladin iz bizantske oblasti in postane „*tributarius*“ ob Jadranu novonastale Sclavonije,⁷³ ki jo je upravljal v imenu velikega kana mogoče arhont iz Sirmije; ako smemo verjeti Letopisu, je pa ohranila v Dio-klitiji in zemljah, ki so ji bile pridružene, stara vladarska hiša svoj

položaj. V avarsko dobo spadajo potem takem: *Bladin*, v zadnjih letih svojega vladanja; njegov sin *Ratomirus* in še eden „krivični“ kralj tega rodu. Z njim pa izumre gotoslovenska dinastija: „i on umrše, ne biše več kralji togaj kolina“ (p. VII). Ta gotovo avtentična vest manjka v latinskem tekstu; iz besedila VII. poglavja posnemamo, da je bilo nekdanje obširnejše poročilo o koncu avarske dobe črtano. Mogoče smemo nastaviti za Dukljo leta 660—670 kot završetek avarskih časov. Toda v Sirmiji je leta 757. avarska oblast še neomajana.

Še le za časa kralja Budimira, ki je menda sodobnik papeža Štefana III (IV), l. 768—772, se pojavi v Letopisu v nazivu pokrajin *hrvaško* in *srbsko* ime. Ob koncu tega stoletja nastopijo v Istri *Nimci*, pogl. XX.

V. Pripombe Letopiščeve o narodnih razmerah ob prihodu Bolgarov nam dajejo priliko, da zaključimo ob tej točki svoja opazovanja. *Bladin* se podvrže in „caeperunt se utrique populi valde inter se diligere, id est Gothi qui et Sclavi et Vulgari, et maxime quod ambo populi gentiles essent et una lingua esset omnibus“. — V etnografskem sestavu južnih Slovanov najdemo torej te elemente.

1) Več ali manj romanizirane kolone, ki so jih Slovenci nazivali z germansko izposojenko Vlahi (Walchen). O njih govori Kézai v hunski kroniki (p. IV). Mestno prebivalstvo v Panoniji... Dalmaciji... zapusti z Atilovim dovoljenjem zemljo.... „Blackis qui ipsorum fuere pastores et coloni remanentibus sponte in Pannonia“.⁷⁴ Iz G. H. je prešla ta notica k arhidiakonu Tomi.⁷⁵ Tukaj je imenovano prebivalstvo, ki ga najdejo na Hrvaškem Totilovi Gothi ali Sclavi, koloni, kar je poznejša roka glosirala s snati, snaci: „quia rari in ea (Croatia) coloni < snati > manebant.“ V. Novak čita snaci in veže besedo z alpskim *sanio, Senne, planšar. Pri Slovencih kažejo krajevna imena z Vlah na daljši obstanek tega elementa.

2) Kar se tiče *gotskega* življa, opozarjam na prvi del te razprave. Tam so se nam, neodvisno od poročil dalmatinskih kronistov, pokazale neke postojanke gotskega in germanskega življa v naši zemlji, ki so se vzdržale, še po zlomu gotske oblasti, v slovansko dobo. Goti v Liburniji so postali zametek poznejšega hrvaškega plemena Guduscanov ali Gačanov, Gatanjcev, kakor se glasi domače ime; na jugu, v zetski vladavini, je dobila gacka župa ime po Gotih. Ob Donavi se je ohranilo ime Brennov, Brentov, Brondingov v nazivu plemena Praedenecentov. Takih gotskih in germanskih postojank je bilo še več. V Epiru, kjer žive tudi gotske tradicije, spominjam na slučaj Amaloviča Sidimunda,⁷⁶ ki je živel v dobi Teodorika kot

zemljiški gospod v bližini Epidamna (Drača). Jorga⁷⁷ priznava možnost, da so se razvile najstarejše romunske državice iz prejšnjih gotskih občin, ki so jim vladali njih „judices“. Dejstvo, da so se naselili Sloveni v dotlej gotске pokrajine, je dalo povod, da je bilo, vsaj v učeni rabi, gotsko ime preneseno na Slovence, oziroma na bolgarskih tleh na Protobolgare.

3) Sloveni. V luči teh zgodovinskih činjenic nima poročilo Letopiščevo, da so se združili „Gothi qui et Sclavi“ z novimi masami, ki jih naziva Bolgare, nič presenetljivega. Pod Sclavi je razumeti vse to, kar se je tukaj znašlo slovanskega življa do prihoda Obrov; tako poroča Letopis o kralju Selimiru, da je poklical — pred Obri — množice Slovenov v zemljo. Kdor pa verjame poročilu arhidiakona Tome, da je eksistiralo neko gotskoslovensko pleme, ki je zaposedlo Hrvatsko, bo moral to iz starejših gotskoslovenskih odnošajev dokazati. Eno je vsekakor trdno, namreč, da ne smatra ne Toma ne Dukljanin *Hrvatov* za Gote; eden in drugi živi v zmoti, da lepi hrvaško ime že od nekdanj na tej zemlji.

4. Pod Letopiščevimi Bolgari so mišljeni Obri: poročilo je v V. poglavju čista zgodovina. Bolgare ali Obre smatra pisec vseskozi za Slovence; verjetno pa se je nahajala v masi novih prišlekov neka socialno opredeljena plast — Hrvati, Srbi in drugi „Sclavarchontes“ (Porfirogenet),⁷⁸ ki je pripadala, kolikor moremo po redkih jezikovnih ostankih soditi, obrsko-turškemu jeziku. — *Germanški* elementi pri tej novi doselitvi niso bili udeleženi.

Končno moramo pripomniti, da zavzamejo po Letopisu novi prišleki zemljo tekom obrske invazije;⁷⁹ o poznejšem prihodu Hrvatov tu ni govora (Konstantin); gotovo se krije Dukljaninov prikaz z zgodovinskimi dejstvi. Poznejši upor Slovenov proti avarskohrvaškim knezom so notranja zadeva teh vladavin. Dočim govore zapadni viri o Avarih le z gnusom, so Vulgari-Obri za Dukljanina „slovanski brati“.

Opazke.

¹ Popa Dukljanina Letopis. izd. F. Šišić. Posebna izdanja Srp. Kralj. Akademije, 67. Beograd 1928. Prim. Slavia VIII, (N. Radojčić). Ohranjen je *lat.* tekst z *italijanskim* prevodom Mavra Orbinija; zatem *hrvaška* krajša redakcija, prevedena od Marulića na *lat.* jezik. Editio princeps: Lucius, Amsterdam, 1668. Stari latinski in hrv. tekst izdal Črnčić, Kraljevica, 1874.

² M. Vasmer, Edlinge — Kazaze. Miletičev Sbornik. Sofija 1933. 167. s. — Drugo pri Hauptmannu, Kroaten, Goten und Sarmaten, Germanoslavica, III, 347. Vasmer, Zfsl.Ph. XIII, 337.

³ J. Rozwadowski, Roczn. Slaw. VI, 70. J. Kelemina, Germanoslavica, I, Iljinskij, ibid. II 240 (o Vasmeru).

⁴ J. Kelemina, Goti na Balkanu. Časopis za zgodovino in narodopisje, 27 (1932), 121 s. Prim. Germanoslavica III 97 s. (Hauptmann); ZslPh. XIII, 336 (Vasmer). Gämillscheg, Germania Romanica II. zvezek: Die altg. Bestandteile des Ostgermanischen. Za Jugoslavijo so uporabljeni Skokovi članki v ZsrPh. 46 et pass. Thallóczy Lajos, Gót uralom Boszniában. Archaeol. értesítő 24 (1904), 289 — 302.

⁵ Krajevno ime Gatančina sela, Lopašić, urbar 1642, 254, cit. pri Mažuraniću sub Gatanac.

⁶ Patsch, Die Lika in der röm. Zeit. Schr. der Balkan-Kommission. Antiqu. Abt. I.

⁷ Rački, Docum. hist. Cròat. št. 233: 1100 županus Lukae.

⁸ Bizantski izraz za nepristne Gote je bil menda Hypogothoi, prim. mesto pri Cedr. Hist. Comp. I, 601; ad a. 444. Heinzel, Die ostgot. Heldensage, 34. Wiener Sitzungsberichte 119. Prim. „hypodōrius, adj. non omnino dōrius, sed ad dōrium accedens,“ Stephani, Thesaurus, Append.

⁹ Schumi, Urkunden-und Regestenbuch III: 1202, 1257 Marania, 1194 15. nov. Meirania, 1260 Morania, sicer Merania.

¹⁰ Oblike: Gezico, pisano Gerico, Gaza, Kezca (v Letopisu), Gečecha (v dubr. listinah).

¹¹ Kauffmann, D. A. II. § 103. — Skulkoburg: prim Gamillscheg, o. c. III, 43; got. *skulka, ogleduh, lat. exculca, biz. skoulka.

¹² „Habuit Narses certamen adversus Sinduald Brentorum regem qui adhuc de Herulorum stirpe remanserat“, Gesta Lang. II, 3. Much, Hoops, Reallex. sub Heruli.

¹³ Matthaei, Rüdiger und die Harlungensage. ZfdA, 43, 320—1, Müllenhoff, DA. II, stran XVI—XVII; Much, ZfdA, 62, 133; J. Markwart, Festschrift für W. Thomsen, 1912, 99 s (meni nedostopno).

¹⁴ E. Schröder, Studien zu den deutschen Münznamen. K Z, 48, 246.

¹⁵ Ramovš, Kratka zgodovina slov. jezika I. Ljublj. 1936: grędnica: Chraednicz (1184), svěče: Zwenkach (1238), Zwaekach (1272).

¹⁶ Razlago besede Braničevo iz turškega jezika podaja (po Melichu) Szentpétery (op. 31), str. 92.

¹⁷ Geogr. Bawarus, ca 872. Hauptmann, o.c. 98. Nesigurno po L. Niederleju, Manuel, 104.

¹⁸ Id videns Bela Urosch fugit in *Gothiam terram* et inde venit in Serviam ubique regnavit. Arkiv III. 7 = Mažuranić, 332.

¹⁹ Diculescu, Gepiden, I, 240. Po M. Kosu, ki je izdal Conv. na novo, iz l. 871.

²⁰ Bell. Get. I, 15, ca. 548. Paul. Diac. I, 21, II, 26 (odhod Svabov). Hauptmann, Erläut. zum hist. Atlas von Krain 331.

²¹ Vasmer, ZslPh. II, 527. Prim. kraj. ime *Batuje*: c. 1086 Buttavia, Vip. dolina, Kos III, 385.

²² P. Skok, Vjesnik za arh. i hist. dalm. I 139.

²³ V. Kiparski, Die gemeinslavischen Lehnwörter aus dem German. (Annales Academiae Scient. Fennicae XXXII, 2. Helsinki 1934. — Skok, Zum Balkan latein, IV, ZsrPh. 54 (Separatno).

²⁴ Germain Morin, Une groupe inconnu de martyrs goths dans un sermon anonyme d'origine barbare. Hist. Jahrb. 52 (1932), 178—184.

²⁵ Chlodoveus... Gothis Arrianis ab Aquitania pulsus, in fines Ungariae, qui modo Australes, Stirici, Carnicii et Creii dicuntur. Chron. imperat. et pontificum bavaricum. Cod. Lips. saec. XIV. M G. S S. 24. 220 s. Heinzel, o. c. 29—30

²⁶ Nadaljnja gotica; *denar* iz Bosne: Patsch, Glasnik muz. za Bosnu i Herc. Sarajevo 1900, 559, 568—9. — gotski runski alfabet iz Breze pri Sarajevu: Čremošnik in Sergejevski, Gotisches und Römische aus Breza bei Sarajevo 1930. — gotska (?) bazilika v municipiju Novae, danes vas Runović pri Imotskem, Pauly- Wissowa, XXXIII, polzvezek, sub novae.

²⁷ Chronica Gotorum, 10. st. pri Müllenhoffu, D A. III, 300; Historia Gotorum, Grimm, Deutsche Heldensage 228; Hystoria Goth. Ekkehard, XI—XII st. MG. S S. VIII, 130.

²⁸ J. Rus, Kralji dinastije Svevladičev, Ljubljana, 1931. Prim. Nast. Vjesnik XLI, 76 s. (A. Mayer); Germanoslavica III 101 s. (Hauptmann).

²⁹ Stanojević, O prvim glavama dukljanskoga Letopisa. Glas Srp. Kralj. Akademije. 2 razr. 69 (1927), 77—101.

³⁰ M. Florianus, Historiae ungaricae fontes domestici. T. III. Lipsko 1883. — E. Szentpétery, Scriptores rerum historicarum I. Bdp. 1937.

³¹ Szentpétery, o. c. 135. — E. Moór, Deutsche Spielmannstoffe in Ungarn. Ung. Jahrb. 5 (1925), 255.

³² Kaindl, Studien zu den ung. Geschichtsquellen. Archiv für öst. Geschichte. zv. 88 (gesta Hunorum); zv. 82. (ogrskopolska kronika).

³³ Mathaei, Die bairische Hunnensage. Zsda. 46, 1 s.

³⁴ J. Bleyer, Die germanischen Elemente der ung. Hunnensage. Paul Braunes Beiträge, 31, 429 s. — Hauptmann, o. c. 319 s.

³⁵ Bertoni-Foligno, La „Guerra d'Attila“. Memorie della Reale Accademia delle scienze di Torino. Serie II, t. LVI (1906), str. 120, op. 1.

³⁶ Thomas Archid., Historia ecclesiae Salonitanae, ed. Fr. Rački. Mon. Slav. Mer. 26. Hunsko kroniko sta uporabljala še: Tomašić, Chron. breve, 16. st. Arkiv IX, 13, Vramecz, Kronika. Mon. Slav. Merid. XXXI (l. 401, 744).

³⁷ Andreae Danduli Chronicon. Muratori, Rer. it. scr. t. XII.

³⁸ Mon. Pol. hist. I, 1864. — Nov tekst priobčil W. Kętrziński v tomu. XXXIV. Rozpraw Wydziału historycz. — fil. Akademiji Umiejęt. w Krakowie, 1897, 355—392. Radojčić, Legenda o smrti hrvatskoga kralja Dimitrija Zvonimira Glas Srp. Kr. Akad. CLXXI. 2 kl. 88.

³⁹ Sueuladus (Orbini), Sviholad (hrv. red.), Senulatus (Lucius). Sueuladus in Senulatus sta dve različni imeni (op. 59).

⁴⁰ Bertoni — Foligno, o. c. 126, 102.

⁴¹ Aventinus, Chronik IV, 2, 1077, cit. pri Matthaui o. c. 8.

⁴² Valaravans (= Valahrabans. Schönfeld, Wörterbuch 251); v Ekkehardu Chron. M G. S S. VIII, 122 Walaradans, Walaradus.

⁴³ Grimm, Deutsche Heldensage, 228.

⁴⁴ Grimm, o. c. 228. Avtor kronike se sklicuje na „Historia Gotorum“.

⁴⁵ Bertoni — Foligno, o. c. 87-8.

⁴⁶ S. Feist, Wörter und Sachen XI (1928), 45. L. Steinberger, Wandalen — Wenden. Arch. f. sl. Phil. 37. 116 s. Wandalus id est winid, Ahd. Gl. IV, 110.

⁴⁷ Chron. Pol. Sil. M G. S S. XIX. 556. Po kneginji Wanda se zove Visla „Wandalus“ in narod „Wandali“ — „quo discisso pars eius Huni dicti sunt, quorum rex fuit primus Atyla rex Wandalorum, quibus multe fuerunt immixte gentes.“

⁴⁸ Thotila rex Hunorum, sive Athila, rex Wandalorum, Belam, germanum suum regnique consortem, peremit. Godefr. de Viterbo, Spec. 85 (M. G. S. S. XXII, 102. Martin iz Opave S. S. XXII, 454: Attila vel Totila.

⁴⁹ Ostroyllus (Luc.), Stroil (hrv.), Odrillus (Dandolo), Ostrivoj (Luccari) cit. Šišić, izdanje, 21.

⁵⁰ Bertoni — Foligno, o. c. 141. A. Krappe, La légende de la naissance miraculeuse d'Attila. Le Moyen Âge 41, 8.

⁵¹ Gotom je bila dodeljena Pannonia Prima, severno od Drave; Kronika cesarjev imenuje deželo Mērân; gotski knez Dietmar starejši zbeži pred Huni v Lombardijo. V resnici je l. 409 odvedel te Gote v Italijo Athaulf.

⁵² Zeuss, Die Deutschen 707 (cit. iz Pacata)

⁵³ Jord. Get. XXXII, 166: et Hunni post pene quinquaginta annorum invasam Pannoniam a Romanis et Gothis expulsi sunt. Marcell. Com. govori samo o Rimljanih. Hauptmann, o. c. 123

⁵⁴ Post annos nativitalis 377 et amplius Huni ex sedibus suis in aquilonari parte Danubii in desertis locis habitantes, transfretantes Danubium expulerunt Romanos et Gothos atque Gepidos, Conv. (cap. VI, ed. M. Kos, Lj. 1936).

⁵⁵ Bleyer, o. c. 463, 472—3

⁵⁶ Bleyer, o. c. 474, op. „Atilla sepultus est cum Bela, Radica (I) et aliis in taunoch“, Tomašić, Chron. breve, Arkiv IX, 13.

⁵⁷ Asperich di Schiavonia pač identičen s poznejšim bolgarskim vladarjem; v njegovem spremstvu je poveljnik Bargot (Porgá). — Bertoni-Foligno, o. c. 110, 113, 118 (Svadoch).

⁵⁸ Atila se prikaže iznenada v Letopisu v pogl. XII—XIII, kjer obišče dvakrat Prilivit in odrine po drugem obisku v Italijo (I): inde abiit contra occidentalem plagam: torej je to vendar „naš“ Atila, ne kak ogrski kralj (Šišić).

⁵⁹ Obliki Senulatus, Senudilus je občeval Lucius, ostali teksti mešajo to ime s Sueuladom.

⁶⁰ Despot opomni v začetku, da se govori o nekem regno di Apolo (t. j. Polonia, Duklj.) e Ilyria, čigar kralj Britannio je bil praded Musakijevih, Hahn, Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar. Denkschriften 16, II, 97.

⁶¹ Ekrem Bey Vlora, Spuren germanischen Gewohnheitsrechts in Albanien? Völkischer Beobachter, 1934, 19. nov. št. 323.

⁶² Krajevno ime Medun, vzhodno od ruševin Dokleje, je ohranilo spomin na Medeon, grad kralja Genthia pri Polibiju; Jireček, Romanen, I, 58.

⁶³ Radojčić, Legenda, 10. — Bela in Crvena Hrvatska: Šišić, Povijest Hrvata, I, 456—7.

⁶⁴ Bladin; Vladin; Blandovin, Ireneo della Croce, Hist. di Trieste (1648), 554.

⁶⁵ Hrvaška red. ne imenuje Bolgarov, temveč govori o nekem „puku ispriko rike velike, ka se dii Vellija“.

⁶⁶ Senobuiia, Sledusia (hrv.), in regionem Simbagiorum (Marul.); Syllo-duxia (Luc.), Silodusia, Seleucia (I), Orbini.

⁶⁷ Srvn. Über Walt pri Otokarju von Horneck, ogr. Erduelu, Erdély, Müllenhoff, DA, II, 85. Jerdel, Vramecz.

⁶⁸ G. Kisch, Germanische Kontinuität in Siebenbürgen. Forsch. und Fortschritte, 12 (1936), 156 s. V ogrskih kronikah najdemo Simburg, Sibenburg, Szent-pétery, o. c. 286; Iz Simburgia je nastala koruptela Senobuiia, oziroma Simbagiorum (*Simbagiorum).

⁶⁹ Zeuss, o. c. 729, 739. Arnim, ZslPh. IX, 137, 147.

⁷⁰ Cesar uporabljaja grški π za b: $\pi\epsilon\chi$: beg, Markwart, Ung. Jahrb. IX (1929), 85, op. 3.

⁷¹ Prim. De terra Bular (bulgar), Anonymi Gesta; Szentpétery, o. c. 114. Protobolgarsko ime Čedad. evangelija Zergobula se kaže v oblikah Zerco, Zer in Zourgou; Ivanov v Miletičevem Sborniku, Sofia, 1933, 638.

⁷² Jireček, Romanen, I, 29, po legendi sv. Demetrija.

⁷³ V Tomi Arh. oblega „dux Gothus“ (Porgá, Bargot?), qui toti praerant Sclavoniae Salono in jo poruši (ca. 614). — Obrski arhont v Sirmiji (l. 757): Rački, Doc. 170. Avarski eksarh Hátzon in rex Perbúndos (plemenski glavar) pri Solunu, ibid. 282, 294. — O *Ratomiru* glej Rus, o. c. 174.

⁷⁴ Diculescu, o. c. 209.

⁷⁵ Budimir, Jugosl. ist. časopis, II, 127; V. Novak, ib. 119. — M. Kos, Slov. naselitev na Koroškem, Geogr. Vestnik, VIII, 138.

⁷⁶ Malchus, Fragm. ed. bonn. 218. N. Jokl, Balkangermanisches und Germanisches im Albanischen. Festschrift der 57. Versammlung der d. Philologen und Schulmänner.

⁷⁷ N. Jorga, Les plus anciens états roumains. *Révue des études slaves*, 1925, 176. — Detschew, Der ostgerm. Ursprung des bulgar. Volksnamens. *Zonf.* III.

⁷⁸ De adm. imp. stran 21 s. Hauptmann, Germanosl. III, 338–9.

⁷⁹ Deinde Vulgari jam ex omni parte securi construxerunt sibi villas et vicos et inhabitaverunt terram, quam ceperunt, usque in praesentem diem Let. V, konec).

Zusammenfassung.

Die Studie „Zum Libellus Gotorum des Popen Dukljanin (Kap. I–VII)“ untersucht diese Chronik des ausgehenden 12. Jhs. nach ihren germanischen Elementen. Der erste Teil gibt eine Uebersicht der germanischen Altertümer bei den Südslaven. Das vom Vf. in einem früheren Artikel beobachtete Fortleben des Volksnamens Gote in Ortsbezeichnungen hat die Billigung M. Vasmer's gefunden (ZsIsIPhil XIII, 336). Das den Namen Meran, Maeringas etc. zugrunde liegende Thema ist vielleicht germ. *mairia, n., Grenzmarke. Ahd. Mergoti: Goten, die innerhalb der römischen Grenzen lebten, got. Mairiggos? Weiterhin die Gleichung Praedenecenti (alias Abotriti): slav. *brědenъ aus dem germ. Volksnamen Brenti, Brendi.

Der Libellus Gotorum, mit dem sich die weitere Arbeit befasst, enthüllt sich in seinen ersten zwei Kapiteln als eine Bearbeitung der ungarischen Gesta Hunorum. Attila erscheint aber- wie auch anderswo- unter dem Namen Totila, und sein Volk heisst dementsprechend — Goten. Der ungarischen Quelle ist der erdichtete Feldzug Attilas nach Dalmatien und die Gründung eines gotoslavischen (recte hunnoslavischen) Staates daselbst zur Last zu legen. In den Kap. III–IV. werden vom dalmatinischen Chronisten einheimische und albanische Traditionen (die sich aber als gotisch geben!) verarbeitet. Im V. Kapitel erhebt sich die Chronik zur Darstellung wirklicher Geschichte. Es wird der Einfall der Avaren („Vulgari“) und die Besiedlung der adriatischen Länder mit neuen Slaven berichtet. Der Chronist erwähnt die Eroberung Siebenbürgens durch die Avaren; das Land wird im kroatischen Text mit deutschem Namen als Simburgia, Simbur-

giorum terra benannt. Der Name des avarischen Führers bare, barris deckt sich mit dem des kroatischen Führers Porgá bei Konstantin.

Am Abschluss der Völkerwanderung lassen sich im Südslaventum folgende ethnische Komponenten nachweisen: romanisierte Kolonen, Vlahi (Walchen), die nach einer Glosse im Thomas Archidiaconus auch snati, snaci heissen. Sodann „Gothi qui et Sclavi“ d. h. die Bevölkerung bis zur Ankunft der Avaren. Endlich neue Slaven, untermengt mit Avaren. Germanen haben bei der avarisch-slavischen Landnahme kaum mitgewirkt. Wenn schon die von Vasmer beigebrachte Deutung des Wortes kasęgъ aus germ. Kasing zutreffen sollte, so hat das Wort bei den Südslaven nur appellativische Geltung (Edlinger). Thomas Archidiaconus zufolge aber erhalten 7 oder 8 Adelsgeschlechter, die aus dem Lechenlande stammen, von „Totila“ das kroatische Gebiet zugewiesen. Sie sollen „Goten oder Slaven“ genannt worden sein. Diese Nachricht hat für die Beurteilung wirklicher Zustände nur sehr bedingte Bedeutung; sie ist das Resultat von Missverständnissen.

Zum avarischen Lehngut im Slavischen vgl. man besonders das nordtürkische *quazna*, Schatz, Krone, Berneker, 386: russ. *kazná*, Kronkasse, *kaznačėi*, Kassierer, ragus. *kaznac*, collector vectigalium, kajk. 1193 *cazun*, Mažuranić, Prinosi 499, 118: slov. *kazen*, *kazna* masc. Zins, *kaznėnik*, Zinsgefäss. Kelemina Glasnik muz. društva XIV, 63.

Slovenski pregovori in reki iz rastlinstva.

II.*)

J. Šašelj — Št. Lovrenc ob Temenici.

Ajda v burji zrnje dela.

Ajda v kozolcu zori.

Ajdo je najbolje sejati Marjetni teden.

Ako hočeš jedro, moraš streti lupino.

Ako veliki petek dežuje, bodo češplje črvice.

Bos ne hodi v trnje.

Brezova metla najbolje pometa.

Čast je šla na hrast, a hvala se je smejala, da je čast s hrasta na njo padla.

Če bi človek vsaki dan eno glavo česna pojedel, bi imel tako dobre oči, da bi opoldan zvezde vidil na nebu.

Če greš mimo bezga, se odkrij! (Toliko je vreden glede zdravja).

Če je junija rž že odcvetela, ji je treba dosti dežja in toplote, da bo klasje kleno in polno.

Če je v dežju trtni cvet, malo teče vina v klet.

Če se drevje pozno obleti, huda zima sledi.

Če se krompir cvetni teden sadi, potem zmirom cvete.

Če se o sadju sanja, bo sneg.

Če se trta ne joka (ne solzi), ne rodi.

Če si v mladosti ležal na rožah, boš ležal v starosti na trnju.

Čez kamen in brin.

Človek, ki ljubi cvetlice, ima dobro srce.

Človek sam — kakor dob (hrast) posekan.

Črnih malin (ostrožnic) ne jej, da ne dobiš mrzlice!

Denarja — kakor pečka na jablani.

Denarja — kakor praprotja.

Dež na Štefanje obeta — le malo žita prihodnjega leta.

Dlako cepiti in oves ostriti je prazno delo.

*) Gl. I. v „Etnologu“ knj. VIII. in IX. (1936) str. 96—99.

Dokler lipa cvete, ne manjka ji čebel.

Dolgovi so kmetiji, kar črv drevesu.

Dosti sena — dosti gnoja.

Drevo pade, kamor visi.

Drva (za kurjavo) je treba kupiti, kadar so črešnje zrele (vspomladi, da se čez leto posuše).

Dva lešnika orehu vojska.

Fižola je toliko vrst kakor ribniških grehov.

Glede strele: Ogibaj se hrasta — topole se boj! Pred smrekami beži — pod bukvo postoj!

Gre čez drn in strn.

Grudna mraz in sneg, dosti žita prek in prek.

Je čvrst ko dren in živ ko gliva.

Je hud ko turški poper.

Je mehak ko lipov les.

Je suh ko kresilna goba.

Je tečen ko ovseni žganci.

Ječmen je najbolje sejati Lukežev teden.

Kadar črešnja beli (cvete), petelin (divji) najbolj nori.

Kadar črešnje zore, trta cvete.

Kadar je ajda v zemlji, je prave vročine konec.

Kadar je goba popolnoma suha, ni mogoče ničesar iz nje iztisniti.

Kadar murva že brsti, slane več se bati ni.

Kaj misliš da je kostanjeva koščica puter!

Kako da lesnike in otroci vsako leto obrode!

Kakor ni gartrože brez trnja, tako ni človeka brez napak.

Kakor obrode črešnje, tako bo grozdje.

Kakor v jeseni hosta rumeni, tako drugo leto pšenica zori.

Kar je leseno, ne zmeči ne beseda, ne poleno.

Kdor ne mara rož, ne more biti dober človek.

Kdor pod orehovo senco leži, oreha ne dobi.

Kdor se med trnjem plazi, hlače raztrga.

Kdor vzame rožo, mora vzeti tudi trnje.

Kdor zelje sadi in prašiče redi, se lakote ne boji.

Kjer bi imel gostač biti, je bolje, da črn trn raste.

Ko oves kaže lat, mine glad.

Kosa kosi tudi mlade rožice.

Krompir, če se preje posadi, boljši je (pravijo na Dolenjskem).

Lan je lan, ž njim je posla leto in dan.

Lan raste še devet dni, ko odcvete.

Lažje češ kupiti sena s koso (na rastilu) ko z mošnjo.
Lažje je pero kakor drevo.
Leskov močnik je zdrav.
Leskova mast je zdrava.
Leskova mati — čudodelna.
Macesen se zmirom na kopno odleti, prej zapadli sneg ne obleži.
Mnogo snega — mnogo sena.
Na hvaljene jagode je treba male cajne.
Na lesniki nikdar jabolko ne raste.
Na vsaki zemlji nè raste pšenica.
Ne gre se po rožicah v nebesa, ampak po trnju.
Ne klesti drevesa, pod katerim počivaš!
Ne more mirovati ko ne topolovo pero.
Nesreča za vsakim grmom čepi.
Ni dobro s snedenim žitom v mlin hoditi.
Nikdar ne stopi pod hrast, v njega rada udari strela, ker je pod njim vrag počival.
Njegov grunt ima korenine do pekla.
Noge se mi tresejo ko listje na trepetliki.
O binkošti zrele jagodice, so dobrega vinca glasnice.
O sv. Matevžu je vsaka pečka (vsako sadje) zrela.
O sv. Petru mora biti proso že tako veliko, da se vrana v njem skrije.
Obeta hruške na vrbi.
Obležal je ko snop na požeti njivi.
Osat gre čez sedem brazd (osatova korenina se razpreza daleč).
Otrok ima toliko kot bi jih rodile lesnike.
Piškavega oreha je največ slišati.
Po kateri poti zelo vozijo, nikdar trava ne raste.
Po trnju še nikdar ni bilo jabolk.
Po vojski kopje v trnje!
Počakajmo še malo, da se tepka omehča.
Potrpljenje je boljši ko medena hruška.
Pozimi otrokom črešnje obetamo.
Prazen klas pokoncu stoji.
Prisiljena reč ni nobena dobra, samo prisiljeno zelje.
Prej grm zraste kakor ga koza obira.
Prepozna košnja ti vedno da — obilo slame, pa malo sena.
Pšenica je kraljica med zrnjem.
Pšenico je najbolje sejati Mihaelov teden.

Pšenico je treba požeti, kadar je zrela.

Pšenico po ledu seješ.

Rdeč kakor jagoda.

Repa in korenje — slabo življenje.

Repa želodec čisti.

Repo je najbolje sejati na dan sv. Magdalene, da dobro obrodi.

Rodila se je gola ko repa.

Rž pravi: Deni me v suho, te bom dejala h kruhu.

Rž, v jeseni iz zemlje vzkliła, je krvava, v spomin na kri pastirja Abla, ki ga je brat Kanj na ržišču ubil (Slovenec 1934).

S katerega drevesa sadje samo odpada, ni ga treba tresti.

S starega drevja sadje samo odpada.

Sadje je les, ako ni kruha vmes.

Se drži kakor češmigovina.

Si zrela kakor hruška o mali maši.

Sila hraste ruje.

Sit sem te kakor boba.

Sit sem te kakor nezabeljene repe v postu.

Siten ko česen.

Sladko je meso polhovo, a krhko je drevo bukovo.

SmeH in jok visita na isti veji.

Spomladni dež mladico seje.

Star kot lipa.

Suh je ko oklešček.

Suha vrba z grozdjičem rodi.

Suhi panji — lahko netivo.

Še česen ni dober brez kruha.

Še drevo se na drevo naslanja, pa se ne bi človek na človeka.

Šiba čini beli kruh jesti.

Šiba mašuje — pamet kraljuje.

Šiba novo mašo poje.

Šiba še nobenemu ni kosti zlomila, ali je marsikoga zmodrila.

Tako sem te sit kakor sirovega boba.

Tepe se z lastno šibo.

Trn izza mlada bode.

Trn se izza mlada špiči, da ne zabí na starost bosti.

Trši oreh manjši jedro ima.

Trtje je dobro obrezati, če se človek le poprtnika naje (kmalu po božiču).

Tudi izza malega grma včasih velik ptič izleti.

Tvoja modrost je od črešenj do višenj (kratka).

V aprilu dež, je res božji dar iz nebes; če je pa preveč dežja, kmet nad slabo letino godrnja.

V gaber nikdar ne trešči, ker ima to drevo svoje ime po nadangelu Gabrielu.

V goščo in gozd.

Vino je močno ko hren.

Vsak grm ima oči, vsak list ušesa.

Vsak ima svoj trn.

Vsak sebi krompir lupi.

Vsak sme po svojem snopu tolči.

Vsaka buča za svoj grljan visi (ali: Raste na svojem grlu).

Vsaka pšenica ima Kriščevo podobo.

Vsaka roža ima svoje trnje.

Vsaka trata ima svoje cvetje.

Vsako jabolko pade blizu debla.

Vse sem prestal, samo breskovih koščic mi še niso na glavi drobili.

Vsej me v kepo (suho zemljo), pravi ajda, pa te zasujem v kašči.

Z gospodo je lahko črešnje brati, a težko zobati.

Zdrav ko dren.

Zelje je dobro, če je tudi devetkrat pogreto.

Zna lepo govoriti kakor bi rožice sadil.

Zna več ko hruške peči.

Zrel ko jagoda.

Zrela hruška sama pade z drevesa.

Žajbelj je tako zdravilen, da se ga smrt boji.

*

In dem Aufsatz bringt der bekannte slovensche Etnograph und Pfarrer Ivan Šašelj aus St. Lovrenc an der Temenica in Unterkrain slovenische Sprichwörter aus dem Pflanzenreiche.

Pravljica.

Primerjalna studija

Eda Stadler — Ljubljana.

Ob prevodu čudovito lepe antične pravljice o Amorju in Psihi je zapisal profesor Sovrè, da se mu zdi njena alegorična razlaga neprimerna, kajti pravljica je — pač pravljica, sama po sebi dragulj, preprostemu srcu slast. Pred nami vstaja vprašanje, kaj je prav za prav pravljica, kaj je njeno bistvo, in v zvezi z njim se načenja nepregledni kompleks drugih vprašanj, katerih rešitev si je stavila za nalogo znanost, stara komaj dobrih sto let in ki bi ji bil slovenski terminus: raziskovanje pravljič (Märchenforschung).

Pravljica je med elementarnimi vrstami epskega pesništva prva in čista poezija, v opreki z drugimi pripovednimi tvorbami jo lahko imenujemo poetično arabesko. Ker vsebuje pravljica snovne prvine in motive iz bajke in pripovedke in je meja med le-temi in pravljičami sila ozka in nejasna ali dostikrat celo zabrisana, se mi zdi, da definiramo pravljico najlažje, če jo postavimo v antitezo s pripovedko. Do tega spoznanja sta prišla tudi brata Grimm, ki pravita v uvodu svojih Kinder-und Hausmärchen (str. 21): „die geschichtliche Sage fügt meist etwas Ungewöhnliches und Ueberraschendes, selbst das Uebersinnliche, geradezu und ernsthaft an das Gewöhnliche, Wohlbekannte und Gegenwärtige; das Märchen aber steht abseits der Welt, in einem umfriedeten Platz, über welchen es hinaus in jene nicht weiter schaut. Darum kennt es weder Namen noch Orte, noch eine bestimmte Heimat, und es ist etwas dem ganzen Vaterlande gemeinsames“; („zgodovinska povest priključuje po navadi nekaj nepričakovanega in nenavadnega, celo transcendentalnega naravnost in s prepričanjem na običajno, splošno znano in realno; pravljica pa stoji izven območja tega sveta, v zagrajenem prostoru, preko katerega ne gleda v svet. Zato ne pozna niti imen niti krajev, niti določene domovine in je vsej očetnjavi lastna“). Zopet drugo mesto se glasi: „das Märchen ist poetischer, die Sage historischer, jenes steht beinahe nur in sich selber

fest, in seiner angeborenen Blüte und Vollendung; die Sage, von einer geringeren Mannigfaltigkeit der Farbe, hat noch das Besondere, dass sie an etwas Bekanntem und Bewusstem haftet, an einem Ort oder einem durch die Geschichte gesicherten Namen“ („pravljica je bolj poetična, pripovedka bolj historična, njeno bistvo je v njej sami, v njenem prirojenem čaru in njeni dovršenosti; pripovedka, ki pa je bolj revna in manj slikovita, ima še to posebnost, da navezuje na nekaj znanega in konkretnega, na iz zgodovine znano ime ali kraj“). Vemo, da gre za pripovedko, ako pripovedujemo o kralju Matjažu, ki spi pod goro Peco, da pa se v nasprotju z njo pravljica prične na pr. takole: „V deveti deželi je živel nekoč kralj, ki je imel dve hčeri“. Tam zgodovinsko znana oseba in kraj (hrvatsko-ogrski kralj Matija Korvin in naša gora Peca), tu bajna dežela in junaki, katerim manjka vsaka historična individualnost. Ponajvečkrat so osebe neimenovane, kajti imena so nevažna. Včasih jih zvemo le zato, da s svojo fantastiko povečajo čar pravlјice. Profesor Kelemina, ki se je pri nas v novjšem času največ bavil z vprašanjem pravlјic, zastopa v svojem delu mitološki izvor pripovedk, bajk in pravlјic ter pravi, da imajo vse te tri prvinske oblike pripovednega pesništva za predmet in vsebino mitične osebe in dogodke. Toda pravljica se je največ pod vplivom tujih vzorov razvila v posebno umetniško obliko, ki kaže v nasprotju z bajkami in narodnimi pripovedkami značilne stilistične posebnosti. Folklorna znanost loči v območju bajk, pripovedk in pravlјic dve različni pojmovanji. Prvi (med njimi Panzer, Böckel) vidijo v pripovedkah ostanek razpadlih pripovednih pesmi, daljših ali krajših balad. Po tem naziranju predstavljajo pripovedke le snov in se v bistvu ločijo od oblikovno samostojnih in razvitejših pravlјic, ki so se od nekdanjih pripovedovalcev v nevezani besedi. Drugemu pojmovanju (John Meier, Bolte, Polívka) pa je delitev na pripovedke in pravlјice tuja ter neustvarna, kar se mi ne zdi pravilno. Pravljica je pesniška oblika z vsemi stilističnimi značilnostmi, bajka in pripovedka pa sta proizvod propadanja in zato ne predstavljata samostojne pesniške vrste (tako prof. Kelemina). Bistvena lastnost pripovedk je, da se izpopolnjujejo in stapljajo ter tako dajejo snov, ki jo pevec obdela v epu. Pravljica pa pripoveduje na pester in razpreden način snovi, ki jih pripovedovalec sam smatra le za namišljeno istinitost, za lahno igro fantazije. V vsebino bajk in pripovedk pa narod veruje. Zanj so vile, povodni možje, pošasti, vampirji kos dejanske istinitosti. Vprav v tem je morda bistvena razlika med pravljico in ostalima dvema oblikama. Pravlјični svet je izven vsake dejanske realnosti, to je svet, v katerem je vse mogoče, ki

mrgoli v njem nešteto nadnaravnih bitij, dobrih in zlih: zlatolasih vil, škratov, velikanov, zmajev. Pravljica ljubi osebe, ki vzbujajo občudovanje ali grozo. Orjaki, palčki, coprnice, črni možje, dobrotne vile in sijajni vitezi pa nastopajo tudi zato, da tolmačijo preproste, vsakdanje istinitosti življenja. Poleg ljubezni do nenavadnih oseb in opisovanja njih nadvse čudovitih doživljajev je pravljici lastno nagnjenje k nepričakovanim, čudežnim in presenečujočim dogodkom. Zato je vprav čaranje tako bistven element pravljice. Hiperbola ima v njej svojo pravo domovino. Pretiravanje ne pozna v pravljici nobenih meja, vsaka lastnost je podana na najvišji potenci, in opisovanja rajske sreče ali nepopisne bede, v katero pride človeka takšna lastnost, ni ne konca ne kraja. Ta ljubezen do superlativov in hiperbol nas zopet močno spominja na narodno pesem in nam kaže tesno povezanost med prvinskimi in drugotnimi oblikami pripovednega pesništva. V pravljici ni nikakšne meje med živimi in mrtvimi stvarmi. Junaki in junakinje premagajo s pomočjo čaromočnih sredstev vse ovire naravnih zakonov. Spreminjajo se v živali in mrtve predmete; živali mislijo in govore ter imajo etičen čut; čarobne moči vdahnejo mrtvim predmetom dušo, sploh so možnosti metamorfoz neomejene. Wundt navaja poleg krajevne in časovne nedefiniranosti ravno v pravljici vladajočo čarobno kavzalnost (Zauberkausalität) kot njeno bistveno potezo. Namen pravljice ni moralizirati. Izživlja se v neskončnem sijaju in blesku, dejanje v njej je tako fantastično, kot si ga lahko zasnujemo le v najneverjetnejših in najlepših sanjah. Vendar pa je zgrajeno v neki tematični apriornosti in se zgodba snuje navidezno logično. Vedno znova pa je treba poudarjati, da je zlasti značilno za pravljice, da so nosilci dejanja tipi—osebe, katerim manjka vsaka individualnost. Tipizirane osebe katerekoli pravljice bi prav lahko predstavili v drugo pravljico, ne da bi se dogajanje s tem količjak izpremenilo. Osebe so določene samo v toliko, v kolikor so predstavnice dobrega in zlega. Dualizem je v pravljici dosledno razvit: nedolžen, zasledovan otrok, hudobna mačeha; dobra vila, zlobna čarovnica; neumni Janezek, pametna Metka; palčki in velikani. Konec je vedno srečen — hudo je kaznovano in dobro poplačano, zato pa nosijo tudi pravljice kljub vsem grozotam obeležje svetlega, dušo razveseljujočega, vedrega optimizma. V tem je tudi bistvena razlika med pravljico in pripovedko. Svetovni nazor pripovedke je pesimizem, ne konča se kakor pravljica z zmago pravičnega in s kaznijo krivičnega. Konec pripovedke je navadno tragičen. V tem se kaže tudi njena sorodnost z balado. Antiteza med zlim in dobrim je sploh

mitičnemu mišljenju prvotno tuja, ker sta tam dobro in hudo le dve strani istega bitja. Poglavlje zase so pravljlični rekviziti (izraz rabi prof. Pregelj), ki jim gre v pravljličnem svetu tako silna važnost. Ne mogli bi si zamisliti pravljic brez čudodelnih krogel, letečih preprog, čudotvornih mlinčkov, mizic, ki se same pogrinjajo in celo pestro vrsto predmetov, katerim pripisuje pravljica najfantastičnejše čudotvorne lastnosti. Pravljici svojstveni so tudi stereotipni začetki in konci. Vidimo, da ljubijo neki narodi določene in stalne začetke in konce pri svojih pravljicah. Ob pregledovanju zbirke pravljic različnih narodov so vzbudili mojo pozornost zlasti zares nenavadni začetki madžarskih pravljic. Vsi vemo, da se mnogo od bratov Grimm za beleženih pravljic začenja s frazo: „Es war einmal“, kar se glasi po naše: „Nekoč je bilo...“ ali „Nekje v deveti deželi...“. Prav tako se začenjajo francoske pravljice z „Il était une fois“ ter angleške z „There was once“ ali japonske z „Mukaši“, da navedem še en vzgled iz orientala, ki mi je prezenten. Preseneča torej tembolj originalen začetek že omenjenih madžarskih pravljic, ki ga pa morem žal radi neznanja madžarščine podati samo v nemškem prevodu. Glasi se: „Wo war's, wo war's nicht“ ali „es war einmal“, ali „Wo's war, wo's nicht war, das sag' ich nicht, genug damit, dass ein zersprungener, zerklungener Kachelofen war, wo kein Loch drin war, da war alles gut, da bucken sie Kuchen drinnen, da ist auch das gegessen worden“. Uvod, v katerem se govori o lončeni peči, je pri madžarskih pravljicah pogost in zanje tipičen. Češke pravljice n. pr. se začenjajo z „Kde bylo, tam bylo“, ali „Bylo kdy bylo“, kar odgovarja ruskemu: „Жили были“. Izmed koncev pravljic se mi zdi sila mičen oni romunskih basem, ki pa ga lahko navajam tudi le v prevodu: „Ich schwang mich in den Sattel dann, damit ich's euch erzählen kann“ ali „Wer es weiter weiss, der möge es weiter erzählen“, ali „Auch ich war dabei, ich langte aber an, als die Hochzeit schon vorbei war und fand mit grosser Mühe nur noch klare Brühe, suchte vergebens drin herum, fand von Fleisch nicht einen Krumm, schlürfte dann aus einem Sieb, stell' dir vor, wie viel mir blieb, und wie ich die Zeit vertrieb“, kar odgovarja približno koncu ene ruskih pravljic: „Я на свадьбѣ бивъ, мѣдъ вино пивъ, въ ротѣ не било, а па бородѣ патякло“. Tukaj sem navedla le nekoliko primerov različnih začetkov in koncev pravljic pri različnih narodih. Mislim, da bi bilo zanimivo pregledati vse dosedanje zbirke pravljic ter dognati, v koliko diferirajo med seboj glede na stil. Takšno delo bi bilo tudi deloma v smislu koncepcije, ki jo ima in jo podaja o na-

logah primerjalne literarne zgodovine van Tieghem. Mogoče je, da pri današnji visoki stopnji, ki jo je znanost raziskovanja pravljič doseгла, takšno delo že eksistira. Med literaturo, ki sem jo mogla uporabljati, kljub vestnemu iskanju nisem naletela nanj.

Prehajam k važnemu poglavju o postanku pravljič.

Danes nam je jasno, da so nastale pravljice v daljni davnini v domišljiji narodov, ko so le-ti preživljali svoja otroška leta. Najstarejša poezija, ki jo poznamo, je poezija Egipčanov, Babiloncev in Indijcev in je religioznega značaja. Neposredno njej pa sta se pridružili ljubavna pesem in pravljica. Toda — kako so pravljice nastale? Po Grimmu, Uhlandu, Müllenhoffu i. dr. so nastale po ustni tradiciji iz junaških epov in mitov, ko so ti začeli propadati. Fantastičnemu značaju pravljič prikrojeno so se združili v njej elementi najrazličnejših mitov in pripovedk. Brata Grimm sta prepričana, da so pravljice poslednji odmevi prastarih mitov ter je naziranje mitološkega postanka pravljič veljalo več desetletij kot kompetentno v znanosti raziskovanja pravljič. Po tem naziranju so pravljice bogat vir, da z njihovo pomočjo posamezni narodi lahko spoznajo obširna poprišča svojih junaških in božanskih epov, ki bi bila drugače nepoznana in izgubljena.

Nastopil pa je proti temu naziranju znameniti raziskovalec pravljič Theodor Benfey, ustanovitelj primerjalne znanosti pravljič. V svojem prevodu in komentarju indijske knjige basni in pravljič „Pančatantra“ (Leipzig 1859) je podal epohalno izjavo, da je Indija domovina vseh pravljič. Od tam so se razširile po vsem svetu in mnoge, morda skoro vse evropske pravljice so nastale deloma posredno iz indijskih, deloma neposredno pod njihovim vplivom. Vsled svoje dovršenosti so indijske pravljice ob svojem prihodu k drugim narodom absorbirale prav vse, kar je obstajalo sličnega morda tudi pri teh narodih. Le tu pa tam so se rešile posamezne poteze v hitro nacionalizirane in sprejemajočemu narodu prilagojene tuje indijske oblike. Po Benfeyu pada migracija pravljič na okcident v čas križarskih vojn in v sledeča stoletja. Pred desetim stoletjem je le malo pravljič našlo pot v Evropo in tudi te le po ustnem izročilu, če izvzamemo tiste, ki so se razširile po prestavi Pančatantra ali Kalilave Dimna. Po 10. stoletju pa je literarna tradicija zamenjala ustno. Prestave indijskih pripovednih spisov v perzijsčino in arabščino so jih razširile preko islamskega carstva v Azijo, Afriko in Evropo na krščanski zapad. Še v večjem obsegu in mnogo prej pa so se razširile indijske pravljice in pripovedke na Kitajsko in v Tibet ter od Tibetancev k Mongolcem, o katerih je dognano, da so predstavili indijske pripovedne spise v svoj jezik.

Po Benfeyevev naziranju so ustvarili pravljice budisti, ki so kot fantastični in močno religiozni ljudje čutili potrebo vzgledov za svoje nauke in pridige. Benfeyeve teorija je oropala pravljice mitološkega okrasa in velikega pomena za raziskovanje mitologije posameznih narodov in je odvedla pravljico v čarobni orient, pradomovino človeške kulture. Benfey je utrjeval svojo teorijo z vedno novimi dokazi in vladala je nekaj desetletij neomejeno. Do kakšnih zmot pa je ta teorija lahko dovedla znanstvenike, nam kaže vzgled Rusa V. Stasova, Benfeyevega pristaša, ki je pod vplivom naziranja o enkratnem postanku pravljič (v Indiji!) označil vso rusko nacionalno epiko kot slaboten in močno razredčen ekstrakt orientalskega pesništva. S tem je izstavil ruskemu narodnemu geniju nezasluženo ubožnostno spričevalo in mu odrekel vsako trohico tvorne fantazije. Danes vemo, da je Benfeyevo mnenje dokaj omajano, zlasti po ugotovitvi, da povesti Panjčatantra niso budističnega izvora. Koncem preteklega stoletja so se dvignili proti Benfeyevi teoriji angleški raziskovalci, zlasti E. B. Tylor in Andrew Lang. Odločno sta zanikala vpliv indijskih pravljič na vse pravljice vseh drugih narodov — kajti pravljice so povsod nastale. Velika je zasluga teh dveh znanstvenikov, da sta omajala Benfeyevo absurdno teorijo o enkratnem postanku pravljič. Kdor se le nekoliko poglobi v raziskovanje pravljič, lahko kaj hitro spozna, da je Benfeyeve teorija res velika zmot. Kot raziskovalec sanskrta in orientalist je v svojem navdušenju šel odločno predaletč. Vendar gre tudi Benfeyu mnogo priznanja za njegovo neumorno delo. Znanstveniki, ki danes skrbno raziskujejo razširjenost posamezne pravljice, vedno znova prihajajo do spoznanja, v koliko slučajih je Benfey s svojo izkušnostjo in ogromno načitanostjo pogodil pravo. Naziranje o večkratnem nastanku pravljič pri različnih narodih, katerega zastopniki so Tylor, Wundt, Lang, je imenoval Francoz Bédier „la polygénésie des contes“. Predstave o človeku, živalih in rastlinah, o umrlih, duhovih in čarobnih močeh so večkrat pri različnih narodih docela enake. Razložimo jih lahko iz sorodnosti človeške psihe. Če kažeta torej dve pravljici različnih narodov, n. pr. indijska in ruska pravljica, presenečujočo skladnost, ne smemo iz tega deducirati vpliv indijske pravljice na rusko, temveč si moramo predočiti, da so isti duševni pogoji z notranjo kavzalnostjo ustvarili iste tvorbe. Fantazija je skupna last vsega človeštva in skupno vsem ljudem je tudi navdušenje in nagnjenje k pripovedovanju in poslušanju povesti. Vprav to splošno človeško veselje za fabuliranje pa daje vsem narodom in vsem ljudem sposobnost, da si z lahkoto prisvajajo povesti tujih narodov, da jih prilagajajo

sebi in potem pripovedujejo dalje. Vendar pa ni stvariteljski duh za ustvarjanje novih povesti pri vseh narodih na enako visoki stopnji. V nikakem razmerju tudi ni z veseljem, ki ga imajo ti narodi za pripovedovanje in poslušanje povesti. Ni vsem narodom lasten genij ustvarjanja. Pri nekaterih, n. pr. Indijcih, Arabcih, Keltih, je bila pravljica izredno priljubljena, kajti imeli so poseben dar, da so iz danih elementov ustvarili novo tvorbo ali pa da so stare pravljice pomladili in jih predstavili v popolnoma drugi, svežejši luči. Nikakor pa ne smemo prezreti, da je bila baš pri Indijcih njih domovina kakor ustvarjena za nastanek pravljič. Spomnimo se le nauka o preseljevanju duš, kjer je razlika med človekom in živaljo docela zabrisana. Temu se pridružuje bujna indijska fantazija, „podobna čudovitemu tropskemu cvetu, opojna od erotike in skrivnostno šepetajoča misterije večnosti“, kakor je tako lepo povedal Sušnik. Da je taka fantazija sposobna roditi nebroj človeku visoko nadrejenih in prav toliko človeku podrejenih bitij, je lahko umljivo. Noben drug narod nima toliko pripovedne literature, kakor baš Indijci. Nikjer pa ne najdemo tudi toliko postopačev, kakor v deželi lotosovega cveta. Vsa Indija je preplavljena od menihov, beraških redov, asketov, božjepotnikov in podobnih ljudi, katere njih brezdelno življenje kot nalašč usposablja za širjenje pripovedne literature. Zato ni čuda, da je praoblika marsikaterih pravljič, ki se še danes pripoveduje, indijska. Raziskovanja Gastona Parisa in zlasti Antti Aarna ter Emanuela Cosquina so vedno znova dokazala, da obstajajo najstarejše, najboljše in najdovršenejše verzije najrazličnejših pravljič vprav v Indiji in da je njih tradicija baš tam najbolj živa. Vpliv indijskih pravljič na pravljice neindijskega sveta je brez dvoma velik in je to na vsak način dejstvo, ki drži v območju Benfeyeve teorije. Jasno pa je to, da so pravljice neprecenljiv zaklad ljudske poezije, nastale v nacionalnem duhu posameznega naroda, ter ga mora vsak narod čuvati in negovati. Saj so baš pravljice one, ki najbolje karakterizirajo najintimnejše bistvo, mišljenje, moralo in zgodovino kakega naroda.

Bistvo vseh do sedaj navedenih glavnih teorij o postanku pravljič najlažje spoznamo na sledečem vzgledu. Vsakdo pozna pravljico o Trnjulčici, prekrasni princesi, ki jo objame stoletno spanje, potem ko se je zbodla na vretenu kolovrata, kakor ji je ob rojstvu prerokovala hudobna vila. Okrog njenega doma pa zraste visok gozd bodečih trnjev, ki umore vsakogar, ki se približa zakletemu gradu. Ob stoletnici pa se razklene sovražno grmičevje in izvoljeni princ se lahko približa princesi in jo odreši. Brata Grimm sta tu opozorila

na čarobno spanje, ki ga spi Brunhilda, potem ko se je dotaknil Odhin s trnjem, in na velikanski plamen, za katerim je spala, dokler ga ni prekoračil Siegfried in jo odrešil. So pa še druge sličnosti med pravljico o Trnjuhčici in nordijskim mitom. Kakor Trnjuhčico vile, tako zarečejo severnega Nornagesta pri njegovem rojstvu norne. Cela vrsta je nemških pravljič, v katerih se nahajajo germanskim junaškim in religioznim (mitološkim) epom sorodni elementi in naziranje bratov Grimm o mitološkem izvoru pravljič je lahko razumeti. Da pa Nemci že po vseh bistvenih potezah svoje rase skušajo pritegniti na vsa področja svojo slavno germansko mitologijo, nam kaže opiranje nanjo pri aktualni ideji nacionalnosocialističnega gibanja v sedanjih Nemčiji.

Omeniti hočem še teorijo znanstvenika Maxa Müllerja, katere epizodična vrednost se najlaže dokaže ob pravljici o Trnjuhčici. Müller je videl v pravljici dediščino iz pradobe indogermanskih narodov, iz tistih davnih, davnih časov, v katerih so vsa ljudstva od Indije do Germanije govorila en skupen jezik. Njemu so dogodki v pravljici le naravni simboli v večnem krogu se menjajočega dneva in noči, letnih časov, neviht in jutranje zarje, gibanja nebeških teles in vseh drugih meteoroloških pojavov. Kako nelogična je teorija Maxa Müllerja in njegovih pristašev, lahko razvidimo iz njihove interpretacije Trnjuhčice. Po njihovem bi bila ovira (trnjevo grmičevje, ogenj-Waberlohe) jutranja zarja, Brunhilda noč, Siegfried vse poživljajoče in zbujaajoče sonce ali dan. Če nekoliko pomislimo, spoznamo nesmisel teh trditev, ker je docela nemogoče, da bi sonce oziroma dan jahal skoz jutranjo zarjo, da bi s poljubom zbudil iz spanja noč, spečo lepoticu.

Pristaš Benfeyeve teorije bi rekel ob pravljici o Trnjuhčici, da je oblika, v kateri jo pripovedujeta brata Grimm, res folklorna, da pa je ta pravljica nastala po literarnem vzorcu, ki je prišel iz Francije v Nemčijo, in sicer po pravljici „La belle au bois dormant“. Med obema pravljicama so pač nekatere nebstvene razlike, v glavnih potezah pa se obe verziji popolnoma skladata. Konec francoske pravljice, ki je različen od nemške verzije, pa najdemo v isti pravljici zbirke Pentamerone Napolitanca Basila. Ker pa Pentameron sloni največ na indijskih pravljičah, je seveda tudi pravljica o Trnjuhčici indijskega izvora. Verjetnost te domneve potrjuje dejstvo, da je verzija Basilove Trnjuhčice popolnoma sorodna drugi francoski pravljici iz 14. stoletja, ki pa v posameznih točkah zopet silno spominja na indijsko pravljico, ki živi še danes v Indiji.

Znanstvenik, ki gleda na problem pravljic skozi prizmo Tylorjeve in Langove teorije, bi rekel, da so motivi, kot jih nahajamo v Trnjulčici, vsesplošni. Motiv o čarobnem spanju n. pr. poznajo stare grške in orientalske bajke, motiv nevoščljive, hudobne vile se pojavlja slično v grški bajki o Meleagru, motiv zlobne mačehe je razširjen po vsem pravljичnem svetu in nastopa že v bajki o Argonavtih. Motiv pozabljenega in pogubonosnega vretena se pojavlja n. pr. v češki pravljici, Z nekoliko truda bi lahko odkrili elemente iz Trnjulčice po vsem svetu. iz česar bi nujno sklepali, da je ta pravljica lahko povsod nastala, da pa nimamo za kraj postanka nikjer nobenih dokazov. Enako težko bi seveda tudi dognali čas postanka. Omembe vredno se mi zdi v tej zvezi dejstvo, da je uspelo angleški znanstvenici Miss Marian Roalfe Cox zbrati 300 variant pravljice o Pepelčici pri najrazličnejših narodih. Motivi se prepletajo med seboj in prehajajo drug v drugega. Že brata Grimm sta odkrila v pravljicah najrazličnejših narodov, ne le pri zapadnoevropskih, temveč tudi pri Arabcih, Perzijcih, Indijcih in celo pri črncih v Bornuu in Bečuanih v Južni Afriki skoraj čisto iste motive. Vendar ne smemo tu nikakor pozabiti, da gre v večini slučajev za motive in ne za pravljice in da je napak, ako nekritično sklepamo iz sorodnosti in skladnosti motivov na sorodnost ali istovetnost pravljice, kajti pravljica je tudi v svoji najbolj preprosti in poljudni obliki vendar čisto samostojen organizem. Pravljica ni enotna temveč sestavljena tvorba — zložena je iz več ali manj posameznih pravljичnih motivov. Za boljše razumevanje hočem analizirati eno izmed Grimmovih pravljic. Vzemimo ono o „gosji pastirici“. Najprej naletimo na motiv princese, ki se poroči v tujo deželo in ji da mati na pot tri kaplje svoje krvi. To je motiv kapelj krvi, v katerih je del človekove moči in osebnosti. Materina kri nudi hčerki varnost in zaščito, ko pa princesa izgubi rutico s krvavimi kapljami, je nemilostno izročena sovražnostim in nesreči. Vodilni motiv pričujoče pravljice pa je motiv hudobne dekle, ki prisili svojo gospodarico, da zamenja svoja oblačila z njenimi in se potem lažno izdaja v princesini obleki za prinčevu izvoljenko. Nekaj časa s svojo prevaro res uspeva. Potem sledi motiv zvestega konja, ki mu je dan dar govora in katerega pusti hudobna dekla umoriti, da ne bi izdal njenega zločinskega početja. Toda po smrti se pogovarja mrtva konjeva glava s princeso in tako pride njeno kraljevsko rojstvo na dan. Vpleten je motiv princese, ki je postala gosja pastirica in motiv zlatih las, privilegija kraljevskega stanu. Kot končni motiv je podan oni, kjer grešnik (v tem slučaju hudobna dekla-lažna kraljica) v svoji zaslepljenosti in sigurnosti

posrečene prevare sam določi kazen, katero zasluži človek, ki bi zagrešil takšen zločin kot je njegov. Oglejmo si še motive škotske pravljice „o morski deklici“ (The Sea-Maiden). Mnogoštevilni so in silno pestri. Začne se z motivom ribiča, kateremu obljubi morska deklica bogat ribolov, toda za plačilo ji mora obljubiti svojega še nerojenega sina. Naslednji motiv je oni čarobnih zrn, ki jih da vila možu in po katerih zanosijo ribičeva žena, kobila in psica. Vpleten je motiv drevesa, ki usahne, kadar izgubi življenje človek; v tej pravljici imamo tri drevesa, ki so v tesni zvezi z življenjem ribičevih treh sinov. Sledi motiv zavlačevanja dane obljube in dosega podaljšanja domenjenega roka. Potem naletimo na motiv kovanja sablje, ki pa je dvakrat za junaka premalo močna. Priključuje se še motiv junaka na popotovanju, ki sreča tri živali, jim pomaga in si s tem pridobi njihovo naklonjenost, da mu potem v stiski po svojih močeh pomagajo. Pisana je vrsta motivov v epizodi boja z velikani, ki se zde nepremagljivi, a vendar padejo vsled junakove hrabrosti in hvaležnih živali. Paralelno teče motiv junaka, ki služi kralju za pastirja. Pravljica „o morski deklici“ (prav lahko bi nosila tudi drug naslov, ker baš motiv o morski deklici ni vodilen, in se celo pravljica konča, ne da bi nam razjasnila, kaj je z dano obljubo) je prenatrpana z najrazličnejšimi motivi in tako nastopa tudi motiv boja junaka z jezersko pošastjo, da si z njim pridobi kraljično za ženo. Navezan na to je motiv junaka, ki se krasi z junaškimi deli drugega. S pomočjo princesinega nakita, ki ga je dala pravemu junaku, ga končno razkrinkajo. Toda ni še konec pestre vrste. Nastopi motiv usmrčitve pošasti in osvoboditve ugrabljenе kraljice s tem, da se junak z zvijačo in s pomočjo značajnih živali polasti pošastinega srca, ki ima obliko jajca in ki je skrito v treh živalskih podobah. Kot konec je pritaknjen še motiv coprnice, ki umori oba starejša brata, ki pa jo namlajši vendar ukroti in reši starejša dva, da ob koncu vendarle zakraljuje najstarejši brat in se vsa zgodba konča srečno. Iz pričujočega vidimo, da je vrsta motivov nepregledna in da je včasih res težko izluščiti motive in strogo ločiti med pravljичnim motivom in pravljico. Težkoče se povečajo še s tem, da se nam kažejo pravljice največkrat brez prave zakonitosti. Motivi se prepletajo in prelivajo vedno drugače in pravljice same prehajajo druga v drugo. To večno spreminjanje je zmedlo mnoge raziskovalce, da so kratkomalo pozabili na važno dejstvo, da je treba ločiti motive od pravljic. Pojavi se torej vprašanje, kakšna je naloga znanosti raziskovanja pravljic, če upoštevamo dejstvo neprestanega nemirnega spreminjanja, privlačevanja in odbijanja posameznih pravljic pa njihovih motivov.

Kdor se le nekoliko poglobi v nepregledno bogastvo pravljic pri različnih narodih, se zavzame in je presenečen od čudnih, da, včasih paradoksnih zvez, po katerih so različne pravljice med seboj zvezane. Pristaši Benfeyeve metode so se posluževali pri svojem raziskovanju načina, da so izhajali iz ene pravljice in so potem iskali pravljice drugih narodov, ki so imele z dotično pravljico delno ali popolno sličnost. Ako so potem odkrili v Indiji pravljico, ki je bila z vsemi temi med seboj si podobnimi pravljicami različnih narodov slična, bodisi v celoti, bodisi le v motivih ali posameznostih, je bilo dokazano, da je domovina vsega tega pravljичnega bogastva Indija.

Drugačnega postopka se je posluževal Francoz Bédier. Primerjal je med seboj različne oblike podobnih si pravljic in je iskal skupne poteze, ki so nastopale ali v vseh pravljicah ali le v posameznih variantah. Skonstruiral si je abstraktno tvorbo, original, ki mu je skupnost skupnih potez — nedefinirano dejanje. Pravljicama o Brunhildi in o Trnjulčici bi bilo torej skupno dejanje, da žena vsled lastne krivde ali vsled uroka zaspi v čarobnem spanju; spi na težko dostopnem kraju in končno pride junak, ki premaga vse ovire in obudi ženo iz smrti enakega sna. Vsa ta rekonstrukcija je sila revna, brez pravega življenja, brez tistih konkretnih in čudežnih dogajanj, ki so pravljici bistvena.

Baš nasprotno pot znanstvenega raziskovanja je nastopil Friedrich Panzer. Zbral je najprej vse variante ene pravljice in potem iskal tisto obliko, katera je vsebovala po možnosti vse variante, in ta mu je potem praoblika. Toda ta postopek ga je zavedel, da je n. pr. popolnoma nekritično nanizal k armenski bolgarsko varianto iz popolnoma druge dobe, ne da bi si stavil vprašanje, ali so te variante sploh kedaj pripadale praobliki in če, v katerem času je to bilo. Pri Trnjulčici smatra Panzer za starejšo in pristnejšo obliko, ki jo najdemo pri Perraultu in Basileu. Kriterij mu je njeno izredno bogastvo. Panzer zanika sorodnost med pravljico o Brunhildi in Trnjulčici, vendar pa svoje trditve ne podpre z dokazi. Toda kljub vsemu svojemu naporu in v marsikaterih posameznostih plodovitemu delu ni doprinesel nič bistvenega in dobrega v metodo raziskovanja pravljic.

Velike važnosti v znanosti raziskovanja pravljic pa je geografsko-zgodovinska metoda, ki so jo spoznali kot najboljšo in so se je posluževali znanstveniki raznih dežel. Neodvisno drug od drugega so uporabljali geografsko-zgodovinsko metodo Finci (Axel Olrik in njegova šola) Danci (Axel Krohne); Francozi (Gaston Paris in Emanuel Cosquin); Nemci (Ernst Kuhn, Wilhelm Hertz, Johannes Bolte).

Ta metoda zbere najprej vse variante in skuša potem opredeliti one grupe, ki gredo zgodovinsko, geografsko in stvarno skupaj in skuša potem iz teh grup dognati razširjenost, različne spremembe in sploh zgodovino pravlјice. Domovino pravlјice vidi potem v tisti deželi, kjer so variante najštevilnejše, kjer so v koncepciji in zgradbi pravlјice najbolj zaokrožene in kjer nam s podajanjem običajev in nazorov tudi pomagajo razjasniti smisel pravlјice. Toda tudi ta metoda ima svoje slabe strani. Kakor na vseh znanstvenih področjih so tudi v znanosti raziskovanja pravlјic mnenja raziskovalcev povsem deljena. Vprašanje kdaj, kje in kako so pravlјice nastale, se je pojavljalo vedno iznova in odgovori so dokaj različni. Zanimivo je mnenje raziskovalca von der Leyena, ki je prišel do zaključka, da so najstarejše predstave o bedanju in sanjah, o spanju in smrti tudi podlaga pravlјicam. V teh predstavah nosijo doživljaji v sanjah kakor oni v bedčem stanju isti pečat resničnosti in verjetnosti. Duša je bitje, ki je zaprto v telesu takrat ko bedimo, v času pa, ko spimo, zapusti naše telo in leta prosto okrog ter ima najrazličnejše čudežne doživljaje. Ko pa človek umre, se duša loči od telesa za vedno, sproščena plava med nebom in zemljo in se potem zopet vseli v novo bitje. V sanjah nastopa mnogo motivov, ki jih poznamo iz pravlјic: pošasti povzročajo človeku najstrašnejše muke, nenadoma mu odpovedo udje, zasledujejo ga sovražne moči, stavijo se mu heraklejske, neizvršljive naloge. Prav tako pa doživlja človek baš v sanjah rajsko blaženost in le malokdaj občutujemo v realnem življenju takšno neskaljeno srečo, kot nam jo podarijo lepe sanje. Ob pripovedovanju takih živahnih in čudežnih sanj obledi v človeku spomin na njih izvor in iz sanj vzraste ponajvečkrat nežno-strahotna, globoko-resna poezija.

Oglejmo si v naslednjem pravlјice pri raznih narodih.

V ORIENTU je najstarejši spomenik, v katerem najdemo pravlјične poteze, babilonski ep o Gilgamešu iz leta 3000. do 700. pr. Kr. Je to junaška pesnitev, gosto prepletena z vrsto pravlјičnih motivov, ki nas živo spominjajo naših današnjih pravlјic. Zanimivo je, da kažejo pravlјice Romunov in Madžarov največjo sorodnost z motivi babilonskega epa. Ep o Gilgamešu je najstarejši dokaz za tezo, da so našim slične pravlјice obstajale že pred tisočletji in da so se organično razvile iz primitivnih predstav.

Iz EGIPTA so se nam ohranile le pravlјice iz časa „Novega kraljestva“. Verjetno je, da so Egipčani silno ljubili pravlјice in jih imeli zelo veliko: žal, se nam je od vsega bogastva ohranil le skromen odlomek. Najbolj znana in najimenitejša je pravlјica o dveh bratih

Anupu in Bitiu. V njej je združenih mnogo, iz poznejših časov znanih motivov n. pr. o magičnem begu, nezvesti ženi, duši, ki se skriva izven telesa i. dr. Egipčanskega izvora je pravljica o zakletem princu, o zakladnici Rampsinitovi in najbrž tudi ona o mojstrskem tatu. Ker so primitivni narodi živeli od ropanja, jim je tatvina nekaj naravnega in njih globoko občudovanje spretnega, prebrisanega tatu razumljivo.

Pri HEBREJCIH srečujemo pravljичne motive že v stari zavezi (n. pr. izpostavljanje malega Mojzesa, Simsonova moč v laseh, nezvestoba žene ali bratov). Še več pravljič nahajamo v Talmudu in Midrašu ter v poznejših judovskih pravljичnih zbirkah srednjega veka. Pravljичni kralj biblije je Salomon. Odlikuje se predvsem po bajnem in sijajnem dvoru ter po svojem izrednem razumu. Povest o Salomonu in dveh materah, ki se prepirata za istega otroka in o modri sodbi kraljevi, se je ohranila v starih indijskih in budističnih povestih. In še danes govorimo o salomonski sodbi, kadar kdo zamotano zadevo bistroumno razsodi. Poznejše judovske povesti so osebo Salomonovo silno povečale in jo obdale z magično močjo. Kralj Salomon je postal vladar vseh duhov na zemlji in na nebu, spremljan od dolge vrste strašnih demonov. Imel je pečatni prstan, ki mu je dal oblast nad vsemi elementi in duhovi. S tem prstanom je lahko izpolnil vsako željo in izvršil vsako dejanje. Isti Salomon pa se zopet na drugem mestu upre bogu, svojemu gospodarju, in doleti ga zaslužena kazen. Kot gospodar duhov in magijec živi Salomon še danes v pravljičah in čarovniških knjigah. V arabskih pravljičah ima neomejeno moč. Pravljice o tem modrem vladarju so prišle na zapad že v zgodnjem srednjem veku in kmalu prešle v njegovo literaturo. Odtod najbrž srednjeveška pravljica o ugrabljeni ženi ali nevesti ali ona o junaku, ki ravna po danih mu dobrih nasvetih. Od ostalih pravljič sedanje dobe se zdi, da pri nobeni ne moremo točno dokazati židovski izvor. Judje so za pravljico preresni in mnogo prepobožni. Manjka jim lahkotni, naivno-igrivi duh, ki je bistvena poteza pravljič. Njihovemu življenjskemu občutju odgovarjajo parabole in legende, ki so tudi imele velik vpliv na zapadno literaturo. Velike zasluge pa gredo v srednjem veku Židom kot posredovalcem pravljič.

Najbolj bogata dežela pravljič pa je nedvomno INDIJA. Nikjer drugje niso imele pravljič tako velikega pomena in tako slavne zgodovine. Pravljice so za Indijo dokazane že v dobi „Ved“ (3. stoletje pr. Kr.). V prvih stoletjih po Kr. so nastale slavne zbirke basni in pravljič, ki so se v poznejših dobah vedno izpreminjale in izpopolnjevale. Indija je imela tri velike zbirke: Vikramatšaritro, Šukasaptaj

in Panjčatanthro. Zbirka Panjčatantra je nastala v letih 300—500 po Kr. Ta je na zapadu najbolj znana. V enajstem stoletju je namreč kašmirski pesnik Somadeva predelal in prepesnil v slokah stari zbirki Panjčatanthro in Britkato. Delo, ki je bilo odlično, je posvetil stari materi kralja Herša Deva v Kašmiru. Dal mu je poetični naslov „Katha sarit-sagara“, ki se glasi v prevodu „Ocean pravljicnih tokov“ (Sušnik ima prestavo „Ocean pravljic“). Knjiga se odlikuje po preprostem tonu pripovedovanja in po ostrem epigramatskem mišljenju. Po 12. stoletju so dobile druge zbirke pravljic oblike, v katerih jih poznamo danes. Tako Šukasaptaj (70 pravljic papagajev), petindvajset pravljic o duhovih, dvaintrideset pravljic prestola in druge. Posebne zasluge za ohranitev, razširjanje in živahno reprodukcijo pravljic so si v 12. in naslednjih stoletjih pridobili najnistični menihi. Mnogo imenovanih zbirk živi še danes v novoperzijskem jeziku v šolskih in zabavnih knjigah. Pa tudi med narodom kroži po ustnem izročilu ogromna množica pravljic, mnogo več, kakor jih mi poznamo iz zapiskov in zbirk. Prav tako tudi niso prišle do nas vse najboljše in najobsežnejše zbirke pravljic.

V večini drugih dežel nastopajo pravljice prav tako kot narodne pesmi in narodne pripovedke poleg literature, nezapisane. Razširjeno je mnenje, da pravljice ne spadajo v visoko literaturo in le po skrivnih potih se tu pa tam prikradejo vanjo. Indijci in Arabci prištevajo pravljice umetni literaturi in kakor njo, so tudi nje bogato obdarili in opremili z vsemi finesami. Tudi globoko filozofijo in življenjsko modrost budizma je Indijec položil v svoje pravljice. Indijske pravljice prekašajo vse druge po svoji bogati iznajdljivosti in plastičnem prikazovanju končnega cilja — poslednjega smisla vsega življenja. Disciplinirana zgradba in globoka modrost je očarala tujce in razširila indijsko pravljico po vsem svetu. Panjčatanthro n. pr. so prevajali v perzijsčino, sirščino, arabščino, hebrejščino, latinščino, nemščino in tudi v slovenščino (K. Glaser). Zbirka „Sedem modrih“ je romala preko Perzijcev, Arabcev, Hebrejcev in Turkov h Grkom in odtod k vsem zapadnim narodom. Indijske pravljicne zbirke so imele najbrž odločilen vpliv na zgradbo grških romanov. Po isti poti je prišla tudi Knjiga papagajev do Turkov. Še bolj kot zapad so oplodile indijske pravljice vzhod in sever. V spremstvu budizma so se razširile na Kitajsko, Japonsko, v Tibet, Mongolijo in med turške narode v Sibirijo. Nekatere pa so zanesli Indijci celo v Afriko in od tam so potem romale z afriškimi črnci v Ameriko.

Indijske pravljice so izredno lepe in globokosmiselne. O kakšnem izvrstnem poznanju človeške psihe nam priča n. pr. pravljica o nezvesti ženi, ki živi še danes v Indiji med narodom. Pripoveduje nam o ženi, ki je umrla možu na potovanju. Mož, razsvetljen po glasu z nebeških višav, jo obudi k življenju s tem, da ji odstopi polovico svojega življenja. Nehvaležna žena pa ga brez vzroka vara in ga vrže v brezdanji prepad. Ko jo mož, potem ko se je na čudežen način rešil, zopet najde, ga žena očrni pri kralju. Tedaj pa mu mož pove svojo žalostno zgodbo; nezvesta žena pa se zgrudi mrtva, ker je morala vrniti možu tako velikodušno podarjeno polovico življenja. Pričujoča pravljica se da razložiti le s pomočjo indijskih nazorov o ženi. Sploh pripoveduje Indijec mnogo več o razmerju žene do moža, kakor o ženi sami. Poučne in lepe so živalske pravljice. Prežete so z globoko ljubeznijo in usmiljenjem do vseh živih bitij. Zato so služile drugim narodom, ki so mučili živali, indijske pravljice kot posnemanja vreden vzgled. Zanimiva je pravljica „O čarovnikovem učencu“, o katerem je napisal izvrstno študijo Emanuel Cosquin. V njej se preganjata dva čarovnika in v boju na življenje in smrt preizkušata svoje čarotvorne moči. Spreminjata se v različne živali in predmete, dokler ne umori prvi, spremenjen v lisico, svojega nasprotnika—petelina. Skoro pri vseh narodih najdemo pravljice, v katerih ljudje na begu menjavajo svojo podobo. Povest o zamenjanih dušah je prispela na zapad že v srednjem veku. Ta motiv je še danes silno zanimiv za marsikaterega pesnika. Bogastvo indijskih pravljic je neizčrpno. Indijske pravljice so docela svojstvene, njih lastnosti pa so bistvene poteze Indijcev samih. Bistri duh, igriva, nikdar dovolj ostra duhovitost, nadvse lahkotno mišljenje, zasanjana in nepričakovano eruptivna slutnja za poslednje misterije življenja in vsega božanskega, uživanje čudežnega in bizarnega ter strašnega in krutega, žeja po graduaciji in kopičenju, nenasitna ljubezen do grandioznega, preobloženega, brezobličnega, prelivanje doživetij in sanj, realnosti in iluzij, to so bile od nekdaj značilne poteze indijskega verstva in modroslovja pa indijske umetnosti in literature.

Najzgovornejši dokument o močnem vplivu indijskih pravljic je svetovnoznana zbirka pravljic „1001 noči“, ki je nastala v srednjem veku pri ARABCIH. Okvir in več odsekov je indijskega izvora. Deloma pa sloni na perzijskem delu „Hazar afsana“ (Tisoč pustolovščin), ki je bilo leta 800 prevedeno v Bagdadu na arabski jezik. Knjiga je prišla odtod v Egipt in okrog leta 1200 nastopa tam z arabskim naslovom „Alf Leilah va Leilah“ (Tisoč in ena noč). V 13. stoletju

se je zbirka znatno povečala, v 14. stoletju pa je neki zbiratelj dal delu tisto obliko, v kateri ga je spoznala Evropa. Leta 1704. so izšli v Parizu štirje zvezki arabskih pravljič z naslovom „Les mille et une nuits“ v prevodu Antoina Gallanda. Arabski manuskript, po katerem je Galland priredil svoje delo, izvira iz 14. stoletja. Slavnemu orientalistu in arheologu, ki je v svojem času užival velik ugled, je uspelo, da je arabske pravljičice genialno presadil na evropska tla. Sreča pa mu je bila tudi zelo mila ter mu je naklonila izvrstno gradivo. Začel je s prevajanjem zgodbe o Sindbadu pomorščaku. Pozneje je zvedel, da je ta pravljičica le del večje zbirke, in kmalu so mu poslali iz Sirije tri zvezke manuskripta „1001 noči“, ki velja še danes za najstarejši in najbolj avtentičen rokopis. Z neumorno pridnostjo in vestnim raziskovanjem je dobil še celo kopo originalnega materiala in ga marljivo uporabljal. Ker spadajo rokopisi, ki so služili kot podlaga danes znanim angleškim, francoskim in nemškim prevodom, v mnogo mlajšo dobo, je silno težko podati verno sliko „1001 noči“ iz 14. stoletja. V teku stoletij je število pripovedovalcev pravljič „1001 noči“ zelo narastlo in so bile pravljičice namenjene najrazličnejšim krogom. Med njimi najdemo sledove starih pesnikov iz Mohamedove dobe, ki so opevali boje plemen, junaštvo in ljubezen. Iz puščave je romala arabska pripovedna umetnost na dvor Omejidov v Damask. Znamenita, svečano-otožna pravljičica o medeninastem mestu je iz te dobe. Za Damaskom je postal Bagdad središče države. Dobo kalifov zastopa v „1001 noči“ oseba Harun-Al-Rašida, sodobnika Karla Velikega, ki je bil čisto neznatna osebnost, pa so ga pravljičice poveličale in obdale z vso slavo in razkošjem. Med drugimi mesti kraljestva je velikega pomena predvsem Kairo s svojo bogato, egiptovsko tradicijo. Pravljičice poznejših verzij „1001 noči“ so namenjene publiki, ki se hoče zabavati v kavarnah v Kairu in v vseh drugih večjih mestih kraljestva. Elementi bujnega uživanja in širokovestne morale so prišli v pravljičice z velikomestnih ulic, prav tako dokaj grobo veselje nad tipi iz najnižje plasti naroda in veselje nad njihovimi doživljaji in pustolovščinami. Ker govore arabske pravljičice, kakor pravljičice mnogih drugih narodov, o roparjih in junakih, o vladarjih in sultanih, o rokodelcih in meščanih, o trgovcih in sužnjih, so se priljubile vsem stanovom širnega kraljestva. V splošnem lahko opazamo pri njih, kakor pri pesnitvah evropskega srednjega veka, prehod iz junaškega epa k dvorskemu in potem k prostonarodni pesnitvi. „1001 noč“ 9. in 10. stoletja ima mnogo indijskih elementov; iz Indije so zlasti tiste pravljičice, v katerih se udeleženci s pripovedovanjem pravljič bore za glavo kake-

osebe. Mnogo povesti je grških in perzijskih. Perzijske so pravljice o vilah. Kdor pride k „1001 noči“ iz indijskih zbirk, ga vedno znova preseneča sličnost arabskih in indijskih pravljič. Kakor Indijci tako tudi Arabci zatrdno verujejo v svoje pravljice. Pravljice obvarujejo onega, ki jih pripoveduje, nesreče, s pravljičami si rešijo ali podaljšajo obsojenci življenje, one so največje veselje zaskrbljenega vladarja, in najnižji težak rad zamenja vse zemske dobrine za lepo pravljico. Več kot za najdragocenejši žlahtni kamen plačajo Arabci za zanimivo pravljico, zanjo potujejo daleč po svetu. Če je položaj, v katerem se nekdo nahaja, še tako kritičen in nevaren, za fantastično pravljico pozabi Arabec na vse, na še takšno nevarnost in celo na svojo toliko čuvano čast. Kakor v indijskih pravljičah, se tudi v arabskih menjavata proza in poezija; izreki in aforizmi — le, da se zde v arabščini bolj lahkotni in prikupljivi kot v indijščini. Celotne metafore, ki jih Indijci uporabljajo za lepoto svojih žena, so v arabščini nespremenjene. Oba naroda primerjata luno, njen mili, osvežujoči mehki sijaj s čari žene, in Indijci kakor Arabci imenujejo njene obrvi lok, pod katerim švigajo iz prekrasnih oči puščice ljubezni. Čim globlje pa ko se potopimo v „1001 noč“, tembolj nas prevzame arabski duh. V Indiji je več religij in filozofij in vse so obstajale druga poleg druge. To je vtis, ki ga odnesemo iz indijskih pravljič. Arabske pa poznajo le enega boga, Alaha, samo enega preroka, Mohameda, ki je spisal eno edino sveto knjigo, Koran, ki uči le eno svetovno naziranje: fatalizem. Prav ta fatalizem, ki se slepo pokorava enemu bogu, se odlikuje po svoji nespremenljivi vzvišenosti in vodi pravljico kljub fantastičnim zapletljajem k čistemu in vernemu spoznanju bistva stvari. Pravljice „1001 noči“ so po večini prežete s plemenitim, junaškim duhom. Vendar nikakor ne smemo prezreti, da imajo ravno arabske pravljice mnogo smisla za uživanje totranskih sladkosti in uspehov, ki jih nudi življenje. Verni musliman, ki si je bil svest minljivosti posvetnega, ni imel nobenega razloga biti ravnodušen napram nasladam življenja. Evropske pravljice se končajo v vedrem razpoloženju: „Če niso še umrli, žive še danes“. V pravljičah „1001 noči“ pa naletimo ponajvečkrat na sledeči konec: „Živel so v blaženstvu in sreči, dokler ni prišla k njim smrt, rušiteljica vseh sladkosti, ločiteljica vseh združenih in ljubečih, rušiteljica gradov, ki naseljuje grobove“. V že enkrat omenjeni legendarni pravljici „o medeninastem mestu“ — pravem spomeniku smrti — bere Emir Musa vse napise, ki v neštetih variantah ponavljajo in vedno znova poudarjajo neizprosno smrt: „tedaj je postal svet majčken njegovim očem“. In ni le slučajna igra, ampak bridka resnica, da se

knjiga 1001 noči, v kateri se zrcali ves tostranski svet v vsej svoji prelesti in strahotnosti z vsemi dobrinami in bridkostmi, začenja v imenu Alahovem in se tudi konča s slavospevom nanj — na večno živega, ki nikdar ne umre.

Lepota pravljic „1001 noči“ je neminljiva. Na um mi prihaja Stendhalova izjava, da „je to knjiga, katero naj bi človek mogel vedno znova pozabiti, da bi jo lahko čital vedno znova z isto naslado“. V teh pravljicah imata kraljestvo resničnosti in kraljestvo pravljicnih čudes prav isto realnost. Drug poleg drugega stojita dva svetova: nežen in izbran ter grotesken in surov; diametralno nasprotni občutki se zlivajo v celoto: lahkomišljenost in globokoumje, čutno veselje in srčna radost, veselje in otožnost. Pred nami se razgrinja veličastna slika sveta, natrpana ter razgibana od mrgolenja bitij, ki sledo vsako svojemu življenjskemu zakonu. Nad njimi pa vlada z mogočno roko svojevoljna usoda. — Neminljiva je zasluga Arabcev, da so iz pravljic, ki so jih našli doma in onih, ki so jih prejeli od tujih narodov, ustvarili čisto nove tvorbe, ki z bohotnimi čari in dovršeno-fino umetnostjo, vedno znova omamljajo. Arabcem je manjkala pač stvariteljski genij, da bi iznašli nove pravljice; bili pa so neprekosljivi, izvrstni pripovedovalci. Za to jih usposablja njihov dar opazovanja in opisovanja. Arabec slika in opisuje z nepopisnim veseljem in vztrajnostjo; ne more se ločiti od svoje pravljice. Gradi jo vedno znova, da postane vsakokrat še bolj očarljiva in mična in neha le tedaj, da začne pripovedovati drugo, še lepšo. Arabske pravljice so kakor bujne cvetke, ki razprostirajo svoje dehteče liste. Zato ni čuda, da so v Evropi naletele na toliko navdušenje in da je ostala „1001 noč“ do danes ena najbolj priljubljenih orientalskih knjig na zapadu.

Poglejmo sedaj, kako je s pravljico v ANTIKI. Pravljčna knjiga GRKOV je Odiseja. V njej nastopajo najrazličnejše vrste pravljic. Povest o Tantalusu ali o Danaidah in Sizifu bi lahko imenovali sanjsko pravljico. Poročila o Proteusu in o Kirki sta čarovniški pravljici; o sirenah pa govore pomorske in popotne pravljice. Vožnja Odisejeva v podzemlje in morda tudi h Kalipsi in k Feakom so podzemne pravljice. Pravljčne poteze se jasno zrcalijo v zgodbah o Argonavtih, o Herakleju, Tezeju in Perzeju. Zlato runo, ki ga čuva strašen zmaj, spada med zaklade, ki jih more dvigniti le izbran junak s pomočjo ljubeče žene. Tudi povesti o Kambyzu, Gygesu in njegovem prstanu, o Krezu, Polykratu, Prometeju i. dr., ki jih poznamo iz izročil grških pesnikov, zgodovinarjev in filozofov, so prepojene s pravljicnimi motivi. Sploh nam je pravljčni svet Grkov zelo dobro

znan. Vemo, da so bili Grki mojstri basni, da so si pripovedovali mične povestice o hvaležnosti živali, da so radi zasmehovali preveč občutljive in preveč bistrourmne ljudi, da so z veseljem razširjali smešne in za glavnega junaka neprijetne zgodbe in anekdote: o prevaranih zakonskih možeh, o zvutih ljubavnikih, o zabavnih lažnikih, ki si znajo izvrstno pomagati iz vsake zamotane situacije. Dovtip jim je ljubši od človeka in kljub njihovi splošno priznani, visoki kulturi se niso oprostili zlobe in opravljenosti. Novela, šale in komedije še danes črpajo iz bogate dediščine, ki so jo nakopičili Grki. Rimljani in srednji vek ji dolgujejo mnogo svojih najboljših in najzabavnejših spisov. Kristalno čisto, prodorno ozračje, v katerem žive Grki, ni atmosfera pravljice, vsi obrisi so preveč jasni, preveč določeni in morda preveč literarni. Prekipevajoča, naivna fantazija, verna zaupljivost otroške duše in sama ob sebi razumljiva pomešanost realnega sveta s svetom sanj, vse to manjka grškim tvorbam. Bistvo grške tvornosti, ki je tako navdušilo Goetheja in mu izvabilo vzklik: *Stille Grösse und edle Einfalt!*, je krivo grške revščine na polju pravljic. O pravljičah v pravem pomenu besede ni pri njih nobenega sledu. Če pogledamo Kitajce, Kelte, prebivalce Oceanije in celo afriške črnce, (da ne omenim niti Indijcev in Arabcev), vidimo, da vsi s svojim bogastvom pravljič daleč prekašajo Grke.

Literatura RIM LJ ANOV, na katero je tako odločilno vplivala grška, je z ozirom na pravljice dokaj revna. Če pomislimo, da je bila rimska literatura plod duha praktičnega, realno usmerjenega naroda, ki je smatral pesnike za postopače, ki se vdajajo nekoristnemu „otiu“, nam je to lahko umljivo. In vendar je pogrnala rimska literatura v delu poganskega Latinca iz Kartage Apuleja prekrasen pozni cvet: klasično-lepo pravljico o „Amorju in Psihi“. Njena vsebina se zdi podobna stari narodni pravljici. Vendar so mnenja znanstvenikov o bistvu te pravljice dokaj različna. Klasični filolog Ritzenstein je skušal utrditi mnenje, da Apulejeva pravljica ni nikaka stara, alegorična in literarno predelana pravljica, temveč orientalski mit, s helenističnim duhom prepojen in končno pomešan s pravljničnimi elementi. Utemeljiti svojo tezo pa se mu ni posrečilo. Kajti baš pravljica o Psihi se je silno rada spajala z drugimi. Že v 13. stoletju najdemo motive te Apulejeve pravljice pomešane z drugimi pravljičami. Vpliv antike se kaže zlasti na jugo-vzhodu in na jugu; s pomočjo srednjeveških pevcev je zlasti vplivala na literaturo germanskih dvorov.

V nadaljnjem prehajam k evropskim narodom in njihovim najvažnejšim zbirkam pravljič.

Število pravljic, zbranih pri vseh evropskih narodih do današnjega dne, je ogromno. Pravljicam sedanjosti se priključujejo one iz preteklih dni. Gradivo je domala neizčrpno. Mnogoštevilni so sledovi pravljic, ki se nam kažejo v mitičnih, junaških in dvorskih spevih srednjega veka. Njim se pridružujejo zbirke najrazličnejših povesti, ki so jih zbirali razni zbiratelji v vseh stoletjih. Končno se jim priključujejo še pravljice, ki so jih zložili slavni pesniki in pisatelji, v kolikor so potem vplivale na narodne pravljice. Spomnimo se le imen kot: Boccaccio, Straparola, Basile, Perrault, Wieland, Musäus, Goethe, in imen mnogoštevilnih romantikov, ki so se tako silno navduševali za pravljico.

Kakor smo videli iz prejšnjih izvajanj, so vplivali na evropsko pravljico pretekli časi in tuji narodi. Najlepši in najboljši del so prejele evropske pravljice iz klasičnega starega veka od Egipčanov in Babiloncev ter Židov; mnogo so jim dali Indijci in Arabci. Številne evropske pravljice so pod vplivom keltskih povesti. Nekatere se izvajajo iz germanskih junaških epov in pesnitev severnih narodov, n. pr. pravljica „o gosji pastirici“ ali ona „Zakaj je morje slano“? Že Edda pozna povest o mlinu za sol, ki melje sol neprestano na morskem dnu; posamezno nastopa tudi na jugu, v Grčiji in na Malti. Povest o možu, ki se utrujen zgrudi in vzklikne „oh!“, nakar se mu prikaže hudoben duh, ki vpraša, kdo ga je klical, je razširjen pri vzhodnih, jugovzhodnih in južnih evropskih narodih. Kakor že zgoraj omenjeno, so zlasti irske in keltske povesti odločilno vplivale na formo in organizem evropske pravljice. Visoka pesem moči, opevanje nenavadnih činov junakov, ki strašno mnogo jedo in pijejo ter dobro plavajo, jahajo in se bojujejo, veselo bahanje v junaški družbi, drzni ropi, zmagoviti boji z živalmi, nestvori in ljudmi, potovanja na drugi svet in premostitve najstrašnejših ovir ter blazni poizkusi, iztrgati umrle podzemlju: to so povsod prvinski elementi heroičnih pesnitev. V 9. in 10. stoletju so se keltske povesti te vrste razširile po vsej Evropi. Pozneje so prilagodili te pravljice svojemu duhu Francozi in jih obsipali z razkošnim bogastvom svoje iznajdljivosti. Bogastvo keltskih viteških pravljic je neizčrpno. Evropske pravljice bi bile dokaj revne, če bi jih oropali vseh čarovnij in čudes, presenečenj in kontrastov, grotesknih in dekorativnih momentov, skratka vseh elementov keltskega izvora.

V južni in jugovzhodni Evropi je marsikateri pravljичni motiv prehajal od roda do roda. Zavedno, dasi ne plemenito so negovali to tradicijo pevci na posvetnih in duhovnih dvorih za časa Karolingov.

V 10. stoletju so si ti pevci, ki so zlasti mojstrsko pripovedovali burke, basni in lažnive pravljice (burlesche!), pridobili zlasti naklonjenost romanske in germanske duhovske gosposke. Pripovedna literatura je ostala potem nekaj časa latinska. Poleg keltskih so prešle tudi latinske povesti v dvorske pesnitve in odtod v pravljice. Od 10. stoletja dalje opazamo tudi bizantinske, židovske in keltske vplive, s križarskimi vojskami pa se začne invazija vplivov iz Indije. Približno okrog druge polovice 12. stoletja se pojavijo indijske pravljice in zbirke pravljic indijskega izvora istočasno v različnih deželah. Njih izhodišče je predvsem Carigrad, prišle pa so z Arabci preko severne Afrike, Sicilije in Španije in so se od tam razširile na sever in na vzhod. V 13. stoletju, stoletju tako zvanih „Zrcal“, ki so hotela zbrati in obseči vse duhovno in posvetno življenje vseh časov, pada začetek velikih zbirk, ki so vsebovale legende, basni, za pridige primerne povesti in seveda tudi pravljice in pripovedke. Evropske knjižnice hranijo marsikateri dragocen rokopis. Navdušenje za zbiranje je bilo nepopisno, v poznem srednjem veku pa se je vse to bogastvo razširilo med ljudstvo. Ljudska poezija in proza se je bujno razcvetela in se bohotno razraščala tja do 16. stoletja. Veselje do pripovedovanja, ki sta ga viteška lirika in epika 12. in 13. stoletja le še povečali in skušali vlit v kalup visoke literarne umetnosti, je sedaj porušilo vse ovire. Glavni znaki prstonarodne umetnosti se pokažejo jasneje kot v katerikoli drugi dobi. Besedna umetnost je prevzela vse plasti naroda, posegla v globino in se razgrnila na širino, zajela življenje, ki je neizčrpno bogato, ki se da vedno znova oblikovati in preoblikovati. Forma stopa nekoliko v ozadje, glavno vlogo prevzame neposredno čustvovanje, zdaj nežno in fino, globoko in ponižno, zdaj zopet surovo, samozavestno in samovoljno. So to stoletja, ko stopa na mesto duhovskega in viteškega stanu meščanski živelj, v katerem skuša vsak posameznik zavzemati svoje stališče napram tostranskemu in onstranskemu življenju. Zanimivo je, kako se odražajo vplivi te literature v likovni umetnosti.

V Indiji, kjer je živel Somadeva v 11. stoletju, so bile velike pravljíčne zbirke prej zaključene. Zdi se, da je v naslednjih stoletjih literatura menihov Jajna za Indijo istega pomena, kot je za Evropo literatura poznega srednjega veka. Pri Arabcih je bila zbirka „1001 noči“ zaključena šele v 14. stoletju. Po srednjem veku so v Evropi umetne pravljíce večkrat osvežile narodne. Kot zbiratelji in preoblikovatelji pravljíc so si prislužili zaslug zlasti ROMANI.

Prva zbirka pravljíc na zapadu se je pojavila v ITALIJI. Izdal jo je z naslovom „Le piacevoli notti“ leta 1550. v Milanu

Giovan Francesco Straparola iz Caravaggia. Svojo zbirko posveča ljubkim in ljubečim ženam in jih prosi, naj milostno sprejmejo njegovo delce. Ob koncu jim zatrjuje, da se je na vso moč trudil, da bi zbral le zabavne in prijetne prigodbice, da bi ugajal njim, lepim ženam in z gesto kavalirskega Italijana zaključuje svoje posvetilo z željo, naj žive srečno in naj se ga večkrat spominjajo. Zbirka obsega dva dela; po Boccacciovem vzorcu se je poslužil okvirne povesti. V ta okvir je uvrstil najrazličnejše novele, ki jih je vzel od starejših italijanskih novelistov in jih obnovil. Oba dela sta razdeljena na 13 noči, vsaka noč (razen 8. in 13.) obsega pet povestic (favol). Kot v Boccacciovem Dekameronu pripoveduje tudi večina teh novel doživljaje nezvestih žena, prevaranih moških, trpečih zaljubljenecv, veselih menihov, zviti goljufov in omamnih ljubic. Za raziskovalca pravljičarjev zanimive pa so le pravljičice, ki jih je zajel Straparola res iz naroda (dvajset po številu). V zbirki je več pravljičic, ki odgovarjajo popolnoma Grimmovim. Tako n. pr. ona o sleparju (der Meisterdieb), ali ona o župniku Scarpacificiju (das Bürle), ali o Galeotovem sinu-kralju prašiču (Hans mein Igel), o gozdnem divjem možu (der Eisenhans), o treh bratih (die drei Brüder). Še dragocenejša je zbirka „Pentamerone“ Giambattista Basilea iz leta 1637. Spisana je v napolitanskem narečju in obsega petdeset zelo dobro pripovedovanih pravljičic, o katerih pravi Basile v svojem predgovoru, da so povesti takšne, kakršne pripovedujejo starke otrokom za zabavo. Dve tretjini teh pravljičic najdemo tudi v nemških zbirkah: n. pr. Pepelko, Snegulčico, Trnjulčico in zlasti pravljičico o čudežni mizici, da omenim le nekatere. Vendar so te italijanske pravljičice od nemških silno različne. Njih ton je zelo realističen in drastičen, tako krepak, da je mnogokrat surov. Nastopale so v zbirkah skupaj z burkami in novelami in morda jim zato manjkata nežnost in globina, ki odlikujeta nemške pravljičice.

Mnogo razumevanja za prisrčnost in ljubkost pravljičnega sveta so pokazali FRANCOZI. Kot že omenjeno, je odkril Evropi pisani svet orientalske pravljičice Francoz Galland. Posvetil je vse svoje življenje marljivemu študiju orientalske literature in kot sad naporega dela je izdal izvrsten prevod pravljičic „1001 noči“ („Contes ingénieux de l'Orient“). Galland je bil rojen pripovedovalec pravljičic in njegovo delo spada med klasična dela te vrste. Toda ni se izkazal samo kot prevajalec, temveč mu je tudi uspelo, da je prilagodil original ne le francoskemu jeziku in okusu, ampak okusu pravljičic čitajoče publike vseh časov in krajev. Prevajal je dokaj prosto; z inteligenco in pravim

čutom je opustil pretirane, prebogate in zato Evropcu tako tuje metafore, duhomorne detajle, dolgovezno ponavljanje, stvari, ki v eksaktnem in elegantnem jeziku, kot je francoščina, povzročajo le zmedo in nesporezumljenja. Vsega občudovanja vreden pa je dovršeno lep Gallandov stil. Z njim in prirojeno mu prirodnostjo je celo dosegel, da lepota njegovih pravljič prekaša arabski original. Nekatere njegove verzije so se zopet vrnile v orient, kjer so jih z navdušenjem sprejeli. Po Gallandovi „1001 noči“ je nastala v Franciji v naslednjih desetletjih po tem vzorcu cela vrsta orientalskih pravljič. Gallandovo delo je dihlo toliko sveže lepote in ljubeznivih šarmov, da se je navdušil zanj vsak čitatelj. Tu se je pač zopet enkrat pokazalo, da resnični občutki, nove in nenavadne slike, bogata in živa fantazija, tople barve, pristna čustvenost brez afektacije ter komika, ki se je obvarovala prehajanja v karikaturu, najdejo pri vseh ljudeh in v vseh časih prisrčen odmev. Brez Gallandovega genija bi ne bile arabske pravljice nikdar zavzele v evropski literaturi tistega mesta, kot ga zavzemajo sicer.

Biser pravljичne literature pa je brez dvoma zbirka Charlesa Perraulta: „Contes de ma mère l'Oie ou Histoires du temps passé“, izšla leta 1697. V svoji knjigi je zbral pravljice, katere so babice in njanje pripovedovale otrokom. Zanimiv je uvod k njegovi knjigi, v katerem govori o Grkih in Rimljanih, ki so tudi imeli pravljice, da njegovo delo, zbiranje pravljič, ni nikakšno igrakkanje in otročje početje. Avtor meni, da so njegove pravljice še mnogo zanimivejše in koristnejše, kakor antične, ker so dostojnejše in poučnejše. Nadalje izvaja, da so pravljice izborno vzgojno sredstvo za otroke. V njih se dobro plačuje in hudo kaznuje, in otroci se igranje nauče razlikovati med dobrim in zlim. Perrault pravi sam, da je strogo pazil, da ni v njegovih pravljičah ničesar, kar bi moglo žaliti dostojnost in spodobnost. Dasi se zaveda, da neka lahna frivolnost daje pravljičam poseben čar, se je je vendar skrbno ogibal. S ponosom citira madrigal, ki ga je napisala k njegovim pravljičam neka gospodična. V tej pesmi ga hvali, da so njegove pravljice takšne, da jih lahko bere vsak, ne da bi temu mogli ugovarjati niti spovednik niti mati niti mož. Zanimivo je, na kaj vse je moral zbiratelj pravljič pri svojem delu misliti. Toda Perrault je bil mož na svojem mestu in redakcija njegovih pravljič je čudovito lepa. Njegove pravljice so dovolj naivne, da jih nadvse ljubijo otroci, hkratu pa so prepojene s tolikim pristnim francoskim esprijem, da zanimajo in zabavajo tudi odrasle.

Pravljice raznih narodov se ne razlikujejo med seboj samo po pokrajinah, običajih in nošah, temveč še bolj po načinu podajanja in količini uporabljene fantazije. Pred menoj leže slučajno ilustracije pravlјice o Rdeči kapici treh narodov: angleška, francoska in nemška. Poizkusiti hočem, da podam vtis, ki ga napravljajo te slike name. Predočen je prizor srečanja Rdeče kapice z volkom. Način, kako ga je umetnik predstavil, se mi zdi namreč dokaj poučen za spoznanje, kako so pojmovali svoje pravlјice trije v evropski literaturi vodilni narodi. Nemško Rotkäppchen je upodobil v lesorezu Klimsch (1870—1912). Ozadje nudi romantičen gozd, ki ga označuje debelo drevo z gosto razraščeniimi vejami, ter s cvetjem posuta trata. V ospredju stoji Rdeča kapica, polnih, rožnatih lic, z zajetno košarico, ki je do vrha naložena z dobro jedačo. Velik, bel predpasnik, ki ga ima opasanega, diha domačnost in kaže, da čuva domače ognjišče mati, ki pazi na urejeno in vzorno gospodinjstvo. Volk je podan naturalistično in pazno posluša deklico, ki mu z dvignjenim prstkom odgovarja. Celoten vtis je prisrčnost in otroška naivnost, prav isti duh, ki preveva nemške pravlјice sploh. Kako različen pa je isti prizor v lesorezu Angleža Crana (1845—1915). Centralna figura je volk. Visoko vzravnán stoji na zadnjih nogah, s sprednjimi pa se opira na težko grčasto gorjačo. Odet je v ovčjo kožo, na glavi nosi postrani visok, stožčast klobuk. Vsa drža in izraz povdarjata hinavščino in pretvarjanje, obenem pa silita človeka k smehu. Nekaj nesmrtnega angleškega humorja leži v figuri tega volka. Red Riding Hood je ljubka deklica, z začudenim obrazkom, ki ji ga ovija kapuca temne pelerine. Na prvi pogled vzbuja slika vtis, da je prizor iz kake neznane Shakespearovekomedije — humor diha in globoko življenjsko modrost. In sedaj poglejmo, kako predstavljajo isti prizor Francozi. Saj me je baš študij njihovih, po duhu od drugih narodov tako različnih pravlјic dovedel do gornjega primerjanja. Slika male Chaperon rouge je ona, kakor jo je prinesla francoska izdaja pravlјic leta 1825. Od ostalih dveh je ta francoska slika silno različna. Smo v nekem skrbno negovanem parku. Drevesa so vitka in očiščena, pot je uglajena, posuta z belim peskom. Chaperon rouge je mlada dama v oblačilu iz empirske dobe. Na nogah ima fine čevlјčke, predpasnik je bogato okrašen z vezeninami in služi le za okras. Na roki ne nosi košarice, temveč lično zamotan ovoj. Volk je graciozen in ne vzbuja niti strahu niti smeha. Celoten vtis je skrajna kultiviranost in dognana profinjenost, zvezana z nežnostjo in prikupljivostjo. In takšne so tudi res francoske pravlјice, one, ki jih je zbral Perrault, in vse

druge, ki so jih po njegovi zaslugi zbrali drugi avtorji. Kdo jih ne pozna, vsaj najlepše kot: le Petit Poucet, le Chat botté, Barbe bleue, Cendrillon, la Belle au Bois dormant, Riquet a la Houppe. Vse nosijo tipične francoske poteze: ličnost, smisel za dobro jed in lep nakit, način dramatičnega razvoja dogodkov stopnjevanih do strahotnega, dovršeno kurtuazijo, radovednost, nečimrnost, veselje za blesk in okrasje in razposajeno, včasih pretirano poudarjeno pointiranje ter bohotno zasanjan sijaj. Naslednja zbirka francoskih pravljic po Perraultu je iz leta 1698 baronice d'Aulnoy, ki je pisala tudi romane, pa je postala slavna z izdajo svojih pravljic „Contes nouveaux“ ali „Fées à la Mode“. Vendar jih ni pripovedovala tako preprosto kot Perrault, temveč jih je mnogo redigirala po svoje, ne baš vedno v njihovo korist. Sploh so v romanskih deželah zlasti pri Francozih umetne pravljice narodnim mnogo škodovala.

Evropski narodi se razlikujejo med seboj po bogastvu ali revščini pravljičnih zakladov. Če ne upoštevamo keltskih praprebivalcev, ima Anglija silno malo pravljic. A N G L E Ž I nimajo nobene tako znane in epohalne zbirke pravljic, kot je n. pr. Perraultova ali Grimmova. Pravljice „1001 noči“ so spoznali preko Gallandove francoske verzije. Gallandovo delo je izšlo v prevodih skoraj po vsej Evropi; najprej na Holandskem. Leta 1717 pa je izšlo šest delov Gallandovih pravljic v angleščini. Za točno avtorjevo ime tega prevoda ne vemo, znan nam je le kot „the Grub-street translator“. Knjiga je nosila dolg obširen naslov, ki se začinja: „Arabian Nights Entertainments...“. Najstarejša zbirka angleških pravljic je Halidayeva, ki pa jo je silno težko dobiti, ker je tudi v Angliji velika redkost (po ljubeznivih podatkih gospe lektorice Fanny Copeland). Po Grimmovi veliki izdaji pravljic so tudi Angleži izdali več zbirk. Večina njihovih pravljic pa je irskega in škotskega porekla. Zanimivo je, da govori o pravljiči tudi Shakespeare. V komediji *Much Ado About Nothing* (Mnogo hrupa za nič) najdemo omenjeno staro pravljičo o Mr. Foxu, neke vrste angleškem Modrobradcu (Blaubartu): „Like the old tale, my Lord: it is not so, nor t'was not so; but indeed, God forbid it should be so“. Nekaterne pravljice so silno ljubke in prekašajo celo nemške, tako n. pr. ona o Tom Tit Totu, nemškem Rumpelstilzchenu.

Največ zaslug kot zbiratelja pravljic in utemeljitelja znanosti raziskovanja pravljic sta si pridobila N E M C A brata Grimm. Prvi, ki je med Nemci posvečal pravljiči večjo pažnjo, je bil Herder. Njegove so s prepričanjem izrečene besede: „Im Märchen liegt eine ewige Ernte an Lehren der Weisheit. Keine andere Dichtungsart vesteht dem

menschlichen Herzen so feine Dinge so fein zu sagen, wie das Märchen. — Ein Kind, dem Märchen nie erzählt worden sind, wird ein Stück Feld in seinem Gemüt behalten, das in späteren Jahren nicht mehr ausgebaut werden kann“. Zaklad narodnih pravljic, ki je ležal zakopan v narodu, je prvi skušal dvigniti Masäus s svojimi „Volksmärchen der Deutschen“ (1782—87). Uporabljal je ustno izročilo, žal pa vsebuje zbirka več pripovedk kot pravljic. Prišla pa je doba romantike in z njo Arnim in Brentano, ki sta dala nemškima znanstvenikoma Wilhelmu in Jakobu Grimmu pobudo, da sta se lotila svojega epohalnega dela — zbirke: „Kinder - und Hausmärchen“. Z neumorno pridnostjo sta nabrala pravljice po svoji nemški domovini in jih izdala v dveh obširnih delih (1812, 1814). Trudila sta se, da čim verneje obnovita in zapišeta pravljice, ki sta jih slišala od kmetiških žena in vaških deklet. Brata Grimm sta te pravljice le nekoliko preoblikovala, v bistvu pa sta ohranila njih prvotni značaj. Njuno delovanje je bilo predvsem omejeno na izbor, krčenje in redigiranje. Pravljice, ki sta jih v popolnoma določeni obliki dala narodu, so postale zopet last naroda. Naivni otroški ton, ki daje nemškim pravljicam izredno ljubkost in svežost, je bil lasten Wilhelmu Grimmu, kateremu je pozneje prepustil brat Jakob (filolog) levji delež dela za pravljice. Mnogo pobud in dragocenih izjav pa sta dala brata Grimm v predgovoru svoje zbirke. Da cvete v vseh deželah dandanes znanost raziskovanja pravljic in da je dosegla veliko lepih uspehov, gre predvsem zaslugi tema dvema odličnima znanstvenikoma. Grimmova zbirka je bila tudi izhodišče voluminoznemu, eminentnemu delu Bolteja in Polívke: „Anmerkungen zu den Kinder - und Hausmärchen der Brüder Grimm“ (1913—1932).

Nič manj krasne in pomembne od pravljic Romanov in germanških narodov so pravljice SLOVANOV. Tej okolnosti se imamo tudi zahvaliti, da imamo danes obširne zbirke ruskih, čeških, poljskih, lužiških, hrvaških, srbskih in — last not least — tudi slovenskih pravljic. Zaklad slovanskih pravljic je ogromen in le delno eksploatiran. Za slavista in za primerjalno literarnega zgodovinarja se odpira tu nepregledno polje zanimivega in lepega dela. Takšno delo spada na specialno znanstveno področje folklore. Vprav ljudska poezija pa se mi zdi tako bogat vir vsega literarnega snovanja, da je nadvse koristno, če se mu približamo od različnih strani. Med tematologijo (v kolikor se le-ta peča z raziskovanjem snovi, ki so se širile po ustnem izročilu od naroda do naroda ali z njihovim anonimnim izvorom) in folkloro so meje že itak precej zabrisane.

Večkrat slišimo tezo, da imajo samo individualne umetniške stvaritve pravico do naziva visoke umetnosti, ki je večna last vseh časov in vseh narodov. To je dokaj pomanjkljiva trditev. Pomislimo le na Homerja, ki je bil pozabljen več kot sto let ali na Shakespeara, ki je bil zapisan pozabi nekaj stoletij. In še danes je njegova umetnost kljub vsemu prizadevanju zlasti romanskim narodom dokaj tuja. Na daljnem vzhodu naleti naša visoko čislana, klasična literatura vedno znova na gluha ušesa in primitivnim narodom ne pove ničesar. Koliko generacij se je trudilo, da si je Shakespeareova umetnost polagoma pridobila nekoliko razumevanja med nekaterimi narodi.

Pravljico pa najdemo v vseh časih in pri vseh narodih. Njeno bistvo je večno in neizpremenjeno. Pravljičica in njej sorodne oblike so tiste večne tvorbe duha, ki jih ljubijo in razumevajo vsi narodi in vse dobe. Pravljičica in prostonarodna besedna umetnost, kateri pripada, je trajna podlaga klasični visoko-umetni literaturi, ki pa je v glavnem last le ozkega, zaključenega kroga.

Vso besedno umetnost pa lahko primerjamo z razburkanim, večno nemirnim morjem, iz katerega se v gotovih časovnih presledkih dvigne visok val, ki se zopet kmalu povrne v vodno maso, da potem znova s podvojeno silo pljusne v višino. Mnogo naših sedanjih pravljič so tako rekoč ustvarili pesniki in pisatelji. Ohranili so jih, da se niso izgubile v pisanem kaosu. Za vsak narod pa so njegove pravljičice nacionalen zaklad, ki ga mora skrbno čuvati in negovati.

Danes ne spadajo pravljičice več med žive duševne dobrine narodov. Zanimivo je dejstvo, da kljub veselju, ki ga imajo narodi nad svojimi pravljičicami, nobena izmed tudi najlepših umetnih pravljič 19. stoletja ni našla poti med ljudstvo. Omembe vredna se mi zdi trditev Karla Spiessa, da so elementi, iz katerih so se pravljičice spočele, še danes med ljudstvom tako močni in živi, da zadostuje samo tehtnejši povod, da tudi danes nastajajo pravljičice prav tako kot pred davnimi stoletji. V podkrepitev svoje trditve navaja „vojno pravljičico“, ki je nastala za časa svetovne vojne v pokrajini Vogezev. V koliko gre tu za spora-dičen pojav ali ne, bi se dalo dognati le s temeljitim raziskovanjem. V splošnem pa vse kaže, da se danes polagoma, toda neizprosno manifestira na narodnih pravljičah tista resnica, ki se je že izkazala na ljudskih knjigah, namreč: da je ura znanstvenega, sistematičnega zbiranja in obnavljanja narodne besedne umetnosti obenem tudi smrtna in zadnja ura zanjo.

Literatura.

- Alpenburg J., Mythen und Sagen Tirols. Zürich 1857.
- Baumgartner Alex., Die Literaturen Westasiens und der Nilländer. Freiburg 1897.
- Bechstein Ludwig, Märchenhort. Berlin.
- Bethe E., Märchen, Sage und Mythos. Leipzig 1922.
- Bolte J. und Polivka G., Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm. Bd. I—V. Leipzig 1913—1932.
- Brockelmann C. Dr., Geschichte der arabischen Literatur. Leipzig 1909.
- Burckhardt Georg E., Gilgamesch. Eine Erzählung aus dem alten Orient („Insel“).
- Chalatzian G., Märchen und Sagen (armenische). Leipzig.
- Comparetti D., Conti e racconti del popolo italiano VI. Novelline popolari italiane VII. Fiabe Mantovane. Roma 1875—79.
- Cosquin Emanuel, Etudes folkloriques. Recherche sur les migrations des contes populaires et leur point de départ. Paris 1922.
- Cosquin Emanuel, Les contes indiens et l'occident. 1922.
- Dobšinský P., Úvahy o slovenských povestiach. Turč. Sv. Martin 1871.
- Ettmüller L., Altnordischer Sagenschatz in neun Büchern. Leipzig 1870.
- Galland Antoine, Les Mille et Une Nuits I—III. Paris.
- Gerland G., Altgriechische Märchen in der Odyssee. Magdeburg 1869.
- Glover W. J., British Fairy and Folk Tales. London 1928.
- Gottschall Rudolf, Poetik. Die Dichtkunst und ihre Technik Bd. I. Breslau 1870.
- Graber G., Sagen aus Kärnten. Leipzig 1921.
- Grimm Brüder, Kinder- und Hausmärchen. Bd. III. Dritte Auflage. Göttingen 1856.
- Haltrich J., Deutsche Märchen aus dem Sachsenlande in Siebenbürgen. Wien 1882.
- Handwörterbuch des deutschen Märchens. Herausgegeben von Lutz Mackensen Berlin 1930 sl.
- Haupt K., Sagenbuch der Lausitz. I—II. Leipzig 1862—63.
- Henning Max, Tausendundeine Nacht. Uebersetzung aus dem Arabischen. Berlin 1937.
- Hennings K., Sagen und Erzählungen aus dem hannoverschen Wendlande. Lüchow 1864.
- Hofmann Fr., Der Kinder Wundergarten. Märchen aus aller Welt. Leipzig.
- Jensen P., Das Gilgamesch-Epos. Strassburg 1906.
- Kaden Waldemar, Unter den Olivenbäumen. Süditalische Märchen. Leipzig 1880.
- Kelemina Jakob, Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva. Z mitološkim uvodom. Celje 1930.
- Keler Leo, English Fairy Tales. Leipzig (Tauchnitz).
- Knooss O., Volkssagen, Erzählungen, Aberglauben, Gebräuche und Märchen. Posen 1885.
- Kocbek F., Storijs. Narodne pravljice in pripovedke iz gornjegrajskega okraja. Celje 1926.
- Köster Hermann Ludwig, Geschichte der Jugendliteratur. In Monographien herausgegeben von H. L. Köster. Braunschweig 1927.
- Krek Gregor, Einleitung in die slavische Literaturgeschichte. Bd. I². Wien 1878.
- Kremnitz M., Rumänische Märchen. Leipzig 1882.
- Kraus F. S., Sagen und Märchen der Südslaven in ihrem Verhältnis zu den Sagen und Märchen der übrigen indogermanischen Völkergruppen. Bd. I—II. Leipzig 1883—1884.

- Kreutzwald F., *Esthnische Märchen I—II*. Halle-Dorpat 1869—1881.
- Kuhn A., *Märkische Sagen und Märchen*. Berlin 1843.
- Kuhn A., *Sagen, Gebräuche, und Märchen aus Westfalen I—II*. Leipzig 1859.
- Littmann Enno, *Die Erzählungen aus den 1001 Nächten I—VI*. Leipzig 1923.
- Lambertz Max, *Albanische Märchen (und andere Texte zur albanischen Volkskunde)*. Gesammelt und mit Uebersetzung herausgegeben. Wien 1922. (Schriften der Balkankommission № XII).
- Narodne pravljice iz Prekmurja. Priredila Kontler in Kompoljski. Maribor 1923.
- Němcová B., *Slovenské pohádky a pověsti*. Svazek I-X. V Praze 1857—1858.
- Nohl Hermann, *Stil und Weltanschauung*. Jena 1929.
- Nussberger Max, *Die künstlerische Phantasie in der Formgebung der Dichtkunst, Malerei und Musik*. München 1932.
- Müller-Freienfels, *Poetik*.² Leipzig-Berlin 1921.
- Paris Gaston, *Les contes orientaux dans la littérature du moyen âge*. Paris 1875.
- Pehr F., *Kärntner Sagen* 3. Auflage. Klagenfurt 1921.
- Perrault Charles, (*Mme d'Aulnoy*) *Contes en vers et en prose*. Paris.
- Petsch R., *Gehalt und Form*. Dortmund 1925.
- Polívka J., *Súpis slovenských rozprávok I—IV*. Turč. Sv. Martin 1924—30.
- Ponggs H., *Das Bild in der Dichtung I*. Marburg 1927.
- Pregelj Ivan, *Osnovne črte iz književne teorije*. Ljubljana 1936.
- Ralston M., *Contes populaires de la Russie*. Paris 1874.
- Rhys Ernest, *Fairy Gold. A Book of Old English Fairy Tales*. London 1934.
- Rua Giuseppe, *Le piacevoli notti di G. Fr. Straparola I—II*. Bari 1927.
- Saintyves P., *Les contes de Perrault et les récits parallèles. Leurs origines* Paris 1923.
- Sbierka slovenských narodných rozprávok. 1 „Trojruža“ 2. „Lomidrevo“. 3 „Zlatovláska“ Turč. Sv. Martin 1928.
- Schleicher A., *Litauische Märchen, Rätsel und Lieder*. Weimar 1857.
- Schott A., *Walachische Märchen*. Stuttgart-Tübingen 1845.
- Sedláček F., *Národní pohádky a pověsti z okolí Velko-Mezíříčského a Jihlavského na Moravě*. Díl I—II. Velké Meziříčí 1879.
- Spiess Karl, *Das deutsche Volksmärchen*. Dresden 1917.
- Stier G., *Ungarische Sagen und Märchen*. Aus der Erdélyischen Sammlung übersetzt. Berlin 1850.
- Stier G., *Ungarische Volksmärchen*. Pesth 1857.
- Tegethoff Ernst, *Amor und Psyche. Studien zum Märchentypus von Amor und Psyche*. Bonn-Leipzig 1922.
- Tylor Edward, *Primitive Culture*. London 1903.
- Ungnad Arthur u. Hugo Gressmann, *Das Gilgamesch-Epos*. Göttingen 1911.
- Van Tieghem Paul, *La littérature comparée*. Paris 1931.
- Von der Leyen F. D., *Das deutsche Märchen*. Leipzig. 1930
- Vrána Fr. M., *Kytice z moravských pověstí. Pro milou naši mládež úvil*. V Brně 1878.
- Wenzig J., *Westslavischer Märchenschatz*. Leipzig 1857.
- Winternitz M. Dr., *Geschichte der indischen Litteratur*. Bd. III. Leipzig 1906.
- Woldan A., *Böhmisches Märchenbuch*. Prag 1860.
- Woycicki K. W., *Polnische Volkssagen und Märchen*. Aus dem Polnischen des K. W. Woycicki von Friedrich H. Lewestan. Berlin 1839.
- S priloگو treh ilustracij k str. 65.

Summary.

The present treaty speaks in the first part of the tale (fairy-tale) in general. It gives the definition and tries to explain the essence of the tale. Very interesting are the stylistic characteristics, especially the stereotypical beginnings and endings. We have in this treaty some examples out of the world literature.

Concerning the origin of tales they arose in very ancient time, when the nations passed their infancy. Grimm, Uhland, Müllenhoff and other men of letters think, that tales originated out of epopees and myths by oral tradition. Quite a different opinion defends Theodor Benfey, the founder of the science of comparative research of tales. He maintained the opinion, that the only native country of all tales was India. The migration of tales from the Orient to the Occident took place at the time of the Holy Wars and in the following centuries. The Indian tales spread from India to China to Tibet and to the Mongols very early. By the theory of Benfey tales were created by Buddhist priests. According to this theory the tales were deprived of all mythologic elements and their importance for the investigation of the mythology of different nations. This theory also caused serious mistakes as shows the example of the Russian scientist V. Stasov, an adherent of Benfey, who termed (according to this theory, that the origin of all tales is India) the whole Russian national epic poetry as a poor and bad copy of the oriental poetry. By this he denied the Russian national genius any ingenuity and independency. To-day Benfey's theory is very shaken especially by the merits of the researchers E. B. Tylor and Andrew Lang. The theory of the multiple origin of tales at different nations is called by the Frenchman Bédier: „la polygénésie des contes“. The common good of all people are fancy, enthusiasm and love to tell tales and to listen to them. The richest fancy have had the Indians and therefore their tales are so marvelous and numerous.

The variety of all those different theories we can see best on an example. Here we have the example of the tale „The Sleeping Beauty in the Woods“ and the explication how the theories of the brothers Grimm, of Max Müller, of Th. Benfey and of Tylor and Lang look upon them.

We must distinguish very well between the tale itself and the motives of tales. In this treaty we have the analysis of the motives in the tale „of the Goose-Maid“ and in the Scotch tale „of the Sea-Maiden“.

Very interesting is the theory of Fr. v. der Leyen, who says, that we have to search the origin of tales in dreams and ideas about death.

The second part of the treaty is a short outline of tales and the principal collections of tales in the Orient and in Europe at different nations.

The oldest traces of tales are in the Babylonian epic of Gilgamesh (3000—700 B. C.). In Egypt is the most famous and most known tale the tale of the two brothers Anupu and Bitiu.

The Old Testament of the Hebrews is full of tale-motives. The central personage is the fabulous king Solomon.

The richest land of tales is doubtless India. The importance and history of these tales is eminent. In India we have the most famous collections of

tales: Vicramatsharitra, Shucasaptaj and Panjatantra. Extremely well known is the poet Somadeva (11. cent.). We have not got to Europe the best and the most comprehensive collections of Indian tales. The Indian tales are very deep and full of high philosophy, for instance the tale of the faithless wife.

The most evident document of the great influence of Indian tales among the Arabians is the collection of Thousand and One Nights. These tales were introduced to Europe by a Frenchman: Antoine Galland. („Les Mille et une nuits“ appeared at Paris in the year 1704). It is very interesting how Galland got the best and the most authentic manuscript of the Nights quite occasionally. To describe the Arabic tales is really a pleasure as they are so extremely beautiful and full of fancy. The perfection of Arabic tales is to be explained by the typical qualities of the people.

The tales in the antiquity are not very rich. Tale-motives are frequent in the Homeric epics especially in the Odyssey. But in general the classical Greek people have had not much sense for the mixture of the real life and the kingdom of dreams, which is so ingenious and naive in every tale.

Important and fine among the Roman tales is the tale of „Amor and Psyche“ by the pagan Carthaginian poet Apuleus. In general the Romans are much too realistic to be good story-tellers. The tales with the European people are numerous. The first collection of tales in the Occident appeared in Italy (Piacevoli notti by Straparola, 1550 at Milano). Fine are those tales, which were taken down as they were told by nurses to children. In this collection we have some tales which correspond with the German tales collected by J. and W. Grimm. The whole atmosphere of Italian tales is more drastic and sometimes very rough.

Cheerful and lovely are the French tales. In the „Histoires ou contes du temps passé“ by Perrault we have one of the earliest French collections. It is nearly as much famous as the collection of the Arabian Nights by Galland. The success of Perrault's popular tales brought the genre into literary fashion and, the Comtesse d'Aulnoy invented, or in some cases adapted, „contes“, which still retain a great popularity.

The tales of different nations vary a great deal from each other. In this treaty we have a trial, to point out this varieties at three leading nations in the world literature, by means of three pictures, which represent the same scene out of the tale of Red Riding Hood.

The Thousand and One Nights were introduced to England from France. The tales of Galland appeared in the English translation in the year 1707. They were rendered into English by an unknown translator, often called „the Grub Street translator“. It is safe to say, that the Arabian Nights of the childhood of all Englishmen was some form or other, complete or incomplete, of a version from Galland's French. Even Shakespeare speaks of tales already. In the comedy Much Ado about Nothing we can find mentioned the old tale about Mr. Fox, the English Bluebeard.

The precise and scientific collection of tales from the lips of the people is not much earlier than our century. The chief impulse for the study was given by the brothers Grimm. The first edition of their Kinder- und Hausmärchen was published in 1812, the second in 1814. This collection is the starting point for the eminent and excellent scientific work by Bolte and Polivka: „Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm“.

Magnificent and most interesting are the tales of the Slavs. We have fine collections of Russian, Bohemian, Polish, Croatian, Serbian and Slovenian tales. The treasure of Slavish tales is inexhaustible and only partly explored. For the slavists and the historians for comparative literature is this an immeasurable and most grateful field of work.

We find tales in all times with every people. They are loved and understood by any nation in any epoch. For every nation tales are a national treasure and the nation's duty is to take the greatest care of them. To-day tales are no more a living good of the nations. At the tales we can see the same phenomenon as we have seen it at the popular books: that the hour of scientific collecting the popular poetry is at the same time also the mortal hour for it.

Lov na polhe v Dobrépoljski okolici.

Mrkun Anton, — Dobrépolje:

Jaz imam eno zver,
ki teče ko hudir.
Ima dolge muštače,
pa hude zobé!

Narodna uganjka-

Dobrépoljski okolici je bila že od nekdaj zelo razvita in priljubljena polšja lov. To pa zato, ker ta glodalec v veliki množini oživlja naše gozde, pa tudi zato, ker daje izvrstno pečenko in lep kožušček.

Zdi se, da sedanji rod ni več tako navdušen za polšjo lov, kot so bili prej naši stari očanci. Vendar je tudi še dandanes precéj razvita polšja lov. Nekateri naši mlajši moške so poleg nekaterih že postarnih mož zelo spretni in izvežbani v tem poslu.

Že večkrat sem slišal govoriti tega ali onega polharja, da ne hodi na lov toliko radi pečenke ali radi kože, temveč vleče ga lov sama. Poznam izvežbanega polharja, ki ujete polhe odere, kožo shrani, a meso razda sosedom. Sam jih zelo malo poje.

Na vprašanje: „Čemu pa hodiš na lov, ko ne ješ polhov?“ reče: „Večjega veselja nimam, kakor ko grem zjutraj po pasteh pogledat, pa vidim, da visi skoro iz vsake škatlje polšji rep.“

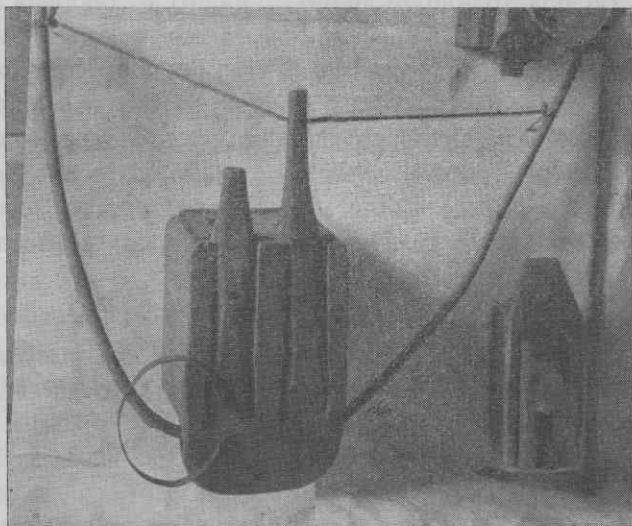
Vsakemu pisatelju, n. pr. Jurčiču, sta se zdela polh in polšja lov poetična, tako da si ne more človek misliti lepšega in prijetnejšega, kakor če se je udeležil zanimive polšje lovi. Temna noč in samotni gozd mu vzbujajo živo domišljijo. Zraven pa tisto praskanje in drdranje te živalice po drevesni skorji. To je tudi tisti vzrok, da stari in mladi polharji ljubijo polšjo lov nad vse.

Pasti.

Polšje pasti ali kakor pri nas pravijo „polhove škatlje“ narejajo polšji lovci sami doma v zimskem času. Po njihovem mnenju je najboljši les za te škatlje hruškov, ki je lepo rdečkaste barve in ima tudi neki posebno prijeten vonj. Polharji pravijo, da se polhi najrajši love v pasti, ki so narejene iz hruškovega lesa.

Že v jeseni si vsak polhar pripravi potreben les. Poseka kje kako hruško, ki mora biti tako debela, da jo prekolje na četrti. Ko je hruškovo deblo prinesel domov, ga prekolje na štiri dele in potem obdela, da je vsaka preklana četrt lepo štirioglata. Tako pripravljen les spravi na podstrešje, da se osuši.

Naši polharji, posebno oni, ki so prav spretni v polšji lovi, poznajo že v jeseni po brsti drevja, če bo spomladi kaj cvetelo ali

Slika 1. Past.

ne ter če bo obrodil žir na bukvah in gabrih ali želod na hrastih. Ako opazi polhar lov, tedaj si večkrat že tisto zimo prej popravlja stare pasti in napravi nekaj novih.

Ko je jeseni glavno poljsko delo dovršeno, pripravljena stelja za živino in dovolj velika skladovnica drv za zimo, se naši možje lote poprave raznega orodja: grabelj, procek, kosišč in tudi polhovih škatelj. Skoro v vsaki hiši imajo skobeljnik, da lahko taka dela popravljajo ali tudi na novo napravljajo. Na skobeljniku polhar lepo poobla

omenjene hruškove tramičke, ki so nekako 8 cm visoki in 6—7 cm široki. Potem jih s svinčnikom zariše in z dletom izdolbe. Notranja odprtina pasti je 8 cm dolga, 4 cm visoka in 8 cm globoka, ter ima na zgornjem in na spodnjem vratica, ki se odpirajo in zapirajo kakor predal po narejenih tirih. Zgornja vratica imajo pritrjeno raztegljivo pero, katero naredi domači kovač. Pero mora biti tako močno, da lahko polha zadavi, ko pomoli svojo glavo v past in hlastne po nastavljeni vabi. Vsaka past ima tudi do 15 cm dolg, malo upognjen rep, ki služi v ta namen, da jo lahko polhar s pomočjo dolge preklje obesi na drevo, kamor se mu zdi prav. Vsaka past ima tudi dve luknji v repu. Ena je takoj v začetku tega repa, v katero polhar natakne prekljo, druga je pa na koncu tega repa, ki služi v ta namen, da polhar skozi pretakne vrvico, na katero nabere več škatelj, ko gre na lov ali z lova. Vsaka past ima na prednjem koncu dober centimeter od dna štirioglasto luknjo, v katero je vtaknjena tako zvana „bigelca“, ki ima na vnanjem koncu zarezo, v katero pride, ko se past nastavi, 4 cm dolg, v sredi pod vrhnjim pokrovom pritrjen kos železa, ki si ga polharji najrajši napravijo od starih dežnikov. Na drugem koncu je ta bigelca ošpičena, kamor se natakne vaba. Ko polh pomoli galvo v past, zgrabi z zobmi za vabo in jo potegne k sebi. S tem se bigelca znotraj vzdigne, zunaj se pa poniža, železen žebelj se iz zareze izmakne in past prime polha za vrat in ga zadavi.

Lov.

Polšja lov se pri nas prične takoj v začetku meseca kimavca in traja včasih do srede meseca vinotoka. Ni vsako leto enako s tem lovom, kakršna je pač jesen. Ako je jesen topla, so polhi dalj časa zunaj, ako je pa zgodnja slana in to več dni po vrsti, se polhi tudi prej umaknejo v svoja dupla in žlambore.

Takoj v začetku meseca kimavca našim polharjem kri zavre, ko zagledajo pod kako bukviyo ali gabrom luščine od žiru. Pravijo: „Tam v oni stelnici ali onem lazu že polh doli meče“. To je nekak alarm za naše polharje. Takoj poiščejo svoje pasti, ki jih imajo nabrane na trti ali vrvici in shranjene kje pod streho.

Najprej vse pasti po vrsti preiskusijo, ako vse dobro funkcijonirajo. Morebitne nedostatke takoj popravijo. Če je pero slabo, ga je treba z novim nadomestiti. Marsikatero bigelco je treba na novo napraviti. Tako pregledane in popravljene polhove pasti lepo razvrstijo po klopi in jih vse zunaj in znotraj z laškim oljem namažejo, da zgube duh po plesnobi in da bode nekak svež vonj. Ker so skoro

vse pasti iz hruškovega lesa, postanejo potem, ko se z oljem namažene, vse lepo rdečkaste. Nekateri primešajo olju tudi stolčenih žebic, da pasti prijetno diše, ker po mnenju polharjev že duh privabi polhe.

Naj bo na tem mestu omenjeno, da sta včasih kar po dve pasti skupaj. Takim pravijo „toplarce“. Ker so naše vasi blizu gozdov, hodijo polharji posamič na lov. Ako gredo na bolj oddaljena lovišča, jih gre po več skupaj. Tedaj prečujejo vso noč na lovu.

Tako-le jesenski čas okrog 4. ure popoldne zadene tak posamezni polhar na ramo svojo vrečo s pastmi. V vsako past je že prej nasadil na bigelco želod in ga namazal z oljem za vabo. V roke vzame tudi „vejnik“ ali „kljukec“ (velik kriv nož) in jo ubere v gozd polhom stavit.

Vsak tak posamezni polhar ima navadno svoje posebno lovišče, kamor hodi vsako leto na isto mesto polhom stavit. Ko pride na kraj lovišča, najprej z vejnikom naseka dolgih prekel. Nekateri morajo biti tudi po osem metrov in več dolge, kakor je pač visoka drevesna krošnja, kamar nastavi svojo past, in je deblo gladko in brez vej. Na pritlikavo in krivenčasto drevje pa zadostuje krajša prekla.

Včasih mora iti daleč, da najde tako dolgih prekelj, kakor jih rabi, posebno, ako je drevje visoko in drevesna debela daleč brez vej. Še najlaglje se dobe gabrove preklje, ki so tanke in dolge, torej lahke, da jih vzdigne s pastjo vred na drevo.

Ko torej naseka prekelj, jih z nožem na tanjšem koncu ošpiči in natakne nanje pasti, ki jim prej raztegne pero in uredi vabo v njih. Zelo previdno jih obesi na veje, in sicer tam, kjer misli, da je najbolj ugodno mesto zanje. Včasih mora past na preklji večkrat dvigniti, ako je napreviden in se mu past med vzdigovanjem sproži, ali če se kam z njo ob deblo ali kako vejo trči.

Tako gre od drevesa do drevesa. Včasih po dve ali tri pasti obesi na eno drevo, kakršna je pač drevesna krošnja. Izurjen polhar natančno ve, po kateri veji polh najrajši hodi in kje ima takozvano „stečino“, da ravno ondi obesi past in redkokdaj se pripeti, da bi se varal ter polha ne dobil. Nevešč lovec, ki ni strokovnjak v tem lovu in ne nastavi pasti na pravo mesto, nič ne ujame, akoravno vse mrgoli polhov po drevju, posamezni polhar tako nastavi svoje pasti, ki jih ima navadno s seboj po 20 do 30. Včasih jih mora daleč narazen postaviti, ako ni primerne drevja blizu, ki bi bilo polno žiru. Na takem drevesu, pod katerim ni znaka spodaj, se nič ne ujame.

Tako se tak posamezni polhar zamudi, da nastavi vse svoje pasti, prav do mraka v gozdu. Druge dni, ako vedno nastavi na istem

mestu, je delo prej opravljeno, ker mu ni treba prekelj sekati in porabi one od prejšnjega dne. Ko so pasti nastavljene, se vrne v mraku domov. Drugo jutro gre zarana vsaj že ob 4 zjutraj ali najpozneje ob 5 v gozd gledat, kaj se je ujelo. Prigodi se pa tudi, da pride pred njim že kak drugi nepridiprav in mu včasih pobere polhe iz pasti ali pa polhe s pastmi vred. To se večkrat pripeti. Seveda potem je kreg in prepir med polharji.

Ko pride zjutraj polhar do prve stave in vidi, da visi iz pasti tolsto telo polhovo s košatim repom, mu od veselja kar srce zaigra. Prime za prekljo, sname z nje past s polhom vred in vse skupaj po-

Slika 2. Polhar.

baše v vrečo. Tako hodi od drevesa do drevesa, dokler vseh pasti ne pobere v vrečo, pa bodisi, da je polh v njej ali ne. Čez dan ne pusti nobene pasti na drevju, ampak vse nese vsako jutro domov. Včasih se pripeti, da ne more vseh pasti najti. To ni čuda, ker jih ima nastavljene daleč narazen. Takrat se dalj časa zamudi, ko jih išče in tudi vseh ne najde. Vendar vsak polhar je že ob jutranjem svitu z ujetimi polhi doma. To je torej en način tega lova, ko hodi vsak posameznik na svojo roko polhe loviti.

Včasih se zmenijo pravi poklicni polharji, da bodo šli skupaj na lov na gotov kraj. Toda tudi ti pobero svoje pasti skupaj že sredi popoldneva in se odpravijo vsak s svojo vrečo na rami na domenjeni kraj v gozdu. Navadno jih gre po 4, 5 tudi po 8 in še več skupaj. Poleg pristnih polharjev gre tudi več takih iz radovednosti, da se seznanijo s to zanimivo lovjo. Včasih se pripeti, da pride kak večji gospod iz Ljubljane ali drugod in se jim pridruži, ker se hoče prepričati, kako se vrši ta lov. Razumljivo je, da vsak tak lajik ne pride prazen, temveč prinese s seboj nabasan nahrbtnik raznih božjih darov, tako da so vsi polharji za eno noč več kot za potrebo preskrbljeni.

Ko pride vsa družba na določen kraj pod vodstvom večšega polharja navadno globoko v gozdu v kaki globeli, ki je kolikor toliko zavarovana proti vetru, si najprej zakurijo ogenj. Nato gredo pasti nastavljat. Polhar-vodnik, ki mu je že od prej znan ves teren, daje razna navodila, kam in kako naj se nastavi. To se jim hitro posreči, pasti so nastavljene in vsa družba se potem kmalu zbere okrog ognja. Tukaj mi je še omeniti, da na takih poljšjih pohodih, ki trajajo celo noč, love polhe še na neki drug način, namreč v takozvanih polšnjah.

V vsakem gozdu je gotovo po več takih polšenj t. j. podzemeljskih poljšjih brlogov in rogov, v katerih se po dnevi polhi skrivajo. Izurjen polhar ve za vse izhode iz takih rogov, ki so navadno v kaki groblji med koreninami in kamenjem. Za ta lov ima posebno past, ki je opisani škatlji precej podobna, samo da je večja in katero zna umen polhar tako nastaviti pred poljšji rov in tako založiti s kamenjem, da polh ne more drugače iz rova ven, kakor ravno skozi past. Kadar je posebno dober lov in se ujeti polhi sproti pobirajo iz takih pasti, pa se pasti znova nastavljajo, se včasih v eni sami noči ujame v eno past po 10, 15, celo 20 polhov.

Ko se torej polharji zbero zopet pri ognju in razvežejo svojo brašnjo-posebno nepolharji-izletniki imajo s seboj kaj mesnine s kruhom in raznim žganjem-se malo odteščejo z božjimi darili. Ko se gozdna narava nekako umiri, se kmalu začne dirndaj s polhi. Brezskrbni polh nekako prha, ko dirja po drevesnih vejah. Naši polharji pravijo temu prhanju, da polhi kišejo. Živalice so vesele in poskočne, ne vedoč, da preži v rogovili nanje požrešna polhova past, ki čaka polha, da potakne nanjo svojo glavo ter da ga zadavi.

Ko tako sede ali leže polharji okrog ognja in je noč mirna in jasna, se začne pravi poljšji dirndaj. Polhi kišejo, kar vse vprek in tekajo po drevju in marsikaterega izvabi dišeč želod z oljem in z žebico namazan za vabo, da pomoli glavo v past ter z zobmi

popade želod. Že je po njem, past ga neusmiljeno zgrabi za vrat in ga zadavi.

Ako je posebno dober lov, takrat pasti kar zaporedoma javljajo svoj „šklemp“, kar je za polharje dobro znamenje. Od časa do časa gredo iz pasti, katere so se sprožile, ven pobrat in znova nastaviti. To se v eni noči ponavlja 3 krat, 4 krat ali še večkrat, kakršna je pač lov tiste nači. Razumljivo je, da se ob takem nočnem lovu pri ognju veliko govori o polhih, o raznih resničnih in izmišljenih polšjih lovih itd. Mnogovrstne polharske pravljice se naslanjajo na vražo, ki je domača med Slovenci še iz starodavnih časov, kakor nam poroča, Valvazor. Take pravljice se prekinejo takrat, ko gredo iz pasti pobirat in jih znova nastavljat.

Skoro vselej nočni polšji lovci peko na žerjavici krompir, ki ga potem s slastjo pojedjo in zalivajo s žganjem in drugimi dobrotami, kar jih premorejo njihovi nahrbtniki, tako da jim kaj kmalu gine jesenska noč. Tak nočni lov se jenja, ko se jutranja zarja začne žariti izmed drevesnih debel. Takrat se polhi, ki jih ni ujela past, poskrijejo v svoja skrivališča, lovci pobero svoje reči in se napote proti domu. Navadno se take večje nočne polšje lovi vrše v nočeh od sobote na nedeljo, to radi tega, da se nedeljski polharski lovci drug dan lahko naspe.

Ko prineso polharji polhe zjutraj domov, jih ogledujejo, kako so veliki in debeli. Ako je kateri posebno širok in debel, pravijo: „Tak je kot maček“. Samic pa niso veseli, zato ne, ko so navadno suhe in mršave. V tem času namreč doje svoje mladiče. Taki mršavi samici pravijo „dudla“. Polšji lov traja navadno do polovice meseca oktobra, ako je ugodna in lepa jesen. Strastni polharji hodijo tako dolgo, dokler se kakšen polh ujame. Ko se pa poskrijejo polhi vsled nastalega mraza v svojih brlogih, se pa večkrat ujame v nastavljeno past kaka miš, ki naznanja, da je za tisto leto polšjega lova konec.

Ko polharji prineso zjutraj polhe domov, jih oderejo na meh. Kože nabero na žico ali motvoz in jih obesijo na steno blizu peči, da se lepo posuše. Razume se, da so vse obrnjene narobe pri sušenju, ker so polhi na meh odrti. Ko so pa suhe, jih pa nabero vse skupaj v veliko butaro, ki čaka na kupca, da jih ustroji v krzno, ki se potem porabi za polhovke, ali pa tudi za ovratnike in razne podlage pri oblekah.

Polšje meso je pa dobrega okusa in pride pri naših polharjih na mizo na krompirju, zelju ali pa na krompirjevih žgancih. Tudi se dela iz polšjega mesa okusna obara. Mast od mesa pa skrbno oberejo

in jo raztope na ognju in nalijejo v steklenice. Mast slovi pri naših ljudeh kot izvrstno zdravilo, pri raznih živinskih boleznih, posebno pri boleznih svinj jo imajo v čisljih. Polšja mast se tudi lahko proda v lekarno po razmeroma visoki ceni.

Ko se polšje kože posuše, se prodajo. Pred nekaj leti so imele zelo visoke cene, tudi do 10 din komad. Takrat je vse hodilo polhe loviti in bi jih kmalu uničili. Sedaj pa polhe love samo pravi polharji. Kože imajo zelo nizko ceno, od 50 par do 1 din. Zato so pa tudi kape polhovke po nizki ceni. Lepa kapa od samih starih polhovitih kož stane okrog 50 din. Kože od mladičev, ki so sivo-bele, imajo bolj dober kup.

Kape polhovke izdelujejo prav lepe oblike v naših krajih in sicer v Zdenski vasi, kjer so pravi strokovnjaki v tem poslu. Ne zna namreč vsakdo izdelavati teh kap. Prvi pogoj je, da so polhove kožice pravilno ustrojene, da jih moli ne jedo, drugič pa morajo imeti pravo obliko, tako da se možak s polhovko zares postavi.

Résumé

Der Billichfang in der Umgebung von Dobropolje.

Die Jagd auf Billiche (Siebenschläfer, *Mioxus Glis*) ist bei der slovenischen Landbevölkerung seit jeher sehr populär. Dieser Nager tritt in den Inner- und Unterkraiser Waldungen in grosser Menge in jenen Jahren auf, in welchen die Buche reichlich Früchte trägt. Der Billichfang findet im Herbst in den Nachtstunden statt durch Aufstellung von eigenen Fallen, in die der Nager durch den Köder angelockt, hüpfend und durch Zuklappen der Falle gefangen wird. Die erlegten Tierchen werden auf Ranken der Waldrebe gereiht; der Jäger ist ganz besonders stolz, wenn er sich einen ganzen Kranz davon um die Schulter hängen kann. Das Fleisch liefert einen beliebten Braten, das Fett gilt als altbewährtes Heilmittel und aus den Fellen werden die bei der Land- und auch jungen Stadtbevölkerung allgemein beliebten Billichmützen erzeugt. Der Autor beschreibt eingehend die Billichfalle, deren Anwendung und entwirft ein lebhaftes Bild der nächtlichen Jagd auf die in seiner Gegend in gewissen Jahresabständen in grosser Menge auftretenden Tiere.

Doneski k postanku in pisavi rodbinskih priimkov in krajevnih imen med Slovenci

Maks. Goričar — Št. Ilj pri Velenju.

Kar tu predajem javnosti, ni nobena jezikoslovna razprava v strogem pomenu besede. Do takšne nimam pravice, ker nisem jezikoslovec, niti nimam namere, da bi po šegi jezikoslovcev in raziskovalcev takih stvari izvajal ali tolmačil v naslovu omenjene priimke in imena iz debel in korenov — le nekaj črtic in otenkov o postanku naših imen bi rad dodal k sliki, kakršno nam kažejo naše najstarejše in starejše matične knjige, to je v 17. stoletju in v prvi polovici 18. stoletja. Pojasnil bi tudi način, kako so naši starejši matični zapisnikarji pisali naše priimke in krajevna imena,

Ko sem v zadnji dobi iskal podatke za neke rodovnike, se je samo po sebi nabralo pod mojimi rokami mnogo gradiva, ki me je jelo zajemati in bo zajemalo morda tudi druge. Ker starejše matice, krstne, poročne in mrliške, nikjer ne poznajo imenikov, niti so vpisi pregledno razvrščeni v stolpce, ampak pisani kar sprekoma, mora človek, ki išče v njih podatkov, pregledati, recimo brati, stran za stranjo, vpis za vpisom. Zamudno je to in utrudljivo. Pregledati sem moral matične knjige vseh starejših župnij savinjske, šaleške, mislinjske, mežiške doli-ne, nekaj dravske, v Slov. Konjicah, Slov. Bistrici, Šentjurju ob j. žel., Šmarju pri Jelšah. V vseh naštetih župnijah gredo vpisi v začetek 17 stol. vsaj večinoma. Najdalje do 1595 v Starem trgu pri Slovenjem Gradcu. Tako so mi šli mimo oči, lahko rečem, stotisoči za stotisoči matičnih vpisov od 1600 do 1800.

Ni stroga jezikoslovna razprava, kam-li popolna ali izčrpna vobče. Le doneski so. Tako naj jih sodi bralec. Gradivo je. Morda bo služilo v nekem pogledu jezikoslovcu, morebiti narodopiscu, utegne dati komu pobudo k novemu raziskovanju, ali vsaj izkresati kakšno jskrico k osvetlitvi drugih tu nedotaknjenih prašanj, morda bo rodilo nekšen sad za vsakdanjo porabo. Razprava, če jo smem tako imenovati, pa ima še neki drug, namreč narodnoobrambni pomen in

namen. Jako potreben in dejanski. Nemci v rajhu, naši narodni nasprotniki v domovini nam sponašajo nemške priimke med našimi ter sklepajo na nemško pokolenje njih nosilcev. Po drugi plati še danes mnoge družine svoja lepa slovenska imena pišejo grdo popačena, ali pa so jim dale po krivici nemško lice. Prvo je zmotno, drugo krivično, kar bodo dokazale matične knjige same.

Če bomo včasih kakšen priimek in njih nositelje, nemara tudi proti njih želji in volji oteli slovenščini in slovenstvu, se to ne bo zgodilo s samovoljnim tolmačenjem, ampak le na osnovi matičnih vpisov. Samo ti so nam v pričujoči razpravi vir dokazovanja in razmotrivanja. In, moramo pristaviti, nekaj starih urbarjev.

Samo po sebi je umljivo, da imamo najstarejše matične knjige le v takoimenovanih pražupnijah in onih, ki so se že zgodaj odcepile od svoje matere.

Matice je ukazal voditi tridentinski cerkveni zbor. Skoraj gotovo je, da so že tudi pri nas pred tem poznali slične zapiske, ker so bili potrebni. Kjer niso vse matice obenem počele, prednjači navadno po času krstna, zanjo poročna, nazadnje mrtvaška. V lavantinski škofiji je najstarejša matica krstna v Starem trgu, kakor smo že omenili. Laško 1604, Konjice 1606. Navadno začenjajo s prvo polovico 17. stol. Pri pozneje ustanovljenih župnijah primerno pozneje. Ne smemo se čuditi, če se je kakšna matica v teku časa izgubila. Ponekod so zgorele, tako v Šmartnem pri Slovenjem Gradcu, v Ponikvi.

V naših krajih so vse matične knjige pisali izključno v latinščini, in to do jožefinske dobe, ki je zanje začela že pod Marijo Terezijo. Tedaj je Dunaj predpisal posebne, seveda samo nemške obrazce in nemščino kot obvezno za matično vpisovanje. Matičarji so to novotarijo skoraj redno zabeležili v knjigah, na pr. v Novi cerkvi: *Sequitur novus modus conscribendi librum copulatorum post factam descriptionem omnium parochiarum a DD. Commissariis militaribus et civilibus ex madato Augustissimae Imperatricis Mariae Theressiae in Styria anno salutis 1770.* S predpisano nemščino vred so se seveda pojavile v matičnih knjigah tudi zavite in zasukane gotske črke, ki jih je včasih prav težko brati.

S tem začne najžalostnejša doba za naše priimke in krajevna imena tudi v matičnih knjigah; zakaj v raznih drugih nemških listinah, tudi urbarjih so jo preživljali že davno popreje. Kakor bomo videli, so pisali naše priimke še precej točno in slovenščini primerno, dokler so matice vodili v latinščini. Mnogo slabše je predla našim priimkom, odkar so po ukazu cesarja Jožefa slovensko duhovščino

odgajali v generalnem seminarju v Gradcu in je po ukazu latinščino morala namestiti nemščina in nesrečna gotska črkarija.

Ko govorimo o postanku rodbinskih priimkov, je treba pred vsem vedeti, da v tej dobi — 17. in 18. stoletje — niso še vsi ljudje pri nas imeli osebnega (rodbinskega) vzdevka. To je jasno razvidno iz matičnih knjig. To so bili večinoma ljudje, ki niso bili stalno naseljeni, niti sicer navezani na grudo, posestvo — hlapci, dekle, zlasti taki, ki niso izšli iz kmečkih rodbin, rokodelci, najemniki in gostači. Poslednje vpisujejo matice za inquilini, incolae, po drugod, zlasti v hribovskih zupnijah za oferje. V hribovitih krajih so bila večja posestva, tu so kmetom pomagali — proti plačilu v naravi in stanovanju v koči — takozvani gostači ali oferji in tako posebno tu nahajamo mnogo ljudi brez rodbinskega imena, na pr. v Vitanju, Vuzenici... Utegnilo se je pripetiti, da je ta ali oni svoj priimek izgubil, ko je moral s kmetije na oferijo, saj se je mnogo priimkov držalo bolj hiše kot pa rodu. Tako pravi vpis v Vuzenici: Ignatius (filius) Petri olim Sernak dicti nunc incolae apud Verbouchnik...

Kako so si pomagali matičarji pri vpisih oseb brez priimka? Le enkrat sem našel zapisano: Radigunda sine cognomine (brez priimka) v Gornjem gradu 1.1620. Sicer so vpisali na pr.: Janez, ki služi pri Mraku, Peter, gostač pri Hriberniku, Marija, dekla pri Plahutniku, ali pa Jurij, krojač in slično. Pač je možno in tudi verjetno, da je marsikateri brezpriimkar, ali vsaj njih krščenec dobil brez svoje volje in veda priimek svojega gospodarja. Ker se je priimek držal bolj hiše (kmetije) kot rodu, niso redki primeri, da imamo nepretržnost v imenu, ne pa v rodu. Poučen vzgled nam nudi Slom. S Štefanom Novakom pride čisto nov rod na Slom, priimek Slomšek preide kratkomalo na novi rod.

Tako smo, žal, prišli z mnogimi brezpriimkarji v žalostno jožefinsko dobo nemčevanja in ponemčevanja na drobno in debelo, v dobo, ki je dvignila nemščino v edino dovoljen in veljaven uradni jezik, ko je ves državni ustroj delal namenoma in načeloma po načrtu na zator živih narodnih govoric razen nemščine, ko je vsemogočni uradnik hotel in moral znati samo nemški, ko so vse šole, tudi kar jih je bilo takozvanih ljudskih, poučevale samo v nemščini, ko je uradnik ne samo pačil naše priimke in krajevna imena, ampak jih celo prevajal v nemščino, oziroma prilil nemščini, saj se da marsikako slovensko ime z majhno spremembo ali drugačno izgovorjavo presaditi v nemščino, seveda z drugačnim pomenom. Nemški uradnik se je tedaj znašel v primeru zanj in njegov namen jako ugodnem, da

je mogel dajati mnogim brezprimkarjem rodbinsko ime. Gotovo se je pripetilo tudi pri nas, kar pripoveduje, Sienkiewicz kako je pruski uradnik Poljaka z imenom Slovik zapisal za Mensch. Povrhu je namreč bilo še to, da prusko uho ni ločilo slovnik (slavec) od clovik (človek).

Tudi v tedanji Avstriji je veljalo geslo: vse ponemčiti, saj se je do preobrata avstrijsko nemštvo pomnoževalo in podmlajevalo le iz slovanskih rojstev. O tej poznejši dobi pisati ni naš namen. Le to hočemo pripomniti, kako je bilo prava in resnična sreča, da je matice vodila v tej dobi duhovščina, katera, če že ni bila vsekdar slov. narodno zavedna, vsaj narodu nasprotna ni bila, vsaj namena ponemčevati ni gojila. Gorje, če bi bilo vodilo matične knjige jožefinsko uradništvo, menda izključno nemškega pokolenja. Skoraj gotovo bi bili v tisti dobi izginili premnogi slovenski priimki za vedno. Še večja sreča, da je v prehodni dobi, ko so se avstrijski narodi jeli probujati, ko je ponehaval pritisk jožefinstva, zlasti pa sreča, da so bile matice v rokah slovenskega duhovnika tedaj, ko so se naša imena začela pisati po današnjem pravopisu in sčasoma tudi matice same v slovenščini. Kar so res predniki zagrešili — pač iz nevednosti — in grešili nad pravopisom naših priimkov, to so v tisti dobi popravili slovenski duhovniki, brez hrupa, brez uradnega dovoljenja, ki ga niso iskali, niti mogli iskati; kar tako via facti se je zgodilo. Ne da se je opazilo, so iz Wresounigov itd. zopet postali Brezovniki, ne da se je utegnila dvigniti proti temu vsa avstrijska uradna priprava. Morda se tega niti navedla ni.

Le v primerih, kjer se je nemškutar ali nemško narodno usmerjen človek vsajal na nemški pravopis svojega pristno slovenskega priimka, pokvarjenega v jožefinski dobi ali že preje in se poslužil opore, katero mu je nudil v tem pogledu avstrijski zakon, se je zgodilo, da je moral slovenski matičar, prisiljen po politični oblasti popustiti in zapisati priimek v pokvarjeni obliki. Žal, to ni bilo tako redko.

Da so v tej prehodni dobi vodili matice našemu narodu sovražni nemški ali ponemčeni uradniki, smelo trdimo, da bi bili v smislu avstrijskih zakonov o nespremenljivosti rodbinskih priimkov tudi gledé pravopisa mi vsi nosili grozovito pokvarjena imena, in to do dneva narodne države.

Toda naše razpravljanje nas je že privedlo — predčasno — do pisave, naših priimkov. Sicer pa prav. Predno več spregovorimo o načinu nastajanja naših priimkov, moramo potrebno povedati o njih pravopisu v preteklih dobah. Navajali namreč bomo sproti že vzglede iz matičnih knjig in zato je nujno, da nekaj povemo že sedaj o pisavi.

I O pravopisu priimkov v matičnih knjigah starejše dobe.

Predhodno samo nekaj pripomb. Nevajeni in nevešči človek, ki ni nikoli pogledal v stare matice in ki so mu na umu in v spominu strogi predpisi o pravopisu rodbinskih imen iz gotove avstrijske dobe, predpisi, ki niso dovoljevali najmanjše spremembe, sicer si dobil na glavo cel kup dopisov o ustanavljanju svoje istosti — takšen človek, pravim, si ne more misliti, kako je bilo mogoče nekdanj tako različno pisati isti priimek v isti ali različni dobi. Takšen človek te bo včasih prašal: kako je ta in ta priimek zapisan v najstarejših maticah? Misli pač na neko enotno pisavo v smislu avstrijskih zakonov. Kako? Bože moj, na petdeset in več načinov. Na toliko načinov, kolikor je mogoče najti sestav s črkami abecede, ki izražajo ali tudi ne izražajo glasove v dotičnem priimku. Petdeset in več načinov lahko najdemo vsakemu večzložnemu imenu. Kdo je takrat baral, na kakšen način se piše njegovo ime! In kdo je prašal po pravopisu vobče! V maticah so zapisali, graščina je zapisala v svoje urbarje, kako, to človek ni prašal, niti so njega prašali. Desetino je moral dati, tlako storiti, pa bodi, da so ga pisali Rak ali Rag, Ragk, Rakh, Rhak, ali Raag, Ragg, in celo Raagg ... (Ni izmišljeno!).

Ni bilo naborov v današnjem smislu, ki ne smejo zgrešiti nikogar, in bi različna pisava imena takoj vzbudila sum in povzročila preiskavo o istosti osebe. Matični zapisničarji v oni davni dobi so imeli slobodno roko, nihče jim ni na prste gledal, enotnega pravopisa ljudje niso poznali menda v nobenem jeziku (razen v latinščini), matičarji niti za svoj lastni priimek, kam-li za tuje ime, bodisi slovensko, ali nemško ali kakršnokoli.

Kaj naj torej rečemo o pravopisu lastnih (nelatinskih) imen v starih maticah? Na splošno to-le. Ker so matice pisali v latinščini, opazamo po eni strani težnje prilagoditi pravopis latinski izreki, po drugi plati pa najdemo zopet popolno svojevoljnost v pisanju v oni dobi. Poskusi prilagoditve latinski izgovorjavi zadevajo pred vsem naše c, k, s in z; č, š in ž se tako niso dali prilagoditi, ker latinščina, kakor jo mi izgovarjamo, teh glasov nima.

Naš c izražajo največkrat z z, pred a, o, u in pred soglasniki in na koncu besed, ker bi se v tem primeru naš c v latinščini izgovarjal za k. Tako pišejo Zanker, Zotl, vendar tudi pred e in i uporabljajo često z, na pr. Zigale, na lipizi, na konzi, Zerej. pa Jarz, Tkalez, hlapez, Zdolez. Tako razumemo, zakaj je v takih primerih, lastnih priimkov nastala pisava Zankar, in slično namreč v prid lat. izgovorjavi.

Za k pišejo včasih, ali redko in samo pred a, o, u tudi c, na pr. Benco, ker se c, kakor znano, pred temi samoglasniki izgovarja za k. Največkrat pa ostane črka k v vseh primerih: Kapus, Kos, Krel... Ob koncu, včasih tudi vmes izražajo k s kh, kg, gk, kg, kgh, gg.

Za naš slovenski s pišejo včasih dvojni ss ali ſs, na pr. na vessi ali vejsi torej kadar stoji med dvema samoglasnikoma, ker bi se sicer v lat. izrekal za naš z. Vendar pišejo tudi v tem primeru neredko samo eden s: na vasi, v pesie, v lesu. Na koncu s ali ss: Kos ali Koss.

Mehki slov. z izražajo z s: sa kotam, Teresin, v Lasah, Nadiesam, Gosdnikar, na mersli planini (pa tudi merzli), Sdolez, v bresni... pa tudi v tem ni doslednosti: v hudim bressji.

Še mnogo manj doslednosti nahajamo v izraževanju slov. č, š, ž. Ker latinščina teh glasov nima, niti zanje ne pozna znakov, skoraj vsi priimki v naših krajih in torej tudi v župnijskih maticah pa pripadajo slovenščini ter često vsebujejo te glasove, jih je bilo treba v latinščini na nekšen način izraziti. To se je zgodilo načeloma z znaki ch, sh, zh, na pr. u kovachevem, Dobrotinshek, v lozhnizi. Največkrat pa zapisnikarji premetavajo te znake med sabo, ter jih po mili volji mešajo tako, da vsak izmed njih opravlja vsaj dvojno službo, na pr. za č tudi sh: nad Boshino (Bočno) Potpeshnig, (Podpečnik), zh: Zheplak, Pazhnik. Za ž: Lukezhova zhena, pa tudi Matia-shoua shena.

Vendar jim rabijo za le-te glasove tudi druge črke, po ena, po več. Na pr. za č tudi z: Zreshenzah, na lazine vessi: (na lačni vasi) Verteznik, Rogaznik, tudi ts: Detsman, tch: Patchnik, tsch: Patschnik, pa so še druge možnosti, tzh: Kardalitzh.

Prav tako tudi š pišejo na razne načine: Slatinshek, Slatinschek. Slatinssiza, Bossniak, Bojsniak, Bojhniak, Bosshniak, v Jacopoui hijjhi, Za ž često samo s: Nesa, Stodrasnik.

Da se zamenjavajo b, p, v, w; g in k, tega pač ni treba poudarjati. Da se brez potrebe kopičijo znaki (črke) in o drugih posebnostih hočemo pozneje govoriti. Toliko pa je potrebno, da lažje objasnimo, kako so nastali neki priimki v matičnih knjigah, ali se spremenili že obstoječi. Na pravopis se še enkrat povrnemo, ko bo potreba povzeti za vsak dan in za splošnost važne zaključke.

Kako so se vršili vpisi v maticah.

Nadaljujmo govor o postanku priimkov. Še enkrat poudarjam, da ne pišem nobene strogo jezikoslovne, niti izčrpne razprave, niti

se ne bom drznil ne od blizu ne od daleč objasniti vsak priimek, ki me je srečal. So takšni, katerim menda najvešči jezikoslovec ne bi izkopal korenin izvora ali izvil v tajno zavitega pomena. Bog ve, odkod so, od kakšnih pradavnin, iz kakšnih sedanjemu rodu neznanih prvin, morda tvorba slučajnosti, izrodki čudne domišljije. Bog sam vedi, skozi kakšne spremembe in preobrazbe so morali, da so se prelevili do nespoznanja. Še to: tvarino obravnavam samo z ozirom na župnijske matice, kolikor sem jih imel pred sabo.

Matice, kakor smo rekli, so pisali v latinščini, toda priimke so ohranili in beležili tako, kakor so jih našli, ali bolje rečeno slišali med narodom: uho je bilo vodilo, posluš je bil merilo. Z redkimi izjemami, ki jih bomo v teku razprave navedli.

Kakor smo že zgoraj ugotovili, čim dalje nazaj v preteklost sežemo, tem manj nahajamo rodovnih imen tudi v maticah, toliko redkejša so osebe, ki se morejo ponašati z rodbinskim priimkom v današnjem smislu. Še manj jih je v urbarjih, ki so starejši od matic. Ti poznajo ponajveč le krstna imena gospodarjev in kraj, kjer se nahaja kmetija ali kmetije. Ali če se ravna o tržanih, rokodelcih, ki so tudi odraščali neke dajatve graščini, bodisi najemnino od hiše ali vrta, so jih večinoma imenovali s krstnim imenom, ali poklicem. Tu gre za 13.—16. stoletje.

Vendar ne velja to za vse urbarje, ker drugi v skoraj isti dobi navajajo mnogo rodbinskih primkov, vsaj za podložne kmete, če ne za — imenujmo jih — gostače. Človeku se zdi — ali ni morda te različnosti, tega siromanštva z rodbinskimi priimki v nekih urbarjih zakrivila zanikrnost, brezbriznost zapisovalca, oz. zemljiške gosposke? To je rečeno za dobo 15.—17. stol., še deloma za 18. po našem skromnem mnenju. Vendar je podoba, da so priimki, kjer se navajajo, bolj vzdevki kmetij kot pa podložnih kmetov, ki so na teh kmetijah „sedeli“, in da je često drug priseljenec v oni dobi prevzel prejšnji priimek ali vzdevek kmetlje. Graščinski gosposki je bila glavna stvar kmetija in nje dohodek, ne pa kmet. V poznejši dobi, ko so priimki — rekli bi — postajali bolj osebni — ponekod v 18. stol. in dobivali kot taki večjo stalnost in nespremenljivost ter premoč nad vzdevkom kmetije, se ob menjavi rodu, menja tudi priimek. Ponekod se je ta pojav izvršil morda že popreje, vendar to ni lahko ugotoviti, ker so gosposke kmetije večkrat prodajale, zamenjavale ali zastavljale. Stari vzdevki kmetij so se vendar med narodom ohranili, če se je v teku časa tudi kmet in z njim priimek menjal, soseka jih je ohranila. Tako imamo še danes za hribovske kmetije nad Monzirjem iste

(domače) vzdevke, kakor jih nahajamo v urbarju celjskih grofov iz l. 1480.

Kakor rečeno, tudi v dobi, ko začenjajo pri nas matične knjige okrog l. 1600. je še mnogo oseb brez priimka. Take osebe so v maticah označene s krstnim imenom in navedbo kraja, kjer so prebivale, ali s krstnim imenom ter imenom in priimkom gospodarja, ki so pri njem stanovale ali služile ali pa z navedbo poklica. (obrti, rokodelstva ali kakšne osebne lastnosti).

Iz tega že lahko sklepamo, da bo poglobitni vir rodovnim imenom v maticah, kjer jih niso že prevzele, krstno ime ali ime kraja, ali njega lastnosti, ime bivališča ali poklic, pa tudi kakšno osebno svojstvo, slučajnost, vzdevek, ki se je osebe prijel med ljudstvom.

Krstna imena, bodisi v zvezi z rodbinskom priimkom ali brezenj, srečavamo ponajveč v obliki, kakor je bila zanje v latinščini navadna, često pa tudi, kakršno jim je narod dal, na pr. Arne, Jarne, Jerne, Janše, Pavle, Blaže, Juri, Mica, Majda, Marina, Minka, Kuna, Liza, Radka, Radla, Alena, Alenka, Elenka, Jera, Špela in to zlasti pri botrih in botrah, ter starešinih.

Kar se ženskih oseb tiče, velja pravilo, ki za obravnavano dobo (17. in 18. stoletje) ne pozna prav nobene izjeme, da se namreč krstnemu imenu prideva rodbinsko i me izključno v ženski obliki največ slovenski, recimo Marija Mlakarica, ali tupatam tudi z nemško končnico na in, Schmidin. To pravilo ne trpi nobene izjeme, niti pri deklicah najnežnejše dobe.

Včasih so matiçarji v latinski vpis vtaknili tudi kakšen slovenski izraz ali izvedli sklanjatev pri rodovnem imenu po slovensko. Često so zapisali krajevno ime v slovenskem mestniku; zlasti pri osebah, ki so bile brez priimka, se je skoraj redno zapisovalo ime kraja.

Umevanje in moč dokazovanja naše razprave bo samo pospešilo, ako že sedaj nevedemo nekaj zgledov, to je, da izpišemo na tem mestu nekaj izvirnih matičnih vpisov iz najstarejše dobe:

Slov. Konjice: 1604. 27. Julii baptizatus est infans noe Stephanus Michaelis na Petelineki et Margarethae uxoris eius legitimae per me infrascriptum. Patrini eius Martinus, filius Lucae na Lizhnizi et Margaretha Georgii v Bresie vulgo nuncupati Tajna legitima uxor.

30. Julii Bapt. est. infans nomine Marina filia Mathaei na Rebrem et Marinae uxoris eius legitimae, patrini sunt Martinus Petek et Ursula Nasbelouim —

1606. 11. 9. bapt. e. Michael fil leg. Gaspari Juroushekh et Matris eius Magdalenae v Koniski vessi. Patrini fuerunt Jacobus Marcina ex oppido et Matthia Jelen v Koniski vessi.

1650. Georgius Kershlin matrimonialiter conjunxit Gregorium Paulnou offer Vulippe et Barbaram Laurentii filiam na Slogonie.

— Gregorium Steblar et Marinko Mlinarizo viduam.

Vuzenica: 1667. 26. 9. Vitus incola apud Joannem Podbregar ex par. S. Joannis contraxit matrim. in facie Ecclesiae cum Ursula filia Colmani Kibavz huius parochiae. Praesentes fuerunt Gregorius Anse pod bregam ex par. S. Joannis et Antonius Lemich ex ista par.

1688. 1ma Apr. Bapt. e. fil. leg. noe Georgius ex parentibus Daniele apud Mrak inquilino et Maria giuge eius patrinis Paulo Jerbich et Maria Seuzhenza.

Bapt. e. Andreas fil leg. Bartholomaei inquil. apud Sedelnik et Mariae jugalium patrini fuerunt Adamus Jeshenko ex par. S. Martini et Margareta Oshiezniza ex S. Martino.

Laško: 1610. 27. 8 bris baptizata e. Eva legitime nata ex parentibus Patre Nicolao et Matre Jera Hoffroua Pod mline V'Repaine, patrinus fuit Petrus Slopnikh patrina Lucia V'bresie

1614. 29. maji bapta e. filia Marina ex par. Thoma Mlinar et matre eius Gera patrini adfuerunt Peter Slapnik et Spela Losniza.

— Ursula ex parent. Blashe Lasnikh et uxore eius Spella patrini fuerunt Blashe Pechnikh et Elenka Pechniza. (1614)

To naj zadostuje. Kakor je razvidno, kjer ni bilo rodovnega imena, so zapisali krstno ime in kraj, bivališče, oz. ime gospodarja; kjer je bil inquilinus ali incola ali ofer, bodisi famulus, ancilla ali in servitio, oznako rokodelstva: sutor, sartor, faber lignarius, ferarius, serarius, coriarius, lanio itd. Ali ti poslednji, kakor usnjariji, mesarji so v tej dobi že imeli svoje rodovne priimke, manj čevljarji in krojači. Včasih je priskočil na pomoč za oznako kakšen ljudski vzdevek dotični osebi dan. Čuden in menda edinstven je ta-le vpis krsta v novi cerkvi pri Celju: „1657. 1. Aprilis Georgius fil. illeg. bapt. e. A Bogu se smili Hansel saldath et Ursulae Meretricis eius Patrini fuere Juri Plahutneg et Marina Gorizhanka etc. Koker vselei.“ Očividno je oče tega Jurija imel navado reči: „A Bogu se smili Hansel saldath“, in s to oznako so ga zapisali.

Značilen je naslednji vpis za način, kako so vpisavali brezpriimkarje: Thomas Pancratii olim famuli apud istum Kos filius copulatus est cum sponsa sua Gertrude modo istius Fiaush famula, testibus Joanne Stodersnik et Mathia eius inquilino.

Rodbinski priimki nastali iz krstnih imen.

Menda se ne bomo motili, ako za najprvotnejši vir primkom tudi v maticah proglasimo krstno (osebno) ime. V ti dobi so bila najbolj v navadi imena Marije, apostolov, starejših mučencev in v vzhodnem delu Slovenije nekaterih frankovskih, germanskih svetnikov — pod vplivom s severa na pr. Radegunda, Kunigunda, Henrik, Erhard, Herman, Krizold, Svaikard, Koloman, Leonhard....

Moramo pa gledé razvoja rodovnih imen iz krstnih pripomniti nekatere stvari. Pred vsem ne smemo tako umeti ta razvoj, kakor da so rodovni priimki storjeni iz krstnih (svetniških) imen tvorba samo matičnih knjig, nezavisno od drugih okoliščin ali pogojev. Resnično

bo temveč, da so matice večino takih priimkov le prevzele, ko so se bili ustalili za neko rodovino, udomačili za oznako neke hiše ali osebe. Takšen vzdevek, ki je pozneje prevzel vlogo rodbinskega, so pomagali stvoriti ljudje, sosedje, stari urbarji. Še dandanašnji vidimo kako ostane tej ali oni hiši vzdevek pri Maksetu, pri Toneku in slično, dasi novl gospodar že davno ni več Maks ali Anton po imenu. To velja, mislim, predvsem o rodovnih imenih, ki so že v predkrščanski dobi predstavljala v prvi vrsti osebna imena: Perun, Triglav (Braslovče, matice) Svarovšek (iz Svarog, Vitanje) Hotmar, Pribina, Trobina, Kozina, Koreza... Kakor je povsem naravno, se je vršil razvoj pač tako, da se je osebno (gospodarjevo, očetovo) ime stalno prijelo najprvo hiše, in tako prišlo v rabo za rodovino in s tem našlo pot kot rodbinski priimek v matice. V maticah samih bi se krstno ime ne bilo pretvorilo kratkomalo z enim mahom v rodbinsko, ker so matice beležile pri brezpriimkarjih, recimo za vpis krsta ali poroke, vedno otrokovega ali poročenčevega očeta krstno ime, ki se je v naslednjih kolenih vendar navadno menjalo in se torej ni moglo samo po sebi ustaliti na ta način kot rodbinski priimek. Izuzeli bomo lahko primere, ko je poznejši matičar pri novih vpisih povzel iz kakršnegakoli vzroka, pomote ali kaj, očetovo krstno ime iz predhodnih vpisov in mu tako odredil vlogo rodbinskega priimka, dasi je šlo že za nov rod. Ali pa ko je izpisaval takšen vpis iz matice za kakšno listino. Nekaj takega se je moralo pripetiti v primerih, kjer najdemo za rodbinski priimek v maticah prvotno krstno (svetniško) ime v obliki latinskega rodilnika, na pr. Fabiani, Filipi, Gaspari... So primeri v matičnih knjigah, ko je ta razvoj jasno viden.

Pa bodisi, da ne moremo pripisati, vsaj ne prvotno, maticam, da so izvršile to delo, vsakakor so pripomogle, da se je pod danimi pogoji tako nastali priimek ustalil in trajno ohranil. Bodisi tako ali tako, da je udeležba matic pri stvarjanju teh priimkov večja ali manjša, vsekakor hočemo navesti te vrste rodovne priimke, kolikor smo jih izsledili v navedenih maticah. Nekaterih bi res ne trebalo navajati, ker jih skoraj nespremenjena oblika na prve oči razodeva, radi popolnosti to storimo. So pa tudi taki priimki, katerim radi preveč spremenjene oblike moremo isti izhod določiti še le s pomočjo več matičnih vpisov, ali le na osnovi izgovorjave narečja dotičnemu kraju svojkega, kakor se bo prepričal sleherni bralec iz zgledov samih.

Marina: Marinc, Marinšek, Marušič (iz Maruša) Marushek (lahko tudi iz Marovšek).

Daniel: Dane, Danev, Danielič, Danielčič.

Mihael: Mihel, Mihelič, Mihelčič, Mihevc, Mihelec...

Ker so v tedanji dobi bila v navadi med Slovenci tudi imena iz Stare Zaveze, katerih dandanes ne dajejo več deci, vsaj le malokatera, ni čuda, da nahajamo v tej dobi priimke iz

Adam: Adamé, Adamec, Adamič,

Abraham: Abram, Aram,

Izak: Eisak, Eisank, Eisagg (Marenberg)

Herodes: Orodež, Orodeš (to in naslednje pač ne kot krstni imeni, morda sta hudomušna vzdevka)

Kajfež: Kajfež; poslednja dva se pač ništa dala za krstno ime, ampak sta se morala kako drugače prijeti človeka.

Melhior: Milhar, Milihar, Melihar, Miliher (Braslovče)

Baltazar: Bolte, Wolte,

Tomaž: Tomažec, Toman, Tomažič, Dumashec (Laško)

Janez: Janeš, Jančič, Jenčič, Janič, Janoš, Janžek, Janžekovič, Janežič, Janko, Jenko, Jankovič, Janše, Janša, Ivan, Ivančič, Ivanjščak, Juvanc, Givanc, Juvančič, Juvan, Hanžek, Hanžič, Hanželič, Šandel, Žandel

Jakob: Jakopič, Jakobič, Jakobčič, Jakec, Jakše, Jakopelj, Jakelj, Jaklič, Jaklin, Jekl, Jekše,

Andrej: Andrejčič, Andrejka, Anderle, Anderlin, Anderluh, Adrinek, Andrinek, Odrinek, (zadnje v Vitanju iz krajevnega imena v Odrini)

Filip: Filipko, Lipko, Lepko,

Matevž: Matevzelj, Matejko, Matejkovič, Matečko, Tevš, Tevž,

Jernej (Bartolomej): Bartl, Bartot, Bartuša, Bartel, Bertl, Bertot, Partl, Pardel, Perdel, Part, Port, Arne, Arnoš, Arnejc, Ernejc,

Peter: Petré, Petrič, Petriček, Petrin, Peterko, Petrač,

Simon: Šimen, Šemon, Šmon, Šime, Šimenc, Simonc, Simlak, Simulak, Šemlak,

Marko: Markuš, Markus, Markež, Makeš, Markovnik, Markovič, Marks (Marx),

Luka: Lukež, Lukič, Lukčič,

Matija: Matko, Matijc, Matizek,

Med imeni starih mučencev, cerkvenih učencev itd. so bila najpriljubljena in najčešče rabljena: Jurij, Vid, Urban, Primož, Lavrencij itd. Zato tudi v maticah od sile iz njih izpeljanih priimkov.

Jurij: Juraj, Jurko, Jurkovič, Jurčič, Jurič, Jurenčič, Jurančič, Jerg, Jergel, Jirgl, Irgl.

Vid: Vide, Vajde, Vajd, Vaidel, Veidl, Bajde, Bajdel, Faidl, Fidl,

Pankracij: Pangrac, Pongrac, Pangarc,

Sebastijan: Boštjan, Boštjančič, Bašte, Bastijan, Wastian,

Fabijan: Fabijani, Fabjani, (primeri: Maria uxor Fabiani Na vodi, Laško)

Stefan: Stefl, Stepko, Stipe, Stipl,

Urban: Urbanec, Urbanc, Vrban, Vrbanc,

Kristijan: Kristan, Kristl, Kristjančič, Kristijan,

Damijan: Damjan, Domše,

Kozma: Kosem (?)

Lavrencij: Lovre, Lovrec, Lovrič, Lavrič, Laurič,

Ignacij: Nace, Nacl,

Primož: Primožič, Pribožič, Šemprimožnik,

Sofronij: Sofran, Žafran, Žofran, Safranek,

Klement: Klemen, Klemenak, Klemenjak, Kliment,

Florijan: Florijan, Flerjan Florjanek, Flor,
 Gregorij: Gregorec, Gregorc, Gregorič, Hrehorič, Gregorčič, Gregl,
 Ambrozij: Ambrosh, Ombrush, Ambrošt, Obroč, Orož, Orozel, (Abroch,
 urb. 1542),

Benedikt: Benedik, Bedenik, Benko, Benkovič, Benetek, Benek, Wenek,
 Nikolaj: Miklavec, Miklav, Miklavčič, Meklavec, Nikolič,

Avgustin: Avgust, Avgustinčič,

Fortunat: Fort,

Ahacij: Ahac, Ahc, Ahačič, Ahčič,

Hadrijan: Adrijan, Andrijan,

Valentin: Bolte, Boltek,

Martin: Martinčič, Tine, Mertl, Mörtl,

Koloman: Kolman, Kollman, Kulman,

Iz srednjega veka, zlasti frankovski svetniki:

Dominik: Dominkuš, Minkuš, Mikuš, Mikuž,

Anton: Tonič, Tončič, Tonek,

Henrik: Heinrich, Heindrich, Hanreich, Heinrihar, Heinz, Heinzl, Hincl,
 Kincel, Arih, Areh, Arihar, Arhar, Arh,

Klodvik: Klodbik,

Emerih: Ameršek, Hameršek, Amerš,

Albreht: Albreht, Albert, Elbert, Avbreh, Avbert, Avberšek,

Ferdinand: Ferdinandel, Nandl, Nendl,

Lambreht: Lampret, Lamprečnik,

Konrad: Koradej, Radej, Ratej, Rataj, Ratajec, Radko, Ratko, Retko, Radl
 Radojc, Kunrat, Radek,

Mavricij: Maurič, Mavrič,

Herman: Herman, Herrman, Jerman, Hermanko, Herko, Harko,

Gerloh: Gerloh,

Gebhard: Gebhard,

Encij in Encelin: Enclin, Anclin, Ancelin, Enčnek, Enčnik,

Bruno: Brunek, Brunik, Brunčko,

Erazem: Rozm, Rožem, Orožem, Orožen, (prvotno vedno končava na m)

Leonard: Lenard, Lenart, Lenarčič, Leonardič, Lienhart, Linhart,

Švajkard: Švajkart, Schwikard, Suikard,

Siegbert: Seibert, Žajbert, Žibert, (Se bolj verjetno pa je Žibert iz živ rt,
 z rt, art zloženi priimki niso redki med nami)

Seifrid: Seifert, Žajfert, Seidl,

Grizold: Grizolt, Grisout, Grizaut (Vuzenica)

Frhard: Erhart, Erhartič, Jehart,

Hergolt: Hergot, Hergout, Erholt (Vuzenica)

Meinhard: Majnhart, Majnhard, Menhart,

Leopold: Lipout, Lipold,

Osvald: Ožbout, Ožbolt, Vožbovt,

Dietmar: Detmar, Detmarnik (Vitanje)

Tudi iz ženskih imen so nastali priimki:

Terezin, Marinc, Ajtnik, (Terezija, Marina, Ajta).

Dodajmo še radi zajemljivosti iz starega urbarja za Pilštajn — leto 1404 — imena takratnih tržanov, ker so pravo za pravo samo krstna (osebna) imena, tako vsaj se zdi: Brate, Bratec, Bratina, Veidel, Mike, Marin, Marinc, Eberli, Jurak, Murcik, Martinich, Enderl, Lipej, Herko, Jurko, Matejko, Peterko, Iban, Lipoglav.

Brez dvoma bi se število tako iz krstnih imen nastalih priimkov dalo še pomnožiti, ali tukaj smo podali samo one, katere smo našli v naših maticah iz one dobe. Pripomnimo še, da so nekatera imena bila v starejši dobi precej razširjena kot osebna (krstna imena) med našimi kmeti, ki jih danes ne poznajo več; po pravici rečeno so v obravnavani dobi že postala rodbinska: Emerih, Erhard, Herman, Encij, Meinhard.

II. Priimki, nastali iz krajevnih imen.

Dasi je jako pogosto in tudi naravno, da je človek prejel svoj priimek od svoje obrti ali rokodelstva ali ktereakoli posla in da se je ta priimek prijel njegovih naslednikov, četudi se niso več bavili s tako stvarjo, se na m vendar zdi, da je prav tako priroden, ako ne še prirodnejši in rodovitnejši vir rodovnim priimkom kraj bivanja, in njegovo ime, oz. gotova svojstva dotičnega kraja (bivališča). Zato naj ta vir prednjači pred ostalimi v naši razpravi.

Predno pa naštejemo priimke oblikovane iz krajevnega imena, kolikor smo jih srečali v pregledanih maticah, navedimo najprvo ono, kar lahko imenujemo prvine, iz katerih so nastali taki priimki. Te prvine ali to gradivo nam nudijo one označbe kraja ali bivališča, ki jih najdemo v matičnih knjigah pri vpisih oseb, ponajveč takih brez lastnega rodbinskega vzdevka. So to osebe označene v maticah samo s krstnim imenom in priimkom kraja, bivališča. Te krajevne oznake so zapisali navzlic latinski pisanim maticam skoraj vedno v slovenščini — seveda v narečju — tako, da so najčešče ohranili slovensko sklanjatev (mestnik s primernim predlogom). Nekatero matice tudi pri drugih vpisih, ko ne gre za brezpriimkarje, navajajo kraj in bivališče. Navedli bomo prve in druge krajevne oznake in sicer v izvirnem pravopisu.

Konjice (1606 in dalje): Na berdi, Matheus Naledini, Aita Napetchezi, Thomae naverseh, Viamnizi, Pod platich, VRadini vessi, Marca Krajl Naberdi, Andrej Pajek na sterteniki, in villa Lotchah, Vuishnah, Jacobus Jarez na Slopnizi, Pod gradom, Sivez na sgornim kebli, Vgrushouem, Jernej Vstanigounizi, na špudnim kebli, Blasius vrebri, Augustini is sbelovine, Vodroshivessi, Vsopoti, Peroml = pri omelju, Janes vbretini, Gregorius navarholah, Ruperti Vkorit nim, na sgurnih Stranicah, Katarina vmarinski vassi, Vlizhinski gori, Petri in Suhodol, Nausetshim, Tomas Vskednu, Vdobrinske vassi, Ursulae na lizhnizi, in villa Tepainach, Klanchnik na Prevrati, U Sotenski, Ursula Vshizhki vessi, Vgorejniach, Joannes Ribar na Poleniki, Na prelozi, na Dobraui, Sa Jeushom, Vrasahatchih, Stephani Sagajam, V bobrishki vesi, Urbanus v Potoku, Joannis

Vzhishnah, Spítavski verch. nakameni, Vdraschiyessi, VBerzhig, Vpolianah, Sevníkar Vlipoglau, Vpadobe, Vduoru, Vshínek verseh, Vgkalzhi, Vstegni, Pothosto, Namarínshakouem, Nakobilah, Gregor pod dobam, u breség, U spodnich Szrezhach, Barbara uxór Resehlab na Golíkhi, Marci na Prihouim, V Slakouim, u Presarjah, Na Puzhouim, Podpezhio, Marci Na Selih, Ursula Vtízhniza, VBorouie, Vprodek, Vraunach, Vslogah, Vprizhauizhi, VRutíh, Vgabróuliah....

Gornji grad (začenši z l. 1613): Sa stermim verhu, Vgrabni, Casparus Deuzach, Na Kropem, Taine, Raunek, Pod Koslakem, Thomas na Litozhizi, Martini na treblene, Georgii v Sellach, Cantiani na Orlie, V Treblich, Stephani VGNadiu, Votoki, Marina nakrishí, Clemen Vgolschak, Peter Sapodgorijm, Teush in Crashah, Stefan Vkalishi, Vrauneh, Math, na zesti, Vuzheplah, Canciani VMellach, Natrebau, U mlakech, Vdezach, Vurauneh, Nesa Sakotom, Simon Vinogradech, Volesnizi, Vologi, Primus na Stradovim, Clemens Vgoushek, Sebat. Na hudim bressji, Georgius Vshelah, Marcus ot Crassa, Vogradi; Adam Vkokariah, Maria pot verboi, Vusellich.

Vojnik: Na gornih Slemenach, Na zgornih Slemenich, v Malim rasgorie, Maligaj, Casparus V gradishi, na hrasnike, Per dobraui, Vgabróuze, Casparus Na varchu, Vleskouzi, Sa zhretam, Na kobalzhe, V Loschach, Mathias na glinih Jamach, Waslemenech, V Worovich, V Kladnim artu (danes Kladnart)....

Mozirje (1668): Na Lepi Niui, Viasbinah, Na Prelauim, Naspolouinah, Viaslih, Naouzhakoum, Vbelihvodah, v Krnicah, .. Pod oistrim;

Laško (1619): Shupan Vslatini, Luca VKainah, VCrainah, Na Mastenke Urbani Voutshinim lassi, VShigounie, Mih. Vslunim, Bevazh na peske, Pod goriza, Viagoshe, Vzhernim studenzi, na Hribu, Naniuzah, Vbresi, Sa potokam, od Lublane ex Carniolia, Benko v Terboli, Vmodrizhe, Na sternize, na Hrastniku, is Leskouizhe, Vreilih (v vrelih) Barbara Vleskouzi, Vtrebeseg, (v trebeših) Joannis gorai na Hrastniki, Nicolai Obesibach, Marci in Senosethi, Andrea ex Merzla planina, VBosoucim, Philippi in Jessenoua Rauvn, Michael na Kallu, Vleshi, Vtrobnim dolli, Marci Vlahomblim, Joannis Vtvornim dolu, Golic Lucae Vriflim gosdi, Urbani Vautshinim lassi, Vgolzich, Vfazhijm lasi (v volčjem laz), Koren VSlabim, Joannes Potmenishkimi pezhmi, Helena VLaschke Vessi, Nagore, 1640) Jacobi Siessonou rauny, Veiher Sreke, Primus VKonizah, Na glabokim, VKlenouim, Vlasizhah, ex Turje, Na mersli planini, Jakob na gori, Gregor na Kalli, Nicolai Slopshak na slapni Rauni, Vrebrih, Blasii Vsivini, Georgii Vgouzih, 1632 Vpesie verseli, Pauli Vgolki, Podomelnikam, Vzhernim studenzu, Mathias Nadiesam, Primus Poraune;

Šentjur ob j. žel. (1651): Mich. Vogoreuzi, Na zerouzi, Vgorni Vodershi, Spela V Kranjizah, Blasii Naglobilnim, Georgius Vgrabnimb, Vgorizhizah, Novakouka V bresje, Gregorii VPodmelach, Vglinzi, Spodpezh, Narebrech, Vodelih, Maria Fabiani na vodi, Vkurtnimb, Nasuhimb dobie, Vnovi vessi, V petelinieky, Napeshenizi, Nadobovim, Vrzelah, Georgii Podsidam, Vrokibuzhie, Martin Vsi danizi, Vselizah, Nagorizi, Pankratii Vzreteh, Blasius Natrati, Vysbinimb verchi-ex morsi dole, Zeroua gora, Mich. Vsiubliszi, Detschni dou, Nassovem, Primus Sagajem, Caspar Sebiz ex Kosenborka, Jakob Vostros (VŠtraži?).

Nova cerkev pri Celju (1630): Joannes na Jamnizi, na Mal ih Rasgorjah, Maria ex Dedni verh, V Soreh, VLozi (loci=loki) VLemborsi, Marina Na Vouzhlih Jamach, V Rakovih stezah, Juri na Arte, (rtu), Na Hribu, Michael v Novim Tersí (trgu?) Lucae V Rovach, Na lazine vessi (lačni vasi), Primus

Jancovi vessi, Marina ugilovizi, Osbald Umlazizach, Ursula Vtrenoulach, Helena Na ilavize, Gaspar Vbresij, Osbald Nauerhoulah, Helena Vishni vessi, Vopertchkali, Vorehavizah, 1659; Vracovih stesah, Plesniza Vglobozah, Jacob vbelim potozhi, Georgii Nagorniem bresauem, Viankouï vessi, Nadolu, Vresdeli, 1663: Martin v Jeserzi, Mlinar in Sotelska, na mlazhizah, Mlinar pod Stermzam. Michael per Krizhe, v Pousheh, Georgius u Dollu, u Kapli, Valentin u Landezi (Landekul), Andrej na Vinah, na Jazbini, v Gradishe, v Globozhah, vseuzheh, na Vinih, 1671: in Francolovo, v Bukovij, Slatezhau, Vshemartine, na Hribre, na Selih, Vbesovize, na Rasoryie, in Soteska, 1656: narasgorij, Vborouije, Uuelkeh dolleh Mliner Vusoteske, naselli, Marci Vstrashizah (stražicah), Sabukouyam, Joannes na Slatezhim, 1657: Nabresouim, Nasletetshim, Vlozhah, in Tabor, Vmallih dolleh, in Iserzi, Matthiae na Gorrizi, na Vinishah, Pancratius v Travnizih, V Kosenburgi, v Strashi. v Verpetih, Urbani Hudiz Vissarzah, Primi na Verbeh, Vzhreskavim, na Kosizi, Vgoreineh, na Breisauim.

Vitanje 1697: Jacobi Kolar U trobiske, Agnete Tasza (tašča) Sa proshisham, Perkaunik Viesenizi (jeseniku), Opreshneg Trebehini (trebuhina-trebuše, Nemci so prevedli Magendorf!) Skok nabreisie, Kovatsh Nabarbotnem (perpotnem), Nabreisouim, Nauessi, Potozhnik nabregu, Vkrajah, U pershkali, Na bukoui gori, Pod baroviem, Joannes u Velkich Kraiach, Urban na Camenim, u Zreskouim, textoris na brodi, Andreas na travnikhi, 1719: V malih kraieh, Vvelkich krajeh, Maria Javorniza v resnikhi, v grabneh, v Hodini, Hrastnik pod planino, Maria Andreae Sa tergam, Sa Slemenam, Na stranizach, v potoku, Nassegaluim, Na pogoreutzhouim, Jelen v libnizi, Vsoplotah, Vseuzah, Thomas nanouakouim stanu, Supan napodplazu, Vdrauini, Math. Vlozhnizi Jerne volar na glashutach, Vuinarjach, Na Pochegouim, na Paigotovim, Gregorii v Resniki, Kotnik na Slemenih, 1720: Val. Sa tergam v pastvi, na Raunim, Pot Planinoi, Jacob v Simprodi, Na dvori, Tomas na uoukovim stane, Na podplazu, Mathaei Nabrezim, Martini Vrazgorie. Osbald vlozi, Umalih krajah, Vkrashizach, Agnes Na dvori, Vseuzach, Math. za Vorkam, Pod Lipoi, pot planino, v Belim potouku, Steph. V gatshniki, Vnounach, Georgii sa tergam, Paulus na vesi, na Zres Pushe, Blasius za Peskam.

Konjice, 1670: Georgii na Prelogah, ex Wukoule, is brega, u Presariach, is Wukoule, is tepanske vesi, is tep., verch, u Shishka gora, Na Preshegalli, Vishnar na Sterteniki, Hren is blata, U Pustich Lazhach, V veliki gori, V breseh, v babnim rebri, Vbrisah.

Tudi tam, kjer so krajevno ime pisali z latinskim predlogom „ex“, so slovensko krajevno ime postavili včasih v imenovalnik, največkrat pa v rodilnik (iz) ali v mestnik (v). Tako imamo na Sladki gori: ex Hoste, ex Lasah, ex Karnizi, ex Nedalish, ex Jurioua voss, ex nova voss, ex Pousah, ex Mestinia, ex Pristoua, ex Suchodola, Juri Umlaki, ex poniculis (ker je oblika v množini, se zdi, da so nekdanji rekli Ponikve v množini¹, Joan. Vdendoli, Tudi v Zibiki nahajamo isti način pisanja: ex Babniga Berda, ex Lemberka, itd.

Slično se često pojavlja tudi v Laškem: ex Ualzh, ex Seuzach, ex Gabra, ex Malih Gorelzh, ex Selza, ex Debra, ex Podporiza, ex Grahouscheh, ex Kostell, ex Hrastnika, is vrcha, ex Teplče, is lipniga dollu, ex Kristandol, ex Golec, ex Sabresh, ex Udmati, ex pago nahoinim, ex Oistru, ex Golshe, ex Caretna,

¹ ex poniculis: odtod Ponikl, Ponigl.

ex Plasovie, ex Grashiza, Slahomle, Slahomsheka, ex Moderz, ex pago Radoble, ex pago Goriza, ex Vleshe, ex pago Laseh, ex Suetina, ex Sliunu, ex pago Podkladaj, ex Barouie, ex debletin, ex Gamalez, ex Sakotla, ex Bernish, ex Toustu, ex Kupzhe vasi, ex Poughina, ex Potperda, ex Voistru, ex Slatina, ex Stermez, ex Marsle planine, ex Zretu, ex Goranih Wesgunizah, ex Bisgouje, ex Kladnie rouni, ex Senoset, ex turshkiga lessa, ex Loga, skarlouie, ex Gosdez, ex Koiniz, ex Troinu, ex Jessenouz, ex Sa Pezhio, ex Drobniga dola, ex Jurkoule, ex Niuiz, ex Gobouez, ex Chigounu, ex Gouzich Nlu, ex Zurnouza, ex Malih Gorelz, ex Lashke vessi, ex Gouz, ex Pod Berda, ex Rosbor, ex Gorenj Volush, ex Padesh, ex Strenskiga, ex Pesaria, ex Gorz, ex Leshia, ex Sedresh, ex Prossoinize, ex Kostainouze, ex sgore Pushenza, ex Pouzhenu, ex Planize, ex Verbovo, ex Lok, v velkih grahouzhan, ex Kladije, ex Volike, ex Veleshiz, ex Warstounize, ex Gorniga Malizha, ex Gouzhieh niu, ex Ogniezh, ex Varch S, Petri, ex Klenovu, ex Slatezhu, Sa verhmi, ex Podhuma, ex Globoku, ex Pod Kotia, ex Reberniz, ex Savonne, ex Gaja v Turie, ex Podniue, ex Riffni gozd, ex Perniz, ex Sapezh, ex Velkih Grahouish, ex Kunzhniga Sella, ex Niuize, ex Stegnih Raun, ex Tissovie, ex Turski Leiss, ex Jelouiga, ex Rebri.

Če se zgoraj navedeni drobci morejo deloma smatrati kot nekakšne prvine ali gradivo za tvorbo rodbinskih priimkov iz krajevnih imen, pa najdemo seveda tudi že v starejših maticah zelo veliko število že iz teh prvin skovanih rodovnih imen. Vseh, kar smo jih našli, seveda ne bomo navedli, le najznačilnejše, in takšne, pri katerih izvor iz krajevnega imena ni razviden na prve oči. Nekajkrat se je pripetilo, da je krajevni vzdevek kratkomalo prevzel vlogo rodbinskega priimka, na pr. Borovnik, Laznik, Smrečnik, Temnik... Prvotno, tudi v urbarjih, so to bile krajevne oznake, in da so se matičarji tega zavedali, spoznamo iz okoliščine, ker so tu pa tam zopet zapisali: Borovnikar, Laznikar, Smrečnikar, Temnikar....

Artizhki iz rt, rtiči, rtički (primeri Artiče), Ramšak iz Ravenšak, ki prebiva Na ravni, zato starejše oblike: Rawinshak (urb. 1404) Rauunshakh, Staidler, Staudler, slikar v Gornjem gradu, okoli 1600, stanoval ob Stadel, Vidmar, Vidmer, viduum, župnišče, župnijski svet, Konač, Konačnik, konec vasi, ali župnije, Waronig-Borovnik, Kogelnik, na koglu, Santgruber v peščeni jami (Muta), Krajnik, Mostnik, Mostnar, (Mosnigk), Vodalsek, Vodevshek, Vodušek, Vodovšek, Majda Vodelshiza (1616 Gornji grad), Pustoslemšek iz Pustoslemenšek, Pusto sleme, prvotno tudi pravilna oblika v urbarjih in maticah, Gornji grad, Tajnik, Tanjšek, v tajni, Nadveshnik, Nadvashnik. Gutnik, Goutnik, Goltnik, Gutlinger iz Gutnikar iz Goltnikar,

Wesgounik, Bezgovnik,

- Wakounig, Wakoinig, Bukounik, Puhounik, Bukovnik,

Ako najdemo za Bukovnik obliko Wakounig itd, Waronig za Borovnik in mnogo sličnih, si pokličimo v spomin, da so matičarji, neredko tujerodci (Lahi, Nemci) zapisovali priimke po posluhu kakor jih je ljudstvo izgovarjalo v svojem krajevnem narečju. Tedaj razumemo, kako so bile možne take oblike in sto drugih podobnih

Koselak, Kozelakar, Kozlakar, (Kozlak pod Gornjim gradom)
 Podveshnik, Podvašnik,
 Kropshek, Kropershek, Kraupershek, Kropelšek, na Kropem,
 Fogelshek, Vogoushek, Fogoushek, Ogoushek, na voglu,
 Fludernik, am Fluder, (Gornji grad),
 Gnada, Gnadoutsh, v Gnadiu,
 Potbeshnig, Podpečnik,
 Zebelin, Zhepelin, Čeperlin,
 Podgreinig, Podkrajnik,
 Savolaushek, Savuolshak, Za volovljekom,
 Podmelinshek, pod meljem ali pod mlinom?
 Podmlinshek,
 Wesoushak, Bezovšak,
 Temnishek, Tomnishek, Tominshek, na Temenu,
 Repenshak, iz Repeine, zadnja dva zloga brez dvoma panja, prvi menda
 ru, po gornjesavinski izgovorjavi re,
 Pazholinshak,
 Rojten iz Reute, Trebnje, Trebuše,
 Wurzer, Burzer, Brdcar, na brdcah,
 Pestotnik, nastalo iz Pustotnik po gornjesavinski izreki, med e in a,
 gornjegrajski urbar iz l. 1426 ima Pastota, mansus desolatus, opuščena kmetija.
 Zakoslakar, za Koslakom,
 Čepelnik, v Čepljah,
 Ogradi, V'ogradi,
 Nouvshak, Novinšak, v novinah (nonah)
 Plasounig, Plasounik, Plazovnik, Blazovnik,
 Trabitshnakh, Trebičnjak, Trebišnjak
 Prelisnakh, urb. konec 15 stol. Prelesthnakh,
 Perkamikh, Kamnigk,
 Hribershek,
 Jesounik, Ježovnik,
 Podgeineg, Podgajnik, pod gajem,
 Vrbnik, — Dobnik — Kadiunik, Kadilnik,
 Bezhounig, Pečovnik,
 Kauzhitsh, Kaučič, Kavčič, Kalčič, kal, na kalu,
 Slemeneg, Slemenik, Slemenšek, vendar se zdi, da je oblika Slemenek
 Slemenik samo mestnik Slemenek —
 Zgainer, Zgeiner, Zagajner, Zagainar, (zagajem?)
 Semelakh, Semelach, Zemljak?
 Sabrník, Zaberník, Zabrdnik, Zabřčan, Zabrdčan,
 Prodnik in Brodnik se menjavata, ker se zamenjuje p in b, kraj odločuje,
 kaj je v primeru pravilno: na produ ali na brodu,
 Polimershak na Polimerju, merje kaže na močvirnat kraj, Polimerje,
 Radmerje, Družmerje,
 Slapshak, Slapushak, Slapushak, na slapu,
 Slatinšek, Slatinšak,
 Mastnak, Masnakh, Mastnjak (Laško: na Mastenke)
 Holessek, Holesekh, Kolosek (?)

- Osseshek, Osevshek,
 Zherjnshek, Cerinšek, Cerovšek, kjer rastejo ceri,
 Hribar, Hribernik, Hriberšek,
 Planinez (Laško 1650), Planinshak, Planinshek,
 Koloburnjak (Laško 1650)
 Brinjar, (Laško 1650), Brinar,
 Horjak, Gorjak, Gorjakoshek, Gorjakovšek,
 Gomshek „in Sigomle“, Gomžer, Gonžer,
 Kalshek, Kalishnik, kal, na kalu, kjer so kali-luže,
 Trobej — Trebej (primeri v trobnim dolu, Laško 1650)
 Lešnik (v leshi, v lešju)
 Tisovnik, Tisovshek, Tsounikh, Zounikh, Covnik,
 Goll, Gol, v goli, (urbarji: „in der Goll“), Golliz, Golec, Golitshnik,
 Golishnik,
 Gosdnikar (Laško 1640)
 Kleinnouschek, Klainoushek, Kleinoschegg, iz Klenovšek (primeri Laško:
 Klenovo)
 Podboj (Laško 1640)
 Artenshek, Ritenshek, Ritoushek, Ritentak, Rtentak, iz Rtenšak na rtu,
 Rebosell, Robosel Reposel,
 Shlibniak, Zlebnjak, v žlebu,
 Mlakar, Mlaker,
 Višnar, Vishner, Uishnar, Višnjnar,
 Pressinger, Presniger, Presnikar-Breznikar,
 Krener, Krejnar, Krajnar, na kraju, Kraner,
 Krashovez, Hrashovez, Krašovec,
 Crashan, Krašan, Hrašān, (v Krašah)
 Predounig, Predounikh, Predonik, Predovnik iz Predolnik, predol, poprečna
 dolina.
 Dounik, Dovnik, Dolnik, na dolu, v dolu,
 Sovinek, Souvinek, Sovinjak, sova,
 Jezerčnik, Jezernik, Izerčnik,
 Klančnik, — Celinšek, — Navodnik,
 Zavodnik ali za vodo, ali pa iz zavod — Forst,
 Solak, Soulak, Sollak, Seulak, (Seljak?)
 Preskar, Presker, Presekar, Presečnik,
 Razpodovnik, na razpodih,
 Razpotnik,
 Naralozhnik (Mozirje) iz starešje pravilne oblike; Naraunolozhnik — na
 ravni loki,
 Krahorčnik, Krehorčnik, Krivohorčnik iz Kriva gora,
 Pristov, Pristavec, Pristovšek, Pristavšek, na Pristavi
 Sotelshek, Sotoushek, Sotoshek, (primeri Sotelska za Soteska, Nova
 cerkev 17. vek),
 Prevavnik, Prevalnik,
 Založnik,
 Kotnik (v kotu, vit. urbar: im Winkl) — Lozničar — Arboutshnik, Verboutshnik,
 Verboushnik — Homar, Kumar, Kumer, Hummer, Komar (ali tudi s Homa, Gornji

grad) Podmelinshek, Podmlinshek — Eushnik, Heushnik, Jevšnik, Jelšnik — Sedounik, Sedelnik — Karnitshnig, Krničnik — Sternaveshnik (sTrnave?) — Karlin, Kerlin, Krlin — Mersdoushek, Mersidoushek, Marsidoushek (primeri: ex mersi, marsi dole) Polimershek, Podlimershek (urbar 1404, Polimerje, Gornji grad) Pogoreuz (urbar za Vitanje 1404 Andre Podgrietz, konec 15. stol. Pogreliz)

Dodajmo še nekaj misli o priimku slavne rodovine celjskih grofov, dokler so še bili samo slobodni Sovneški, saj je ta naslov tudi krajeven. Ljudje pravijo danes staremu gradu Žovnek, v nemščini pa Sanneck, kakor da je vzdevek zložen iz Sann (Savina) in običajne pritikline eck, ecke. Marsikdo misli, da je ime Žovnek samo pokvarjenka iz Sanneck. Pa se je pretvorba izvršila po mojih nemerodajnih mislih prav narobe. Sovnek bo prvotna, prastara oblika, Sanneck pa pokvarjenka iz nje, ker je glasovna sličnost med Sounek in Sanneck. Kdaj je nastal ta naslov gradu in rodovini mi ni točno znano, toliko vem, da vse listine, kar sem jih našel tu pa tam navedenih, dajejo za stoletja, dokler so tam stalno bivali sovneški gospodje, — do blizu 1340 — imenu te—le inačice: 1173: Sounek, 1231 Sovneke 1237 Sevneke, 1241 Saeweneke, 1247 Seuneke, 1254 Seweneke, die Herren in Seweneke (!) 1278 Leopold der Freie von Sewenek in Schlosse Sewnekke, 1286 Seunek, Sevnek, 1291 Sewnegk, 1322 Sevnekk, 1326 — 1337 Saeunek, Sewnek, Seunek. O Sannecku ni torej ne sluha ne duha v teh stoletjih.

In Sanneck, pa najsi je nastala ta oblika že v 14. veku, ni mogel nastati tedaj iz Sann in eck, prvič, ker so tedaj reki dejali vedno Sauina, Sauna, pač iz Savina, kakor še danes ljudje tu govorijo Savna, ali nikdar ne najdemo v tem času Sann. Ali ne bi mogli zgoraj navedenih oblik tolmačiti iz Savna in eck, Sawneck? Mislim da je iz dveh razlogov to malomožno: ker se ime Savinji glasi v tej dobi Sauna, Savna, nikoli pa Sovno ali Sevno, gradu pa vedno Sevnek, Sovnek, narobe pa se imenuje v tem času savinjski arhidiakonot tudi v nemških listinah vedno von Saunien. (Pozneje najdemo Sääntal, kar bo treba izgovoriti se-ental, sa-antal iz seven, savental.

Drugič pa ni verjetno, da so grad imenovali po Savinji. Kje je grad in kje je Savinja! Tako oddaljen. Že Braslovče so oddaljene od Savinje, in odtod do gradu je pa tudi nekaj kilometrov. In zakrit je grad nasproti Savinji še danes s širnimi temnimi gozdovi, dasi so jih gotovo v teh dolgih vekih v daljni okolici mnogo izkrčili. Kaj torej? Da po naših mislih ime ni sestavljeno iz Sann ali Saun in nemške končnice eck, ampak da je Sounek, Sevnek in inačice slovenska beseda in ek torej slov. končnica ek in če naglašena pa ak, da je prvotno ime gradu Sovinjek, Sovinjak od sova. In res če po-

gledate danes ta grad, ko je v razvalinah, na onem visokem strmem hribu, nadkriljen od visokih Dobrovelj (ker je pomaknjen v kot, ki ga tvori to gorovje) od vseh strani še danes objet od širnih gozdov — sredi take gozdne samote, ali ni to pravi pravcati Sovinjek? Torej najstarejše oblike vzdevka ne pohajajo iz nekega Saunek, nego iz Sovinjek. To ime je ljudstvo pač moglo v narečju izgovarjati Sovnek, Sevnec, kakor še danes rekajo razvalini Žovnek iz Sounek za Sovinjek. Toda kako razložiti oblike Sevneca v oni dobi? Kot slovenski mestnik, ki so ga tvorili še v poznejših časih često na e, na pr. na hrasnike, na treblene, na sternize, slično na Sovneke, na Sevéneke. Vsaj to mora vsak človek priznati, da z večjo pravico izvajamo gornje oblike iz Sovinjek, kot pa Nemci iz Saunek ali Sannek.

Habent sua fata ne samo libelli, ampak tudi priimki. Nekaj sličnega se je po naših mislih pripetilo vzdevku starega gradu, ki je dal ime sosedni dolini, šaleški.

Najstarejše listine, ki se nanašajo na Škale in Šmartno pri Saleku in grad, poznajo samo ta-le poznamenovanja: S. Georgii in Schelach, St. Georg in Schelach, Schalach, im Schelachtal, Capella in Schelekh, Schellek. Vse te oblike niso nič drugega nego slovenski mestnik slov. imena sela: v selah, v seleh. Na severovshodni šmartenske župnijske cerkve in šaleškega gradu (razvaline) par streljajev oddaljeno je naselje po imenu Sele (železnica je postajici napčno napisala Selo, ker noben človek ne reče Selo, ampak v štajerski množinski obliki za imenovalnik Sele, grem na Sele, sem bil na Selah, ali Seleh).

Brez dvoma se je nekdanje to ime raztezalo in v prvi vrsti na naselbino, ki je oddavna pod gradom okoli starodavne gotiške cerkve sv. Andreja. Tu je bilo na Selah, v Seleh, Šchelach, Schelech, Schellek. Kdor je pregledal zgoraj iz matic izpisane mestnike istega krajevnega imena in drugih, mora pritrditi temu izvajanju. Naselbini kot gradu se je reklo na Selah, v Selah, v Seleh, saj je težko reči, kaj je nastalo popreje, grad ali naselje. Še skoraj verjetnejše naselje. Imamo tukaj v dolini isto ime za grad in trg Velenje, za grad in trg Šoštanj.

Očividno so bile Sele v davni dobi v tem kotu doline večja naselbina. In ker cerkev sv. Martina (do novejšega časa) ni imela naselbine, sv. Jurij v bližnjih Škalah tudi ne, niti gradu, so cerkev sv. Martina in Jurja označevali s pridevkom v Selah, im Schelachtale. Da se je mestnik slov. krajevnega imena uporabljal v lat. in nemških listinah često neizpremenjen, je znano. torej in Schelah, ali s priveskom in Schelah, Schalachtale. Ime Šelek, Šalek, in Šelek je torej nastalo iz slov. mestnika. Ime torej ni nemško, dasi tako zveni.

Dolini bi po pravici šlo ime Selska in ne šaleška dolina. Ni izključeno, da je ime Škale pravtako nastalo iz Schalach, ker so jeli sch v latinščini izgovarjati za sk. Skalah, lat. in Scalis.

Čudni so postanki imen. Da mimogredé omenimo. V gornjegrajskem okraju se še danes govori in piše za neko okolico: Volog, dasi ni to nič drugega nego naš slov. log, ali stari in poznejši urbariji, tudi matice so stalno pisale slov. mestnik „Wologí“ (prim. urb. iz l. 1426) za v logi — oblika na i je bila tedaj običajna mesto na u — in tako so prevzeli to obliko uradi v nemščino: In Wolog in se še danes vzdržuje. Slično najdemo v urb. 1542: Wodolij za v doli, v dolu.

III. Priimki, ki so zgolj krajevna imena.

Nahajamo tudi primere, da je krajevno ime do nespoznanja popačeno, ali da je kratkomalo v svoji nespremenjeni obliki prevzelo vlogo rodbinskega priimka. Izpišimo nekaj najdenih primerov:

Christan Klosterpaungk, Laznik; kakor smo že navedli, znači Laznik prvotno lazen kraj, goljavo, golico, laz ali laze. Tako beleži neki star urbar: Andre im Lasnikh. Prav tako so bila prvotno krajevna imena: Gačnik, Otavnik, Železnik, Borovnik, Praprotnik: Kozian o proprotnikhi (Nova cerkev 1542) in slična. Zato najdemo v maticah za isto osebo v isti dobi med zgoraj navedenimi oblikami tudi Gačnikar, Otavnikar, Železnikar, Borovnikar.

Gregor Prode, prvotno na prode, v prode, to je na produ, v produ. Jerne Brenakh, v urbarju im Brenakh — v Brinjah?

Operčkal, ta priimek imamo še danes v Novi cerkvi, v Škalah. Marsikdo misli, da je ime češkega izvora. Pa ni. Slovensko krajevno ime je, kakor se prepričamo iz matic na pr. v Novi cerkvi. Najstarejše zaznamujejo stalno: Ursula Vopertschali (beri v Operčkali) ali Vopreizkalih ali Ursula in Operscal, Gertrudis in Operskal in slično, vedno kot krajevno ime s slovenskim ali latinskim krajevnim predlogom. V poznejši dobi je predlog izostal, in se obravnava ime kratkomalo kot rodovni priimek. Kaj znači vzdevek Oparčkal? Beseda je sestavljena. Drugi sestavni del je brez dvoma kal-luža, slovo, ki je iz njega storjenih mnogo krajevnih in rodbinskih vzdevkov: Kalče, Kalčič, Kališnik... Prvi sestavni del je pa po naših mislih v krajih, kjer so to ime nahaja, poznana, in rabljena beseda: operca. Bo iz latinskega operire, ali pa iz slovenskega opariti, oparica, oparca, saj se izgovarja tako-le med operca in oparca. Pomen bo iz vzgledov najbolj razviden. Ljudje rečejo tako na pr.: ta njiva ni kaj

prida, ker ji gozd operco dela ali drevo dela operco njivi, travniku. Kdor je videl ta pojav, bo razumel, kaj hoče beseda izraziti. Čeprav bi lahko tolmačili besedo iz latinske *operire*, ker gre za nekako „pokrivanje“, se mi zdi veliko verjetnejše in bližja razlaga besede iz slov. *opariti*, *oparica*, ali kakor narod izgovarja *òparca*, *sopàrca*, ker vse v rasti zastaja na njivi, kamor seže. „vpliv“ bližnjega gozda ali drevesa, je vse, kakor bi bilo oparjeno. Operckal ali Oparckal bodisi rabljeno v jednini ali množini, je torej kal, lužnat kraj, ki je pod operco, recimo ob gozdu v senci (in zbog tega malo rodoviten).

Vrzalak—Vorzelah; takšnih in tako pisanih krajevnih označb smo zgoraj izpisali veliko število. Primeri V pesie verseli, Laško 1630).

U travnkah, Zagrušavcam, oboje še danes priimek družinam v novocerkovški župniji. Da gre tu za krajevno ime, je na prvi pogled očitno.

Shivort-živ rt. Krajevnih in rodbinskih imen z rt. je pri nas mnogo. Živert, Zibert, Živortnik.

Possek, rodbinski priimek v Vitanju, v Ločah. Posek, včasih tudi Požeg je krajevno ime: gornjegrajski nrbar iz l. 1426 ima: *Zwetecz am poseg*, urbar za Vitanje l. 1404; posekk (izgovori požek, požeg) vitanjske matice beležijo kot rodbinsko ime: Poseg, Possek... Bo ali požgan ali posekan kraj (v gozdu), obojno značenje je možno za različne primere: posek, požeg.

Čeplak je prvotno krajevno ime, je najdemo kot rodovni priimek zlast v Gornjem gradu: 1613 *Vuzheplah*, 1616 *Zheplak*, Helena V. *Zheplah*, 1727 *Joseph Zheplak*.

Melak iz Mellach: Canciani V Mellach, pač v meljah, kjer se zemlja siplje ali melje.

Tiršek, Teršek, Terček, Trčak in slične oblike v gornjegrajski okolici so nastale iz krajevne oznake Tirosek: *Joannes ex Tyrosek*, Marina in Terosek. *Gregorius Douganiua*, Gornjigrad 1620. Dolga njiva. Tudi drugod slično. Šedina, Šetina, Schöđina: *Pongrac Na šetini*.

Šelak, Shellak—Schellak iz V Selah, *Georgius Vshelah*.

Ogradi iz V' ogradi, Vogradi, ali iz v ogradi ali pa iz v gradi—v gradu; v Cornjem gradu najdemo često v urbarjih, pa tudi v maticah pisano vo za v (krajevni predlog), na pr. *Vologi* — v logi — v logu, iz česar je nastala po neznanju krajevna oznaka *Volog*! Še danes v rabi. Pa ni drugega kot naš log Mestnik na i: v logi, v gradi... je bil tedaj bolj v rabi nego s končnico u.

Škoflek (Vitanje in Nova cerkev) je iz V Skofflech, V Skofflah, V Skufflagk. Navedene oblike ima že urbar koncem petnajstega stoletja za Vitanje. Škoflje je bila škofova kmetija (huba) in kmetu, ki je „sedel“ na tej kmetiji, „V Škofflah“ je ostalo ime Škoflek. V Šentilju pri Velenju se neka njiva (izpod gornjegrajske graščine) še danes imenuje Škofljak.

Slično najdemo v Vitanju tudi priimek: Kanounik, Kanounig, Kanonik, ker je dotični obdeloval kmetijo podložno kanonikom krškega kapitlja. Pravkar omenjeni urbar beleži: *Ganonighueben*.

Golčak, Govčak, iz: V Gouchah, Goutshach, Michael V Goutchah, 1443: *ain Huben zu Goltschah*. Pozneje že kratkomalo Goutchah, celo primerno ljudski

izgovorjavi Gautschach. Iz: V golicah, golcah, govcah. Vitanje: Goutshah, Goutshakar.

Sterbežic, Sterbeseth, Sterbežic je slov. S Trebešic. Iz glagola trebiti so nastale najrazličnejše oblike za krajevna imena: Trebnje, Trebuše, Trebuhina, Trebiše, Trbiž, Trebeliče...

Delčak, Devčak iz: U Deuzach, Casparus U deuzah.

Malgaj je krajevna oznaka v imenovalniku za Mali gaj (Šentjur ob j. ž.: Joannes in Maligaj).

Hrastnik bo tu pa tam prvotno tudi samo oznaka za kraj: Caspar na Hrastnike (Laško), kakor smo že zgoraj omenili; Borovnik, Tisovnik, Jelšnik, Bukovnik....

Brelj, Frelj, celo v Fröhlich se je predjalo tu pa tam. Odkod? Mestnik je slovenski in čisto naš: V vrelj. Tako nahajamo ta priimek v krajih, kjer so (topla) vrela. Na pr. Laško Andreas Vreilijh in večkrat slično, dokler ni iz tega nastal rodovni priimek Vrelj, Brelj... Soštanj: Vrelj, celo Fröhlich ex Topouschiza.

Sagaj — Za gajem. Primus in Sagaj, (Sentjur ob j. ž.) izgovori zagaj.

Prelaz, slično: Joannes in Prelaz. V Smartnem pri Velenju domači vzdevek pri Prelazu.

Resnik, Javorniza v resnikhi.

Ravnak, Raunak, Raunek, Raunek — iz v Raunach, — v Rouneh.

Gol, Goll, bo krajevno ime v imenovalniku od gol, roditelj: goli — golota goličava; urbar za Vitanje: Kreutzer in der Goll. Morda nastalo iz slov. mestnika v goli, v narečju v gol:

Drel utegne imeti slično zgodovino. V Šentilju pri Velenju natančno razločujejo oba tamkajšnja priimka: Drev in Drel. Prvo bo iz Drevo, pri Drev: Najde se oblika Drevo, tudi v maticah: Odkod izvira Drel? Morda je pa nastalo iz drevl, drevulj, drvlj, kakor Krel (Krellius, Gornji grad) iz Krevl, krevulj, Krivulj,

Poraune, Primus Poraune (Laško) v Boroune, Baroune — v Borovini.

Slatinak: Ulreich Slatinak (urb. 1404) — v Slatinah.

Priplot — pri ploti, pri plotu. Mestnikova končnica se je tem lažje in hitreje odbrusila, ker se je tudi za moški spol v oni dobi glasila na i, kakor smo že zgoraj videji; v resniki, v Lembersi — Lembergu.

Požar, Philippi in Poshar, (Laško 1620).

Obesibah, Nicolai Obesibah (Laško 1650), bržčas — ob zibah, zibi, zibote.

Olipi iz v Lipi, primeri Nova cerkev 1659: Ursula Vlippi, Volipi.

Toplak, urbar za Novi klošter l. 1542: Mihel zu Toplah, Tomas zu Topolah.

IV. Priimki iz poklica in dela.

Med viri, ki so dali postanek rodbinskim priimkom, denimo na tretje mesto vsekako obrt, rokodelstvo, sploh zaposlitev. In prav to se je v maticah neredko pripetilo, da so zakrivile rojstvo, ali vsaj ustalitev takega rodovnega vzdevka, saj vidimo, da so nekateri taki nastali kratkomalo iz latinskega naziva dotične obrti, kakor je bil pripisan krstnemu imenu v maticah. Spomnimo se, da rokodelci

ponajveč niso imeli rodbinskih priimkov, ampak so jih označevali po njih poslu, poklicu. Včasih celo take, ki so že imeli svoje rodbinsko ime, pa se je naziv za njih obrt ali rokodelstvo poprijel hiše kot domači vzdevek. Pri poslednjih seveda zopet izbije na dan rodovno ime. Tako so nastali priimki iz latinščine vzeti, na pr. Pistor (pek), Sutner iz sutor (čevljar).

Ker je že ljudstvo take osebe označevalo navadno po njih poklicu, kam-li čudo, da so te oznake prešle tudi v matice in postale rodbinski priimki. Ti priimki so slovenski, kjer je med narodom bila za označevanje neke obrti v navadi slovenska beseda, ali pa so tuji, nemški, ako je ljudstvu rabil tuj, nemški izraz za neko obrt. Žal, da imamo prav na tem polju največ iz nemščine vzetih priimkov, ker so nemške gosposke, nemški graščaki uporabljali v govoru in urbarjih le nemške nazive za svoje podložne, ali tudi nepodložne obrtnike, rokodelce. Tako so tudi naše ljudstvo navadili nanje in tako je premnogo družin, ki še dandanes nosijo nemške priimke, dasi nikdar niso bile nemškega pokolenja. Tako imamo Wagnerje in Bognerje, Šloserje, Šmide, Špenglerje. Ur maherje... O tem bomo več spregovorili v poglavju „kako so nastali med nami nemški priimki“.

Zajemljiv je priimek Defhnikar (Braslovče 1638) Urb. 1404 beleži Milinshek, Milintchnik.

Darvar, Dervar, Juri Terbar (urb. koncem 15. stol. za Vitanje.

Kovač, Košoplet (Nova cerkev). Znidar, Pettenmacher, Koltermacher, Šoštar, Šloser, Šlosar, Ledrar, Krivec, Krovec, Zigler...

Urbarji so včasih beležili poklice po latinsko, tam kjer gre za cerkvena posestva, včasih v nemščini, neredko pa tudi pisali čudno zmes latinščine, slovenščine in nemščine. Krajevna imena so bila včasih v slov. mestniku.

Še razni drugi izvori priimkom.

Mnogo je že v starih matičnih knjigah priimkov, ki so vzeti iz živalstva, ratlinstva in kakršnihkoli prirodnih pojavov.

Jerz, Jarz, Jarc — jarec.

Ježič,

Mozharadnik, Medved, Kunc, Volk, Zajc, Zajec, (Saiz in v vseh mogočih oblikah) Jazbec (Jazwiz), Lesjak, Brglez, Stiglic, Kos, Vrabec, Vrabič, Vrana, Senica...

Urbar iz l. 1404 za Vitanje, Bizeljsko, Podčetrtek, Mokronog in Anderburg, kakor ima vobče še malo lastnih imen, pozna le Zajce in Medvede.

So priimki, katerim izvor je kakšna osebna lastnost ali posebnost: Vidic,¹⁾ Videc, Glušič, Nemec.... ali kakšen naroden običaj: Stojan, Hojan, Grejan (vsi v Šentjurju ob j. ž.)

¹⁾ verjetnejše, da je Vidic iz Vid —

Morda iz slovenske pradavnine: Perun, Triglav, Volkodlak (vsi v braslovški župniji) Svarovšek (Vitanje). K temu poslednjemu priimku naj pripomnim, kar mi je povedal pokojni gospod župnik Jože Musi: pred leti mi je pisal neki profesor iz Gradca — po imenu bi sodil, da je bil Čeh — češ, ker imamo v župniji cerkev sv. Vida visoko v hribih, bi utegnilo to značiti, da so nekdanji naši slovenski pradedje tamkaj častili Sventovita. Naj torej pozvem, če ni morda na nasprotnem hribu kakšnih sledov o češčenju Svaroga, kakor je to bilo običajno za češčenje teh dveh bogstev. Zares zajemljivo, glej na hribu sv. Vidu nasproti imamo dva kmeta, ki se zoveta Spodnji in Gornji Svarovšek.

Naletimo pa v starejših maticah na priimke, ki so prave pravcate posebice, na pr. Strebirith (Vitanje) Sadenivogou (istotam), Pezigoss, Vrtorepec. Kar zadeva zadnji priimek, ki se najde v maticah v Zibiki, ne morem reči, katera oblika je prava izmed teh-le: Vrtorepec, Vodorepec, Vrdorepec, Otorepec, Otorepec, Vrtorepec, Vetorepech. (Primeri: Jurko Obrepec, l. 1542) Poijschikruh (Gornji grad 1622: ex parentibus Primo Poijschikruh et Margaretha) Tudi to ime je delalo zapisnikarjem nemajhne preglavice, v vseh mogočih oblikah je najdemo, prav po gornjegrajski izreki je: Pojeshkroh.

Slično se je godilo priimku: Kervavernik, Karvovernik, Korvoveinek, Krva-vechnik, Krvavelnik, Krivovejnik; Kaj je pravo za pravo, ali Krivovernik, ali Krvavelnik ali Krivovejnik?

Trdogoj, Črnoga,¹⁾ Zlatanoga (Mozirje) Težkonog (Laško). Douganoch, Hudanoch (Gornji grad).

Priimki s končnico ak, a in ko nekdanj številnejši.

Pregledovaje stare matice opazimo, da so bili priimki na krepko končnico ak mnogo pogostnejši nego dandanes, ko so njih mnogi predjali končnico v ek. Mislim, da je ta razvoj na škodo našim priimkom zakrivila v prvi vrsti nesrečna jožefinska doba s svojim nemškovanjem in nemškutarenjem. Naglas je potegnila s konca na predzadnji zlog ali še bolj proti začetku, samo da je ime zvenelo bolj na nemško plat. Ko je izginil krepak naglas s poslednjega zloga, se je ak umaknil nekako nehote končnici ek.

Besoushak (Gornji grad 1616), Koushak (danes Kolšek), Petak, Novinshak, Gloiak, Savolshak, Savoloshak, Rebershak, Repenshak, Parholinshak, Belšak, Černelšak; Stedenshak (Laško 1619) Slapshak, Slopshak na Slapni Ravni, Slapushak, Sodenshakh, Slomshak, Slamshak, Slonshak, Somrak, Shlibniak; Saviniakh (Braslovče 1636) Topolščak...²⁾

Tudi gornjegrajski urb. (1426) ima na pr. Klemenshak (danes reko Klemenšek)

Prav tako so bili pogostni v oni dobi priimki na a, danes pa so mnogi med njimi ta a odbrusili. Starejše matice imajo na pr.: Repina, Kajtina, Koreza, Bosina, Svetina, Vivoda, Zamuda, Ritajna, Možina, Krankora, Kožica, Strniša, Jeriša, Sodina, Rakuša... Danes imamo že v istih krajih: Repin, Kores, Vivod,

¹⁾ bržkone iz črnogaj, črnigaj.

²⁾ V urbarjih l. 1542 sem našel te le priimke na ak: Sredinšak, Črepinšak, Sentak, Videmšak, Koprivnišak, Krajnišak, Rudmanšak (Novi kloster), Pečnak, Koprivšak, Topolšak, Salpolšak, Pišak, Apišak, Radišak, Radinšak, Sedlešak, Cerenšak, Dravinšak, Lušinšak, Krpošak, Kutnak, Junperšak, Dušak... Vitanje, Založnak, Marinšak, Lipnak, Podjavšnak, Mlinišak, Škoflak, Strmšnak...

Jerič, Sodin... (Celje 1659: Sodina). Rakuš, Morda gre krivda mestniku, ki so ga tvorili v narečju per Korez' (Korezi), per Vivod', Sodin'...

Da so v starih urbarjih imena s končnico ko razmeroma med zelo številnimi, moramo pač pripisati okoliščini, da so ta imena nastala iz zmanjševalnih oblik krstnih imen, ako niso sploh že zgolj krstna (osebna imena). Urb. 1404: Vlcko, Volko, Jajko, Harko, Herko, Patko, Zorko, Bačko, Cvetko, Hermanko, Lipko, Murko, Ozeško, Sysko, Jurko, Matejko, Peterko... (urbar 1542 uporablja Zorko in Majcen za krstni imeni) Neki urbar iz istega l. ima Swentzkho. Urbar ptujske graščine iz l. 1520: Murko, Selko, Živko, Zelenko, Lacko, Lavko, Kinko, Krnko, Matko, Jenko, Veselko, Sinko, Malko, Oberanko, Čmejko, Črnijko, Obranko, Junko, Dunko, Danko, Zeko, Suko, Bružko, Stefanko.

O postanku nemških priimkov med nami.

Neki pojav moramo natančneje obravnavati, pojav, ki znači krivico ne le posameznim delcem našega naroda, ampak vsemu narodu, namreč nemške priimke, ki so se čisto po krivici oprijeli oseb slovenskega pokolenja.

Kako so tu pa tam nastali ti nemški priimki? Morda se ne bomo motili, ako proglasimo označbe obrti, rokodelstva... kot najnavadnejši vzrok postanku nemških vzdevkov. Že zgoraj smo omenili, da je za mnoge take poklice prevladoval med narodnom nemški izraz. Nemški graščaki in razne druge nemške gosposke pa tudi državni uradi so pačili našo govorico nazivajoč razne svoje rokočelce in uslužbence po nemško in so tako navadile naše ljudstvo uporabljati za neke poklice tudi nemška poznamenovanja. In ker razni rokodelci, kakor smo že omenili, v oni dobi še navadno niso imeli rodbinskega imena, so jih označevali po nazivu njihovega poklica. Tako so jih beležili v starih urbarjih, ki so tako večinoma v nemščini pisani pa tudi v nekaki zmesi dveh, treh jezikov; zlasti, kjer gre za urbarje cerkvenih ali samostanskih posestev. Zapisali so krstno ime in poklic, na pr. Achaz Mullner dient von einer Mull, Smid in Dorf dient von einer Hofstatt, Stephan faber, Janse Slusser, Jakob sutor, Jakob weber.... (1404) Juri carnifex, Mertl pellifex... Pa naj so nazive raznim poklicem zapisavali v svojih urbarjih nemški ali latinski (samostani), v navadnem govoru so ti tuji ljudje, graščaki in njih oskrbniki in valpeti in pisarji — vsaka gosposka je imela svojega pisarja (scriba) — gotovo uporabljali tuj, največ nemški naziv za rokodelstva. In tak naziv je prešel tudi med narod, često v popačeni obliki in tako postal rodbinski priimek: Šošter, Žnider, Šloser, Zigler itd. Tako jih je često zapisal tudi matičar držeč se redno med ljudmi navadnega nazivanja za neko osebo ali rodbino.

Gotovo se je tu pa tam pripetilo, da se je že obstoječe rodbinsko ime umaknilo nazivu rokodelstva ali obrti, ker je bil ta med narodom živ, rodbinski priimek pa morda le malokomu ali nikomer znan. Poučen zgled sem našel v Marenbergu 1739: ko se zapisuje poroka, beleži ženina tako: Pancratius def. um Petri Hribernik in Remshnik parochia et Gertrudis fil. leg. Strohschneider im Closter.... Hribernik je bilo rodbinsko ime ženinu, poklic pa, da je bil slamo-rezec (Strohschneider) v tamkajšnjem samostanu. Matičar je pripisal poklic v nemškem nazivu, kakor je bil običajen v samostanu, kjer so bivale tedaj večidel nemške plemkinje. Ko župnik vpisuje krst prvega Hribernikovega otroka, je le-ta kot oče že zabeležen kratkoma kot Pancratius Strohschneider im Closter in ne Hribernik. Se še povrne Hribernik pri drugem krstu, pa še zopet Strohschneider, kaj mu je slednjič ostalo za priimek, ne vem.

Naš Pankrac je brez dvoma že imel svoj (slovenski) rodbinski priimek, pa se mu je še vsiljeval mesto njega naziv poklica v nemščini, mnogi drugi svojega družinskega vzdevka sploh morda niso imeli, pa so tako brez borbe med imeni postali Glaser (Gloser), Tišler, Zimerman, Bogner, Pinter, Šafer, Ferber (Felber) Vouher, Vouhar (Walker), Pulfermacher, Mesner, celo po latinščini posneto: Sutner (sutor, čevljar), Pistor (pekar), Škribe, Škribej Škruba (scribapisar) Kjer so bili graščinski ribniki, najdemo često Teichtmeister kot priimek, tako v Blagovni pri Šentjurju ob. j. ž. Vitanju, slično tam tudi Baumgartner....

Tudi to se je zgodilo, da je matičar sam prevedel slov. ime v latinsko. Tak primer sem našel v Konjicah, vendar ni obveljal: ime botra Škof v Episcōpus, drugemu botru je bilo ime Hudič, pa ga je zapisal za Diabolus. Samo enkrat, in je gotovo, da je prvi boter ostal Škof in drugi pa Hudič. Gotoveje je obveljalo in se neredkokrat ustalilo ime prevedeno v nemščino, kar se je pač zgodilo na zahtevo stranke, ki se je sramovala priprostega slovenskega vzdevka; tak primer bi bil v Vitanju: Podlesec v Holzer, matica piše ob priliki Holzer seu Podlesec. Torej se dotlej bili Podlesci. Sluga v Dienstman. Urbar za Vitanje (konec 15 stol.) beleži tako: Simon Khnejs. Poznejši čas pozna v Vitanju samo Herzog-e. Tukaj najdemo v maticah tudi priimke: Kanonik, Paigott (v različnih oblikah: Beigott, Paj got); prvo ime je dobil oni, ki je bival na Kakonikhuebe, a drugo? Spomnimo se, da je bila tukaj tudi Herrgottshuebe. Je Pajgot morda spakedrano iz Herrgott, ali pa hoče reči, da je bival bei Gott, pri Bogu, na božji hubi.

Nouner Nounach — Novinar v Novinah. Kaseznik si je predjala rodbina v Kasernegg, (nekdaj v Sentilju pri Velenju), Rešetar in Sitar v Siebmacher....

Često nahajamo primere, da v starih nemški pisanih graščinskih urbarjih v nemščino predjana imena kraja, okolice... preidejo na hiše, stanovalce, rodbine in odtam pa v matice. Na pr. Andorfer, Niederdorfer, (Niedorfer) v Vojniku in drugod. Andorfer, ki je bival ob vasi, Anrainer (ki je bival ob meji grajskega posestva, Velenje). Imamo v maticah obilico priimkov posnetih po nemških nazivih gradov, v katerih bližini in senci so prebivale dotične slov. kmečke družine: Lindeker, Landekar, Lanšperger, Loshperger, Strasneker, Lichteneker, Strassperger, Tribneker* To ali ono ime bo danes še samo domači vzdevek hiši, kjer so se priselili že drugi gospodarji. Nekaj posebnega je priimek Kosenburger, Kosenperger. Na videz bi spadal k tej tropi. Našli smo ga v Novi cerkvi, Vitanju, Mozirju. Ni tu ni tam, nikjer ni bilo gradu ne kraja Kosenburg z imenom. Zdi se, da je samo ljudska šegavost nadela gospodarju ali bregu ime sestavljeno iz koza in burg ali perg.

V. Priimki na videz tuji (nemški).

Niso redki primeri, da je samo nemški pravopis ali prevrat črk, glasov.. pristen slovenski priimek predjal v nemškega (z drugim značenjem) ali vsaj v takšnega, ki je nemški zvenel.

Taki primeri so: Zanger. Skozi skoraj dva stoletja pišejo matice v Laškem stalno in brez izjeme Zanker za Cankar, Z radi latinščine, da se ime izgovarja Canker in ne Kanker. mnogo pozneje v 19 stol. se naide mestoma Zanger. Te pisave se je oprijela družina, ker glasi na nemško Zange, Na pr. 29. I. 1681 Laško: Primus Zankar, judex.

Gertscher je naš slov. Grčar.

Krađl. Odkod? Matica v Mozirju 1660 beleži Krogul is Vipava. Torej Krogulj.

Wenig je spakedrano iz Wenek, Benek (Benedikt). Razlaga ni samovoljna, ampak utemeljena v matičnih vpisih ki za isto osebo pišejo vse gornje oblike.

Deutschman so si naredili nosilci tega priimka sami iz slov. Dečman. Rodbina je iz Vičanja. Tu poznajo stare matice samo: Dezmon, Detshmon in Deitshmon, primerno, kakor tukaj narod izgovarja e, na pr. ne morem dejlati, dajlati. Matičar je včasih zapisal ime po posluhu: Dejčman. Nemški usmerjena rodbina je naredila za svoj okus: Deutschmann. Matice ne poznajo te oblike

Loibnegger je naš Ljubnikar. Mnogo krajev z „ljub“.

Goutshach (Vitanje). O tej spakedranki in kako je nastala smo že zgoraj govorili. Dokaz je jasen, iz matic vzet. V Golica, Golcah, Goucah, Goučah.

*) Strassperg ni postal iz Strasse, nego iz straža, hrib, na katerem je bila straža, Tribnek, Triebnegg, Trebnik iz slov. trebiti.

Perkonig (Vitanje, Velikovec), Perkounig, Perkaonikh in slično. Ali je iz Brkovnik? Ali morda različna izgovorjava za priimek, ki ga ima vitanjski urbar koncem 15. stol.; Perkamikh. Izreka po posluhu in narečju. Okolica pri Vitanju: Kamen. Kamenik.

Leisser je naš Lesar. Vitanje. Družina si je prikrojila svoj naglas. Nekaj sličnega imamo v Šoštanju za zgled, kako se da ljudem vsiliti sčasoma tuj naglas in tuja izreka priimka, ako priimkarji tako hočejo. Tukaj so matice vedno pisale Orou, Orev, (to je naš Orel), ker je ljudstvo tako pravilno izgovarjalo ime Orel, Družina si je prikrojila Oréll, pri Oréllu in danes vsi tako govoré.

Verboten. Tudi Berboten, Barboten torej ni nemško za naš prepovedan. Odkod? Ali ni morda Perpoten, pripoten pri potu? (Vitanje, Šoštanj)

Kreuz, tudi Creiz (Marenberg) je prvotno naž Krajec, Krajc.

Strasser, Strassar, Stroschar, Strasar, (Braslovče).-Stražar.

Pressinger, Presniger, Presnikar (Konjice) je tu nastalo s pomočjo različne izreke iz Breznikar.

Kluger, Klugar (Braslovče) iz Kljugar.

Starkl — Štrkelj

Leben. Laško 1650 piše matica Leban.

Vilandt, Wiland, prvotno pišejo matice v Braslovčah Beland, Belan.

Golf, Galf iz Gallof — Gallob — Golob. Dokazujejo ta postanek matice v več krajih.

Rizmaul. 1634 je piše matica v Braslovčah Richmoullié. Da bi bilo iz francoščine?

Bauch — Pauh izgovorjeno v narečju za Pouh — Polh.

Sarg, Zark, v narečju za Zorko (Šaleška dolina).

Lakner, pravilno bi bilo Lokar, prim. urbar vit. an der Lakken na — loki.

Guttinger (Gornji grad: Shemon Guttinger). Sicer pišejo matice tamkaj ime Gutnikar, Gutnikar, tudi Gutnik. Je naš Goltnikar in Goltnik.

Hummer, Kumer, Homer, ponekod bo iz Komar, po drugod morda iz Hum.

Wurzer, Burzer, Brdcar.

Schellak iz Vshelah (Gornji grad).

Kuss je prvotno bil zapisan Koss, Kos. Prevedeno nekje v Amsel.

Taussig Toussig. Kdo bi mislil, da je nastalo iz Tolstnik? In vendar je tu dokaz v braslovških maticah za to prelevitev Tolstnika v Tousnik, Toussig. Povod je dala zanikrna izreka.

Ragl, sicer Rogl — Rogulj (Laško, Gornji grad).

Wogg. Wok in slično je nastalo iz Volk, Vouk, Vok...

Wakonig (Vitanje) zanikrna oblika za Bukovnik, Bakounik, po ljudski izreki.

Kauz, Tkauz, (Vitanje), HTkauz, Tkalec.

Fogoushek, Vogoushek. Fogelshek, Ogoushek, Vogelšek.

Prewald, Prebal, Prebol, Preval, na prevalu.

Voller iz Volar (Konjice). Tako je slov. volar — Volar postal nemški Voller.

Fröhlich, iz Brelih in to je nastalo iz mestnika V vrelih, vmaticah: Vreilijh, Vrellih, V' vrelih in slično. (Laško, Šoštanj za Topolčšico); matičarji so sčasoma mestniku dali vlogo rodbinskega imena v imenovalniku. Razen tega je B često nadomestil, kakor običajno, V, torej Brelih, in zopet Frelih, celo to je utegnil kdo misliti, da je nemški Fröhlich, ko se je bil pravi pomen izgubil.

Postanek imena Brelih in inačice iz mestnika V vrelih jasno dokazuje razvoj priimka v matičnik knjigah. Najde se tam, kjer so topla vrela. Andreas Vreilijh, Laško 1650.

Slično zgodovino ima priimek Šelih, Šilih. Je mestnik v selih. (V mnogih krajih. Tudi ta razvoj je iz matic razviden: Vselih, Vshelih, Shelih itd.

Milner per methatesin iz Mliner.

Schilling slično iz Zhilnik, Žilnik... (Vitanje).

Vsakemu je sicer znano, da so v tisti dobi, ko je še vladala nam danes neumljiva sloboda gledé priimkov, mnogi učeni ali nmetniki latinili, grčili ali pri nas tudi nemčili svoja imena. V Gornjem gradu duhovnik, tamkajšnji domačin Kozlakar si je nadel: Caprarius, tudi Capricius. (1610). Drugi je priimek Gnada preuredil v Gnadovič, pozneje v Milost, slednjič v de Gratia. Taka polatinjena imena so pri nas zelo redka v primeri z obilico še danes obstoječih v Nemčiji, ali vsaj takih, ki se končujejo z latinsko končnico us, ius. Pri nas se tudi skoraj nobeno ni udomačilo. Če je neki za svojo osebo prevedel Volar-ja v Pecudarius (Konjice), je vendar še dalje ostal Volar. Cantor polatinjeni Pevec.

So tudi priimki, ki so se pokvarili z leti in stoletji do nespoznanja ponajveč ob ljudski izgovorjavi, bodisi da so domačega ali tujega izvora. Kdo bi na pr. mogel misliti, da je Oknet nastal iz Hofknecht? (Gornji grad).

Kako so pisali priimke osebam ženskega spola.

Že zgoraj smo omenili, da so stare matične knjige pisane v latinščini in to do jožefinske dobe, ko je dunajska vlada predpisala obrazce v nemščini. Dokler so jih pisali v latinščini, so uporabljali, pri osebah ženskega spola izključno le žensko obliko priimka v zvezi s krstnim imenom, včasih res da nemško obliko s končnico na in, ali v pretežni večini slovensko na a. To pravilo ne pozna nobene izjeme v starih maticah.

Morda bo jezikoslovca zajemal ta ali oni primer, kako so tvorili gotovo pod vplivom ljudske govornice žensko obliko. Zato izpišemo tukaj nekaj vzgledov. Vsi priimki so pisani v maticah vedno s predstoječim krstnim imenom, ki je bomo tukaj izpustili. Z eno ali drugo izjemo.

Strelariza, Majda Vodelshiza (1616), Podiavershiza Kunozinza (Konačnica), Korenza, Spela Plauřiza, Helena Pougartniza, Vouřhiza, Petriza (Petré), Det-smanza, Fiaushiza (Fiaush) Kobaliza (Kobalé), Skokauka, Kotnza, Kotniza, Kotniza, Gorizhanka, Poleniza (Polenek) Mlininshiza (Mlininshek) Turnshiza, Pogoreut-shina, (Pogoreuz), Mikeikoiza (Mikek) Pishkoiza (Pishek) Skakliza, Novakoviza, Temnikouiza (Temnik) Lepkouiza (Lepko) Odrinza (Odrinek) Motshiunza (Močilnik) Borouniza, Bukounza, Barbara Supania, Megliza (Meglizh) Juhartskiza (Juhart) Dernkoiza (Dernko) Rakounza (Rakovnik) Elisabeta Koroshiza pod stenico, Tashitshka, Pauorshniza, Slarinshiza, Verhounza, Strojśia (Stros) Perkounza, Repasiza (Repas) Pristounza, Agnes Kossia (Kos) Lisiza (Lisjak) Nauershiza, Possegoiza (Poseg) Motshounza, Kontshia (Konc) Jutshia (Jurko) Staneziza (Stané) Smagoiza (Smagoj) Obadiza (Obad) Goutshia (Goutshah) Volautshia

(Volushek,) Oshliza (Oshlak) Vorlshiza, Spegliza (Spegu) Raunza (Raunik) Shentiza (Shentak) Mulejka, Petkoiza (Petek) Klinzhouka, Mastniza (Mastnak) Vriskouka, Besiakouka, Vraunouka, Slugouka (Sluga) Zrepinshiza, Hrakliza, Maria Zhoparza, Dolinshza, Laško (žensko dete treh tednov) Sagodela, Sternadiza, Ursula Vtizhniza, Konjice 1606: Barba Zhebulezhka, Ana Sherjaviza, Vivodiza, Marinka Mlinariza, Bresniza, Sophia Polhina, Medvedka (Medved) Germela (germek) Lipovka (Lipovec) Novačica, Novakovka (Novak) Majcenela, Majceniz, Majcenovka (Majcen) Arjavka (Arjave) Verboshza (verboshek).

Dasi so stare matice pisane v latinščini, so vendar matičarji zapisali ne samo krajevna imena v slovenščini, temveč tu pa tam tudi kakšne druge podatke. Ne povsod, v nekaterih župnijah. Drobtinice so to, kar smo zasledili, pa jih bo morde vsekako dobro zbrati.

Konjice 1606 in dalje: ranziga Gregorja gospodinja u Tepainach, Ursula gospodova gospodinja, Jacoboua uxor v Marinski vassi, Spetta Lukezhoua zhenā, Jerneioua gospodina, Jerneiaua sestra, Laurentius Kauzhizhiou set, 1631: Wesgetou sin, Marina sestrizna Tomazova v Wukotah Radinka Anselova vsotah shenacuna Blaseta Besenshenkova shena, Verbnikou seth, Kopriunikou hlapiz, Pushniakou sin, 1680: Marco Juriou sin u Kovachovem, Arne Dobrotinshekou sin et Nesa Stephani na Eparzhizhe filia, Stebernakova pastorka, Marinka Bostianova sestra u Koroshke vessi, Videtou nadturenshekom, Marina Hrovata Urbanaŭchzi (hči), Georgii Jurka Filius Vshelli.

Stari trg pri Slovenjem Gradcu 1607: die 13. febr. Ahazh rasbernik ufame Neŭ Roizauo hzer, Kolariou brat, Radmanou sin Juri gorni Kotnik.

Gornji grad 1613: Juri Rogaznik et Jera Gerzeukoua hzi, Beusaua filia, Postoslemsekou filius et Nesa Sermakoua, Nesa Danizoua filia, Anshe Tank et Eua Fidrānkoua sestrizhna. Kossaua hzi, Thomas Zherneushekou brat et Rozija Fosheshnikoua hzi, 1616: Jerneou sin v Selih et Neso Krepsovo hzer, Gregorius Vertaznekou sestrizh, Anton na konzi et Marina Sobriaua hchi, Marina Matiaschaua shena, H'Kalez Margaretha Slatinizhina sestra, Toni sestrz, Budenou Jure, Blate grihtni hlapiz, Juri Sauoloushekou hlapiz, Gregorius V Zreshenzach s tuhinske fare, 1622: Nesa. Jurjeva shena u Selach, Poishekrouh sin, Marushina hzi u deuzheh Stephanus V Jacopau hifŭhi, Trepelnou sestrizh,

Laško 1620: Polonka snecha Vriaushoua, Juri Semenou Vnokh, Primosheu sin na Tomaŭhinouem stanou...

Vitanje: Mathias maliga Krejana vinitor, Perkounik sestrizhina Marina Michaelis Verko Rejenka, Sueskounik Rejenka, Matias istius Germ sestritsh, Joannes Ledinek sestritsh cum sua sponsa Spaverchina sestrizhina,

Vuzeniza 1646: Borounikou brat, Bosizhou offer...

Slov. Bistrica 1645: Nova gospodina na Leskouzi, Paulou shin v noui vassi.

Braslovče: (1634) Dai Bug srezho inu eniga mladiga sijnu, pripis k poroki, v poročni knjigi.

Šoštanj: Val. na pustni gori famuli v Storotershki phari et Agnetis v Volunski kozhi.

VI. Nujni zaključki iz raznoličnosti pravopisa.

O pravopisu v starih latinski pisanih maticah smo povedali nekaj že zgoraj; gre se namreč za lastna imena oseb in krajev, kar je

slovenskih. Objasnili smo namreč, kakšne in katere znake (črke) so uporabljali za slovenske glasove.

Na splošno lahko še rečemo, kolikor starejše so matice, toliko pravilneje so pisani slovenski priimki. Če pomislimo, da so v tisti dobi matičarji zapisovali te priimke po posluhu in izreki med ljudstvom navadni, nas mora včasih presenetiti tega ali onega priimka pravopis, ki odgovarja popolnoma današnjemu književnemu, na pr. Konjice 1606: Kadilnik, Kobilnik, Potepuh, Polh, Volk, Medved..... Nova cerkev 1658: Kresnik, Dobnik, Divjak, Slivnik, Pintar, Volk, Vide Novak,Gornji grad 1618: Mostnik, Sedelnik, Serbec, Vodelshek. Mozirje 1650: Napotnik, Kotnik, Kolovratnik, Gornik, Rupnik..... Ljubno 1651: Prodnik, Grobelnik, Grudnik, Jamnik, Potnik... So druga imena zopet pisana, kakor je bilo potrebno radi pravilne izgovorjave med latinščino: Jurkounik, Sirez, Pleunik, Pozivalnik, Mlazhnik, Sernoversnik, Podoistershek, Urbaniz, Colovratnik, Peuez, Bergles, Poualej, Selesnik, Gosdnikar, Sdolez, Josht,..... Salesnik, Oreshnik, Shushnik...

Taka pisava naših domačih priimkov je prava uteha proti spakam, ki se že pojavljajo tudi v tem času naših najstarejših matic tem bolj pa, čim bliže prihajamo jožefinski dobi. Zapisovaje naša lastna osebna in krajevna imena kopičijo matičarji brezpotrebne črke včasih do brezmiselnosti, naravnoč proti pravilom, kakor bi mi današnji dan rekli, na pr. Raagg za Rak. Kakor da je bila nekaka duševna potreba tako brezmiselno kopičenje črk. In po nobenih pravilih. Isto opazamo tudi za nemščino marsikje v tedanji dobi. Za vzgled, kako so tudi nemščino tistikrat pri nas pisali, naj služi nekaj besed iz urbarja in inventarja Nove cerkve: zum Pfahrhof gehörige Gebey, Ligen the grundstükh, Vüch-stahl, ein Khuchl-oder wurrzgärttl, ein Paumgärttl, ein Ackher Khanischa genandth, ein Kleiner Wüssen.

Ne smemo se torej čuditi, če pišoč naše priimke niso poznali nobenih pravil glede pravopisa, nobene doslednosti. Sploh je bila to doba, ko je sicer latinski pravopis bil ustaljen, nasprotno pa je živim jezikom v tem pogledu vladala mesto pravopisa samovolja. Skrajna samovolja. Ni bilo iz zle volje, niti iz slabega namena, recimo ponemčevanja, če so matičarji v tedanji, že predjožefinski dobi pisali naša lastna imena tako, da po naših sedanjih pojmihi ni bilo ničemur podobno. Bili so pač otroci svojega časa, ki ni poznal v tej stvari doslednosti. Saj se nemškim priimkom ni godilo za betvico bolje. Najrazličnejšo obliko so dali istemu vzdevku. Tudi svojemu lastnemu. Matičarji svojega lastnega priimka niso zapisali dvakrat na isti način,

niti na isti strani, pa naj si je bil slovenski ali nemški ali laški. Prav tako druge, seveda. Pri istem vpisu je često za isti priimek pravopis različen, ker ni bilo pravil zato.

Nadalje ne smemo pozabiti, da so med duhovniki biti tedaj tudi ljudje tujega (laškega, nemškega) pokolenja. Velike ugledne (pra-)župnije, kakor Stari trg, Smartno pri Slov. Gradcu, Vuzenica, Konjice, Laško itd. so mikale celo duhovnike iz tujega plemstva. Tako je bil župnik v Šentjurju skoz trideset let neki Tosta de Griental, njegov kaplan baron Neydenberg in tako drugod. Tudi duhovni pomočniki so bili tu pa tam tujci, če smemo soditi po njihovih imenih. Pa domačini, ali so uživali kdaj pouk v materinščini? Tudi njim prešedšim v kraje z drugo izreko, drugim narečjem je delalo težave zapisovanje priimkov, saj se je vršilo vedno le po posluhu, po krajevni izreki, ki je seveda potvarjala, zavijala, nečisto podajala zlasti samoglasnike, ali jih celo izmetavala, tudi cele zloge ali jih vsaj krčila. Tako razumemo, zakaj vlada v pisavi istega priimka tolikšna raznolikost in nedoslednost, da lahko najdemo vsakemu veliko število inačic. Mnogo je k temu pripomoglo tudi običajno zamenjavanje nekih glasov, ki se stalno zamenjavajo v nekaterih jezikih, to so pred vsem. b, p, v, w, potem d, t, in g, k, h. Tako je iz Obad lahko postal Owath in slično, iz Borovnik, Borounig, Warounig, Waronig, iz Bukovnik Wakonig in slično, ker se je k vsemu pridružila še nejasna izreka samoglasnikov.

Vsa sreča je, smo že rekli, da so imeli matične knjige v rokah narodno zavedni duhovniki v tistem času, ko so se ustaljali priimki ter v smislu avstrijskih zakonov sprejeli strogo nespremenljivo obliko. Za prejšnje čase pa moramo reči, Bogu hvala, da sta narod naš in narodna govorica tako skrbno čula nad našimi priimki in nad njih izgovorjavo in jo urejevala tudi tedaj in tam, kjer so jih tujci pačili radi nerazumevanja ali tudi zle volje. Tisti ohranjevalni in zavirajoči sili ki je v ljudstvu, zlasti kmečkem, ki hoče, da ostani pri starem, ki jo mnogi zmerjajo starokopitnost, ki ji še nismo našli v našem jeziku naziva, kakor ga v poštenju zasluži, nji dolgujemo mnogo več dobrega, nego nam je škode povzročila. Morda ji prav Slovenci dolgujemo toliko, kot noben drug narod. S tujo besedo ji pravimo konsevativnost. Kako bi ji rekli po naše?

Iz vsega, kar smo pravkar dokazali, da se namreč isti priimek tako različno piše v starih matičnih knjigah, sledi jasno in vsem umljivo, da je docela svojevoljno, ako se neki človek vpira, prav na neko določeno obliko, to se pravi na neki določen pravopis svojega

priimka, ko bi z isto pravico, to je z nobeno, lahko hotel drugega izmed vseh onih, ki ne odgovarjajo današnjemu pravopisu. In to delajo ljudje med nami, ki nočejo več biti Slovenci, dasi so slovenskega pokolenja. Izberejo, oziroma izbrali so si izmed vseh inачic pravopis, ki se najbolj oddaljuje od pravilno slovenskega, samo da ni slovenski, samo da njihovemu sicer slovenskemu priimku nadé pustno krinko nemštva, vsaj tujstva. Prav nobene pravne osnove nimajo in ne morejo imeti ti ljudje, ako zahtevajo, da se mora njih ime pisati prav tako ali tako, samo ne pravilno slovenski. Po krivici se sklicujejo na matice, ker je morda v nekem primeru matična knjiga tako zabeležila njih ime. Prav tako bi se lahko sklicevali na katerikoli drug primer izmed nešteti v isti matici, ko je isto ime zopet drugače pisano.* Ampak edino pravilno, pravično in edino zakonito je spričo tega dejstva, da se naj ime piše po sedaj veljavnem pravopisu, ker ni nobenega razloga, zakaj bi se moralo seči nazaj prav v neko dobo, vzeti iz nje prav neko nepravilno pisavo izmed sto drugih nepravilnih. S kakšno pravico bi zagrabili izmed vseh nepravilnih prav to in nobeno drugo obliko? Ako že, potem bi bilo še vsaj po neki pameti, da sežemo nazaj v najstarejšo dobo in prav tedaj bomo našli najčistejše pisane priimke.

Pravilo, ki edino odgovarja zdravi pameti in pravilnemu razmišljanju in sklepanju mora in more biti le tako-le: ob tej nekdanji nedoslednosti, ko ni bilo ustaljenega pravopisa v sodobnem smislu, je edino pravično, da se da vsem slovenskim priimkom in vsem onim, ki niso očitno tuji po pomenu in slovu, sedanjemu pravopisu odgovarjajoča oblika. Prav tako vsem onim, ki so že davno udomačeni, dasi so tujega, često celo neznanega izvora.

Med tem ko se je to že zgodilo za „navadne“ sloje ljudstva, so še vedno nekatere meščanske plasti slovenskega pokolenja, pa nemškega mišljenja, ki se izmed one množice inачic trdovratno držé tiste oblike, ki najbolj pači in pretvarja slovenskemu priimku slovensko lice, in torej njihovemu protinarodnemu duhu najboljše odgovarja. Ker so si ti sloji izvojevali svojčas s pomočjo bivše avstrijske politične oblasti ta način pisanja svojega rodbinskega imena, imamo to-le čudno nedoslednost, da priprostemu delavcu in kmetu in zavednemu Slovincu pišemo ime: Potočnik, Bezenšek, Detiček, Podlesnik, Lešnik, Rakuš, Cankar, Lesjak, Bezjak.... nemški mislečemu gospodu meščanu, seveda slovenskega pokolenja pa: Pottotschnigg, Wesenschegg,

* za vzgled (in še ta nepopoln): Krisan, Crisan, Krishan, Crishan, Krischan, Krishe, Crihsan, Creishan....

Dettitschegg, Potliessnigg, Löschnigg, Rakusch, Zangger, Liessjack, Wisiack i t. d.

Naj vendar oblast nastopi brez ozira na levo in desno, na gospoda ali kmeta, ker je skrajni čas, da izginejo take grde spake in potvare naših lepih slovenskih priimkov iz matic in javnih listin, kakor tudi z javnih desk in nadpisov tvrdk, kakor se še sedaj pojavljajo po naših mestih in trgih. Zares, ko bi naše ljudstvo bilo toliko zavedno, da bi se ogibalo na pr. takih trgovcev, ki še danes s popačenim imenom razodevajo svoje protinarodno mišljenje, bi pritiska oblasti ne bilo treba. Taki ljudje, prizadeti v svojem premoženju, bi sami svojemu priimku dali pravilno slovensko obliko. Ali žal, da pogrešamo potrebno zavednost. Torej mora zakon storiti svoje. Ako zakon velja in se uporablja za kmečke in delavske družine Potočnike in Detičke, Bezenške in Podlesnike itd., zakaj ne velja in se ne uporablja tudi za razne gospode trgovce in obrtnike in doktorje? Zakaj se baš tej gospodi dovoljuje v maticah in vpisih javnih tvrdk izjeme, ki niso po nobenem zakonu dovoljene, temveč zakonu naravnost nasprotujejo? Kakor smo dovolj dokazali, nima takšen svojevoljno izbran način pisanja priimka, izbran v dobi, ki ni poznala pobenega ustaljenega pravopisa za slovenščino, pa tudi nobenega zakona o pisanju priimkov, pravimo, nima takšen način pisanja nobene pravne niti jezikoslovne osnove, ampak mu je edini razlog, da godi nemškemu mišljenju narodnega odpadnika, ki sovraži slovenski priimek, pa mu hoče s spakovanjem vzeti slovensko lice.

Ako Nemci (zlasti v Avstriji), ako Italjani brezobzirno pačijo in spreminjajo, pretvarjajo in celo prevajajo naše očitno slovenske priimke, imamo mi pravico in dolžnost, da v naši lastni narodni državi damo slovenskim našim imenom pravilno slovensko obliko, kakor jim po vsej pravici gre, ter da se upremo vsakemu pačenju, naj prihaja od kogar koli. Mislimo, da je že čas, da izginejo iz naše javnosti in naših ulic nadpisi kakor Pottotschnigg, Dettitschegg, Wessenschegg, Potliessnigg, Löschnigg in nešteto sličnih, ki žalijo brezobzirno naše oči že dvajset let obstoja naše narodne države. Naj se tudi priimkom te gospode da oblika, kakor edino gre slovenskim priimkom. Naj se da pravilna slovenska oblika tudi onim priimkom, katerim je bila tekom časa tako pokvarjena, da se zde tuji ali ničemur podobni, dasi so pristno slovenski, na pr. Taussig nastalo iz Tolstnik, Counig iz Tisovnik, Kauz iz Tkalec, Schlling iz Žilnik, Šelih iz Vselih, Fröhlich iz Vvreljih, Deutschmann iz Dečman, Sarg iz Zorko, Galf iz Golob in sto drugih.

Onim družinam pa, ki so po krivici nekdanjih vekov dobile nemško ime, recimo radi naziva svoje obrti rabljenega v nemščini, naj zakon čisto poenostavi in brezplačno stori spremembo imena iz tujega v domače, ako to želé.

VII. Nekaj seznamov naših meščanov in tržanov v 17. veku.

Vedno in vedno se pojavljajo glasovi zlasti med inozemeljskimi Nemci, pa tudi med njih somišljeniki v naši državi, glasovi, ki trdovratno ponavljajo in zatrjujejo, da so imeli naši trgi in vsa mesta v Sloveniji nekdanj nemško prebivalstvo, da so torej nemška posestna last.

Ne bo torej brez pomena in koristi, ako tem glasovom nasproti postavimo najgotovejši in najjasnejši dokaz za nekdanji slovenski značaj in živelj v teh krajih, namreč, da nevedemo imena prebivalcev recimo pred okroglo 200 leti, kolikor smo jih mogli izpisati iz matic v tej dobi, začetkom in v sredini 17. stoletja. Izpisali smo v to svrho samo imena onih, o katerih se da z gotovostjo dokazati, da so bivali v trgu, oz. v mestu. In to se neizpodbitno da dokazati tam, kjer so matice vestno navajale kraj in bivališče, kakor je to na pr. bilo v Laškem od najstarejše dobe v navadi, ali pa, kjer matice pridodajajo imenu oznako in oppido (oppidum je rabilo tudi za trg) ali oppidanus, ali kjer zapisujejo dotično osebo z dom. (dominus ali dominagospod, gospa) kar se je dogajalo samo pri tržanih in meščanih. Ni bilo povsod v navadi navajati vselej kraj v matičnih vpisih (starejših), ali beležiti tržane in meščane z dom., vsaj ne dosledno, poudarjamo ne vselej in ne dosledno, ker v neki meri se je izvrševalo povsod. Zato bo za take trge in mesta spisek prebivalcev pičlejši, vendar tudi zadosten, da moremo presoditi, kakšnega pokolenja je bilo prebivalstvo v pretežni večini v dotičnem času. Slovenski priimki v oni dobi so gotovo dokaz slovenskega pokolenja, med tem ko nemška rodbinska imena v naših krajih še nikakor ne morejo sama po sebi dopričati nemškega izvora nosilcev. Premnogi nemški vzdevki in nato postali priimki so bili našim slovenskim tudi kmeckim družinam po krivici ali slučajno nadeti, kakor smo zgoraj dokazali, zlasti velja to o imenih iz poklica, iz kraja, kakor so Tišler, Cimerman, Žnidar, ali Landekar, Lihtenekar in slična. Pa recimo tudi, da je nositelj nemškega priimka res bil pred stoletji nemški priseljenec, je vendar davno prevladala po zakonskih zvezah med našim narodom slovenska kri v potomstvu. Od vsega nemštva je ostalo nemara še samo ime.

V Laškem navajajo matice pri vsakem vpisu tudi kraj in bivališče. V trgu, danes mestu, sem v 17. veku našel te le prebivalce, oziroma družine: Razpok, Bučar, Dolinšek, Bolha, Terč, Burja Bukovšek, Zoran, Topličar, Šotar, Kupec,

Žitnikar, Jug, Zamuda, Volar, Kaša, Orlet, Jankovič, Strizec, Kukec, Drčar, Perc, Kočar, Repina, Jevšovar, Rak, Donejšak, Ojstršek, Luter, Renzenperk (graščak) Hočevnar, Jakolič, Medvednik, Vrečko, Dobič, Maček, Usar, Pergar, Kačič, Kerpovšek, Godec, Kopic, Trombšek, Paužin, Ožek, Cigler, Golej, Šetoje Cankar, (1684 pisano Zankar) Bernišak, Germek (praefectus Domini) Dorner, Rezar, Sajovic Paglovič, Stipl, Kozman, Zilej, Tišlar, Jesih, Podrepšak, Škorja, Gornik, Bermaskon, Sprajcar, Klinc, Rožman, Shichtenberg, Ulmon, Drev, Žičič, Ahtič, Kos, Jurešič, Molek, Hribar, Golovec, Kostre, Hodnik, Krznar, Lužar, Brečko, Zabovnik, Humšek, Pavlič, Prayn, Zlogar, Marinšek, Pintar, Edelman, Zgajnar, Fendre, Jurač, Videc, Drolc, Kozlevec, Otl, Neapolitan, Jenčič, Arhar, Markovič (judex) Ritaj, Ladin, Formatti, Dreifoltdt, Platnjak, Glavnik, Maričič, Breznik, Repnik, Jeriša, Terbovič, Teršek, Weiss, Vran, Žohar, Černi, Tajno, Bicek, Bradec, Brežnič, Tiemberk, Slamšak, Malovšek, Vodepec, Pernat, Gorišek, Dunec, Jaš, Šobec, Sober, Janeš, Povše, Krampej, Kolar, Altendorfer, Bap, Turk, Kranič, Škrobut, Solak, Mlinar, Pucelj, Avderšnik, Zdolec, Pišič, Majer, Majcen, Sedlar, Lenart, Narodej, Bezunšak, Streichenperger, Muhovšak, Poddeberšek, Zupanič, Cerovšek, Logar, Stegenšek, Krašek, Čopar, Mol, Stobec, Sločar, Dežela (scriba oppidanus) Sofran, Drobne, Blatnik, Jaklič, Sušak, Vodopivec, Kokalj, Bošnjak, Leskovšek, Savinek, de Morinis, Gačnik, Stokan, Zupan, Katar, Kolak, Repnik, Rak, Blagotinšek, Medač, Trišič, Raicher, Šubiga, Kašica, Rebar, Urek, Pokorn, Kosinc, Bradač, Vrankar, Sedemšak, Požrl, Omesar, Calfer, Brišek, Mikalič, Brišnik, Hudiduh, Poljak, Jančič, Podomenšek, Ovšak, Modrič, Waihold, Sedmak, Volčar, Bogilč, Vranič, Jergl, Folokar, Prodničar, Kanjšak, Lukanšek, Homžar, Henberger, Šviga, Užega, Bubič, Shlager, Zagorišek, Zagorc, Hlebovec, Zagode, Volčnik, Juvan, Gorjup (praefectus in Dominio) Maligaj, Jakopič, Hueber, Savko, Bobič, Levšek, Šublak, Malšek, Turner (praefectus arcae superioris) Kolar, Otelin, Kukovič, Cvenkl, Grčar, Borec, Orožem (Orožen).

Navedena imena dovolj dokazujejo, da je tukaj bival slovenski rod. Izjeme so neznatne.

V Slovenski Bistrici matične knjige ne navajajo tako redno zgoraj omejenih podatkov o meščanstvu. Izpisal sem samo one prebivalce mesta, okoli 1. 1650, pri katerih se je to dalo iz podatkov ugotoviti.

Lepej, Gašperič, Strnad, Kos, Loj, Leban, Oroš, Muhič, Krznar, Pachman, Blažič, Marčič, Polet (judex) Krajnar (civis consularis) Kremar, Brodnik, Auer, Pinter, Topolšak, Gorjup, Marčinko, Grčar, Menhard, Zerjav, Delakar, Stamer, Pečakar, Sovič, Megla, Bister, Drvar, Moralt, Downik, Trunk, Kresnik, Globač, Glavnik, Porenta, Dolar, Kovačič, Rotanhofer, Ledel, Artofar, Prentner (praefectus arcis) Pečnik, Graf, Jesih, Orlič, Med, Srebnikar, Sršen, Orel, Marčinko (judex) Noiman, Odrinec, Trnek, Pernar, Plahuta, Teras, Cek, Matežič, Tihač, Juranko, Kralj, Hojman, Sovič, Diterih, Rafolt, Kampel, Krašovic, Križnar, Dolnik, Mrakovič (praefectus arcis) Vran, Dular (zlatar) Golavs, De Joanni, Polavic, Krničar, Skrbinek, Rabelj, Arej....

Lemberg, trg, blizu Šmarja pri Jelšah je danes neznaten, nekdanje je bil po številu prebivalcev večji, tako pravijo. Okrog 1. 1700 sem našel v matičnih knjigah (župnija Sladka gora) te-le tržane: Zorko, Majcen, Kampuš, Bratuša, Rožencvet, Hrakelj, Komisar, Volk, Ror, Kurnik, Ipavec, Seme, Lipovec, Vajd, Anderluh, Vreže, Inkrač, Zorin (judex) Požrl, Volk, Lah, Jesih, Vrbovšek.

Vitanje (ali kakor ljudstvo govori: Vitana) je med najstarejšimi trgi. Prav za prav je tu trg in vas Vitanje, vas je neposredno nadaljevanje trga. Ali sem

pri imenih, katere sem izpisal za Vitanje za prvo polovico 18. veka strogo ločil vas in trg, ne vem reči. Važno to ni, ker gre za skupno naselje.

Lepko, Camblek, Zlatinšek, Šentak, Krničar, Krničnik, Mhinšek, Glabučič, Goričan, Kupič, Gril, Bošnjak, Prodnik, Stertar, Čretnik, Laznik, Tepej, Tancar, Križan, Golob, Brezovnik, Goslar Kokalj, Tkalec, Boršek, Kovač, Gačnikar, Zazjal, Podlesec, Kopič (tinctor), Rjavec, Novak, Cvenko, Senegačnik, Merzdovnik, Zbičajnik, Petré, Plátovšek, Prevalnik, Koprivnik, Pogladič, Kosnikar, Podlesnik, Berboten, Lah, Rakovnik, Potočnik, Lanjšič, Slatinek, Komar, Lamot, Strgar, Černé, Črničar, Logar, Vranec, Kosar, Blazinšek, Cakar, Tetenprayn, Novak, Markut, Mavc, Kranjc, Pečnik, Ravčnik, Ševšenjak, Šokotnik, Lanjšič, Terjak, Spegu, Poteglej, Pačnik, Kosenperger, Podjavoršek, Prodnik (Brodnik) je bil sui artificiali sculptor (podobar) Čik.

V tej dobi in pozneje se je priselilo semkaj v vitanjsko župnijo nekaj tujcev, steklarjev po poklicu. Bili so po rodu večinoma Nemci, ali tudi Slovenci so bili med njimi. Kje so prebivali, matice ne omenjajo, imenujejo jih samo vitriarii, steklarji. Ena teh družin je gotovo stanovala v trgu ter se povspela do precejšnjega blagostanja in ugleda. To so bili Gilčverti. Pisano je ime jako različno: Giltswert, Giltscwert, Gilligswert... Eden je bil župnik v Vitanju. Tudi Guniy (z južne Koroške, pač Slovenci) se zdi, da so bivali v trgu. Podoba je, da so se te družine tujih steklarjev kmalu zopet odselile, ker njih imena izginjajo. Le Gilčvertov je še danes nekaj med kmečkimi družinami v konjiškem okraju.

Razni oskrbniki vitanjske graščine — praefecti arcis — capitanei — večinoma tujci, so se naglo menjavali, prihajali in odhajali, pa jih ne štejemo.

Med meščani v Slovenjem Gradcu so se našle v maticah za 17. vek (od 1630 dalje) te-le družine, oz. prebivalci: Vodenik, Stegnar, Skobel, Košutnik, Gosenčnik, Goršak, Krajnik, Bris, Zabrnik, Kos, Aigner, Trepan, Lobrovnik, Babič, Sirotnik, Rus, Zorko, Kreuzhuber, Krajnikar, Dolenc (usnjar) Dornauer, Lampl, Čuk, Stalekar, Žumer, Sreboit, Markut, Blatnik, Hawer, Grobelnik, Kacherle, Brložnik, Kumpler, Zupanc, Dolar, Holdner, Zerjav, Herič, Verbega, Ažman, Novak, Majon, Tačar, Marčinko, Nebojse, Beinperger, Juršič, Krajnec, Gabrovnik, Fajmut, Pozdeh, Trebul, Škof, Zajc, Ilovšek, Sevcnik, Schauer, Mlinc, Bernik, Skaza, Poznič, Vidmar, Stekl, Sirko Perger, Vodenik (senator), Polanc, Topolšek, Žirotnik (judex), Encij (judex) Krašovic, Onič, Steke, Lautman, Matjaš, Gerst, Candič, Belakar, Grenol, Petrič, Adamé, Volčin, Toniselj, Lampret, Juhart, Kristan, Mihelič, Golé, Zakernik, Taučer, Papeš, Satler, Krajnikar, Keber, Hrako, Krasnik, Steiner, Tropar, Schramfl, Lipnik, Dolajc, Kediš, Jerše, Slabé, Gostenčnik, Jurišič, Težak, Koprivnik, Miklavčič, Hueber (chirurgus) Krivic, Stanec (statuarius kipar) Majtičnik, Nadler, Skočnjak, Arl, Zarsnik, Černev, Bokalič Brence, Moser, Skutnik, Husar, Cretnik, Zazjal, Trišt, Šimonc, Ščavnik, Gol, Korant, Scherer, Tajnik, (pictor, slikar), Kramperger, Gačnik, Apačnik, Komar, Črnko, Majer, Spaler, Trepan, Menačnik, Suš, Venediger, Belovic, Ozernik, Pozdiš, Breznik, Govedič, Plazovnik, Galun, Ridmar, Lahovnik, Navršnik, Podobnik, Rožičar, Kraker, Marešič, Prantner, Šimoncl, Mori, Langus, Bučinek, Pesjak, Lužnik, Wiser, (statuarius) Dacar, Špir, Stefl, Borovšek, Jesenik, Kralnik, Krivic, Klančnik, Rambšak, Steberčnik, Takin (mercator) Javnikar, Radečnik, Plátovšek, Vrbnjak, Pečovnik, Trunk, Zmagoj, Poplar, Altman, Jukat, Božič, (civis) Rjavčnik (civis) Nivortnik, Jelovšek, Železnik, Silberer, Ridl (figulus) Svinšek, Čatar (statuarius kipar) Podvolnik, Wirt, Oglak, Pesjak (civis) Mrak,

(krznar) Robka, Hlebič, Lenard, Vogelj, Krasnik (textor) Dolenc (civis) Marčinko, (civis) Telfer, Brenčur, Polh, Pustinek (coriarius, usnjar) Sterničnik, Noč, Konrad. Med Iudirectores sem našel te-le: Ridinger, Arc. Repnik, Orl.

Kakor je razvidno iz gornjega seznamka mestnih prebivalcev, ki seveda ne more biti popoln, — posnet je po maticah — je število tujih imen prav majhno, in še med temi utegne biti nekaj tujih vojakov, ki so tukaj bili pač mimogredé nastanjeni. O naslednjih je naravnoč rečeno in zapisano, da so bili tu v garniziji: Grandobic (miles ex Prussia) Günther (Coprall sic!) Wegewarth (ex Silesia Coprall) Witzenstein, Feidt, Reihardt, Frei, Hokher, Wolff, Andman, Gueling, Kolenič, Hanner, Wrazhofer.

Gotovo je bilo nekaj primerov, da se je takšen vojak kar za stalno naselil v mestu, bodisi, da je že imel svojo rodbino seboj, ali da se je tukaj oženl. Smešno pa je, kar počenjajo Nemci tudi v Rajhu, ker iz tega poedinega primera, da se je tu rodil nemški akladatelj. Wolf sklepajo na nemško prebivalstvo in nemški značaj Slovenjega Gradca. Kako neosnovana je taka trditev, vidi vsakdo, saj gre vendar le za posameznega priseljenca. Kako neupravičen je tak sklep, kaže pregled zgoraj navedenih družin in prebivalcev.

V Marenbergu sem izpisal tržane počenši z letom 1725 za ostali del 17. stol. V kolikor je namreč z gotovostjo razvidno, da so tržani.

Bezjak, Bajde, Hadl, Sušnig, Dobnik, Gril, Stanger, Koluder, Pene, Špis, Vrag, Živnik Nadišnik, Krebs, Zupan, Hibl, Jug, Žurjan, Osojnik, Ožernik, Osternik (mesar) Radišnis (oskrbnik v samostanu) Kozjak, Pušanki, Strnjak, Hizl, Jurič, Izak, Carl, Ek, Bruderman, Pol, Snežič Košar, Breznik, Konečnik (kovač), Žibnik alias Osojnik, Kogelnik, Vrankar (tkalec) Sebern timer, Trobej, Strugar, Turk, Kužnik, Frank, Haznik, Vogelnic, Hapej, Plošnik, Ternik, Kovnik, Hotmar, Eggen-dorfer, Kvasnik, (tesar) Hertl (usnjar) Sušnik (krojač) Borovnik (krojač), Kovač, Smerčnik, Rauscher, Knebl (trgovce) Pečalar, Hitl, Herko, Grobelinjk (tkalec) Ziretnik (usnjar) Hape (krojač) Zupanko, Rudolf (mlinar) Cerar, Pavlič (lončar) Skutnik, Firpos, Knebal, Kranjc, Hudmer (iz Hudimer) Karbel, Meljnik.

Tudi tukaj z redkimi izjemami slovenska imena in torej slovensko prebivalstvo.

Za druge trge in mesta med Dravo oz. Muro in Savo nisem izpisaval. Gotovo bi bilo zajemljivo, ali smelo trdimo, da bi zaključek bil isti, namreč samo sijajno ugoden za njih slovenstvo tudi v onih krajih, ki si jih Nemci najbolj svojijo radi — nemškega prebivalstva, ki ga ni bilo.

Zusammenfassung.

Beiträge zur Geschichte der Entstehung und Schreibweise der Familien — und Ortsnamen in Slovenien.

Vorstehende Abhandlung will keine sprachwissenschaftliche Studie im strengen Sinne des Wortes sein, dazu fühlt sich der Verfasser nicht berufen. Er will nur Materialien liefern, die unseren Sprachforschern vielleicht von Nutzen sein werden, von einigem Interesse auch Anderen; Materialien sind es bei Gelegenheit genealogischer Arbeiten aus den ältesten Pfarrmatriken zu Tage gefördert, teilweise auch aus Urbarien zusammengetragen.

Wenn der Verfasser, obwohl nicht Linguist, trotzdem viele Namen etymologisch zu erklären sich anheischig macht, so geschieht es nur aus dem Grunde und in jenen Fällen, weil und wo die Matriken selbst dafür Anhalt bieten.

Die Pfarmatriken, die in unsren Gegenden für die ältesten (Mutter —) Pfarren mit 1600 oder etwas später beginnen, führen zwar mehr Familiennamen an als die Urbaren des 15.—17. Jahrhunderts, ohne jedoch für alle Personen solche anzubringen. Besonders Besitzlose (Dienstleute) werden häufig nur mit Taufnamen und Angabe des Dienstgebers, nicht selten auch Handwerker nur mit Taufnamen und Angabe des Berufs verzeichnet. Dies gilt für das 17 und erste Hälfte des 18. Jahrh.

Was die Entstehung und Bildung der Familiennamen betrifft, soweit sie aus genannten Quellen ersichtlich wird, nennen wir an erster Stelle die aus Tauf — (Heiligen —) Namen entstandenen. Als weitere, auch in Bezug auf die Matriken reichhaltigste Quelle müssen wir die Ableitung der Personennamen von Ortsnamen dh. von den Namen und Eigenschaften des Wohnortes bezeichnen. Werden rücksässige Personen ohne Vornamen verzeichnet, so folgt immer Angabe des Wohnortes nach dem (Tauf —) Namen. Die Namen des Wohnortes werden trotz lateinisch abgefasster Matriken meistens in slov. Sprache und slov. (Genetiv — oder Lokativ —) Form angeführt, häufig auch mit slov. Präposition. Diese Ortsangaben ergaben sehr häufig das Material zur Bildung der Vornamen, sei es dass solche Wohnortsbezeichnungen in unveränderter Form zu Familiennamen wurden, sei es dass Vornamen aus diesen Bezeichnungen gebildet und schon bestehend in die Matriken übergingen.

Da Handwerker und Gewerbetreibende unter dem Volke häufig nur nach ihrem Beruf bekannt und benannt wurden und der Familienname, wenn sie ihn auch besaßen, der Menge meist unbekannt blieb, sind ihrer so manche auch in den Matriken nur mit Taufnamen und Berufsbezeichnung eingetragen.

Ausser den angeführten gibt es noch manche andre Quellen (Tier-Pflanzenreich, Personaleigenheiten, Zufälligkeiten, Absonderlichkeiten) aus denen Familiennamen entsprangen.

Einen nicht gerade vorteilhaften Process, der aus den Matriken ersichtlich wird, müssen wir verzeichnen: viele Namen mit kräftig betonter slov. Endung ak tauschten in der josef. Zeit infolge falscher nach vorne gezogener Betonung diese Endung gegen ek ein, andre streiften die Endung a einfach ab, wie Rakuša — Rakuš, Vivoda — Vivod...

So manche slov. Familie hat mit Unrecht einen deutschen Namen in der Vorzeit bekommen, das gilt vor allem für jene, deren Vorname einfach Handwerks — oder Gewerbebezeichnung darstellt, nicht als ob solche Bezeichnungen im Slov. abgegangen wären, sondern weil der fast immer adlige fremde (meist deutsche) Grundherr für seine Dienstleute oder Handwerker (Teichtmeister, Baumgartner, Wagner, Tischler...) deutsche Bezeichnungen gebrauchte und auch das slov. Volk daran gewöhnte.

Es wurden aber auch stockslov. Namen, sei es durch Umstellung von Buchstaben oder andre (deutsche) Schreibweise mit der Zeit zu deutschen (mit andrer Bedeutung: Zilnik — Schilling, Stražar — Strasser..., sei es dass sie durch Verzerrung zur Unkenntnis verunstaltet — meistens gab die dialektische Aussprache dazu Anlass — eine deutsche Form und andre Bedeutung erhielten (Zorko sprich Sorko — Sark, Sarg...)). Oft genügte eine kleine Änderung, oder andre Aussprache oder schon die deutsche Rechtschreibung, um den Namen zu einem deutschen oder wenigstens anscheinend zu einem solchen — mit andrer Bedeutung zu machen.

Was die Schreibweise anbelangt, kann als Regel gelten, je älter die Matriken — se handelt sich um das 17 und 18. Jahrhundert — desto reiner, der heutigen Orthographie konformer sind die Namen geschrieben. Da die Matriken in der vorjosef. Zeit alle latein. abgefasst sind, sieht man für die slov. Familiennamen bezüglich Schreibung eine Anlehnung an das lat. Alphabet, wo es sich um gemeinsame Laute handelte z. B. s für das weiche slov. z, ss für das scharfe z für c vor a, o, u usw. für die bei der landesüblichen Aussprache des Lat. nicht vorhandenen slov. Laute wurden kombinierte Zeichen gebraucht ch, sh, zh für č, š, ž, jedoch ohne jede Konsequenz, so das diesbezüglich und im allgemeinen in Bezug auf Rechtschreibung unzählige Varianten für denselben Namen vorkommen. Die Matrikenführer waren da und dort fremder Nationalität.

Die traurigste Zeitperiode für die slov. Familien- und Ortsnamen ist die josefinische, als die deutsche Sprache (und gotische Schrift damit) für die Matrikenschreibung angeordnet wurde. Ein Glück, dass spätere Matrikenführer das schwere Unrecht wieder gutmachten, indem sie den Namen das mit Fug und Recht den slov. Namen gebührende slov. Antlitz wiedergaben, wo nicht von der öster. Regierung gezüchtete Renegaten, gestützt auf das aus Unkenntnis des Tatbestandes falsch ausgelegte Gesetz von der Unveränderlichkeit des Namens, bei den Behörden die an die deutsche Rechtschreibung anlehrende Schreibweise ihres Namens durchsetzten.

Diese Berufung auf eine bestimmte von der slov. möglichst entfernte Schreibweise des slov. Namens war ganz unbegründet und willkürlich: mit welchem Recht nämlich berief man sich unter den unzähligen Varianten gerade auf diese eine, vielleicht nur einmal vorkommende Form, da man mit dem gleichen „Recht“ auf jede andre Anspruch erheben konnte. Einen Sinn hätte es noch gehabt auf die älteste Zeit zurückzugreifen. Angesichts sovieler Varianten war wohl das einzig richtige die einst gewesene und wiederhergestellte dem slov. entsprechende Form zu wählen. Und so ist es Pflicht des nationalen Staates den slov. Familiennamen die durch die Ungunst der Zeiten und durch eine Regierung, die alles germanisieren wollte, mit Unrecht benommene einzig berechnete Form und Schreibweise wieder zurückzugeben.

Zum Schlusse führt der Verfasser für einige Städte und Märkte (Laško, Slov. Bistrica, Lemberg, Vitanje, Slov. Gradec, Marenberg) das aus den Matriken gewonnene Verzeichnis der Bürger für die Zeit um 1600, für andre um 1700 auf. Die überwiegende Zahl slov. Namen beweist zur Genüge den slov. Charakter dieser Orte, die man von gewisser Seite so gerne als deutsche Siedlungen betrachtet wissen möchte.

Slovenski pregovori iz rudništva.

J. Šašelj — Št. Lovrenc na Temenici.

A. Kamen.

Ako ti mene s kamenom, ne bom jaz tebe s kruhom.

Bodi z loncem ob kamen, ali s kamenom ob loncu, težko je loncu.

Človek je trji od kamena in slabši od jajca

Človek se med ljudmi obrusi kakor kamen po svetu.

Dva kresilna kamena iskre delata.

Dva trda kamena nikdar lepe moke ne zmeljeta.

Kadar se na mizi kroji pogača in na ognjišču pečenka obrača,
je prijaznost trša ko kamen in kost.

Kamen do kamena palača, zrno do zrna pogača.

Kar iz srca pride, predre kamenito steno.

Kateri kamen se pogosto premeče, se ne obraste z mahom.

Kdor s ptujim denarjem hišo zida, kamenje na svoj grob nosi.

Kdor tebe s kamenom, ti njega s kruhom.

Kosa je na kamen zadela.

Molči kakor kamen na cesti.

Na druge kamenje meče, sam pa pod streho sedi.

Nadloge trpeti, srce kameno imeti.

Nisem imela samo deske na očeh, da nisem nič opazila, ampak
kamen.

Norec vrže v vodo kamen, ki ga ne more deset modrecev izvleči.

Počasi po kamenju!

Tak je, da ne bi dal vragu kamena, da bi se tolkel po glavi.

Ti mečeš kamenje v me, ne misli pa, da bom metal jaz žemlje v te.

Toči se čez kamen in brin.

Trdosrčnik bi dal ubogemu kamen za kruh.

Trpim kakor kamen na potu.

Tudi kamen se z mahom obraste na enem mestu.

Ubijam se kakor voda od kamena do kamena.

Upanje je vogelni kamen človeškega življenja.

Voda kamenje ogladi.

Za pridnega je za vsakim grmom kos kruha, pod vsakim kamenom denar.

Želje potrebuje kamen, ribanica pa klobuk.

Zrno do zrna pogača, kamen do kamena palača.

B. Srebro.

Boljši je dober glas ko srebrn pas.

Govoriti je srebro, molčati pa zlato.

Kdor spi na srebrni postelji, ima zlate sanje.

Mož — beseda več velja kakor kup srebra.

Srebrn las je starosti kras.

Srebrno lepo, zlato še lepše.

Srebrno sedlo ne naredi dobrega konja.

Šivanka srebro in zlato predere, pa le gola ostane.

Več je vreden lep glas ko srebrn pas.

C. Zlato.

Beseda o pravem času je zlato jabolko v srebrni skledi.

Bogatemu bolniku tudi zlata postelja nič ne pomaga.

Bolja je slamnata pogodba kakor zlata pravda.

Bolje je na mekinah dobiti kakor na zlatu izgubiti.

Bolje je ponošeno zlato kakor kovano srebro.

Bolje je vinar pravičen kakor zlat krivičen.

Boljša je domača gruda ko na ptujem zlata ruda.

Čas je zlato.

Človeku se rado blešči od zlata.

Dober nauk je zlata vreden.

Dobra volja dar pozlati.

Dokler prosi, zlata usta nosi, kadar vrača, hrbet obrača.

Gnoj je zlata ruda na njivi.

Kadar zlato govori, vsaka beseda slabi.

Kdor je v sredi, ima zlato jabolko.

Kdor ne hrani par, ne šteje zlatov.

Kdor se s zlatim orodjem bojuje, gotov je zmage.

Konj za sto zlatov tudi crkne.

Lepše je zlato ponošeno kakor srebro iz nova kovano.

Majhen dež — zlat voz.

Modrost je boljša kakor zlato in srebro.

Ni vse zlato, kar se blešči.

Ni zlato vse svetlo.
Njemu je lahko, kdor ima zlate rude.
Okoli zatega teleta svet na sapo pleše.
Prebrisana glava, pa pridne roke, so boljše bogastvo ko zlate gore.
Pred smrtjo so maše zlate, po smrti pa železne.
Pridnost ima zlata tla.
Prvi otrok (v zakonu) je zlato, drugi srebro, tretji pa blato.
Pšenica pravi: Vrzi me v blato (mokro zemljo), dala ti bom zlato (ali: Jaz bom tebe v zlato).
Rana ura — zlata ura.
Svoj dom je boljši od zatega korca.
V sredi — v zlati skledi.
Več velja učena glava kakor kup zlata.
Vreden je zlata in dukata.
Z vinarji se prihranijo zlatniki.
Začne v zlatu, neha v blatu.
Zgodnja danica — pridnim zlatica.
Zlat ključ vsaka vrata odpre.
Zlata roka železna vrata prebije.
Zlata sreda — najboljša skleda.
Zlata veriga ne da svobode.
Zlatemu maliku se vse klanja.
Zlato ima v prahu vrednost kakor v mošnji.
Zlato in srebro nista nič proti zvestemu prijatelju.
Zlato kadar govori, vsak molči.
Zlato — blato.
Zlato lepo — pamet lepša.
Zlato ne govori, pa premore vse.
Zlato orožje — gotova zmaga.

Č. Železo.

Ako so ti naša vrata železna, niso tla steklena.
Denar prebije železna vrata.
Dokler se blišči lemež, kmet ni revež.
Glad — lomi železen grad.
Kovač kuje železo dokler je vroče.
Lahka navada — železna srajca.
Mita (podkupnina) železna vrata prebije.
Navada je železna srajca.
Potreba prebije železna vrata.

Potrpežljivost odpre železne duri.
Prave ljubezni sklep je močnejši kakor železen oklep.
Rajši razbeljeno železo na jezik kakor laž.
Sila železna kola lomi.
Skupna molitev železna vrata prebije.
Sneg božičnjak je železnjak.
Stara navada — železna podkva.
Stara navada — železna srajca.
Železo kuj, dokler je vroče.

Slovenische Sprichwörter im Bezug auf die Erze.

Oznanilna knjiga pri Sv. Gregorju iz l. 1830-34.

Priobčuje župnik Fr. Krumpestar. — Sv. Gregorij pri Ortneku

Pri Sv. Gregorju P. Ortnek v ribniški dekaniji so se ohranile Oznanilne bukve od l. 1830 do 1834. V jezikovnem, zgodovinskem, umetnostnem in folklornem oziru utegne spis koga zanimati, zato ga priobčujem popolnoma po izvirniku in tudi v izvirni pisavi, bohoričici.

IZVLEČEK

iz

„Liber Promulgationum in Localia St. Gregorii. a Dom. 5ta p. Pentec. 1830. usque ad Dom. quadrages. 16. febr. 1834.“

Dom. 8. p. Pent. (25. jul. 1830) Prihodno seboto bodo gnadl. Firjht višoko vreden Ljublj. Shkof v Ribenzi Sakr. f. Firme delili. Pelite dolj tište otroke ktirim bom ta teden zegelze dal, bres zegelza ne bodo nobeniga firmali. Dolj morete biti s otrozmi ob 7^{mih}. Kir je tudi zil in konz Firjhtoviga objijkovanja po farah ta, de bi oni fvoje ovzhize bolj fposnali ino sa njih duh. potrebe fkerbeli, tako imajo per te perloshnosti tudi tišti, ktiri imajo s Firjhtam kaj posebniga govoriti, dolj priditi. Sapovedano je pa posebno zekmajhtram, de naj je v Farovshi v Ribenzi po konzhani f. Firmi fnajdejo, zhe bi jih gnadl. Firjht kaj poprajhati vtegnili....

Dom. 10. Pent. 8. Aug.... Ker jami vidite, kako fivno pohlevniga deshja potrebujemo, de bi fuho semljo pomozhil, mišlim jest, de bi fkupej sbrani ta teden tukaj dobrotliviga Boga projili, de bi naj kmalo s dobrotlivim deshjam rasvejelil. Po volji najhe Matere k. z. moremo narpopred tukaj v domazhi zerkvi terkati in projiti, ker fte she vi ino vajhi otrozi veliko vezhi dobrote fprejeli. Savolj tega bo jutro, pojutrijhnim ino v fredo vfaki dan sjutra ob 5^{tih} majha is shegnam, ino potem Litanije vfih Svetnikov ino molitve, de bi naj Bog kmalo s pohlevnim. mirnim deshjam objijkal in rasvejelil. Taka Andoht, ki je v domazhi zirkvi od vfih Farmanov, fkleneni s fvojim duh. paštirjam opravi, je meni boljshi sdi i no je tudi sa vaj loshej, kakor pa, ko bi kam drugam hodili, kar vfim savolj domazhih opravkov ni mogozhe fstoriti. Ješt je tedaj sanejem, de je boste v teh dneih obilno skupej sbrali ino je per te Andohti snajdli. Kar vaj bo s ene vaji je imate vkup fpraviti ino po poti grede do zerkve vkup moliti, ker vejte, de sdrushena molitev je Bogu prijetna.

Dom. 12. p. Pent. 22. Aug. Potlej po Litanijah pridite v farovjih vji tišti fantje in dekleta ktiri je hozhete brati vuzhiti. Ktiri ima kake bukuze naj jih fabo

perneje ino pokashe, ktiri pa nizh nimajo ino je hozhejo na novizh t. j. od sazhetka vuzhiti bodo lve bukuze ali platetofe she od mene dobili. — To vejte, de je vjakim nuzno in koriŝtno, zhe je kaj v mladosti brati navadi, je potlej odrasŝen tudi loshej kerŝh. navuka navuzhi. Satorej vam perporozhim, de kdor ima perloshnost in zhaŝ, naj nikar vnemar ne ŝpuŝha, da je ne bo danaŝ ali jutro keŝal.

Dom. 15. p. Pent. 12. Sept. Nadalejje vam osnani, de bom ta teden po navadni orengi (redu) zhe bo vreme perpuŝtilo bero poberal t. j. shito in ŝlamo. Vam perporozhim, de nam perpravite kakor druga leta in s vejeljam to odrajtate, kar ŝte druga leta dajali. ŝ. Pavel pravi: vjaki delavz je ŝv. plazhila vreden ino ako vam mi duh. dobreote podelujemo, je tudi ŝpodobi, de nam s zhajnim dobrotam povrazhujete. Ino s kakorŝhino miro boste merli, s tako je vam bo naŝaj povrazhuvalo. Per te perloshnosti ob beri bomo sa farovsh in sa zirkuv shito poberali vjaki naj da sato narmanj $1\frac{1}{2}$ mirnika vshenize ali pa l mirn ovja. Zhe bote po malim sa farovŝh sdaj vjaki nekoljko vkup svergli vam potlej, ko je bo ŝidati jazhel ne bo treba na enkrat toljk dati. To pa jami vidite inoshe bolj jem pa jeŝt preprizhan, kako potrebno je de je bo drugi farovŝh delati sazhel. De so vŝi farmani tudi sa zerkvene potrebe ino kar je potrebniŝa vjako leto per zerkvi napravi ŝkerbeti dolshni, tega vam ne bom danaŝ ŝkasuval le jamo to vam povem de ŝ timi vinarjim in krajzarjim ki je ob nedelih in prasnikiŝh v puŝhizo dobojo je she zerk. ŝvzhava preŝkerbeti ne more. Otkot bomo sa druge potrebne rezhi jemali. Satorej vam perporozhim de sa domazho zerk. pojebno ŝkerbite, de bo po zhaŝti opravljena. K domazhi zerkvi ŝte dolshni pomagati, zhe pa k eni drugi kaj dati hozhete t. j. rado voljno ino ni dolshnoŝt. — Nadalej — Is ŝapijaniga samirka, kar je she vjaki k zirkvi dal, vidim, da jo nekatiri she veliko zirkvi dolshni. Takim morem povedati de naj ŝkuŝijo pred ko je mogozhe odrajtati ali v dnarjih ali pa v shiti. Kdor je v reŝnizi tako reven, de ne more vŝiga naenkrat plazhati, naj da vŝaj letoj nekaj ino en drujkrat ta drugo. Nekateri pa ŝliŝhim, da ŝo sanikerni de bi ko bi le hotli, she odrajtali, takim povem ozhitno de ŝi ne bodo s tim zlo nizh pomagali, zhe zirkvi to ŝpravijo ino odershujete, kar bi dati mogli. Kako hozhe Bog takim shegen in ŝrezho dati zhe k zhasti b. nizh ne pomagajo. Jeŝt vam moram tukaj povedati de she nobeniŝa ne posnam ino ga gotovo tudi vi ne posnate kdor bi ŝi bil s tim, kar je zirkvi dolshnega oŝtal na tako viŝho kaj pomagal, ampak veliko tazih posnam, ktiri jo vjako leto bolj peshati sazhele, tako de jo zhaŝoma v nizh priŝzli, pa sakaj, sato ko niŝo bili Bogu sa prejete dobreote hvaleshni ino ko ŝo zirkvam dolshni oŝtajali. Glejte tedaj, de sa to rezh ne bom vezh perjilen vas, ne rezhem vsih, temuzh le nekatire sa zerku terjati in opominjati.

Dom. 17. p. Pent. 26. Sept. Se vam osnani de bodo v prihodno ŝredo in zhetertek Lajhki Gospod Fajmojhter ŝvojo bero po navadi poberali.

Dom. 18. p. Pent. 3. okt. Nadalej je vam osnani, da bodo Lajhki Gospod kaplan v ŝredo in zhetertek po navadni orengi bero poberali, imejte perpravleno, kar jim gre de jih ne bote mudili.

Dom. 21. p. Pent. 24. 8ber Se osnani tiŝtim, ktiri je v bratovŝhini S. Leopolda ŝnajdejo ino ŝhe niŝo letaŝ almoshne dali, de naj jo popoldne pernejejo, ali pa k meni poŝleho ker morem she ta teden vkup ŝbrane krajzarje v ŝkofiŝjo poŝlati. Tedaj glejte, de bote perneŝli kolikor vterpite. — Nadalej je vam na po velje ŝkofiŝje ino Vikŝi Gosposke osnani da je letoj v Salzburgi ino she v 2 kreŝijah Salzburgerke deshele tako ŝtraŝno tozha pobila, de je ŝhkode po malim

jkafane 550.000 Goldinarjev. Ste tedaj prošeni tem nejreznim ktire je tozha sadela kaj pomagati. Savolj tega je talar svunaj kdor vterpi kaj dati.

Dom. 22. p. Pent. 31. oht. Se vam tudi osnani de vam je od Ribenjke komejije vkasano prihodni zhetrek v komejijo zejarki davk sa ene kvatre odrajtati in ga plazhati tedaj prihodni zhetertek. V jredo jutro je je na Grabnu enimu eni preshizh jgubil.

Dom. 24. p. Pent. 14. nov. Današ teden je sadna Binkujhtna nedela ino torej sahvalena nedela, ker bomo Boga sahvalili de je najhe polje pohijhtvo tudi letaj pred nejrezhami obvarval in nam sdravje ohranil, sato bo današ teden duh. opravilo ob 10th bo peta masha is shegnam ino po mashi bo sahvalena pešem sa vje jprejete dobrote. Vam perporozhim de je obilno snajdete per te Andohti ino da je Bogu posebno tudi s tim sa jprejete dobrote sahvalite ino je mu hvalešni jkashete de po jvoji mozhi kaj leti zerkvi v bogajme daste ino tako k zhasti boshji kaj pomagate. To jim vam she enkrat osnanil, de le ti krajzerji, ki se v pujhzo dobojo she nijo sa zerkveno potrebno jvzhavo sadojti. Ino vendar je marjkaj smerej per zerkvi potreba: Tako poštavim, jami vidite, kako potrebno jo ene druge vrata v jakristijo, kajhne so table S. Gregorja in S. Urshle. Zlo she kruzifikja zerkiv nima, ktiri je vendar per molitvah sa merlizhe nuza. Posebno pa tiste spet sdaj opomnim, ktiri jo she od popred zerkvi dolshni de naj kaj pershparajo ino dolg plazhajo. Jejt sim najdel od popred zerkvi samirkaniga dolga 68 fl. pa kaj mislite koljko jem ga jterjal ob beri? jram me je povedati pa vendar povem de bote vedli kakshne jkerbne poshtene dolshnike zerk. ima. Od vjih teh zerkvenih dolshnikov jem dobil lepo jhumo, namrezh 1 fl. 38 kr. Jejt drusiga ne rezhem kakor gorje vam zhe bote s zerkvijo tako ravnali.

Dom. 1. Advent. 28 nov. Ino bodo tudi jkosi zeli Adventni zhaj ob 7^{mh} sorne majhe, zhe me kako drugo opravilo ne bo sadershevalo. Tode merkajte na bakle, kadar mimo zimprov hodite ino tudi preden jim pridete, de jih vgaajnete Pernejite popoldne po navuku in jutro ali jaj ta teden plazhilo do zerkvenih pruk. Jejt je ne bom posnej s vjakim pojebej mudil ino ga samerkoval, ktiri ne bo odrajtal, mu bomo pa pruko prodali.

Dom. 2. Advent. 5. Dec. Današ teden jim vam osnanil de bi bli pernejili današ teden po navuku ali v ponedelk ali kteri drugi dan v temu tednu navadno plazhilo od zerkvenih pruk ali jtolov. Pa komej jo ji le nektiri samerkali ino jo pernejili ob osnanenim zhasu. Jejt jim vam she povedal, de je ne bom s vjakim pojebej mudil in ga samerkoval, ker nimam vjelej zhaja, kadar bi je komu poljubilo ja to. Jejt vaj današ she sadnihz opomnim de ne bom zelo leto od pruk jemal, temuzh pernejite jutro po majhi ali vjaj ta teden enkrat. Posebno morem jpet tište nemarne plazhuvavze opomniti, ktiri jo she od lani od pruk dolshni de odrajtate vjaj do boshizha. Szer vam povem de bote ob jtole prishli ino zhe jih ne bo nobeden drugi plazhuvati hotel, jih bomo pa poderli, jaj jih je tako prevezh v zerkvi, vjaj ne bo treba novih napravlati. — Tako nikar mi ne nagajajte sa to rezh, ker bom vje to samerkovajne in rajtengo od jtolov pujtíl in zekmashtram srozhił, potlej pa plazhujte, kakor hozhete. Ko ji nekatiri samerkajo, kar osnanim, sakaj bi ji tudi drugi, tudi vji ne. Per jprašhovanju vam naprej povem, ne bom od nobeniga od pruk jemal, ker tišti zhaj je k drugim rajtengam odlozhen.

Dom. 4. Advent. 19. dec. Nadalej je vam osnani de je pred 2ma mejzama na Korojkhim neko mešto (Völkermark) pogorelo, ravno tako tudi na vogrijkim je

mesto imenovano Raab pogorelo. Ste proženi v imenu Shkofije in Vikshiga Ljubl. poglavarstva tem pogorelcam kaj pomagati.

Dom. infr. N. D. in festo S. Steph. 26 dec. v petek je S. Silvester je masha ob 8^{mi}h ino popoldne ob 1¹/₂⁴^h jo Litanije vjih Svetnikov is shegnam ino potem sahvalna pejem sa vje dobrote, ktire nam je Bog ob pretezhenim štarimu letu dodelil. Nadalej je vam osnani, de je bo enkrat po novimu letu joldajhko popi-
jovanje jazhelo, kdaj de bo, vam bom she jhe osnani, pred pa preden je jazhne, je morete tisti, ktiri jte na novizh t. j. she po lanjkimu popijovanju v leto podfaro prijhli in niste tukaj popijani bili, ta zhas previditi is rojtnimi zedelzi ali is samerkami vajhe štarosti, pernejite potlej pred popijovanjem tište samerke ali k meni ali pa jih hranite da je bote shnjimi per popisovanju jkasali. Jejt vam torej pred to osnanim, de ne bote potlej ob zhažu popijovanja ja to kakih nepotrebnih potov ali jtnosti imeli.

1831.

Dom. ante fest. Epiph. 2. Jan. Jejt jim vam she enkrat povedal de bi bilo najbolj treba per domazhi zerkvi ino v zerkvi, tako poštavim jo dvoje zerkvene vrata prav potrebne, table v velikim oltarju jo je she poštarale, je treba s zhajoma novih tud zhe bo mogozhe bi eni levshi prasnizhni majhni plajh napraviti imeli sa ktiriga je she nekaj goldinarjev namenениh bilo, toda te smo 17 fl. sa posla-
zhenje eniqa kelha ponuzali, ki je bil prav potreben poslaženja. Sato, de bi kaj bolj k jnashnosti ino k lepoti najhe zerkve pomagali ino kaj noviga levshiga napravili, bomo prihodni sadni boshizhni prasniki j. 3 kraljov sa zerku ofer imeli. Vi vejte de je vjaki pa naj bo gojpodar ali pojel, kmet ali delavz sa jnashnojt in lepoto zerkve jkerbeti ino pomagati dolshan, ker jo po navadi ozhitna jlushba b. opravlja ino ker je S. Sakramenti hranijo ker sa jnashnojt ino lepoto imajo vezhidelj ljudje vejelje she po jvojih hishah in po jvojih oblezhilih, koljko boli bi mogel vjaki krijtjan sheleti, de bi njegova zerkuv ker jo S. Sakramenti ino ker narvezhi duh. dobrote prejema, lepo ozirana ino lepa bila, sakaj lepo jnashnj tempelni jo podobe nebej. Jejt vam torej perporozhhim de je obilno jnajdete per ofru, posebno ker vam per iſprajhevanju sa zerkuv ne mišlim nize v misel jemati. Ko jte vlano nekatiri godernali de jo poprejšhni gospod fajmoshter ob vjaziga ledkiga per iſprashovanju kaj sa zirkuv terjali. Nekateri jo she tako neomni bili de jo mišlili de zegelze plazhujejo ali de tiſti jkupej sbrani dnarji nijo sa zerkuv obnreni bili. Pa jest vam povem, de jo vji tiſti dnarji do sadnjiga vinarja sa zerkuv zekmashtram srozheni in savupani bili. Zhe bomo zerkuv pozhaſi vjim kar je v nje potreba prejkerbeli ino napravili, vam gotovo obljubim, de jo bodo potlej tudi gnadlivi firjht danaſ ali jutro shegnali ino s sapovdanim zerkvenim zeremonjam poſvetili, de bo potljej leta zerkuv tudi drugim poſvezhenim farnim zerkvam enaka. Skashite je torej vjaki po jvojem premojhenju, komur je Bog vezh dal, naj tudi vezh k zhaſti boshji podeli, de bo vezhi jrezhe, vezhi shegna vreden. Kdor pa manj ima, je Bogu tudi eni jami vinar prijeten, ako ga is dobriga jerza k zhaſti b. ofruje. De bom samogel pred Vjhim duhovnim naprejpoſtavlenim vash aifer ino vasho jkerb ſa zhaſt b. pohvaliti ino de bote tudi te hvale ino zhaſti vredni ktiro gnadlivi firjht od vaj po pravizi vupajo ino jo posebno jtim na snanje dado de tudi sa take fare poſebno jkerbe ker imajo farmani vejelje sa lepoto ino zhaſt zerkve, potlej je tudi gnadlivi firjht radi pomujajo de tako s vjim preuideno zerkuv sa vedno zhaſt, b. shegnajo ino poſvete. Kar pa poprejhine

zerkvene dolshnike sadene, ktiri imajo to she is doljhnoſti odraſtati. Kar jih je sa poprejšhine zerkvene popravila sadelo tem she enkrat ino danej sadnikrat povem, de zhe ne plazhajo jih ſzer ne bom is brizham jilil, temuzh eni jhpot jim bom naredil de ga nobedem rad imel ne bo ino jeſt ga tudi nobenimu ne pervojhim. Pa povem vam, de perjilen bom takim kaj taziga ſtoriti, zhe letaſ jaj nekoliko ne plazhajo.

Dom. infr. 8vam et 1.ma p. Epiph. 9. Jano. Danaſ teden je praſnik jladkiga imena Jeſuſoviga, jo popolnoma odpuſtki obljubljeni vjem tiſtim, ktiri se bodo sgrevano in zhiſto ſvojih grehov ijpovedali, vredno S. Obhajilo jprejeli ino je tukaj per S. Maſhi jnajdejo in sa rejhirjenje matere kat. z., sa satiranje krivoverſtva, sa edinost in mir med katoljhkimi oblaſtniki in sa svelizhanje in pokoj vjiga kerjhanjkiga ljuďitva ferzhno in ponishno Boga proſili... Ta teden je bo veliko-nozhno navadno ijprajhovanje sazhelo... (Potem navaja vasi, po katerem redu naj pridejo). Glejte de boſte ob pravimu zhaſu prihli ino de ne bote mudili. Kdor bi bil ta dan sadershan priti, kakor mu je oznaneno naj pride pa takrat kadar bodo ljuďe njegova jpola jtanu naverjto prihli. Ne pa takrat, kadar bi je njemu poljubilo. Vam naprej povem, de poſebej je ne bom s nobenim vperal, ker nimam zhaſa de bi je s vjakim lenuham mudil. — Nikar torej tako ne ravnaſte, kakor jte nekateri vlani, de jte shele krishovi teden ijprajhivnih zegelzov ijkali. Kar pa obhajila v teh dneſ sadene, kadar je ijprašhovanje osnaneno, tako vam perporozhim, de pred po obhajila poſhlete, ſjutraj per zajtu, tako de bom lahko ob osnaneni uri jpet doma. Ne glejte torej na to kdaſ je vam sloſhno sdi, ampak sgodaſ jjutraj pojhliſte po obhajila, de ne boſte tiſtih mudili ali jim prasnih potov delali, ktiri k ijprašhovanju pridejo. Tudi vaſ opomnim de naj je nobedem od ijprašhovanja ne iſjema, ker je to zerk. japovd, to pa vejte, kako zerk. s takim ravna, ktiri nje pokorni niſo.

Dom. 2. post Epiph. 16. Jan. Na povelje gnadloviga Firjhta ino Shkofa Ljublj. Shkofije je vam osnani, de je vjigamogozhnimu Bogu dopadlo 30^{ti} dan meſza Liſtoviga gnoja, to je na dan. S. Andreja pretezheniga leta videozhiga Poglavarja najhe ſ. Zerkve Sv. Ozheſa, rimskega Papeſha Piuſa s tem imenom 8^{mi}ga is tega Sveta poklizati. Sato je bo na povelje Shkofije sgonilo jutro, pojutriſhnim in v jredo, vjaki dan trikrat, namrezh ſjutraj, opoldne ino syezher, de bi verni opomnjeni bili sa mir ino pokoj duſhe ranziga Papeſha moliti ino Boga proſiti. Prihodno jredo bomo pa tudi ob 8^{mi}h ozhitne molitve in Bile imeli ino po bliſh je Maſha sazhne sa jv. Ozheſa. Vaſ opomnim de je bote obilno per leti Andohti ſnajdli, ino s gorezhim jerzam sa mir in pokoj ranziga Papeſha Boga proſili ker vejte de naj S. Vera k te dolshnoſti veſhe. Prihodno nedelo t.j. danas teden pa bomo po povelju gnadliviga Firjhta Boga proſili, de bi on jvoji zirkvi kma lo noviga videozhiga Poglavarja dal ino de bi verne ſupet s enim takim ſ. Moſham rasvejelil, de bi bil Bogu vedno prijeten, de bi zeli zerkvi k svelizhanju ino njeni jrezhi jluſhil ino nevtrudno sa zhaſt boſhjiga imena jkerbel ta de je le tiſto ſamo eno leto ino 8 meſzov viſhal in goſpodaril ino v 69^{tim} letu in 10 dni njegove jtarofſti ga je Bog k neb, plazhilu poklizal, ktiriga ji je bil ſajluſhil, ko je 30 let nevtruden ino ſkerben jhkof pred bil ino je vezh jhkofiji na Laſhkim viſhal v narbolj ſhalojſtnih zhaſih, ker je tudi veliko preganjanja ino terplenja vjake ſorte od jovrašnikov ſ. vere ferzhno in jtanovitno terpel. Sato bo danaſ teden Andoht sa noviga papeſha, de bi ga Bog kmali zerkvi dal ino de bi kmalo jpet jrezhno ino mirno ſvolen bil, ob 10^{ti}h is ſhegnam ino potlej bomo tudi vjelej po vjaki

shegnani Mashi ino pred shegnam po Litanijah molili: molitev sa noviga Papesha ino 5 ozhenajhov ino zhejhena f Marij ino tudi vi fte dolshni per vjaki f. Mashi sa ta fpmoin fštoriti ino Boga sa to gnado projiti tako dolgo, de vam bo novi Papesh osnanen ino imenovan. Nadalej je vam osnani na povelje Shkofije de fo ena leta she vipavjko komejijo ktira is vezh fara objtoji flabe nerodovitne leta, pojebno pa fusha in tozha sadele, tako de je jih sdaj 1466 ljudi snajde ktiri nimajo nobe-nega shivesha, ne jemena sa prihodno fetu Ino fe v nevarnofti snajdejo od lakote ino veliziga pomanjkanja konz vseti, sato fte v imenu Shkofije projheni, koljkor vterpите de tim revešham pomagate, sato bo dana f sunaj zerkve talar von po-fšavljen ino koljkor bo danas teden tudi v zerk. pušhzo prijhlo ino nabrano, bo sa te nefrezhne ljudi. Ino potlej bom prezej drugi teden to v Shkofijo pojfal.

Dom. Sexag. 6. Febr. Prihodno fredo pade fpomin rojftniga dneva najhiga fvetliga zejjarja Franzhijhka, bomo danas teden po povelju Shkofije Andoht sa njiga imeli ino Boga projili sa njegovo sdravje frezho ino de bi na f podloshne po volji b. vishal ino sa najho zhajno frezho fkerbel, sato bo dana f teden Andoht is shegnam in peta Majha.

Dom. Quinq. 13. Febr. V fredo je sazhne veliki ali 40^{ti} danski post, je ob 8^{mi}h majha ino pred majho shegen pepela ino potlej je pepelenje, kar pomeni, de fmo grejhnik in torej pokore potrebni. Kar 40^{ti} dajniki pojšt sadene, ob ktrimi nam Mati kat. zerkev sapove, fe od mejnih jedi sdershati le enkrat to je opoldan do fitiga je najefti svezher pa le malo fzer pa zeli dan nizh sunej posebne ffile, vonder so najh gnadlivi Firfht Ljublj. Shkof is posebnih urshahov dovolili, de je fmejo mejne jedi, pa le enkrat eni dan, t.j. opoldan jefti sunaj pepelnizhne quaterne frede ino velkiga tedna, fevede ob petkih in febotih tudi ne. Samo ob nedelih je pervoleno tudi svezher le famo fhupa. Zhe bi kdo ali savolj fvoje fštarosti ali bolesni ali flabosti ali savolj velikih ino posebno tejhkih del, she kakiga vezhiga polajfhanja od posta poterbuval, taki najje k svojimu duh. paftirju ali k fvojmu fpovedniku obernejo ino najje per njemu sa vezhi pervolenje oglaji. Ti fti pa ktiri je bodo is potrebe tega pervolenja pojfluhili, de bodo ob pervolenih dneih mejne jedi jedli, so dolshni s drugimi dobrimi deli, koljkor vterpe s vbogajme dajanjem s molitvijo ali s tim de vezhkrat v zerkev gredo ino fe obilnejfhi per fluhbi b. snajdejo, namejiti ino drusih dobrih del toljk vezh dopernajhati, koljkor jim per fpolnjenju pošta permanjka ino koljkor jim je per poštu fpregledano bilo. To veste de ob pojšnim zha f pjanzhvati, v o fhtarijo bres potrebe hoditi je she sdaj vezhi greh sato, ker je tudi pojšt prelomi.

Dom. I. quadr. 20 Febr. Per te perloshnofti vam tudi osnanim, de sdaj dokler fhe bolj vtegnete, naj vjaki eni par dil perpele sa farovsh, ti fti, ktiri fo jih she odrajtali, fo she samerkani, tudi snate kaj shkerli po njivah fškopati ino jih dokler je vreme sato sim perpelati. Leta fha sima vam pojebno perloshnoft da, de lahko sa sidanje farovsha kaj perpravite, sato vaj opomnim de faj sdaj sazhetik k temu fštorite.

Dom. Palmarum 27. Mart. Sebotho svezher okolj 6^{ti}h se sazhnejo zer-kvene molitve ino potlej je fpomin zhajtit. vftajenja G. J. Xtusa od mertvih je prozeja okolj zirkve ino po prosejiji sahvalena pejem in shegen.

Dom. Res. 3. Apr. Ker fami vidite, de nam je leu fhiga majhniga plajfha sa vezhi prasnike slo potreba, tak bo istega zil in konza jutro ofer vam tedaj perporozhim de vjaki naj je po fvojimu premoshenju fka fhe.

Dom. 4. p. P. I. Maij. Na povelje gnadliviga Shkofa ino Firjhta bo današ teden sahvalna Andoht sa jrezhno isvolenje jv. Ozheta najhiga Papesha Gregorja 16tiga tega imena. Sato bo današ teden Andoht ob 10^{ti}h is shegnam ino po mashi pred jhegnam sahvalena pejem..

Fer. 2. Pent. je vam osnani, de bo komejijki sdavnik prihodni zhetertek ob 3. prijel otrokam kose jtaviti. satorej pernejite matere vje tište otroke v zhetertek popoldne ob 3. v farovsh, ktirim jhe nijo bile kose vzeplene. Nikar ne odlajhajte ino ne vftavljajte je, de ne bote potlej nepotrebnih potov ino jitnošti savolj tega imele, ker vjaki pameten je she dovolj preprizhan od dobrote zeplenja kos, ktiro dobroto tudi jkušnjha poterdi, ima pa ktira kakiga bolniga otroka ino pa da mu jhe nijo bile kose jtavlene, tako naj je tudi s otrokam oglaji ino pove de je taki bolni otrozi pojebej samerkajo. Pernejite torej vje, jzer je vam napre pove, de zhe samudite jih bote mogle potlej v Ribenzo nošiti ino pot tistimu plazhati, ktiri bo po vaj prijel ino vaj v Ribenso vlekil.

Dom. 8. po. Pent. 17. Jul. je vam osnani de je is Roufovjkiga ino Poljkiga neka jtrajhna kushna bolesen she tudi hitro v deshele najhiga zejarijta rashirla ino je jpomlad ino ob kratkim ino po vezhjih krajih v Galizji vezh 100 in 100 ljudi pomorila ino ob kratkim je je ta jtrajhna bolesen tudi she na Vogerjkim v treh komejijah perkasala ino je vezh ljudi naenkrat vmorila. Sato bomo po sheljah najhiga jvetl. zejarija ino po japovdi ino povelju najhiga gnadliviga Firjhta Lubl. Shkofa Andohti ino ozhitne molitve imeli, de bi vjmileniga Boga profjili de bi le to jtrajhno bolesen od naj odvernili ino nam s to jhibo boshjo persanejil. Savolj tega je sapovedano, de moramo vji duhovni vjaki dan per vjaki j. Majhi molituv, ktira je moli ob zhaji velikih bolesen, kuga in merjenje med ljudmi vseti ino moliti. Ta molituv je najde sad v evang. bukvah med zerkvenim molitvam po Litanijah. Ktiri imate evang. bukve, jo bote jhe lohko najdlji. 2. je sapovedano 3 neделе saporedama eno uro pred navadno andohtjo j. Rejhno telo von pojtaviti ino tukaj pred von pojtavlenim j. Rejhnim telejam Boga s Andohtjo ino s sgrevanim serzam profjiti, de bi nas Bog pred jlegam lete kujhne bolesni obvaraval ino k jklepu lete Andohti je moli molituv sa odvernenje bolesni ino po leti molituvi je moli 5 ozhenajhov in 5 zhejhenaši Mariji. Sato bo prezej današ popoldne od 2. do 3. S. Rejhao telo von pojtavleno ino vaj prezej današ opomnim... de je per leti odlozheni andohti obilno snajdete. Ob 3. je pa sazhne kerjh. navk ino po tem Litanije is shegnam.

3. Ravno ta molituv sa odvernenje kujhne bolesni jklenena s petim ozhe, najhi ino zhejhenaši Marijami je bo opravljala po vjaki shegnani majhi ino po litanijah pred jhegnam ino to tako dolgo dokler vam ne bo drugazh osnaneno. Kar pa to bolesen sadene naj vam bo sa sdaj toljko rezhen, de je le te bolesni. kakor dosdaj jkušnjha vuzhi ljudje eden od drusiga hitro nalesejo, de je stim sazhne de taziga ktiriga je loti nanagloma jlabošt ino teshave objidejo, de ga sazhne hudo glava boleti, jerze ino jhelodez teshiti, roke in noge pozhaji mersle poštanejo ino takimu bolniku jazhne tejhko perhajati ino ga obenem tudi dolj shene. Kakor hitro je bolesen s tim snamenjem rasodeva je dosdaj nar bolj gotovi Mitel le ta de more taki bolnik hitro melijno toplo vodo piti ali kamilizhni the ino trebuh pa s kako flanelo dobro ribati, de je jegreje ino potem je dene vrozhiga pejka v eni ruti de je okrog paju obejhe ino je v poštili dobro odetiga derjhati ino greti more, potem je morejo noge ino roke taziga bolnika s kako kertazho nekoljko ribati, de kri v jhilah ne sajtane, zhe po letih mitelnih zhes

keke 2 ure bolnika put objide, de je putiti sazhne, je bolesen preštavil ino le jamo jlabosti ga potlej she v pošteli saderjhe. Se pa to prvo uro kakor bolnika napada, samudi, jo potlej druge arznije sajtonj ino bolesen sazhne shelodiz tako klati ino ga grisiti, de je bolnik kmalo vezh ne save ino de je potlej na naglama po njemu.

Savolj tega ker je sdaj ve, de je leta bolesen nalese ino eden od drusiga dobi je tudi kakor šte she po rihtarjih jliħhali od Vikjhi Gojpojke ojtiro prepovedano v take kraje je jpujhati ker je od iete bolesni jliħhati ino je is nesnanim ljudmi, ktiri bi bili bliso tištih krajov ali ljudi kaj pezhati ali kake opravke shnjimi imeti. Sato je narbolj pametno de šte vjaki per jvojih opravlilih doma ino de je s nesnanimi ljudmi zlo nizh ne pezhate, ker je sna ravno na tako visho tu ali tam bolesen nalesiti ino eden od drusiga dobiti. In ko bi je pa kar Bog obvari vtegnilo tudi tam bolesen s takim snaminji rasodevati je more berjh po Rihtarja ali zhe njega ni doma, po kakimu drugimu zhloveku nasnanje dati gojpojki, ktira bo sa bolnika potlej she, kar je mogozhe jkerbela. Ino tudi sato je she pred vjim drugim jkerbeti, de bo taki bolnik jhe ob pravimu zhaju j. Sakramenti previden. Vendar pa vam moram k trojhtu povedati, deje take, akoravno jtrahjne in jhaloštne bolesni tudi prenejmajno ne bojmo, ker vezh isgledov je she nad takimi ker je dosdaj ta bolesen gojpodarila, de jo tišti narprej sboleli ino vmerli, ktiri jo je lete bolesni nesmajno bali. Saj j. Vera naj vuzhi, de jmo vji, vji v bojħjih rokah ino de las is najhe glave ne pade de bi Bog sa njega ne vedil ino de torej Bogu ni mogozhe odjiti, kadar je njegova S. volja koga is tega jveta poklizati. Satorej je Bogu srozhimo, ne bodimo ne prebojezhi, pa tudi ne ferbeshni. Tudi ne verjeti vijga, kar ljudje zhenzhajo.

Dom. 13. Pent. 21. Aug. Zejarjki kraljevi patent zavolj kuħnih bolesen od leta 1805 v kratkim sapove:

1. de kir je kardon ali vahta poštavlena, de bi je kuhna bolesen ne rajħirla, nobeden lete vahte preštopiti ne jme, de bolesni naprej ne sanejete, ko bi pa kdo hotel jkrivaj vjiti ino leto poštavo sanizhovati, imajo vahtarji oblašt sa njim jtreljati zhe tudi mertuv oblejhi, de faj kuga na dalej rajtrojena ne bo.

2. Sato pa je kontumazja napravljena, to je kraj, ker morejo eni zha j ljudje ojati, de je vidi, zhe jo sdravi ali ne, ino potem jhele, ker je njih sdravje pokashe, pijanje dobe in bodo is kraja kontumazje jpujheni. Kdor bi je pa hotel jkrivaj is tega kraja vmakniti ali sbejhati, ga jhtrafinga od 5 do 10 let arejta ali ojtre jezhe sadene. Tudi je te jhtrafinge delejħni jstore vji tišti, ktiri le to bolesen sakrivajo ali blago ktiriga jeboj pernejejo jvete drugim dajejo, kako de bi samogli vjiti ali leto poštavo ogoljati. Kir je ravno v jdanjim zhaju taka kuhna bolesen, de je pred le to varjete ino nobeniga ptujza ne jkrivate, de lete sapovedi ne jstropite ino je jhtrajng deleshni ne jstorite.

Pojebej, kar *kontrabantarje* sadene, prepovedano po kmetih zhes 9to uro birtam vino tozhiti..

Dom. 25. p. Pent. 13. Nov. Nadalej je vam pa povelje najhiga firjhta gnad. jhkofa osnani, de jo oni s shaloštjo svedli, de jih je toljkanj bratov in jester to pretezeno leto is bratovjħne j. Leopolda jtopilo. Ino morebiti jo eni is tega urshoha is te dobrotlive kerjh. drujħne jstopili, ker nizh ne jliħhijo osnaniti, kako je tamkaj godi v tištih krajih in deshelah, ker je vera v novizh osnanuje ino kam de tišti krajzarji pridejo, ktire jo bratje ino jestre te imenovane bratovjħne vkup svergli. Sato jo gnadl. Shkof sapovedali vam na novizh osnaniti, de sa kat. zerkuv

posebno na novimu švetu, imenovanemu Amerika, bratovščina f. Leopolda grosno veliko prida perneje, de se tamkaj vřaki dan zhudne spreobnena gode. Ker se nejeverniki, malikvavzam ino pred divjim ljudem s nar vezhim pridam s vera osnanje, de jo s vejeljem vsamejo, v ferzu ohranijo ino prav po kerřh. po nje shive. Ino tudi veliko, veliko je tazih tamkaj, ktiri řvoje smote ino krive vere v ktirih řo ali srejeni bili, ali pa řo bili odrařeni v krivoverstvo sapelani, sdej po osnanuvanju kjekaj pořlanih duhovnov ali miřionarjev sdaj sapuřhajo, ře krivoveram odpovedo ino sopet nasaj v narozhej kat zerkve řtopijo ino njeni pokorni otrozi pořtanejo. Tazih pred neřrezhnih ořlepljenih ljudi vřaki dan kat. zerkuv veliko med řvoje otroke dobi. De je temu vřereř Imamo gotove piřma v rokah od aifra polniga in brumniga Shkoka tiřte neisrezheno velike Shkofije v ktir řeř. vera s takim pridam osnanuje, pa tudi piřma zlo nekiga nařhiga rojaka ino kranjza, namrezh od gořpoda Fridriha Baraga, ktiri gořpod veř vnet od řvetiga aifra sa rařhirenje vere med nejeverniki ře je lansko leto ravno v zhařu 12. dan vtega meřza po dovolenju nařhiga řvetl. zeřarja ino s perpuřhenjam nařhiga gnadlivga Shkoka, kjekaj v tiřte deshele podal ino je po grosno teshavni rařři, ktrla je zelih 69 dni po nevarnimu morju ino po řuhim ino po derezhnih vodah terpela. Kjekaj v nameneno deshelo řrezhno in sdrav priřhel. Slehernimu, ktirimu je kaj mar sa ř. vero in boshje rezhi, ře mu more řerze tergati, zhe bere piřma, ktire nam je leta řerzhen gořpod pořlal ino v ktirih on popiřuje kako s vejeljam tam divji ljudje duhovniga prevřamejo, pořluřhajo ino verni pořtajajo ino kako oni řvoje zherne roke ino obrase proti nebeřhkimu ozhetu sdaj povřdigujejo ino Boga sa tiřte hvalijo, ktiri jim od tot s molituvjo ino s zhařnimi rezhmi pomagajo. Vedite, de tiřti ljudje, kakor pred divji, nimajo řhe nobenih zerkva, nobenih perprav sa ozhitno řluřhbo b. Miřlite ři le kolko neisrezheno velike potrebe imajo preden ři bodo le nekolko napravili. Sakaj Shkofija tiřta, v ktiri ře s. vera osnanuje je vezhi ino ře delej rařhiri kakor je zelo franzořko kraljeřtvo ino na temu neismirjenimu prořtoru, ker ře vezh 1000 in 1000 druřhin řimertje po puřhavah, po otozih, po gorah in dolinah snajde, ktiri řhe řvojga řtvarnika ne posnajo, ře snajde sdaj, kakor vemo, eniřami Apořtol, to je brumni Shkof Edvard Fenvik, ktiri ima k' vezhim 10 duhovnih pomagazhov ali delavzov v Gořpodovimu neis. mirjenim vinogradu ino leti b. řluřhabniki nimajo drusih zhařnih mitelnov kakor lete, ktire od tot is nařhih krajov in deshela od brumnih bratov in řeřter dobivajo. ře is tega maliga řami lahko vidite, kako shlahten je zil in konz bratovřhne ř. Leopolda in kako dobrotlivimu Bogu priřten ino kako vořhiti bi bilo, ko bi vřaki verni bodiři ře kakor hozhe ali s molituvjo ali pa tudi nekolko kar vterpi s zhařnimi rezhmi, kaj perpomogel sraven řtoriti. Posebno tudi sato, ker jo ranki Papeř řim tiřtim, kakor vam je bilo osnaneno ře per sazhetku te bratovřhne popolnoma odpuřtike oblubili, ktiri bodo kaj sdraven pomagali s molituvjo ino tudi zhe oterpe kake krajzerje, kakor almořhne k zhařti b. ofruvali ino pa zhe bodo na to malingo takrat, kadar v to bratovřhno řtopijo ino tudi zhes leto, kadar ře jim po bolj perlořhno sdeło, pořtavim sdaj v adventnim u zhařu vredno řpokorjeni řakramente ř. pokore in ř. řeřhniga telefa prejeli. De tedaj iřpolnim sapoved ino řheljo nařhiga gnadl. řhkofa, vam, ljubesni ři moji, perporozhim, de naj řleherni po řvoji moži k temu shlahtnimu v řeřnizi dobrotlivimu zil in konz u kaj perpomore, narpopreř s molituvjo ino pa tudi, kar kdo vterpi s kakim krajzerjem, řaj veřte de dobre dela řo řlehernim k isvelizhanju potrebne ino de gorje nam, zhe prasni bres njih kjekaj k pravizhnimu řodniku řtopimo, blagor pa

nam takrat, zhe naj bodo dobra dela kjekaj spremila. Kdor hozhe tedaj she sa naprej v leti družni oštati ino kaj sdraven pomagati, naj se poštavim ta teden ino fzer prihodni tork, oglafi ali pa endrujikat. Bog bo našhe majhne molitve ino vinarje, ktire bomo vkup floslili tako pojhegnal, de bodo tam kamor so nameneni neisrezhno veliko salegli, de bodo do konza fsveta prizhe kerjh. dobrodelnosti ino nam pa vredni fad nojili fskosi zelo vezhnost.

1832.

Dom. 4. p. Epiph. 29. jan. Na fvezhnizhni dan bo tudi ofer sa zerkuv, posejno sa fvezhe ino sa druge k zerkveni lepoti potrebne rezhi. fami vidite, de fmo pretezheno leto zerkvi marfikaj noviga popravli kar je veliko kohtalo, posejno pa majhni plajfh, ki je lepi zir vajhe zerkve ino zhe ga Bog pred nesrezho obvarje, bo leta in leta terpel. Kako revne in flabe so table f. Greg. in f. Urjhle v velikim Altarju, fami vidite, kar novo tablo f. Gregorja sadene, ktira bo prav lepa, tako de je bo vfaki vefel, so najh grejki Gojpod najhi zerkvi lep ofer obljudili, ki so meni novo tablo vfremati vkasali, ktiro bodo fami plazhali, kar bo velala. Per te perloshnosti fim tudi sa novo tablo f. Urjhle, s tijtim malarjem sglihal, ker je tudi potrebna ino bi oltar drugazh lep ne bil, ko bi she ftaro tablo f. Urjhle puhtili. Ko je ta sgorna tabla veliko manjshi, ne bo toljkanej kohtala, kakor tabla f. Gregorja, ravno sato bo tudi ofer. Lepo in hvalevredno bi bilo, ko bi saleto tablo posejno fantje in dekleta vkup svergli in se tudi s tem majhnim ofram proshni ino pomozhi f. Urjhle perporozhili. Te dve table f. Urjhle in f. Gregorja, morete tudi she savoljo tega fpojhtovati ino ohraniti, ker je leta zirk. she pred 3 ftoletmi le famo ta dva oltarja imela, ko fta bila f. Gregorju in Urjhli pojvezhena ino ker je od sazhteka tukaj bila tudi imenitna bratovjhna f. Urjhule. Sato de bi bil velki oltar s novim lepim podobami teh dveh fvetnikov oziran, ktire bodo v veliki nozhi narejene, vaj opomnim, de se per tem ofru vji farmani snajdete ino de se bolj fkafhete, kakor fte se per sadnimu ofru vlano o Velik. nozhi fkasali.

Dom. Quinqu. 4. Martii. Nadalej se vam osnani na povelje najhiga gnadliviga fhkofa in tirjhta na snanje daje, da je prvi dan tega mejza f hufhiza ravno 40 zelih let preteklo, kar najh fvetli zejzar Franzhihkh zhes fvoje podloshne gojpodari ino kraljuje, ravno savolj te posebne gnade, ktiro je vmileni Bog najhimu dobrimu zejjarju dodelil, fmo dolshni de Boga, njega narvezhiga Gojpada fskosi ktiriga kralji ino zejjarji gojpodujejo, sahvaliti, posejno pa tudi sato, ker je Bog najhiga zejjarja v pretezhenih 40 letih tako ozhitno, v toljkih velikih nevarnozfih v tako ftrajshnih vojfkah, ktire je preftavil, prezhudno ohranil ino ga kjrezhi toljko millionov njegovih podloshnih obvarval. Glejte ravno sato bo na povelje najhe fhkofije danaf teden shegnana majha ino po majhi sahvalna pešem, de bi vji fkupaj Boga s posejno andohtjo sahvalili, sato ker je Bog najhiga zejjarja v gojpodarjtvu fskosi 40 let ohranil ino pa de bi Boga tudi profili, de nam letiga dobriga Ozheta she sanaprej k najhi frezhi ino k varjtvu najhe f. vere ohranil ino de bi zhes njega ino njegovo fvetlo derfhino she sanaprej boshi shegen raslival ino ga s fvojo pomozhjo mozhniga fstoril. Satorej vaj opomnim, de se obilno per leti Andohti snajdete ino Boga hvalite, ker nam je toljko zhafo najhiga fkerbniga zejjarja ohranil ino de ga projite, de bi nam ga she ohranil, ker le najf prid je, zhe nam ga Bog she dalej ohrani. Ino on saflushi, de ga mi podloshni kakor

ozheta deshele ljubimo, zhaftimo, svešto flufhamo ino sa isgled kerjh. brumnofti ino terdne vero imamo.

Dom. 1. Quadr. 11. Martii. Je vam osnani na povelje vikfhi Gošpoške, de je je ena drushina na Dunaju vkup sbrala, ktira fkerbi sa hiſhe, zimpre in poſlopja tazih goſpodarjov, ktiri ſvoje hiſhe in poſlopja sashihrajo is tem, de vjaki leto nekaj odrajtajo, po shazilu ſo: hiſhe ali poſlopja, ktiriga sashihrati hozhejo, ko bi ſe permerilo, kar ſe ſimtertje vezhkrat ſgodi, de bi po neſrezhi ali fkoſi ſtrelo tako goſpodar, ktiri je ſa hiſho ali poſlopje popred sashihral pogoril, tako mu bo fhkoda povernena ino fzer tako, de polovizo povernene fhkode prezej dobi po pogoriſhu, drugo polovizo pa potem, ko hiſho ali poſlopje ſopet naredi in fzimpra. Zil in konz te druſhine je prav nuzen ſploh ſa vſe, poſebno pa ſa ti fte, ktiri ſe v vezhi nevarnoſti ſnajdejo ſavolj ognja. Sato kdor hozhe k te druſhini ſtopiti, naj ſe oglafſi per komejſi, ktira mu boſhe dopovedala, kaj mu je ſtoriti ino koljko de ſaloshiti more. Od dobrotlivoſti te druſhine ſe ljudje ſmirem bolj preprizhajo, ſato de bi ſe pred vezhim neſrezhami obvarvali ino de bi ne bili toljkokrat od neſrezhnih pogorelzov nadlegovani, jim pomagati, glejte je ta druſhna ravno ſato, de bt bilo takim neſrezhnim naglo pomagano.

Dom. 19. p. Pent. 21. Okt. Kir bomo ſa farouſh poterbuvali ſhaganz vjake forte, tako vam danaſ osnanim, de naj fkuſi fleherni ismed vami fhe letaſhno jeſen eni kerzel na ſhago peljati. Ktirim je bolj na rokah jih pelite v Jaſbino is one ſoſeſke pa na Virje. Lon od ſhaganz bom malnarjam ſhe jeſt plazhal. Vam ni drusiga treba kakor povedati, de je perpelani kerzel ſa farovſh. Ino tiſti, ktiri bo kerzel na ſhaganzo pelal, neſe pa tudi k meni oglafſi, de ga bom ſapiſal de ga je odrajtal. Naj ſe fedaj nihzhe ne iſjema, ino naj ne odlasha ſakaj to fleherni lahko ftori, bres da bi bil kaj pojhkodvan ino zhe bote vſaki eni kerzel perpelali, bodo ſpomlad ſhaganze perpravlene. To veſte, de tazih rezhi in perprav ne moremo kupovati ino tudi toljk dnarjov nimamo, kar ſami lahko perpravite. Tako naj vam bo to ſdaj perporozheno, de vas ne bom mogel vezhkrat opominjati. Sakaj, kar vaj ſadene to ftorite radovoljno in bres godernanja ino kar pa ne bote vterpeli ftoriti, bomo ſhe kje kaj pomozhi dobili. To jim vam pa ſhe enkrat povedal, de bote mogli ſpomlad farovſh ſidati, zhe hozhete, de bi jeſt ali pa kdo drugi per vaj oſtal. Ker ſe bodo dile tudi ſa pode nuzale, tako more nekaj kerzlov obilno dolsih biti. Glejte, de bote tedaj doſti dolge kerzle voſili.

Dom. infr. oct. Nativ. 30. Dec. Danaſ teden je 3^{ki} boſhizhni prasn timer sa ofer sa zerkuv..... Verh teh navadnih potrebnih rezhi imamo letas tudi pevza da s' petjam ſounanjo flufhbo boſhjo povikfhovati pomaga. Temu moremo is zerkuvnimi dnarmi tudi nekoljko njegovo mujo ino aifer poverniti. Is tega zil ino konza je bo tudi njegovo plazhilo is tega ofra vſelo.

1833.

Dom. 3. p. Epiph. 27. Jan. Je vam osnani na povelje Vikfhi goſpoške ino fhkofije, de je pretezheno jeſen 11. dan meſza koſoperſka ſtara vaj v poſtonjki komejſi pogorela, ko je vanjo trejhlo. Ravno tako je na fv. Lukesha dan lanſko jeſen v Krajni na Gorenjſkim po neſrezhi neki ogenj priſhel ino je 24 hiſh is poſlojlim ino drugimi zimprimi pogorelo.

Dom. Palm. 31. Martii. Nadalej je vam osnani, de je zerkovna goſpoška ino Vogtija Lireta Jaklizha na njegovo proſhnjo od opravila zhekmaſtrije iſpuſtila ſato ker ne more vezh te flufhbe opravlati, ko ſe je kakor veſte is fare

prefelil. Namešt njega, ker po poštavah 2 zhekmaštra ali kluzharja biti moreta, je zerkvena Gošpoška ino Vogtija Antona Maroutha od Leushtikov poštavla ino mu svoleno pišmo ali dekret pošlala. To je vam tedaj vjim farmanom na snanje da, de bote vedli njega vbogati ino ga špoštovati, ker je bo tega dobriga ino saflushenja vredniga opravila k pridu zerkve ino zele fare lotil. Zhekmaštre šte dolšni ravno tako vbogati ino špoštovati kakor serkovno gošpoško tudi sato, ker bota svojo flushbo, ki je k pridu vjim farmanam *voljno* ino *rada* opravljala. Šaj sato nobeniga plazhila od zerkve nimata. Nihzher je pa rad take flushbe ne loti, po ktiri bi mogel od enih ali drugih kake šitnosti ali nejevoljne bejede prelihati. Tedaj naj vam bo tudi to perporozheno de bote svoje dolšnosti do kluzharjev švesto špolnili jih natanjko vbogali ino savolj svoje imenitne flushbe, ktiro le savolj Boga ino k pridu zerkve opravljajo špoštovali. Ješt vam per te perlošnosti naprej povem, de me bo to reshailo ino tejhko djalo, zhe bom svedil, de je je kdo s enim ali drugim zhekmaštram bejedil ali mu kaj savoljo njegoviga srozhila persadjal. Taziga nepokrniga šitnesha bom vikšhi Gošpoški na osnanje dal, de bo štrafan ino zhe šhe sa štrafengo na bo maral, ga bom pa is šhtivila farmanov išklenil, naj bo pa kakor nejevernik šam šhivel.

In festo St. Corp. Chr. 6. Jun. Ker šmo 100 vag. Apna sa farovsh kupili ino ker bo jutri Apnenza na Puhovim odperta, tako vam osnanim, de bote, zhe ne bo deshevno jutro popoldne šhli ino ga šim perpelali.

Dom. 3. Pent. 16. Jun. De bomo apno pokrili, de je prevezh ne pošuši ino de oniga na britof, ki ni vgašeno šapa ne vsame, tako naj iz vjake hišhe eni mušhler ali kako shaganzo šim perneši.

Dom. 6. p. Pent. 7. Jul. ...v tork od 7 mih bo mašha sa našhiga zhašti vredni ga gošpoda Dehanta, ko šo pretezheno šredo šjutraj ob 2. v Ljabljani v Gošpodu vmerli. Vi šte dolšni posebno sa njega moliti. ker šo bili našha duhovna Gošpoška ino ker šo posebno škerb sa vaj imeli, de nište bili dolgo bres duh. Pastirjov, kar šo bili oni v Ribenzi, vaj tedaj povabim de v tork ob 7 mih k š. Mašhi pridete ino is hvalešnosti sa njih škerb sa — nje molite.

Dom. 7. p. Pent. 14. Jul. Današ teden je dnh. opravilo ob 10^{ti}h per S. Jurju pod Orteneškim gradam, sato ker domazha zerkuv ne bo šhe popravljena ino šuha, ki jo bomo ta teden belili. Sato šte prošeni, de popoldne pernešite ali pa pošhlite od vjake hišhe eno rjuho, de altarje pokrijemo, de jih sidarji ne popazajo. Pernešite rjuhe v farovsh ino šledna Gošpodina naj svojo sasnamva bom she jest škerbel, de jih bote špet današ teden nasaj dobile.

Dom. 18. p. Pent. 29. Sept. Ker je je zerkveni peviz letaš s' nami glihal de bo sa njegovo plazhilo raji bero poberal, kakor pa de bi mu je v dnarjih dalo, tako vam dam na snanje, de bo ta teden tudi on v bero peršhel. Vam ga perporozhim, de je mu dobro škashete, de bo što bero, kar mu je date sadovoljn, kakor je bil s tim plazhilam, ko ga je sa pretezheno leto dobil.

Dom. 21. p. Pent. 20. okt. ...K prizhovanju, kako de vbogate, kar vam osnanim vam morem povedati, de le 14 kerkzlov je bilo na to lanjsko osnailo perpelanih ino v Jasbini isresanih ino te šmo sa pruke ponuzali. Sa tih 14 ša zerkuv ponuzanih kerkzlov, bo zerk. toljk drusih kupila. Js tega vidite de lša sa farovsh šhe ni dosdaj nizh perpravljeniga, kakor teh 14 kerkzlov, ki jih bom kupil. Ali mišlite tudi shaganze ino dle sa pod ino štrope kupovati? Ali je morebiti sanahate de vam bo tudi letas zejfar is Dunelja vositi sapovedal. Ješt vam gotovo povem, de prihodno pomlad sgodaj, kakor hitro bo mogozhe delati, je bo

farovsh delati sazhel sakaj ješt jim ji vřaki dan vřevřt, de bo pervolenje od Vikřhi gořpořke po krejji sato perřhlo ino vam povem, de bo ob kratkim perřhlo. Ino vi řse sato nimate nizh perpravleniga, svunaj apna. Kaj bo sa kamen? Zhe řami řebi dobro hozhete, tako sazhnite ga sdaj řhe to jeřen kopati, sakaj řpomladi ino poleti ne bote tega vtegnili. Ino kadar delavzi pridejo, jih ne bote řmeli muditi, sdaj ko řte domazhe opravila ino dela po vezhim opravli bi lohka sazheli kamen lomiti ino tudi peřik kopati ino nekoljko svositi. To vař na vřako viřho sadene, zhe sdaj radovoljno tega ne řtorite, bote řpomlad ino polet v to řtoriti perřileni. řatorej zhe hozhete, pridite popoldne is vřake vaři dva mosha v farovřh de ře bomo řmenili vřaj kraj, kje bi kamen lomiti sazheli. Ino tudi savolj kerzlov mi povejte, de bom vedil, koljko njih bo treba kupiti. Od řořeřke S. Urha ni bilo nikogar povedati, zhe je kdo perpelal kaki kerzel ali ne? Tako vendar ne bořte hvaleřhni zerkvi sa pruke, ki řte jih dobili. Danař vam řhe sadnizh povem, kar to sadene, nikar me ne drařhite, de bi mogel smeraj nad vam biti, řzer me bote perřilili, de ře bom mogel per vikřhih Gořpořkah zheř vařho sanikernořt pertořhiti ino jeřt vam povem, de ne bo dobro sa vař ako to řtorim Dosdaj řim vař smirej varval, sagovarjal ino vikřhim Gořpořkam perporozheval, de bote pomozh k si-danju dobili. Pa zhe bom per vař řhe sa naprej tako sanikernořt vřdil, tako ře sa nobeno drugo rezh vezh ne řmenim ino vař bom puřtil, pa delajte potlej kadar hozhete ino kakor hozhete. Jeřt vonder miřlimde 97 kmetov ino 30 podruřhnikov je vřtano vře perpraviti, kar sa eno hiřho gre, ko ři vonder vřaki řam saře hiřho naredi.

In festo Om. Sanct. Kar kamen sa farovřh sadene, ki řmo ga sazheli te pretezhene 3 dni lomiti, vam morem povedati, de primite ře ga s reřnizo, zhe hozhete, de bi kaj s pridam opravili. Nikar sa to delo fantkov ino deklizhkov ne pořhilajte, kakor řo mi jih vzheraj Purgarji pořlali, ampak sa to delo morejo biti terdnejřhi korenaki. Ino pa ktirim bo vkasano pridite, řzer bom sa tiře per te prizhi najel, ktiri ne bodo perřhli, kirřtim, ki ne pridejo, molzhe pervolijo, de sa nje drugega najamem, ga bodo pa potlej plazhali. To bo moja řkerb. Dokler nam je vreme sa to delo tako perpravno, tak ga nikar vnemar neřpuřhajte, ker ře ne ve, kařhna bo pa řpomlat. Ino kar bote sdaj řtorili, vam bo sa pomlat sarajřtano.

Dom. 26. et ult. p. Pent. 24. Nov. Dokler vreme perpuřti, bi řhe lohko kamen lomili. řatorej pridite jutro od Marovzhov ino pa tudi tiřti vři, ko niře dosdaj perřhli, ko bi imeli priditi, sakaj k zerkvi je vřaki dolshan pomagati, zhe je tudi podruřhnik, de le v fari řtanuje. Jeřt ne bom nobeniga puřtil, de bi nizh ne řtoril ino kdor ne bo radovolno perřhel, ře bom tudi jeřt sadershal proti takimu, kakor ři sařluřhite.

Dom. 2. Adv. 8. Dec. Kar kamen sadene vam morem povedati, de vař to opravilo zlo nizh ne řkerbi. Zhe vař ne mene řhe manj, sakaj to je kakor řim vam řhe povedal sgoli vařha dolřhnořt, kamen perpraviti ino vonder zhe vař ne perganjam řtorite nizh. Meni ře ne sdi tako lahko kakor ři vi domiřhljujete. Glejte ta teden bi ře bilo vezh lahko sgodilo, pa le eni řami dan řte ga kopali. Bojim ře, de bo pomlad vam naenkrat prevezh dela perřhlo ino ne bote mogli vřim kaj, sato, dokler je vreme, ře sdaj tega prav lořite, kar bi mogli pomlad řtoriti, zhe je kaki dan sa kamen premokro, bi pa řaj dobro bilo, miřlim sa peřik, ktiriga morete tudi nakopati ino řpelati. Sdaj řo řkorej vři enkrat na verřto perřhli. Ino ktirih řhe ni bilo, řhe veře ino jeřt tudi, ko vřakiga samerkujem. pridite, zhe bo vreme jutro ino zhe jutro ne bo vremena, pridite tiřti dan, ko bo sato, potlej pa tudi.

1834.

Dom. infr. Oct. Circ. 5. Jan. ... ino med maſho po. S. Obhajilu je ofer sa zirkuv. She od lanskiga leta ni bilo nobeniga ofra sa zirkuv. Poprejſhine leta, kakor najdem ſapijano, ſte sa zirk. dva ofra imeli, o boshizhi eniga, eniga pa tudi o velikanozhnih prasniki. Jeſte vam pa le eniga vſako leta napravim ino osnanim sato, de bi ſe bolj takrat per tem ofru obneſili. Kakor vidite je bilo tudi letaſ veliko v zerkvi popravljeniga ino noviga narejeniga, tako, de je zirkuv vonder farni zirkvi podobna, ali enako ino s potrebnim, kar je mogozhe prevedena. Kar pa ſe per vaſ narbojl pogreſha poſebno o velzih prasniki, je Bonder, tega nimate ino vonder kakor vidite, po vſih drusih imajo v zerkvi benderja ino ſhe zlo vezh. Delj po podrushnizih ima vſaka ſoſeſka ſvoj bonder. Tudi bonder olepſha zirkuv, sato ſe benderi v velikanozhni prozeſiji ino v ſvetim teleſu s prozeſijo okolj noſijo ino tako svunajno zhaſ ino zheſhenje povikſhajo. Tiſti pa, ki v zirkuv pridejo, prezej ſprizhujejo, ktire pomozhnike ino ſvetnike ta ali ona fara poſebno zhaſti, She vſaki ſoldatſhki Regiment ima ſvoj bender, de pod njim ſveſtobo zeſarju oblubi. de ſe sa njega vojkue, ohrani ino obvarje. Ino bender ſapuſtiti ali ga sgubiti, je narvezhi ſhpot ino ſramota sa ſoldate. Glejte ravno tako naj benderji v zirkvi ſpomnijo, de ſmo X-tuſovi voſhaki ino de moremo ſvoje pomozhnike ino ſvetnike pred ozhmi mi imeti ino jih poſnemati. Nadalej ſo benderji v zirkvi snaminje edinoſti, ktira more med nami bit, poſebno pa med tiſtim, ki ſo ene fare. Prav lepo bi viſel sdaj v vaſhi zirkvi lepi bender ino v zirkuv ni sdaj drusiga nizh bolj potrebniga kakor bender. Bres njega je pa zirkuv prevezh prasna, sato ſhelim jeſt, zhe bo mogozhe, de bi letaſ sa bender ſkerbeli ino ga napravli ino imam vupanje, de ſe bo tudi to zgodilo, ſam zhe ſe bote kaj per ofru ſkasali. Vam tedaj danaſ perporozhim, de ſe jutro obilno per ofru ſnajdete ino de naj ſleherni po ſvojimu premoſhenju sa bender kaj da, ſzer ga bo le s groſo ino hudo vetſjo pogledal, kadar bo v zirkvi viſel ino veſt mu bo prezej ozhitala ino rekla: ti nehvaleſhneſh ſi nevreden me gledati, ſi nevreden moje pomozhi ino varſtva. Saj bote le eni ſamikrat v vaſhimu ſhivlenju sato dali. Vaſhi predniki, ki ſo to zirkuv ſidali, kamer vi hodite, ſo imeli bonder, ſo ſi ga bili napravli, to prizhuje ſhe ſhtanga ino svesda, ktira bo dobra ino kakor nova ko ſe popravi. To drugo pa, kakor vidite, ſe je she nekaſ od ſtaroſti ſtergalo, nekaſ pa ko je bilo ſlabo hraneno. Ino kakor nt nihzher sato bolj vboshal ino bolj reven poſtal, ko je bil kaj sa maſhni plaſjh dat, tako tudi ne ho vboshal, zhe kaj ſavolj boshje zhaſti sa bonder podeli. Ino kakor je k' zhaſti vſim farmanom, de imate lepi maſhni plaſjh ino de ſhe po drusih farah vaſ sato hvalijo ino v ſpominu imajo, fako bo le ſpet vam v zhaſt, zhe bote ſhe s lepim benderjam to boshjo vesho ozirali. Naj vam tedaj to ne bo ſaſtonj perporozheno. Jeſt bom ſhparal, bolj ko bom mogel, de bomo letaſ sato isvergli. Sdaj tedaj pojdite okolj Altarja, is radovoljnim ofrom po iſgledu modrih druſekrat ali drugarhi vam ni perpuſheno, de bi ſe okolj altarja, okolj narſvetejhiga kraja plasili, nameſt daru blato nanoſili.

Dom. 2. p. Epiph. 19. Jan. ſe vam osnani na povelje Vikſhi Goſpoſke deſheljkiga poglavarſtva, de je jeſen pred vſim ſvetim na Unzi 28 hiſh ino vezh poſloplj pogorelo ino de ſo po te neſrezhi prebivavzi tiſte vaji v veliko ſhkodo ino revſhino perſhli, sato je dovoleno od Vikſhi goſpoſke sa revne pogorelze Almoshno osnaniti ino poberati.

Ste tedaj proljeni, kolikov kdo vterpi, tem pogorelcam pomagati, sato bo današ teden talar von pojtaflen ino kar bo kdo današ teden v zerk. pušhzo dal bo tudi sa te pogorelze.

Dom. Sex. 2. Febr. ...kir pade letaš špomin rojſtniga dneva naſhiga ſvetl Zeſarja franziſhka I. ravno na pepelnizhuo ſredo, ker je tiſti dan v zerkvi obhajati ne more, tako je na povelje Vikſhi Goſpoſke letaš rojſtni dan naſhiga ſvetl Zeſarja ino kralja prihodno nedelo obhajati ſapovedano. Sato je današ teden peta Maſha iſ ſhegnam ino po Maſhi pred ſhegnam je ſahvalna peſem, de bomo Boga ſahvalili, ko nam je ſpet eno leto naſhiga zeſarja ohranil ino de bomo profili de bi nam ga ſhe dalej ohranil, de bi ſamogel ſrezhno njemu iſrozhene podloſhne deſhele in ne kraljeſtva viſhati; jih v miru ino edinoſti ohraniti.

Dom. quadr. 16. Febr.

Tu ſe knjiga konča. Prepisal Avguſtin Pirnat. Duhovnik, ki je takrat tako energično vodil ſvoje trmaſte ovčice, je bil goſpod Jakob Jerin, lok kaplan — Ljubljanačan.

*

In der Pfarre S. Gregor P. Ortnek im Reifnizer Dekanate hat ſich das Verkündbuch vom J. 1830—1834. erhalten. Weil der Inhalt in ſprachlicher, geſchichtlicher, kunſthiſtoriſcher und folkloriſtiſcher Hinſicht nicht ohne Interesſe iſt, ſo übergebe ich den Text in der urſprünglichen Faſſung der Oeffentlichkeit.

Spomin na povodenj v Železni Kapli.

V. Steska — Ljubljana.

Železna Kapla je trg na Koroškem na severni strani Kamniških planin, ob cesti, ki vodi iz Kranja čez Jezersko in Belo dalje. Ime Kapla je izvajati od cerkve, ki se je v stari dobi imenovala kapela; ko pa je naglas prestopil na prvi zlog, je v drugem zlogu postal e neslišen in se sedaj več ne piše. Pisava z j je torej napačna. Pridevek Železna je dobila Kapla šele v novejšem času, ko se je trg zelo industrijaliziral. Prej so na zemljevidih pisali Slovenska Kapla (Windsich Kappel). Nemcem pa to ni ugajalo, zato so ime spremenili v Železno Kaplo (Eisenkappel).

V Železni Kapli obhaja ljudstvo vsako leto pred Svečnico, torej 1. februarja, čuden sprevod. Mladina si že več dni poprej pripravljala čolničke in ladjice, ki jih izdeluje iz papirja ali iz lesa. Velikost je različna. Nekatere ladjice so prav lično delo. V te čolničke in ladjice postavijo svečke. Ko se omenjenega dne zvečer, navadno ob pol šestih, se začne zbirati mladina na spodnjem koncu trga in gre s čolnički in ladjicami, v katerih so že sveče prižgane, proti gornjemu koncu trga in dalje v sprevodu ter navdušeno prepeva: „Ante pante popolore-Koclje vrate cvilijore“. Ko pridejo do Bele, kjer se Lepen vanjo izliva, se sprevod ustavi in mladina začne spuščati v vodo svoje čolničke in ladjice s svečami vred ter gleda, kako plavajo navzdol. Kdor ima lepšo ladjico, pa je ne spusti v vodo, ampak jo nese nazaj, da jo porabi drugo leto ob sprevodu.

Kaj pomeni ta sprevod!

Ustno izročilo pravi, da je bila pred več ko sto leti v Železni Kapli povodenj. Poplave v Železni Kapli sicer niso redke, saj se ondi steka pet voda. Bela srejska na levem bregu Obirsko, na desnem pa Lobnik, Lepen in Remšenik. Nenavadna pa je bila povodenj v omenjeni dobi. Vode so tako narasle, da so poplavile ves trg in je voda pridrla celo v župno cerkev. V tej stiski so se tržani zaobljubili, da bodo spomin na to povodenj obhajali vsako leto na obletnico t.j. zvečer

pred Svečnico. To so spolnjevali do cesarja Jožefa II., ki je sprevode prepovedal. Mladini pa so se bili ti sprevodi tako priljubili, da jih ni mogla opustiti. Čeprav duhovščina ni smela več sodelovati, je mladina sama obhajala ta sprevod in ga obhaja še vedno.

Prej so duhovniki ob sprevodu poleg drugih pesmi peli tudi Simeonovo pesem: „zdaj odpuščaš, Gospod, svojega služabnika po svoji besedi v miru; zakaj videle so moje oči tvoje zveličanje, ki si ga pripravil pred obličjem vseh narodov: luč v razsvetljenje poganov in slavo Izraela, tvojega ljudstva. „Tako je govoril stari Simeon, ko je sprejel v templu Jezusa, ki sta ga 40. dan po rojstvu prinesla Marija in Jožef v tempel. To pesem so peli v Železni Kapli radi Svečnice, ki se obhaja prihodnjega dne. Ko se pa duhovniki niso smeli več udeleževati sprevoda, je mladina, ki je še znala latinsko besedilo te pesmice na pamet, prepevala sama. Kmalu pa so besedilo pozabili in peli mesto pravega besedila neki zmaličeni ostanek. Tako je nastalo iz „ante faciem populorum“ — ante pante popolore. Drugo vrsto: Koclje vrate cvilijore pa je dostavil kak porednež. V bližini cerkve je starodavna hiša Kocljeva. Mogoče je res, da so tedaj vrata škripala (cvilila), porednež pa je to porabil in vstavil v otroško pesem. Sedanja duhovščina se trudi, da bi se zopet pelo pravilno besedilo.

Gotovo so imeli ali pa še imajo vsaj podobne navade tudi po drugih krajih. Tako n. pr. spuščajo luči v hišicah ali cerkvicah po Bistrici v Trziču pred godom Sv. Gregorja. Kakor je znano je sv. Gregor prvi kmečki pomladanski dan, zato so tudi obrtniki ta dan delali le ob dnevni svetlobi, dan poprej pa še pri luči. To spremembo so praznovali v Trziču na omenjeni način, da so luč poslali po vodi. Kdo se tu ne spomni na Prešernove besede: Moj up je šel po vodi. v Ljubljani pa so to spremenbo dela pri luči drugače praznovali, namreč s slovesno večerjo. To večerjo so nemško imenovali Lichtpratrel, torej pečenko, ki so jo uživali zadnji dan, ko so spomladi še delali ob luči.

Zusammenfassung.

In Eisenkappel in Kärnten wird alljährlich am Vorabende des Lichtmeßfestes eine eigenartige Kinderprozession abgehalten. Beim Ave-Maria Läuten versammeln sich die Kinder und ziehen prozessionsweise durch den Markt bis zum Flusse mit aus Papicr oder Holz gemachten Schiffchen und einer Kerze darin und singen: Ante pante popolore-Koclje vrate cvilijore, Beim Fluß angekommen lassen sie die Schiffchen ins Wasser und schauen ihnen nach, bis sie verschwinden.

Was soll das bedeuten? Vor vielen Jahren war im Markte eine grosse Überschwemmung. Das Wasser stand sogar in der Kirche sehr hoch. In dieser

bedrängten Lage gelobten die Bewohner von Eisenkappel, dass sie alljährlich am Vorabende des Lichtmeßfestes eine Prozession abhalten werden, damit dieses Unglück sie nicht mehr treffe. Dies führten sie aus und sangen bei dieser Gelegenheit das Loblied Simeons: *Nunc dimittis servum tuum Domine, secundum verbum tuum in pace, quod parasti ante faciem omnium populorum: lumen ad revelationem gentium et gloriam plebis tuae Israel.* „Nun entlässt du deinen Diener, Herr, nach deinem Worte im Frieden, weil meine Augen gesehen haben das Heil, welches Du bereitet hast vor dem Antlitz aller Völker, das Licht zur Erleuchtung der Heiden und zum Ruhm deines Volkes Israel).

Während der Regierung Joseph II wurde diese Prozession verboten, die Jugend aber ließ sich diese liebgewonnene Prozession nicht nehmen und veranstaltete sie selber. Den Text des Lobliedes *Nunc dimittis* hat sie vergessen und bildete aus „*ante faciem omnium populorum*“ den verballhornten Text *Ante pante popolore-Koclje-vrate cvilijore*, letztere Worte mit Anspielung an das älteste Haus im Markte, dessen Haustor wahrscheinlich wirklich geknarrt hat.

Slovenska svatba

na M. Gasparijevi sliki.

F. K. Kos

Je pa hoscejt vasela,
oba sta mlada,
bo pa zibica pela
ko čisto nova!

(Slov. narodna iz Rožja)

Motiva slovenske svatbe se dosedaj še ni lotilo mnogo naših slikarjev. Znanim delom Kralja in Vesela se je sedaj še pridružilo delo Maksima Gasparija za Dom nabavljalne zadruga v Martuljku. Ker je slika po svojem etnografskem značaju zanimiv doprinos k naši folklori je prav, da si jo ogledamo tudi v naši reviji.

Dolgo je prevladovalo mišljenje, da je slovenska narodna pesem najkrepkejša in najlepša ravno v lirični zaljubljeni pesmi, obstojalo je celo mnenje, da Slovenci pripovedne pesmi sploh nimamo. Šele novejša raziskavanja so našla našo epsko pesem in pokazala vso lepoto slednje; pripovedne pesmi, balade in legende imajo mnogo lepote in so nam ravno tako blizu kakor lirske. Tega se je zavedal tudi naš slikar pri ustvarjanju naše slike. Epika in obširno pripovedovanje je razdeljeno po vsej Gasparijevi sliki in ta pripovedna epika nam sliko še bolj približa.

V pristni gorenjski kmečki sobi, v kateri čutimo solidno kamnito zgradbo hiše, so se zbrali svatje, kajti svatba je za vse „lep veseli dan“, kamor so „prišli tisti ljudje, kateri so tu sem povabljeni bli“. Pristna gorenjska kmečka soba, „hiša“ imenovana, ima v enem kotu staro lončeno peč, s pečnicami izpolnjenimi s plastikami, v drugem kotu bi pričakovali „bohkov kot“, toda obilica gostov in licentia poetica slikarjeva sta dovolila drugačno razvrstitev. V ozadju je odprto okno z lepo dekorativno izdelano mrežo in na oknu stoji roža. Pri dolgi mizi so zbrani svatje, katerih je vsak zase zanimiv in značilen, da se je treba skoro pri vsakem malo pomuditi. Vso zanimanje slikarjevo spredaj je bilo osredotočeno na namaškaranem možu (levo

spredaj) z ovčjim kožuhom okoli ramen in s trakovi okrašenim cilindrom na glavi, obraz ima pokrit z masko iztegnil je roko, v kateri ima cinast krožnik in pobira denarja od ženske, ki se je prestrašeno odmaknila, otrok v njenem naročju pa je od strahu pozabil jokati, izpod mize se je z renčanjem pojavil pes. Ta osrednja oseba ospredja se imenuje „brna“, gorenjski ženitvovanjski Pavliha, ki s svojimi norčijami zabava vse goste. Ravnokar pobira denar zase in za godce pri tem pa poje ženski:

O mati narejavka,
raztegnite mošnjico,
dajte godcem petico,
ker so vam lepo peli
vas bodou v mislih imeli.

Godec ob strani mu pri tem s harmoniko krepko pomaga. Ta „brna“ je nekak ostanek starega vodje ženitvovanjskega obreda in spominja na „pozavčina“ prekmurskega ali „prleškega gostüvanja“. Njegove zbadljivke in šale so povsod z veseljem in smehom sprejete, zato mu tudi vsak rad kaj da. Mož za njim, pristen trd Gorenjc z bohinjsko rezljano čedro v ustih, kateremu „dvajšica že iz žepa sili“ sega s prijetnim nasmehom po mošnjo, da mu „vrže tolar na talir“.

V ozadju sedi na častnem mestu gospod župnik, o katerem bi pela nagajiva in jezikava naša pesem:

bil je eden fajmošter,
bil je en fajn gospod,
dvanašt vatlov klobas je snel,
spil je vina sod,

in se tudi sedaj ne more odreči prijetni vabi sladkih krofov, katere mu sveže ponuja domača gospodinja. Gostje so glavno že pojedli in so sedaj na vrsti že krofi, ki jih nosi na mizo še krepka pomagalka, rdeča in sveža kot krofi sami. Družica in drug sta mlada in nasmejana, saj jima ravnokar nataka vino mož z zeleno kapo na glavi, kakršno so nosili v okolici Ljubljane v začetku 19. stol., na sliki služi očitno, za strežaja zato ima to starinsko kapo. Pridno jima nataka saj „zdaj bojo pili šentjanževca“ „vsaki en glaž“. Poleg drugi svatov, ki niso tako izraziti je bil povabljen na gostijo tudi gospod učitelj ali pa kak drugi „mestni škric“, ki je s svojim ščipalnikom, z meščansko obleko in s svojim trdim prisiljeno resnim vedenjem živo nasprotje živahni razgibanosti vseh ostalih, edini glasnik modernega mišljenja brez razumevanja za pristne, krepke narodove šale.

Kakor sedijo gostje po gotovem vrstnem redu, tako se je napolnila peč z otroki, ki so prišli na prežo in med njimi bi kar bilo mogoče spoznati F. Jakliča, ki je prišel na ogel in „ležal na trebuhu, glavo podpiral z rokami in zijal po hiši“ ter občudoval nevesto s Korinja. Otroci čakajo, da bo tudi na nje kaj prišlo in prežijo prav tako na ostanke, ki jih nosijo z mize, kakor še bolj na vse kar se pri mizi dogaja. Prav posebno pa cede sline po pogači. Ti otroci so prvi glasniki ostalih prežarjev, ki so pač radi pomanjkanja prostora morali ostati zunaj in se niso mogli razvrstiti okoli peči in gotovo se sliši skozi vrata

„od prežarov en glas,
ki vuni lepo stražijo
že precej dolgi čas“.

Vsem tem osebam pa odgovarjajo tudi vsi predmeti, ki se nahajajo na sliki in ki so vzeti in zakladnice narodnega blaga. Glavni predmet na mizi je velika gorenjska ženitvovanjska pogača „opušelj-cana“ in razširjena prav posebno v okolici Škofje Loke. Za časa svatbe stoji na mizi in jo potem z veliko slovesnostjo razrežejo in zato

„voča starašin,
veliče skrbi ima:
von ima nožek vojstr,
ke bo pogače moistr“.

Pletena pogača iz belega kruha, v katero so zataknjene palčke z raznimi okraski spominja na štajerski „bosman“ — pogačo v obliki deteta, katerega da nevesta ženinu, ki ga položi na mizo. Tedaj vsi hvalijo kuharičino umetnost, otroci pa na preži komaj čakajo, da ga razrežejo in cedijo sline po njem. Nadalje je na mizi pisana majolika, v kateri je ženitvovanjski pušelj in poleg tega

„na mizi stoji jen pisani glaž
godci nam godejo ravno ta čas,
godci nam godejo ravno tako,
da bomo peli zdravico to,
da kratek čas nam bo!“

Zadaj ob peči je poleg leščerbe še „rdeča marela“, kajti pravega Kranjca si brez nje ne moremo misliti. Na steni pa vise podobe s slikami na steklo. Menda ni treba še posebej omeniti, da so vsi oblečeni v noše, kakor so bile še takrat običajne in kakor jih vidimo danes samo še v muzeju ali na paradah.

Široka epika, ki je razlita po vsej sliki in katera se zrcali v opisanju podrobnosti, kakor tudi v celotnem pojmovanju dogodka, pa

se na drugi strani prijetno veže s liričnimi detajli in liričnim nastrojenjem, ki se da brati v obrazih posameznih oseb. Slovenci smo liriki in čustveni, prav posebno v srčnih zadevah, skoro vse naše lirične pesmi so zaljubljenega značaja in poroka dveh takih srečnih zaljubljenecv, katera moreta drug o drugem reči, „da ti si za moje srce“, je gotovo potem višek te srečne, nežne ljubezni, ki se bo počasi začela obračati v realnost, v zakonsko življenje, ko umre pesem in o katerem narodna pesem ne ve več mnogo povedati, razen če je le preveč nesrečno.

Ta liričen prizvok je slikar spretno koncentriral okoli glavnih oseb ženitovanja, okoli ženina in neveste. Oba mlada, oba lepa in vendar nevesta

„za mizoj pri ženini sedi
no se močno žalostno drži:
v lepih rdečih pantelčih
v lepem zelenem kranceljni.“

Ta žalost nevestina je menda obligaten atribut in dežel neveste svatbi, včasih resničen, včasih narejen, vedno pa navzočen. Žalostna je nevestica, saj ne ve, kaj jo čaka. In ko družba poje prigodne svatovske in se obrne s premijo tudi na njo:

„Preljuba nevesta,
vzemi slovo
od svoj'ga lepiga
ledek stanu,
ker ti ga moraš zapustit'
želiš v zakonski stan stopit'“,

je mladi še huje in žalost jo obide, da jo morajo svatje tolažiti. Toda tu se ne da prav nič več spremeniti in jo zato tolažijo na svoj način.

„Nevesta preljuba, prežalostni dan!
Tvoje ledek veselje je stop'lo na stran;
Oh srečen ta dan,
k' si stop'la v ta stan,
ki je z Bogom začet in končan.“

Konec je ledek stanu, konec vasovanja in brezskrbne mladosti, čakajo jo nove naloge in prav gotovo je v mislih s pesmijo:

„Letos sim sijala majaron,
k' leti pa še kopriv ne bom.
Letos sim štela tolarje
k' leti bom štela povojce“,

že pri bodočih opravilih in zato ji je prav gotovo hudo pri srcu.

Z nežnimi in sladkimi besedami jo prav tiho tolaži ženin in ji natiho prigovarja naj pusti svojo žalost, kajti danes mora biti vesela, saj se je njuna želja izpolnila. Bogve, če jo poleg tega še ne spominja sladkosti in prijetnih mladih noči, ki ju čakajo, dobro vedoč, da jo bo na ta način le uspel razvedriti.

Ta nežno liričen intermezzo se prav prijetno druží z ostalo pripovednostjo slike in nič ne more motiti veselega raspoloženja ostalih svatov, ki bodo mogli na koncu svatbe samo reči:

„Mi smo pa na njeni ohceti blè
prav dobre volje vsè!“

Poleg etnografskih zanimivosti in vernega opisanja narodnih običajev, pa je slika važna tudi z umetnostnega stališča. Maksim Gaspari nam je bil dosedaj znan po svojih motivih folklornega značaja. Toda te so bile večinoma manjšega formata in tudi kompozicijsko ne velike. Ta slika jih presega ne samo po formatu (136 × 63), marveč mnogo bolj še po kompoziciji. V njej moremo gledati sintezo vsega Gasparijevega dela in znanja, zato pa je slika tudi plod vestnih podrobnih študij. Veliko število gostov mu je uspelo v sorazmerno majhno sobo spraviti na ta način, da je postavil mizo diagonalno v sliko, okoli nje posedel goste in prazen kot izpolnil s pečjo zasedeno z otroki. Da slika oz. njeni posamezni deli niso dolgočasni je razdelil po vsej sliki zanimive skupine. Ospredje je živahno in nemirno razgibano, „brna“ je središče zanimanja, v sredi vlada okoli ženina in neveste mir, v ozadju pa je v centru župnik ter skupina zbrana okoli jedi in pijače. Okoli peči so v gibanju razvrščeni otroki in dajo celi sliki nekak okvir. Vse te skupine so med seboj povezane v harmonično enoto, da daje vsa slika izgled resničnosti brez vsake prisiljenosti. Osebe so individualizirane, ker so pač delane po predhodnih študijah in s tem resničnost dogodka samo povečajo. Realizem, ki veje iz vse slike povdarja še atmosfera, težak dim se vleče po vsej sobi in daje vtis resničnega vzduha. V načinu slikanja je slika delana v zmerni impresionistični maniri z mnogimi slikovitimi detajli, katerih moremo opaziti pri Gaspariju zadnje čase vedno več.

Slikar je delal sliko brez vsake literarne predloge, zato predstavlja slika toliko večjo vrednost. V njej je slikar znal prikazati res pravo domačnost in obnoviti pristno slovensko svatbo. S sliko samo je znal zadeti pravi slovenski značaj in to v snovi sami, kakor tudi v notranjem občutku. Ničesar prisiljenega, za lase privlečenega slo-

venskega ne moremo najti v nji. Pač pa moremo v njej videti del gorenjskega ženitvovanjskega obreda, kakor je bil še v navadi koncem 19. stoletja, ko še navade in šege niso bile inficirane od modernega mišljenja in ko še običaji niso zamrli, kakor je to slučaj danes. S tem delom je Maksim Gaspari obnovil potomcem lep del življenja iz naše preteklosti, sebi pa postavil trajen umetnostni spomenik.

Literatura: Dr. Karol Štrekelj, Slovenske narodne pesmi, Izdala in založila Slovenska Matica, Zv. III., Ljubljana 1904—1907.

Boris Orel, Slovenska svatba, „Slovenec“, štv. 273, dne 27. XI. 1937.

Fran Jaklič, Nevesta s Korinja, Dom in svet 1920.

Résumé

Noces en Slovénie

(d'après le tableau de M. Gaspari).

„Noces joyeuses
Jeune le couple
Le berceau chanera
Une aire nouvelle“

Chanson de „Rožje“.

Sauf deux ou trois peintres du pays c'est l'un de plus estimés peintres slovènes Maxime Gaspari, peintre bien connu des moeurs et coutumes du paysan slovène, qui nous présente sur une grande toile et en large ouverture la table des convives à une noce solennelle et joyeuse à „Gorenjsko“ (Haute Carniole).

Autant que la chanson populaire en Slovénie exprime l'âme et le caractère lyriques, elle se vante aussi d'un grand trésor de ballades, légendes et autres chansons narratives d'une rare beauté.

La même note largement narrative émane de la grande toile de Gaspari, destinée à fair décorer l'Hall du hôtel de la Coopérative des employés des chemins de fer à Martuljek“ (station emmin. tour. en Haute Carniole).

Voici la grande fête — les noces en Slovénie. On la fête dans la „hiša“ la plus large et somptueuse chambre de la maison paysanne.

Les convives ont pris place autour de la grande table, mise savamment par le peintre en diagonale à pouvoir mieux arranger, grouper et faire voir et valoir l'ensemble.

Les plus opulents plats sont déjà à l'écart et la patronne vient de servir la dernière ronde — les „Krofi“ (sorte de pâtisserie).

Dans le coin le plus en vue un vaste poêle en poterie, surbondant d'une couronne d'enfants en guette des douceurs, étalés sur la table. Au fond la fenêtre ouverte munie d'un beau treillis, orné des roses.

Le peintre nous présente les convives d'une manière si expressive et vive, qu'on doit s'arrêter presque devant chacun d'eux.

Au premier plan en figure dominante la „Brna“ un gaillard masqué grossièrement en tour de quête, la momme effarouchée et son enfant, sous la table un chien qui en fait mine menaçante. Au bonhomme masqué on l'appèle aussi „Pavliha“ en Slovénie, voici le musicien avec son accordéon. Voisinant une tête de paysan grand styl, la bouche souriante et invitante, fumant sa „čedra“ de „Bohinje“ (espèce de pipe richement sculptée et ciselée).

Au fond à la place d'honneur le vénérable „župnik“ (Mr. le curé) dont la chanson dit, que

„C'était un curé
Un monsieur très bien
Il avala de sancissons vint aunes
buva un tonneau du vin“.

La patronne vien de lui offrir des séduisantes „krofi“, elle même toute rose, toute luisante, toute potelée comme les „krofi“.

Au milieu le couple heureux, lui la mine souriante, elle solenelle, presque triste d'après le code traditionnel des moeurs paysans.

Un bonhomme coiffé d'un bonnet en velour vert (qu'on portait aux environs de Ljubljana au commencement du 19. siècle) vient de leur verser du „šentjanžovc“ (dernière ronde du vin). Parmi, les convives voici tout froissé un „škric“, seigneur venu de la ville, peut être Mr l'instituteur ou le clerc qui seul reste à l'écart de la hilarité des fêtards.

Devant les fiancés au centre de la table la „pogača opušeljcana“ (grand gâteau des nocés) orné des fleurs et rubans en couleurs criards.

En contemplant l'oeuvre du maître Gaspari c'est outre l'intérêt ethnographique qui s'impose, surtout la valeur purement artistique, qui se dégage du bel image, qui s'offre à nos yeux enchantés.

Son oeuvre, peinte en manière des peintres impressionnistes modérés résulte des longs préparatifs, base sur un tas d'études et nous fait cadeau d'une belle page de notre histoire, cependant qu'elle vaut à son auteur l'un des premiers rangs dans la peinture slovène.

Traduit par Iv. Vavpotič.

KRONIKA, REFERATI IN KRITIKA.

Etnografski muzej v Ljubljani v letih 1936 — 1938.

Zrcalo vsakega naroda so njegovi etnografski muzeji. Sedaj ko odмира vsled velikih napredkov civilizacije samostojna ljudska delavnost, izginevajo stari običaji, domača obrt propada in se umika industrijalizaciji, sedaj ko se ljudstvo niti umetnostno ne udeležuje več, marveč prepušča to poklicnim obrtnikom, sedaj je še čas, je dvanajsta ura, da se vse to še zbere in ohrani zanamcem v pouk in spomin. Zato je poklican etnografski muzej, da zbere vse te dokaze in priče ljudske aktivnosti ter samostojnosti. Muzej samo na ta način potem postane kraj, kjer se more mladina učiti o delih naših očetov. To so uvideli narodi drugod po svetu in polagajo ravno radi tega veliko važnost na etnografske muzeje. Ne samo posamezni predmeti, cele sobe in celo kompletne hiše so prenešene v muzej, kjer so zbrana sistematično vsa dela ljudstva od najstarejših dob do danes.

Slovenci imamo en sam in edini slovenski etnografski muzej na svetu. Toda ta nas ne more dostojno reprezentirati, ne more prav pokazati sliko življenja in delovanja našega naroda. Mnogo imamo svojega in ni res, da bi vse sprejeli samo od drugod, toda vsega tega prav pokazati tujcem ne moremo. Etnografski muzej v Ljubljani ima na razpolago eno samo razstavno dvorano in del

hodnika za razstavo svojih predmetov. Kako more v tako majhnem prostoru razkazati vse naše zanimive narodopisne predmete, kako razstaviti vse lutke z narodnimi nošami in prikazati verno sliko prebivališča našega človeka? V eni sami sobi je mogoče predmete le v posameznih eksemplarjih pokazati kot nekak vzorec in še tako izgleda potem ta soba bolj skladišče, kakor razstavna dvorana. Vseh raznih variant naših noš, primerov ljudske umetnosti, vsaj modelov tipov naših hiš, notranje opreme teh hiš itd pa ni mogoče ravno radi pomanjkanja prostora prikazati. Dočim o sistematičnih prikazih razvoja posameznih panog ljudske umetnosti, o razdelitvi v posamezne krajinske tipe sploh ni mogoče govoriti. Večina predmetov je magaciniranih in s tem nedostopnih javnosti v ogled in v študijske namene.

Uprava Etnografskega muzeja v Ljubljani ni nikoli nehala opozarjati na to porazno dejstvo, toda odziva sploh ni bilo, kakor da to ni važno, kakor da je etnografija za dokazovanje narodne samobitnosti nepotreben faktor. Uprava je vsako leto ob predlogu novega proračuna prosila državo in banovino vsaj za toliko subvencije, da bi se mogla sedanja stavba dvigniti vsaj za eno nadstropje in bi s tem dobili vsaj nekaj več prostora na razpolago. Večkrat je

predlagala banovini in državi v posebnih prošnjah zgradnjo novega etnografskega muzeja, ki bi res dostojno mogel predstaviti naš narod svetlu. Toda naletela je povsod na gluha ušesa. Mnoge druge, ne trdimo da nepotrebne, akcije so našle odmeva pri naših oblasteh. Zidala se bo Moderna Gale-rija, ustanovila Umetnostna aka-demija in drugi slični potrebni zavodi, samo naša etnografija ne more najti svoje strehe. Vse navedene ustanove so gotovo potrebne, da celo prepotrebne za vzgojo mladega naraščaja doma, toda še bolj potreben je urejen in dostojen Etnografski muzej. Kako naj spo-zna mladi umetniški naraščaj našo domačo umetnost, kako naj se navede in vzgoji k temu, da bo postal glasnik naše duše in da bo znal delati našemu občutju in srcu odgovarjajoče, če tega nima kje spoznati, če nima etnografskega muzeja, kjer bo mogel vse to brez težkoč proučiti in kjer mu bo to jasno na dlani prikazano? Tako pa ostanejo še zmerom zmote o tem, da je slovensko le kar je alpsko, vse ostale pokrajine pa ostanejo nepoznane, čeprav hranijo mnogo več narodnega bogastva. In tudi mnoga važna vprašanja in problemi našega naroda so neobde-lani in se nahajamo v nejasnosti samo radi tega, ker nimamo insti-tuta, kjer bi se dalo vse to jasno in sistematično zbirati in prikazati. Neutemeljeni so v tem pogledu vsi napadi na upravo muzeja, ker niso naslovljeni na pravi naslov. Zlo se naj leči pri korenini! Tja naj se obrnejo vse pritožbe in negotovanja.

K pomanjkanju prostora, ki one-mogočava pravi razmah in razvoj muzeju, pa moramo omeniti še

drugo oviro, ki ravno tako ne dopušča takega delovanja, kakor bi to od znanstvene institucije zahtevali. Redna letna dotacija je tako majhna, da ni mogoče muzeju izpolnjevati svoje naloge. Etno-grafski predmeti postajajo vse redkejši in redkejši, pogosto se nahajajo samo še v par eksem-plarjih, poleg tega so prekupče-valci v gostem številu preplavili naše kraje in ker razpolagajo z večjimi sredstvi, je razumljivo, da je muzej vedno prikrajsan, posebno ker večkrat tudi o prav-em času ni denarja na razpolago. Kupovanje potem od samih pre-kupčevalcev, ko je denar na raz-polago, pa zmanjša muzeju mož-nost večjih nakupov. Izrednih podpor in dohodkov s strani ba-novine pa ni in smo večkrat odbiti opustili nado sploh na kake uspehe naših prošenj. Gotovo bi bila tudi banovina v neki meri poklicana podpirati svoj etnografski muzej, saj je slovenska banovina le ena in samo eden slovenski etnograf-ski muzej. Tega dejstva se le pre-malo zavedamo. Ljudstvo samo pa je tudi tako nezavedno, da bi dalo pri prodaji prednost Etno-grafskemu muzeju iz zavesti, da s tem bolj koristi narodu, kakor pa če dobi nekaj soldov več. Da-rovi muzeju so postali sploh red-kost in gre zato tem večja čast izjemam.

Ravno tako je tudi radi poma-njkanja sredstev onemogočeno več-je znanstveno delovanje. Državna podpora za potovanja je minimalna (8500.— Din.) in še to je treba razdeliti na vse muzeje v Ljubljani in njih pododdelke, kolikor potem odpade na Etnografski muzej je minimalno in omogača kvečjemu dvoje potovanj letno. Etnografski

delavci pa bi se morali predvsem nahajati, vsaj preko poletja na terenu, kajti pri nas je še tako malo zbranega materiala, da se ravno radi tega posameznih problemov sploh dotakniti ne smemo. Najprej bi bilo treba zbrati material, ga proučiti in obdelati, šele nato pa je mogoče pristopiti k reševanju posameznih problemov in jih tudi rešiti nam odgovarjajoče. Radi tega pa bi bila potovanja in spoznavanja materiala na terenu nujno potrebna. Večje podpore za znanstvena potovanja so nujen predpogoj temu praktičnemu etnografskemu delu. Tudi kupovanje bi se moglo na ta način vršiti neposredno in s tem ceneje ter gotovo ne bi bili odvisni od prekupčevalcev. Etnografski muzej bi postal na ta način znan med ljudstvom in ta propaganda bi mu nosila velike koristi. Sedaj so se namreč ponudniki radi stalnih odklanjanj vsled premale dotacije muzeju odvadili hoditi ponujat blago muzeju.

Svetla točka v delovanju in uspehih tega muzeja je izdajanje „Etnologa“, muzejskega glasila. Čeprav z muko in težavami izdajan izhaja v glavnem redno. V njem sodelujejo mnoge znane domače kapacitete in inozemski znanstveniki, predvsem slovanski. S tem je postalo glasilo znano po vsem svetu in povpraševanja po njem dokazujejo potrebo njegovega izhajanja.

Personalni status: Vsa zadnja leta je upravnik dr. Niko Zupanič sam opravljal vse posle v zvezi z administracijo muzeja, bil vodja instituta in tudi urednik „Etnologa“. Razdeljeval je delo, kupoval in pridobival etnografske predmete, vodil korespondenco z domačimi

in tujimi učenjaki in kar je glavno vodil uradno dopisovanje z Ministrstvom prosvete in Dravsko banovino udeleževal se mednarodnih kongresov in predaval na njih ter s tem proslavil muzej med mednarodni širši krog. Zbiral in priobčeval je antropološke izsledke, kakor tudi paleo-etnološke probleme posebno z ozirom na stare Slovane.

Dne 22. novembra 1937. leta je bil z dekretom Ministrstva prosvete P. br. 39131, postavljen za kustosa-pripravnika Franc Kos, diplom. filozof. Kot umetnostnemu zgodovinarju mu vživetje v ljudsko umetnost pač ne bo težko. Prve mesece se je pod vodstvom upravnika uvažal v študij etnografije in deloma etnologije, počasi pa prevzemal tudi administrativne posle, delal obračune in opravljal dela v zvezi z dopisovanji. Znanstveno se je posvetil vprašanju slovenske ornamentike. Vmes je opravil dvomesečne orožne vaje.

Restavrator Maksim Gaspari je restavriral deloma poškodovane muzejske predmete, dajal strokovne nasvete pri ocenjevanju blaga. Opravljal študije v njegovo stroko spadajoče snovi (slikarstvo). Risal narodne noše in narodne običaje, da tudi v sliki ostanejo v spomin potomcem. Bil večkrat član ocenjevalnih komisij za izbiro narodnih noš.

Preparator Drago Vahtar je vse kupljene predmete skrbno prepariral in popravil, da ostanejo trajnejše. Večino predmetov je moral magacinirati in vodi tako predvsem evidenco nad shranjenimi predmeti. Poleg tega je z večkratnim čiščenjem vestno pazil, da se ne bi zaredil mrčes. Predmete iz skladišč je večkrat pre-

vetril, da jim tema in vedno isti zrak ne bi škodila.

Poleg teh je nastavljena kot dnevničarka-služiteljica Frančiška Furlan, ki je prostore održala vedno čiste in pomagala z delom tudi Narodnemu muzeju.

Izmed važnejših dogodkov v teh letih bi bilo treba omeniti po vrsti: 1936. Upravnik se je udeležil otvoritve muzeja kneza Pavla. Stalno so prihajale ponudbe za nakup folklorno zanimivih predmetov, katere pa je mnogo morala uprava ravno radi pomanjkanja kredita odkloniti. Dipl. fil. Simonič I., ki je bil dodeljen muzeju za ureditev knjižnice zgubi podporo iz Bednostnega fonda in s tem muzej pomožno moč. Inozemski in domači znanstveniki se oglašajo v muzeju in zbirajo podatke o našem narodnem zakladu. Upravnik je predaval v radiu o „rasni estetiki Jugoslovanov“. Restavrator je izpopolnil zbirko ljudske plastike in slikarstva, kolikor je še bilo prostora na razpolago. Od mnogih strani je bilo upravi sporočeno, kje se nahajajo etnografsko važni predmeti. Iz zapuščine Petra Žmitka je uprava kupila par slik narodopisnega značaja. Upravnik je odpotoval na Etnološki kongres v Bolgarijo, kjer je predaval „o pomenu barvnega atributa v imenu „Crvena in Bela Hrvatska“. Nato je prejel uradni nalog za potovanje v kamniški, kranjski in novomeški srez. Etnografskemu muzeju v Zagrebu smo preskrbeli slovensko narodno nošo s podrobnim opisom predmetov slovenske narodne noše. V Berlin smo poslali podroben opis naših preslic s potrebnimi risbami. Upravnik je opravil službeno potovanje po do-

brepoljski in ribniški dolini. Upravnik je praznoval svojo šestdesetletnico. 1937. Restavrator je predaval v radiu „o slikah na steklu“. Raznim strankam smo ocenjevali predmete. Inozemski znanstveniki se zanimajo za „Etnologa“. Za nekatere razstave smo posodili nekaj predmetov, v kolikor se niso nanašali na prepoved Ministarstva prosvete radi posojanja. Upravnik je sodeloval na antropološkem kongresu v Bukarešti. 1938. Tuji znanstveniki obiskujejo muzej in se zanimajo z našo folkloro, s temi obiski si je muzej ustvaril dobre zveze z inozemstvom. Upravnik se je udeležil kongresa za obnove študija slovanskih starožitnosti v Krakovu. Minister dvora g. Antić si je ogledal muzej. Posebno mnogo šolske mladine si je ogledalo zbirke in mnogim so bili naši nastavljenci za vodstvo. Upravnik je opravil službeno potovanje v črnomeljski okraj v svrhu zbiranja antropometričnih podatkov. Preparator je na podlagi etnografskega materiala v muzeju sestavil kmečko peč za Prešernovo rojstno hišo v Vrbi. Stalno obiskujejo muzej domači arhitekti in praktiki, da na podlagi nabranega gradiva sestavljajo domačemu duhu odgovarjajoče nove uporabne predmete pa tudi hiše

Kljub majhni dotaciji je muzej opravil nakupe predmetov. Mnogo pa jih je moral odkloniti, čeprav bi bili za muzej zelo važni iz denarnih, včasih pa tudi iz prostornih ozirov. Večjih predmetov n. pr. kmetskega orodja, marsikdaj zelo starih predmetov ravno radi pomanjkanja prostora ni mogel nabaviti. Izmed važnejših nakupov bi bilo treba omeniti: Kmetske plastike: razpelo, Mater Božjo,

sklepnik trama, Mater Božjo z Jezusom, slike na steklo, Ex voto slike iz l. 1730, 1758, Deli narodnih noš: šapelj, avbica, ženski gorenjski kožuh in žensko narodno nošo iz Čičarije. Več starinskih predmetov za osvetlevalanje: leščerbe, čelešnik, svetilka, svečniki in lučke na olje. Več kosov hišne opreme: miza iz l. 1781, stoli, naslanjač, skrinjice (slikane in z letnico 1812), naslanjač, zapečkovana stranica („baba“ imenovana). Nekaj uporabnih predmetov: rezljane palice, vzorci za tiskanje blaga, lesen možnar in lesena čutara, več ornamentiranih pisanic. Nabožni predmeti: rožni venci, božje potne podobice, Bičani Kristus (ljudska plastika) in ikona ter dragocen križ. Od eksotičnih predmetov je treba omeniti: škornje iz Meksike in malajski godbeni instrument. Na koncu je treba omeniti risbe s folklornimi motivi iz zapuščine P. Žmitka. Mnogo pa je bilo predmetov, katere je moral muzej odkloniti, med njimi bi mogli omeniti važnejše ponudbe: Obširno gradivo o primorskih narodnih nošah, ljudske slike v olju, lesene plastike, skrinje itd.

Pri tem pa ne smemo pozabiti, da je uprava vmes nabavljala in izpopolnjevala svojo priročno knjižnico, da ima vsaj važnejša dela zbrana pri roki. Med temi ima par dragocenih in redkih eksemplarjev knjig, ki so pa za študij nujno potrebni.

Končno je treba omeniti bele vrane, izjeme v pravilu, redke darovalce etnografskih predmetov muzeju. Z zvečanjem propagande, s potovanji po deželi bi mogli dobiti gotovo več darov. Toda kako zahtevati darov od navad-

nega človeka, ko se še niti naša inteligenca ne zaveda pomena Etnografskega muzeja in ne pri-skoči na pomoč z darovi k obogatitvi te naše edinstvene zbirke narodnega blaga. Za zahvalo in v zgled drugim naj jih omenimo po vrsti: A. Demšar je daroval nekaj manjše ljudske plastike, J. Karlovšek nekatere foto reprodukcije narodnih vezenin, prof. A. Sič 3 zavoje gorenjskih in belokranjskih pisanic, mg. ph. O. Burdych iz Škofje Loke ljudsko sliko na les „Sv. Janez krsti Jezusa“, dr. R. Ložar in Boris Orel sta darovala 19 malih kruhkov iz okolice Škofje Loke, okrašeno lectarsko srce je daroval dr. R. Ložar, turške vezenine iz Bosne so dar F. Kopača iz Ljubljane. Največje darilo pa je muzej dobil iz zapuščine Antonije Kadivčeve iz Ljubljane, 55 komadov vezenin, peč, blazin, brisač, vezenih rjuh, vezenih prtičkov je obogatilo zbirko vezenin. Vsem darovalcem naj bo na tem mestu še enkrat izrečena zahvala za podarjene predmete in naj bodo postavljeni za svetel vzgled vsem ostalim, katerim je razvoj in napredek Etnografskega muzeja pri srcu.

Vekoslav Bučar:

Univ. prof. Josef Páta

(O priliki njegove pedesetletnice)*

Kdor se je kdaj zanimal za usodo najmanjšega slovanskega naroda — Lužiške Srbe, je pri tem naletel na celo vrsto knjig in spisov, ki nosijo podpis profesorja Karlove univerze v Pragi — dr. Josefa Páte. Dne 27. avgusta 1936 je slavil petdesetletnico svojega, za celo Slovanstvo tako plodono-

* Članek je bil napisan jeseni 1936.

snega življenja. Ne bo odveč, če se ob tej priliki seznanimo z njegovim življenjem in delovanjem, saj je tudi velik prijatelj našega naroda in dober poznavalec naših kulturnih prilik.

Rodil se je 27. avgusta 1886 v staroslavnem Litomyšlu na Češkem. Po končanih srednješolskih naukah v rodnem mestu se je vpisal na Karlovo univerzo v Pragi, kjer je študiral slavistiko ter promoviral za doktorja filozofije. Nato je bival nekaj časa v Lipskem, pozneje pa je hospitiral na jugoslovenskih univerzah v Zagrebu, Beogradu in Sofiji. Po povratku v domovino je poučeval v praški trgovski akademiji, kjer je bil v profesorskem zboru tovariš sedanjega predsednika Češkoslovaške republike Edvarda Beneša. Po osvobojenju je bil leta 1919 premeščen na prvo češko državno realno gimnazijo v Křemencovi ulici. Poleg svojih

poklicnih poslov se je mnogo bavil s slovanskimi vprašanji. Leta 1922. se je habilitiral za slavistiko ter postal docent za lužiško-srbski jezik in književnost na Karlovi univerzi, istočasno pa je predaval na univerzi in češki tehniki tudi bolgarščino. Ko je bila leta 1933 ustanovljena na Karlovi univerzi lužiško-srbska stolica kot prva in do sedaj edina na svetu, je bil imenovan za rednega univerzitetnega profesorja. Sodeloval je tudi pri ustanovitvi Slovanskega instituta v Pragi, katerega član je od leta 1928.

Že od svojih dijaških let je vedno kazal živo zanimanje za vse, kar je slovansko. Ko je prišel v Prago, je takoj začel gojiti žive stike z visokošolci vseh slovanskih narodov ter se marljivo učil slovanskih jezikov. Iz te dobe izvirajo tudi njegova prva poznanstva z Lužičkimi Srbi. Svoje teoretično znanje je krepil s študijskimi potovanji po slovanskem svetu. Že leta 1906. ga srečemo na slovanskem jugu in naslednjega leta je prvič prepotoval srbsko Lužico. Leta 1909. je bil drugič med Lužičkimi Srbi, leta 1911. potuje po Bolgariji, leta 1912. pa vabi Lužičke Srbe na vsesokolski zlet v Pragi. O svojih potovanjih je napisal celo vrsto člankov, kakor: "Vtisi iz Srbije" (1907), "Med Lužičkimi Srbi" (1911), "S križarenja po Bolgariji" (1913), "Po bregovih slovanske Spreve" (1914), "Z nedovršenega potovanja" (1915), "Ob Blatnem jezeru" (1918), "Šest dopisov iz Lužice" (1930) itd.

Svetovna vojna je prekržala mnogo njegovih načrtov. Moral je k vojakom, kjer je bil tolmač slovanskih jezikov in je kot tak lahko po svojih močeh pomagal

ral za doktorja filozofije. Nato je bival nekaj časa v Lipskem, pozneje pa je hospitiral na jugoslovenskih univerzah v Zagrebu, Beogradu in Sofiji. Po povratku v domovino je poučeval v praški trgovski akademiji, kjer je bil v profesorskem zboru tovariš sedanjega predsednika Češkoslovaške republike Edvarda Beneša. Po osvobojenju je bil leta 1919 premeščen na prvo češko državno realno gimnazijo v Křemencovi ulici. Poleg svojih

slovanskim ujetnikom. Po prevratu je bil poklican v zunanje ministrstvo, kjer je nekaj časa vodil slovanski referat. Za tem se je posvetil delu v Jugoslovenski komisiji v Mikulandski ulici, s čemer je mnogo pripomogel k najožjemu sodelovanju med Jugoslovenci in Čehoslovaki. Iz te dobe izvirajo tudi njegovi spisi: „Obisk jugoslovenskih novinarjev ČSR“, „Z jugosl. novinarji križem po naši republiki“ in „Onovitveni pokret v Jugoslaviji“, ki so izšli leta 1920. Na svojih potovanjih po Jugoslaviji, Bolgariji in srbski Lužici leta 1920. je povsod navezal nove stike ter zbral mnogo gradiva za svoje nadaljnje delo.

Po povratku v Prago je marljivo nadaljeval započeto delo na vseh poljih svojega udejstvovanja. Prirejal je nešteta predavanja, pisal je študije, članke in celo vrsto drobnih beležk tako v domače, kakor tudi inozemske časopise. V vseh teh delih se prikazuje Páta kot odličen znanstvenik, izboren publicist in vnet apostol slovanske misli. Nemogoče je v kratkem članku naštet vsa njegova znanstvena in druga književna dela. Gotovo pa je, da je z njim mnogo pripomogel k točnejšemu poznavanju Slovanstva in tako storil velik korak do slovanskega zbližanja. Mnogo tudi prevaja iz raznih slovanskih jezikov, predvsem iz lužiške srbsčine in bolgarščine. Iz slovenščine je poleg drugih stvari prevedel Meškove „Slike in povesti“ (1909) ter drugo. O Mešku je leta 1928. napisal večjo študijo.

Pri svojem znanstvenem delu je skupno s profesorjem Jos. Chlumským poskrbel za lužiško-srbske fonografske zapiske, ki so bili izvršeni v Pragi leta 1929. Na

raznih znanstvenih kongresih, ki jim je prisostvoval, je predaval o temah, ki obravnavajo razna vprašanja Lužiških Srbov. Pri študiju teh vprašanj je vedno gledal na Lužico s splošnega slovanskega stališča ter tudi primerjal lužiško-srbska vprašanja z vprašanji ostalih slovanskih narodov. O Lužiških Srbih in drugih Slovanih je prispeval članke tudi za razne poučne slovarje in enciklopedije. Omenim naj še, da je poleg obširne študije o lužiško-srbski književnosti (Zawod do studija serbskeho pismowstwa, Budyšin 1929), sestavil obsežno lužiško-srbsko čitanko in priručnik gornjelužiške srbsčine (1920) ter obe knjigi opremil s srbohrvatskim uvodom in pripombami tako, da se ju lahko poslužujejo tudi Jugoslovenci. Pozneje je še sestavil češko-lužiško-jugoslovenski (srbohrvatski) in lužiško-češki slovar, ki je izšel leta 1921.

Poleg Lužiških Srbov se je Páta mnogo bavil tudi z Bolgari in njihovimi vprašanji. Njegovo prvo literarno delo je bilo posvečeno Bolgariji in temu jih je sledila lepa vrsta, od katerih naštevam samo najvažnejše: „O Bolgariji“ (1912 in izpopolnjeno leta 1931.), „Iz prosvetne zgodovine najmlajše slovanske države“ (1912), „Bolgarska književnost v vojnem času“ (1914), „Novi prispevki k zgodovini srednjobolgarskega jezika in književnosti“ (1916), „Nekoliko poglavij iz zgodovine češko-bolgarskih odnosov“ (1917), „Bolgarija na padcu“ (1919), „Bolgarija in Slovanstvo, o nas in o sebi“ (1920), „Bolgarski narodni pesnik Ivan Vazov“ (1921), „Bolgarska književnost“ (1927), „Bolgarska književnost v XX. stoletju“ (1934) itd.

Kot slovanskega znanstvenika in javnega kulturnega delavca je leta 1922. izvolila Páto Mačica Srbska v Budyšinu za svojega častnega člana. Poleg tega je tudi častni član raznih drugih slovanskih društev doma in v tujini. Med odlikovanji, ki jih je ob raznih prilikah prejel, pa poseduje jugoslovenski red sv. Save IV. razreda in bolgarski komanderski križec za državljanske zasluge.

† G. D. Balasčev

Na svojem domu v Sofiji je dne 6. oktobra 1936 umrl v 68. letu starosti znani bolgarski zgodovinar in arheolog G. D. Balasčev. Šele istega dne dopoldne se je s carigradskim brzovlakom vrnil iz Rima, kjer se je udeležil mednarodnega bizantološkega kongresa, na katerem je predaval o temi „Poročila Nestorjeve kronike o Vlahih, ki so prebivali na desnem bregu Donave in okrog Karpatov ter o njim sosednih narodih v začetku srednjega veka.“ Po prihodu v Sofijo mu je postalo slabo in zvečer ob pol osmih je izdihnil.

Pokojni G. D. Balasčev se je rodil leta 1869. v Ohridu. Maturiral je v Solunu, kjer je obiskoval bolgarsko gimnazijo, nakar se je vpisal na sofijsko univerzo ter tam tudi dovršil študij zgodovine. Pozneje je bil dve leti na Dunaju, kjer se je specializiral za arheologijo, na to pa je bil poslan v Rusijo, Carigrad in Pariz v tamošnje arheološke institute. Dve leti je tudi proučeval v Rimu in Atenah način arheoloških izkopavanj.

Nato je dobil službo v sofijskem arheološkem muzeju, kjer je ostal do svoje smrti. Urejeval je znanstveno revijo „Milano“ ter tudi napisal več knjig in študij s po-

dročja zgodovine in arheologije. Njegovi največji deli sta knjigi: „Beleške o kulturi v starobolgarskih hanih“ in „Beleške o bolgarski srednjeveški umetnosti“. Malo pred njegovo smrtjo je izšla študija „Pohod poljsko-madžarskega kralja Vladislava III. Jagela v letih 1443 in 1444 proti Turkom in bitka pri Varni“.

Pogreb G. D. Balasčeva je bil v Sofiji, dne 8. oktobra. Pokopali so ga v navzočnosti mnogoštevilnih predstavnikov bolgarskega znanstvenega, kulturnega in političnega življenja.

Pokojnega bolgarskega znanstvenika bodo tudi jugoslovenski zgodovinarji in arheologi ohranili v častnem spominu!

Vekoslav Bučar.

Д. М. Одинецъ: Возникновение государственного строя у восточныхъ славянъ. Изд. „Совр. зап.“, Парижъ, 1935 Стр. 184.

Avtor je srečno strnil v kratki pregledni obliki zamotane izsledke dosedanjega raziskovanja o postanku ruske države. Rjurikov prihod 862. se je že davno izpremenil iz zgodovinskega dejstva v rusko obliko mednarodne pravljice snovi. Nestorjeva oblikovno prostodušna povest je izraz doslednega državnopravnega naziranja. Naredila je iz normanskih popotnih vojnih knezov nositelje visoke politične modrosti, ker je smatrala, da se do slednje niso mogli povzpeti vzhodni Slovani sami. (I. poglavje. Dinastično izročilo o početkih ruske države). Ker narakuje kritika Nestorjevih podatkov vprašanje o možnosti državnih oblik na ruskem ozemlju pred Normani, je smatral avtor za po-

trebno, načeti vprašanje o slovan-ski pradomovini (II. poglavje), dasi prav za prav ne sodi v časovni okvir njegovega dela. Postavi pradomovino ob gorenjem toku Pri-peta, a kaže za pravnega zgodovinarja čudno nagnjenje, smatrati za dokazane sedanje arheološke in filološke domneve o baltskoslovan-skem izvoru t. zv. lužiških žar, zemljepisnih mejah bukovja in dr. Nestorjevo „Iljurik — Slovene“ se tolmači kot umetna sestavljenka brez zgodovinske podlage: leto-pisec jo je skoval, da bi uvrstil med 72 Afetovih sinov tudi nje-govi grški predlogi nepoznane Slo-vane. Zametek slovanske države je vojna zveza Antov VI—VII stol. med Donom in Donavo (III. pogl). Miljukov v oceni knjige („Sovr. zapiski“, LVIII, Paris, 1935) očita avtorju, da je pozabil na staro Hil-ferdingovo enačico Vendi — Anti, „ki po mojem mnenju odkriva prazgodovinsko preteklost Antov“, a vsi pač ne bodo delili to mnenje: Usodo kraljestva Antov je zapeča-til bolgarski naval, ki ga je od-rezal od Carigrada. Nestorjevi Vla-hi — Volhi niso Trajanovi Rim-ljani II. stol., temveč Asparuhovi Bolgari VII. stol. (Jezikoslovci menda ne bodo mogli pristati na koreninsko sorodnost obeh imen)? Anti so se umaknili proti severo-vzhodu na Dnjeper. Zemljepisni spomini na to selitev od ustja Do-nave in Črnega morja so ohranjeni v imenu Desna levih pritokov Dnjepra in Juž. Buga. Pri selitvi v nasprotni smeri bi bilo priča-kovati ime Šuja.

S IV. poglavjem (Socialne po-sledice antske dobe in črnomor-ski kulturni vplivi) stopi avtor na trdna zgodovinska tla. Seveda ni-so dospeli vzh. Slovani po raz-

padu Antske zveze na nedotaknje-na „deviška tla“ (kakor je mislil še Solovjov). Dolge vojne s kočev-niki in Carigradom so pospešile razkroj prvotnega rodovnega živ-ljenja ter izločile med dosedanjimi poljedelci, obrtniki, lovci premožnej-šo skupino vojščakov — trgovcev s sužnji. Rusija IX. stol. se je na-slونila na mednarodne zveze onih nekd. grških kolonij, ki so kljubo-vale vsem stepnim poplavam, do-kler niso Rusije pogazili Tataři. V. poglavje (Mestna oblast pri vzh. Slovanih), znanstveno težišče knji-gе, poudarja poleg kulturnega in gospodarskega v o j n i pomen ru-skega mesta pred Normani v na-sprotju z nazori Ključevskega, ki je izvajal početke države iz trgov-skih stikov. Saj je bila mednarod-na trgovina predprava in poklic vojščakov — graščakov, dočim je še dolgo tičala vas v starem ro-dovnem ustroju z revno menjalno kupčijo. Neoborožena mesta sploh ne bi imela nobenega obstoja med neprestanimi plemenskimi praska-mi. A domoljubna tradicija južno-ruske (ukrajinske) historične šole, kateri sledi avtor, zakrivi pogre-šne nazore o „zaključenem poli-tičnem razvoju mestne oblasti pred Normani“ (dasi s pridržkom „vsaj pri znatnem delu vzh. Slovanov“), ki ga ni mogoče zediniti s sploš-nim starokopitnim stanjem dežele. Seveda so imeli Slovani že pred Normani svoje vojne kneze, in v nasprotju z nekd. domnevami o prastari samoupravi je treba uvrstiti med knezovo spremstvo po-leg vojščakov tudi „gradske star-ce“. A potem ne ostane nobenega prostora za mestne „hrabre može“ kot izraz od kneza neodvisne or-ganizirane meščanske politične za-vesti, ki bi naj pričala o visokem

kulturnem stanju pred Normani. Omenjeno protislovje pride do popolnega izraza v zaključnem, VI. poglavju (Nastop Varjagov), kjer podaja avtor glavne zaključke lastnega raziskovanja o kulturni vlogi Rjurikovcev s pripombo, da ga bo končno veljavno utemeljil v drugem, za tisk pripravljenem delu „Knjazj i Zemlja v drevnej Rusi“.

Arheologija je ojačila v zadnjem času teorijo o skandinavskem (švedskem) pokolenju Varjagov s podatki o njih kolonijah, ki so nastale že pred prihodom Slovanov ob veliki vodni cesti, ki je vezala preko Volge Baltičsko morje s Kaspiškim ter bila pomembnejša in starejša od one Dnjeprske, ki je začrtala Nestorjevo obzorje. Arabski viri govorijo o razbojniško trgovski skandinavski državi ruskega Hakana ob Volgi. Lahko sklepamo o poznejšem poslovanjenju njenega prebivalstva. Novgorod kot izhodišče pri prodiranju proti jugu je najprej postal sedež normanskih knezov. Početki ruske države izgubijo nekdo. pravljico. Prvi Rjurikovci so se počutili med Slovani kot tujci in prej mislili na lastne vojske pa razbojniške pohode kakor na potrebe dežele in domačega prebivalstva. Sele za življenja Vladimirja Sv. je prišlo do sporazuma poslovanjene dinastije s slovansko državno pravno tradicijo iz prednormanske dobe. Morebiti ne bi kazalo izvajati dvorezne poteze epskega Vladimirja zdaj iz same hvaležnosti slovanskega prebivalstva, zdaj zopet iz same maščevalnosti razočaranih Varjagov. Saj je to jako zamotana pravljica postava s svetopisemskimi (Salomon) in vzhodnimi potezami. A vsekakor niso nanovo ustvarili

Rjurikovci Ruske države iz dosejanega kaosa, čeprav se je tako zdelo Nestorju. Zato je nedvomno pogrešno sklepati o nazadovanju Kijevske Rusije pod nordijskimi „barbarskimi“ osvojevalci, češ da so motili južne carigrajske kristjanske in sploh kulturne vplive ter poživljali odpor propadajočega poganstva. Razkopavanja dokazujejo, da niso stali Slovani na višji kulturni stopnji kakor Varjagi. Nikoli si ne bi bili Rjurikovci tako hitro in lahko podvrgli Rusije, če bi res obstajala ona izvirna slovanska državna zavest, ki jo hoče pričarati avtor. Kljub njegovim dokazom bo slej ko prej lažje misliti, da niso obstajale med tuzemci in osvojevalci nobene posebno globoke kulturne razlike. Nasprotno so razširile normanske dinastične vezi mednarodni razgled kijevskih knezov in so prinašali njih carigrajski pohodi bizantinske kulturne vplive celo kljub ugovorom ruskih mest. Saj so bila slednja v odsotnosti knezove vojske posebno izpostavljena stepnim napadom.

Avtor je zbral obilo zanimivega gradiva in v splošnem pravilno določil smernice, ki jih bo moralo ubrati poznejše raziskovanje. Večja previdnost bi mu prihranila dosti očitkov, ki jih zdaj mora storiti kritika.

Dr. N. Preobraženski.

KOČEVSKI ZBORNIK.

Razprave o Kočevski in njenih ljudeh. Izdala Družba sv. Cirila in Metoda v Ljubljani, 1939.

V svrhu spoznavanja tega oddaljenega kote naše domovine, pa tudi v narodno obrambne namene je izdala Družba sv. Cirila in Metoda Kočevski zbornik z na-

menom, da v njem s „podrobnim popisom pridobi najnovejši pregled splošnega stanja na jezikovno mešanem ozemlju“ ter da prikaže v pravi luči vse one trditve nemških piscev, ki prinašajo v resnejših razpravah napačne zaključke, noče pa polemizirati s pisuni, ki jim „že na prvi pogled vidiš, kam merijo s svojo propagando“.

Obširna knjiga obravnava v posameznih poglavjih podrobnosti, ki so važne za spoznanje značaja tega prebivalstva, bodisi z zgodovinskega, etnografskega ali jezikovnega stališča. Razdeljenost snovi posameznim avtorjem, strokovnjakom na svojem polju nam garantira za znanstveno objektivno vrednost ugotovitev in spoznanj.

Vendar moremo ugotoviti preobširnost nekaterih obdelanih poglavij na škodo drugim ravno tako važnim vprašanjem, ki so tu obdelana na preozko omejenem prostoru ali pa sploh ne navzočim. Nihče n. pr. ne more tajiti, da narodna pesem in melodija ter nje primerjave s tujimi ne morejo prispevati k dokazom etnografske pripadnosti kakemu narodu oz. plemenu, toda ni pa narodna pesem edino zveličavni argument, marveč spadajo k narodopisnim posebnostim tudi še druge veje etnografije, katere morejo prispevati mogoče še več verjetnosti k dokazovanju. Tako se nam ne zdi prav, da so gotove stroke popolnoma opuščene, nič ne najdemo o narodni umetnosti, slikarstvu, ornamentiki, kiparstvu in tudi stavbarstvu. Skromne pripombe o tipu kočevske hiše in kratek prispevek o narodnih nošah je vse kar imamo v knjigi navedenega o folklori, dočim je članek o

ljudski pesmi pač preobširen in s tem vprašanje narodne pripadnosti Kočevarjev le enostransko osvetljeno. Ravno tako ne najdemo ničesar o antropoloških podatkih Kočevarjev, kar bi gotovo mnogo doprineslo k vprašanju mešanja prebivalcev, podatke Hauffenove moremo smatrati več ali manj za impresije in s tem le za verjetne ne pa za znanstveno dokazane. Končno nimamo v vsem Zborniku nikakega opisa umetnostnih spomenikov na Kočevskem in tako umetnostna zgodovina v knjigi ni zastopana, ki bi tudi mnogo pripomogla k osvetlitvi kočevskega vprašanja.

Pri pregledovanju in opisu materiala moremo ugotoviti par sličnih rezultatov, do katerih so, neodvisno drug od drugega prišli posamezni avtorji. Predvsem moremo opaziti, da je večina avtorjev dognala, da so prvotni prebivalci tega ozemlja Slovenci, med katere so se šele pozneje vselili Nemci. To spoznanje je važno za poznejšo presojanje izposojevanja in prevzemanja narodopisnih karakteristik, ki igrajo pri ugotavljanju narodne pripadnosti veliko vlogo.

Druga še važnejša ugotovitev pa je dognanje o posebnem položaju Kočevarjev, ki govore sicer svoj, ne naš jezik, ki pa po vsem ostalem ne samo, da ne spominjajo več v ničemer na kraj odkoder so prišli, marveč še celo trdijo poznavalci o njih, da so „v nemščino prevedena slovanska knjiga“ in „kdor hoče Kranjce in Hrvate etnografsko študirati, ne sme prezreti Kočevcev (Korytko)“. Igrajo torej za našo etnografijo važno vlogo. S tem pa jih narodnostno ne moremo prav opredeliti.

in dobe svoj poseben položaj, katerega ne moremo drugače označiti, kakor z besedo in pojmom Kočevarji. Pri tem se nam nehotе vsiljuje primera, ko skušajo tuji znanstveniki in kvasiznanstveniki ustvariti nekaj podobnega iz naše narodne manjšine na Koroškem posebno etnografsko skupino Vindišarjev. Vsekakor pa smo bolj upravičeni govoriti o Kočevarjih, kajti tu imamo res etnografski konglomerat, dočim je umetno ustvarjanje Vindišarjev le politična poteza za lažje raznorodovanje in znanstveno popolnoma neutemeljeno. Če namreč trdimo, da je narod „zgodovinsko nastala, stalna skupnost jezika, gospodarske povezanosti, ozemlja in duševnega ustroja, ki se izraža v posebnosti kulture“, potem moremo ugotoviti pri Korošcih pač to skupnost v vseh znakih naroda, posebno v stalni zgodovinski povezanosti usode slovenskih dežel, v skupnosti jezika in prav posebno v kulturnih posebnostih, ki se izražajo ravno v etnografskih skupnostih, različnih od nemških. Dočim pri Kočevarjih tega ne moremo trditi, čeprav je jezik ena najvažnejših označb pojma naroda, morajo vendar biti navzoči še ostali znaki, katerih pa tu ne moremo ugotoviti. Zgodovinsko in gospodarsko so bili stalno povezani z našo zgodovino in njihov kulturni ustroj, narodopisne posebnosti in značilnosti odgovarjajo popolnoma nam. S tem pa da kažejo povezanost z Nemci samo še v jezikovnem oziru, jih nikakor ne moremo smatrati več za Nemce, marveč uživajo poseben položaj na sredi nekje med obema narodoma iz katerega so izšli in med katerim so živeli. Ta ustvaritev posebnega

položaja Kočevarjev ni umetno napravljen pojav, temveč brez vsakih tendenc le posledica razvoja, dočim je pri Korošcih drugačen položaj in moramo umetno ustvarjanje Vindišarjev kot znanstveno neutemeljeno odklanjati.

S tem je „Kočevski zbornik“ gotovo izvršil svojo nalogo, kajti pokazal in dokazal je na popolnoma nedvoumen način, z objektivno uporabo znanstva, poseben položaj Kočevarjev in njih odvisnost od Slovencev.

Če pregledamo na kratko vsebino Zbornika, imamo v začetku dva obširna in temeljita članka Iv. Simoniča o Geografskem pregledu in o zgodovini kočevskega ozemlja. Prvi članek obravnava geološko-morfološki opis ozemlja z vsemi pojavi flore in favne ter nakratko opise tipov naselij in bivališč. V članku je vse le sumarično podano, ker gotovo mu ni bil namen pečati se podrobno s posameznimi vprašanji, katerih nekatera bi morala biti deležna podrobnejših študij, posebno tipi stavb ter njih ozir na sosede, vplive in izvore. V zgodovinski razpravi je zgoščeno podal razvoj ozemlja od prvega pojava v virih do najnovejše dobe. Pri tem našteva vse važnejše vire za študij kočevske zgodovine ter se posebno mudi pri upravni razdelitvi ozemlja.

Gotovo najzanimivejši, vse probleme Kočevarjev obsegajoči pa je drugi članek dr. J. Rusa: „Jedro kočevskega vprašanja“. V njem obravnava prvotno naselitev Slovencev, doselitev Nemcev, domačo obrt, mešanje prebivalstva, krošnjarstvo, izselitev Nemcev, pomenčevanje Slovencev in končno sedanji položaj v naši državi, pri

čemer s številkami in statistikami opremljeno gradivo ponazorujejo trditve, med katerimi moremo opaziti najznačilnejše o nazadovanju Nemšiva in o mrtvih kmetijah, v katerih pravzaprav vidi jedro tega vprašanja, ki potrebuje rešitve. V drugem poglavju se peča s pojavi, ki se posredno tičejo tega vprašanja, podnebje, posestne razmere in gospodarsko stanje so obravnavami problemi, vsi ponazorjeni in potrjeni s podatki. V tretjem odstavku pa skuša najti rešitev vprašanja s predlogi, do katerih je prišel potom proučevanja razmer, potom opazovanja, kako se že vprašanje samo rešuje z naseljevanjem Slovencev, katerim pa je treba dati — zemljo.

V osmih kočevskih ljudskih pesmih išče Fr. Marolt „slovenske prvine“ in s primerjavo z drugimi sorodnimi pesmimi prihaja do presenetljivih zaključkov. Njegov z opazkami zelo razčlenjen članek je brezdvomno bogat doprinos k razlaganju naše narodne pesmi in k medsebojni primerjavi, toda za tak Zbornik mnogo preobširen in mu da je pečat enostranosti, posebno če pomislimo na ravno tako važne izpuščene probleme.

Za dokazovanje posebnega položaja Kočevarjev je tehtna razprava I. Koštišala „o Kočevcih in kočevščini“, kjer ugotavlja, da jim je edino dialekt pomešan deloma z našimi izrazi ostal poleg značaja iz prvotne domovine.

S. Šantel piše o izvoru Kočevske narodne noše in jo primerja s poljansko v Beli Krajini (žensko bi moral primerjati še s semiško) ter ugotovi, da imajo svojega prvotnega Kočevci zelo malo oz. nič, nasprotno spozna, „da so bivša kočevska narodna oblačila bolj

slovanska kakor so n.pr. naše noše na Gorenjskem“, kakor je to napisal še dr. M. Zupanič v „Jutru“ 1937. leta.

Dr. Janko Lokar primerja nadalje Kočevarje in Belo Krajino in pravi, da se vrši prilikovanje na škodo Kočevarjev, v Belo Krajino pa sploh niso mogli prodreti, čeprav so se posluževali „podnравstvenih sredstev“.

Važen in koristen faktor za slovenski živelj je Kočevska gimnazija, o kateri piše prof. J. Kumer. Iz nemške trdnjave se je spremenila v slovensko in radi tega svojega poslanstva bi morala biti deležna vse podpore ne pa ukinitve.

O stanju ljudske šole na Kočevskem poroča O. F. in navaja podatke iz katerih je razvidno, da imajo Nemci mnogo več ugodnosti, kakor so jo imeli prej Slovenci. Zanimivo bi bilo primerjati podatke s podatki o stanju našega šolstva na Koroškem.

Na kraju prinaša seznam obširne literature o Kočevju Iv. Simonič, kjer moremo opaziti, da je prezrl nekatere važne sestavke A. Hauffena in W. Tschinkela, ki se nahajajo v „Zeitschrift für österr. Volkskunde“.

Na koncu Zbornika se nahajajo fotografije kočevskih krajev in nekatere karte.

Zbornik predstavlja važen doprinos k stanju in vprašanju slovenstva na Kočevskem, njegovi članki prinašajo mnoga nova spoznanja ter je na ta način svoje poslanstvo, spoznati nas s temi vprašanji, izpolnil. K strokovni ocenitvi posameznih člankov pa se še povrnemo.

F. K. Kos

Кабардинский фольклор.

Вступительная статья, комментарии и словарь М. Е. Тальпа. Редакция Ю. М. Соколова. Иллюстрации и переплет Т. С. Анисимовой. (Кабардинско-балкарский научно-исследовательский институт национальной культуры — Academia, Москва 1936). Стр. XVI + 650. Цена руб. 18.—

V zadnjih letih je izšlo na Ruskem več ljudskemu pesništvu namenjenih pokrajinskih zbirk in je pričujoča med najbolj zanimivimi. Kavkaško medmorje je od nekdaj bilo križišče prastarih kulturnih vplivov. Arheologija je ugotovila sorodstvo med simbolom nekd. Krete iz 3—4. tisočletja pred Kr., dvorezno sekiro (*labris*, njeno ime je v zvezi s pravljičnim labirintom) in kavkaško „dvojno sulico“. Le-ta je zopet neločljiva od kulta sv. Jurija. Srečamo ga kot skrivnostnega konjenika na belcu, ki čudežno pomaga onemoglemu potujočemu pevcu (*Ašik-Keribu*). Stari kristjanski spomini živijo dalje v muslimanski pravljici turškega izvora. Njeno besedilo na str. 211. je izredno blizu onemu, ki ga je bil na Kavkazu zabeležil Lermontov (prim. 598). Drugim planinskim predelom slično je vedno pomenilo kavkaško gorovje zadnje zavetišče, kamor so se poskrili ostanki v zvezi s selitvijo stepnih kočevnikov pomandranih plemen. Tudi sedanji Kabardinci so ohranili v najstarejših epih spomine na prvotno širšo domovino med Črnim morjem, Kubanom in Donom. Kabarda je zgolj zemljepisna označba sedanjega ozemlja ob Tereku. Ljudstvo samo rabi narodno ime *Adyge*. Slednje je tudi širšega pomena. Razen Kabardincev govorijo raz-

lična narečja istega adygskega jezika še Čerkesi, Sapsugi (nekd. *Kjahi*), Bžeduhi in drugi gorski narodiči. Štejejo vsi skupaj kakih tristo tisoč ljudi. Najbrž so bili predniki sedanjih *Adygov* nekd. nevarni *Kasogi* najstarejših ruskih zgodovinskih virov XI.—XII. stol. v neposredni bližini izhodišča carigrajskih pohodov prvih ruskih knezov, črnomorske *Tmutarakan*-ske kneževine (sedanja *Tamanj*, kbd. *Tamtarka*), ki so se naposled umaknili turškim *Pečenegon*. Kbd. *Tha* — božanstvo (prim. *theós*) in *Ahyn* (od *Ponta Aksinskega*) kažeta na stare zveze z grškimi kolonijami. (Poznejše ime *Pont Euksinski* je iz V. stol. pred Kr.). Označbi: *Frangi*, *Englizi*, izvirata menda iz dobe križarskih vojsk XI.—XII. stol. Kristjanstvo je prihajalo prvotno naravnost iz Bizancije (prim. *Auš-Ger t. j. Jezus Grški*) oz. pozneje od IV. stol. iz Armenije in Gruzije. Dokaj površno pokristjanjenje ni utegnilo popolnoma izpodrinuti nekd. poganstva in se je v VIII. stol. umaknilo v zvezi z arabskim prodiranjem na Kavkaz islamu. Slednji je oblikoval še mnogo pozneje v XIX. stol. verski odpor (gazavat-sveto vojsko) zoper rusko nadoblast. Sicer je zgodaj zašel Kavkaz pod opliv ruske politike. Že prvi severni ruski vladar *Andrej Bogoljubski* v *Vladimiru* na *Kljazmi*, (ki je od leta 1169. po kočevnikih opustošenemu *Kijevu* odvezl dotedanji pomen prestolnice) in njegov brat *Vsevolod-Veliko gnezdo* sta vzela za žene osetinske knežne z ozemlja, ki meji na *Kabardo*. *Jurij*, sin *Andreja* in *Osetinke*, je oženil slavno gruzinsko kraljico *Tamaro* (1185), V polovici XVI. stol. po zmagi Moskve nad tatarskima državama

ob Volgi (Kazan, Astrahan) je stopilo več kavkaških knezov v vazalno odvisnost od Ivana Groznega. Takrat so nastale prve terske (ob Tereku) kozaške naselbine. Ruske historične pesmi so zapomnile, da je vzel Grozni za ženo hčer kabardinskega vladarja Temrjuka. Naposled je s Kavkazom neločljivo povezan razcvet ruske romantike, ki je hrepenela po veličastni prirodi in prirodnem ljudstvu. Puškin, Lermontov in dr. so opevali čerkeske in kabardinske junake: njih oklepe, ščite, sablje in „pernate puščice“, ki pa so se že umikale prvim risanicam. Lukaška, junak Tolstojevskega romana „Kozaki“, je bil posebno ponosen na kabardinskega konja z žigom žrebčarne Looy v Zakubanju. Pri Buninu v „Življenju Arsenjeva“ sanja Aleksej, ki dozori v pesnika, o Kavkazu, ki ga ni nikoli videl: kabardinski konj, zadnji ostanek nekd. bogastva propadajoče graščine, je najdražje, kar ima, ker obožuje Puškina in Lermontova itd.

Ljudsko štetje iz leta 1926. je ugotovilo do 140 tisoč Kabardincev. Revolucija je posegla v starinske razmere gorskega sveta z nadštevilnim plemstvom in večnadstropno fevdalno lestvico. Toda kljub zadnjim spremembam še vedno cvete na kabardinskih tleh izredno odporno, na krajevna izročila tesno naslonjeno ljudsko pesništvo. Sicer nima njegova bogata vsebina izključno nacionalnega značaja. Več pesmi in pravljič, počenši od najstarejših epov in do sodobnih novih, tvori skupno lastnino Kabardincev in njih sosedov: iranskih Osetincev, turških Balkarcev in dr. Čeprav govorijo različne jezike, ne ovira to medsebojnih vplivov. Od „Hi-

storične poetike“ A. N. Veselovskega (1899) sem smatrajo ruski znanstveniki, da ne izključuje potovanje posameznih zgodb možnosti samostojnega vzporednega nastajanja kot izraza sličnih kulturnih razmer. Zato je ugotovil že V. F. Miller na Kavkazu „kombinacije iz več pravljičnih zasnov, ki na ta način povezane ne nastopajo nikjer več na razsežnem področju ljudske pravljice“ (597). To je dokaz starih in razsežnih mednarodnih stikov. Če se poglobimo v ta svet, nam najprej predoči evropsko kulturno edinstvo. Na Kavkazu najdemo iste zgodbe o neranljivem telesu (Ahilov oz. Siegfriedov motiv) itd., kakor pri drugih nekdanjih in sedanjih evropskih narodih. Spoznamo in statu nascendi, v obliki posameznih spevov tudi prometejski „motiv o priklenjenem velikanu“, ki ga je postavljalo „na vrh Kavkaza“ že nekd. Heziodovo in Eshilovo klasično izročilo (prim. pravljice „Ošha-Maho“ t. j. Srečna gora, kbd. ime Elbrusa, nekd. Olimpa 90). V „Osetinskih etjudih“ (1887), izhodišču poznejšega raziskovanja, je podčrtal V. F. Miller tudi, da so kavkaške pravljice o enookem velikanu (Polifemu) in dr. bliže Odiseji kakor vsi ostali v Evropi zabeleženi novejši teksti. (Prim. „Hagur“ t. j. Mršav pes, pravljico o čarovnici, ki spremeni moža v psa, 94). „Lahko bi sklepali o odmevih onega izročila, ki je pozneje oblikovalo Odisejo.“ A kljub temu mu je po pravici narokovala previdnost svarilen sklep: „Navedena naključja še nikakor ne zadostujejo za končnoveljaven odgovor na vprašanje, ali res predstavlja kbd. pravljica odmev klasičnega bajeslovnega izročila.“

(Prim. 597 in tudi pri A. V. Markovu: „Obzor trudov V. F. Millera. VII. Raboty po skazkam“ v Izvestijih otd. russ. jaz. i slovesnosti akademiji nauk XXI, Petrograd 1917).

Zbirka prinaša razsežno gradivo. Pričenja ga najstarejši junaški t. zv. Nartski ep, ki ga poznajo tudi Osetini in dr. kavkaški narodi. Nastal je v teku dolgih stoletij še v nekd. od sedanje bolj zapadni domovini. Prvoten kratki epski stih se je ohranil samo v odlomkih (večinoma na začetku nekd. pesmi), sicer pa se je razkrojil v prozo, kakor to opazujemo tudi pri ruskih bylinah. Prvotno kosmogonijo in ostanke nekdanjih kultov polagoma nadomeščajo zgodbe sredi stepe osamljenih nadčloveških junakov, ki zmagujejo nad zmaji in velikani. Potem še vedno v sivi davnini nastopajo patriarhalne čete bojevnikov pod vodstvom plemenskega glavarja „s snežnobelo brado iz suhega zlata, ki leži vrh konjske grive.“ Branijo domovino pred sovražniki ali jim odvzemajo konjske črede, tekmujejo v viteških igrah in gojijo krvno osveto prav kakor potem v zgodovinski dobi naslednja kabardinska pokolenja. Zadnji „mlajši Narti“ se vojskujejo z napadalnimi Kinti, ki so pritiskali od Kubana in Dona. Morebiti so to Avari (ki so v VI.—VII. stol. podvrgli Kabardince) ali vzhodni Slovani (631). Legendarni sovražniki se umikajo poznejšim točno označenim osvojevalcem: Tatarom in Kalmikom (slednji so dosegli kot zadnji mongolski val ustje Volge okoli leta 1630.), naposled pa Rusom. Pesmi, bojne pripovedke in pravljice podajajo divje poetično zgodovino dolge borbe: ponočnih napadov, izdaj, požigov,

klanja. Iz razgibanih ritmov odmevajo vse človeške strasti: od krvoločnega zmagošlavja, pekočega sovraštva in obupa premagancev do lirike uspavank, skelečih tožb ujetnic in naricanja za ubitimi. Posamezna poglavja knjige nudijo vpogled v kabardinske pod muslimanskimi vplivi oblikovane šege (izročilo Adyge habze) in sploh realije: ostanke totemizma, vraže, zaklinjanja (čarovniške maske), nekd. dvoboje peluanov (borcev, perz, pekhlevan in srb. pelivan), posameznih knezov (kbd. pši), poljedelske in dr. šege. Gradivo sega do sedanjega časa, ko čakajo kabardinska dekleta na fantov povratek iz rdeče vojske in ko robotajo kubanski orači ali konjeorejci za sovjetska državna posestva.

Vsi teksti so zapisani sedaj in na licu mesta. Domači znanstveniki in nabiranci so jih potem v letih 1935.—1936. raztolmačili v ta namen določeni moskovski pisateljski skupini, ki je oskrbela prevode v prozi in deloma v vezani besedi. Nepremostljive razlike med skladnjo in frazeologijo obeh jezikov so pri tem neizbežno onemogočile popolno točnost. Prevaljci so morali upoštevati zahteve književne ruščine, kar je zabrisalo posebnosti sloga izvirnika. Ozirali so se samo na značilno posebnost kbd. stiha, ki (sod stih) v prvi polovici ponavlja soglasnike druge polovice predhodnjega lihega. Ta zahteva mora biti prastarega obveznega izvora: ponekod celo prekine po njej povzročena glasovna igra razvoj dejanja (prim. XIV). Pogrešamo note. Ko nam kot vzgled kbd. pesmi priporoča avtor pripomb starinsko, menda iz konca XVII. stol. naricanje (kbd. gybza) za Andemirkanom, v dobi po Nartih

največjim junakom, zvemo samo, da „se odlikuje njen napev po izrazitosti in lepoti“ (138). Ker je namenjena ljudska pesem izključno petju, besedilo samo ni v stanju podati točen pojem o ritmu. Posamezni glasovi se krčijo ali raztezajo. Poleg napeva poudarjajo vsebino medmeti ali besedi „maho“ (o, srečnež!) in „mygo“ (o, nesrečnež!), ki prekinjajo v vlogi vložkov posamezne stihe. Sicer sploh zatrjujejo glasbeniki, da je zelo težko zabeležiti starinsko dramatično recitacijo po navadi priletnega pevca, ki jo spremlja vedno ponavljana zborova unisonska pesem brez besed. Eden in isti pevec neprestano lahko spreminja ton od kitice do kitice. Nekd. poklicni pevci (kbd. geguako t.j. igravec) so plemičem prepevali zgodbe o Nartih in pesmi o poznejših junakih. Predočili so poslušalcem vzor za pošnemanje. Tako so nastali za vsako novo ime enako primerni kalupi. Med neprestanimi napadi in boji je slabo uspevala čista lirika. Prim. značilno pesem odmetnika (kbd. abreg) Kazbiča v „Junaku naše dobe“ pri Lermontovu: dober konj je več vreden od najlepšega dekleta. Temu primerno shajajo spevi v splošnem (kbd. ored) brez metafor in stalnih epitetov (slednji so ohranjeni samo v najstarejšem nartskem epu). Po večini srečamo dramatično in redko besedno osebno izpoved, ki jo oživljajo spomini na stare junake in slavne kraje. Tudi novi pevci varujejo izročilo nek. geguakov. Spev spremlja phapšina (trostrunska tamburica, ki je nadomestila nek. sedemstrunsko) ali še bolj pogosto harmonika (kbd. pšina; tudi to ime je nekoč pomenilo drugačno, že pozabljeno starinsko

godalo). Za veselo poskočno pesem zadostujejo preprosti leseni kraguljci: šest na enem koncu skupaj povezanih topolovih oplatic. Pevec navadno poje sam, a po vsaki kitici se oglasi zbor s preprostim pripevom brez besed: „ojri-ra“ in sl. (XIII). Arhaično, med vsemi pesmimi najstarejšo obliko imajo zdravice. (Njih ime „hoh“ pomeni „naj bo“). Spremenile so se iz prvotnih molitev v zaklinjanja in voščila. Geguako z zadnjo čašo boze (kbd. buza) v roki recitira hoh na koncu svatbe. Svatbena pesem se zove „Ouri dada“ t.j. srečen ded menda po nek. božanstvu rodovitnosti, dobre letine in sl. (330). Novejši hohi pomenijo sam „vroč pozdrav slavljenču.“ Med vsemi pesmimi so najbolj dovzetne za dnevne vplive zbadljivke (kbd. kebžek pomeni „obregniti se na vse po vrsti“). O priliki večernega skupnega dela in zabave (slov. preja, kožuhanje, ličkanje) zbada pevec na prim. nerodne plesalce (467). Sproži s tem odgovore v isti obliki. Nekoč je bil tudi kebžek slavospev na junake, a sedaj je satiričen. Stiki na koncu govorijo o vplivu oblike ruske častuške. (Slednje se rade naslanjajo na harmonikoprav kakor slov. kitice. Tako je pel berač na vlaku: „Po planincih sonce sije, v moj varžet toča bije.“)

Tudi kbd. proza se odlikuje po stvarnosti in skopi izrazitosti. Pravljicar rad ponavlja dvogovore, ki slušateljem neposredno predočujejo dejanje in jih vnemajo za nadaljnji razvoj. Prozaične oblike se razvrščajo po verodostojnosti in drugače. kakor smo vajeni. Habar (arab. povest) obsega resnične dogodke, četudi so se bili odigrali v davni preteklosti. Prav-

Ijičar razpreda epski narthabar ali satiričen molahabar (smešnice o hodžah) prepričan o njegovi nedvomnosti. Taurih (tatarski izraz) je čarobna povest: vsebuje čudeže, ki jim pripovedovalec brezpogojno ne more verjeti. Naposled je šipsa nalašč izmišljena zabavna zgodba (označba je nastala iz besede „psiša“ t.j. „pretakanje vode.“). V splošnem se nalikuje kbd. pravljica navadnih realističnih pripovedki s stalnim uvodom: „Nekoč je živel“ in sl. A na področju šipse in tauriha so očitni tuji vplivi. Poznosrednjeveške zapletene pravljice (na prim. o junaku Žagfaru, ki mu je Alah vrgel iz nebes na zemljo prvo puško, 189) nizajo v nasprotju s kbd. izvirno preprostostjo fantastične zgodbe drugo na drugo prav v arabskem slogu „Tisoč in ene noči“. Junak priljubljenih šips, prebrisanec Hože spominja na tudi v Bosni znanega turškega hodžo Nasr-Ed-Dina iz XVIII. stol. Pravljica o hudobni mačehi (120) je nedvomno ruskega izvora. Veliko podrobnosti nas spominja na besedilo v zbirki Afanasjeva. Medved podari pridni pastorki trojko konj t. j. rusko, v kbd. predgorju nerabno vprego. A kabardinska izvirna miselnost po svoje oblikuje tudi mednarodno modrost. Psatlež (kratke vraže, uganke, pregovori in sl.) vsebuje med dr. naslednje reke: „Če ne boš našel od mene boljšega, se boš povrnil.“ (Prim. rusko pesem: Če boš našla od mene boljšega, name boš pozabila. Če pa boš našla slabšega, se me boš spominjala). — „S čigar vozom potuješ, njega pesem prepevaš.“ (Slov.: Pleše kakor drugi piska). — „Še v jajcu dlako išče“, se govori o nezaupljivem človeku. — „Njegove besede so kakor led“, (t.j.

se lahko talijo) se reče o nezanesljivi oblubi. — „Kogar kača piči, se še zanke boji“, (z zanko lovijo konje, ki toliko pomenijo v Kabardi). — „Če ne more maček priti do mesa, pravi, da smrdi“ (kakor se pri nas pravi o lisici in grozdju). — „Tudi od drobne trske mleko zavre“ (Slov.: Zrno do zrna pogača) itd. (527),

Razdelitev vsega v knjigi zbrane gradiva v pet zaporednih obdobij od bajeslovne nartske in do sedanje sovjetske dobe je neizbežno samo približna. Pregovor: „Kjer ni mačke, se miška veseli“ (573) je na prim. zabeležen v zadnjem, V. poglavju (Posleoktjabrskij folklor t. j. porevolucijski), a bi se lahko postavil v starejše čase. Prim. češko: „Když kocour doma není, mají myši posvícení.“ Ker ni mogoče v okviru tega poročila iznesti vseh pomislekov, omenim samo kot najusodnejšo napako pod sedanjimi razmerami neizogibno tendenčnost. Kakor v drugih sličnih sovjetskih izdajah, opazamo tudi v kbd. zbirki silnice, ki so daleč od nepristranskega raziskovanja. Urednik dosledno razlikuje v svojem gradivu dva sloga kot izraz dveh nasprotnih miselnosti. Fevdalno plemstvo (kbd. uork) je gojilo visoko stilizirano in okrašeno prozo. Nasprotno teži kmetska stilistika za točno in preprosto iskreno čustvenostjo. Gosposka se tudi ni mogla navduševati za zbadljive ljudske zgodbe, ki so osmešile hodže ali graščake. S tega stališča odklanja urednik (M. E. Talpa) dosedanje nazore o pretežno plemiškem značaju kbd. in sploh adygskega epa. Vendar mora priznati, da „mu oteža vprašanje“ nedvomen trajen vpliv uorkskega izročila na kmetsko ljud-

stvo, ki je „neopazno osvojilo odmeve uorkske miselnosti, morale in umetnostnih oblik“ (XIII.). Kakor povsod je morala biti omejena vzajemnost tem tesnejša, čim manj so v nekd. srednjeveški ali celo bajeslovni dobi prihajale do izraza stanovske ideološke razlike. Vsled tega hoče urednik pač pogršno uveljaviti tudi za davno preteklost sedanje obvezne nazore o razredni borbi in označuje pod muslimanskimi vplivi oblikovano nacionalno izročilo (adyge-habze) kot „ljudstvu vsiljeno fevdalno etiko“ (639). Nart Sosruko, sončen junak, krilat ugrabitelj ognja, je naposled živ pokopan pod zemljo, kjer pričakuje vstajenja. Ko se povrne, „bo zatrl vsako blagostanje na svetu.“ Ta odmev nekd. kulta smatra urednik za poznejšo ponareditev vladajočih razredov. Hoteli so junaku vzeti nevarno prometejsko ost, ki je preveč vplivala na ljudsko zavest. Zato so borivca z bogom spremenili v pošastnega opustošitelja in mu nadelo socialno brezpomemben mitičen značaj“ (8 in 78). Seveda moramo odločno zavrniti slično enostavno tolmačenje nekdanje eshatologije. Še navaden zaključek kbd. pravljič, mednarodno znano „potem so živel v izobilju“, se tolmači kot „vpliv optimističnega svetovnega nazora premožnejših socialnih vmesnih plasti“ (329).

V uvodu čitamo, da je pometla revolucija z dosedanjim izkoriščanjem in uveljavila izvirno tvornost kabardinskega naroda (arab. kara-halk t. j. črno ljudstvo). Vendar pripoveduje urednik (581), kako je leta 1924. obiskal na deželi hišo nekih Kardanovih, ki še vedno hranijo utiračo Narta Sosruka, svojega pokrovitelja. Ker

se ne sme dotakniti svetinje nihče razen najstarejše snahe v družini, njene dedne varuhinje, je moral gost čakati na 65 letno starko. „Seveda ni ostalo zdaj niti sence od tega nekd. kulta“, pripominja zraven. — Nove gybze iz let meščanske vojske „še vedno kažejo vplive nekd. mistike, posnemajo stare pesmi in razodevajo predsodke kot na prim. krvno osveto namesto miselnosti razredne borbe“ (537), — Kabardinsko dekle, ki že osmo leto čaka na rdečega vojaka (tudi med meščansko vojno) „se še nahaja pod pritiskom verskih predsodkov“: moli Alaha. Drugo dekle, ki tudi hrepeni „po rujavih očeh dragega“, je še vedno „žrtev adata“ (ustnega običajnega prava z neomejeno oblastjo staršev): „Če bo moj oče zvedel, — da se shajava midva, — trda mi bo predla.“ (568 in 622). Vpričo vsega tega ne moremo smatrati za pristno narodno blago onih slavospevov na sedanje razmere in oblastnike, ki jih v zadnjem, V. oddelku navaja zbirka v dokaz sijajne zmage sovjetske miselnosti. A kakor rečeno, je to pod sedanjimi razmerami neizbežen pojav. S tem pridržkom lahko pozdravimo zbirko, ki nas seznanja z zanimivim ljudskim pesništvo. Saj je bila doslej Kabarda dokaj manj znana kakor na prim. Gruzija, ki je zdaj iz umljivih vzrokov deležna posebne pozornosti moskovskih založb. Uvod, opombe z navedenimi inšicama objavljenih snovi, siovar kbd. imen in izrazov (prispeval M. E. Talpa) bodo koristili čitateljem in znanstvenikom. Umetnica T. Anisimova je prispevala osnutek za plave posrebrene platnice in slike, ki predstavljajo veličastne

kavkaške snežnike. Preko njih leti sovjetski enokrovnik (1) ali koraka rdeča vojska (568). Kavkaške srne (13), slikoviti jezdec (400), nekđ. junaki v železnih srajcah (32) ali celo priklenjeni Prometej so znane snovi. Dokaj teže se je bilo poglobiti v veličastno nartsko dav-

nino. Prim. sliko „Sosrukovo rojstvo“, na kateri s kleščami prime Tlepš („Gospod ljudi“, kbd. Vulkan) razbeljenega jeklenega novorojenčka (16).

Ljubljana, 8. II. 1939.

Dr. N. Preobraženskij.

TEŽAVE NAŠEGA ETNOGRAFSKEGA MUZEJA

ene najvažnejših kulturnih ustanov našega malega naroda

(„Slovenski Narod“ od 23. II. 1939., Let. LXXII., štv. 44.)

Kdor misli, da je namen muzejev samo hraniti in zbirati starožitnosti, pač ne more presoditi, kako velikega pomena so etnografski muzeji za vsak narod in še posebej za male narode, ki morajo posvečati toliko naporov, že za samo dokazovanje, da imajo pravico do obstoja. Etnografski muzej je ena najpotrebnejših kulturnih ustanov našega naroda. Tega ni težko dokazati, saj narodopisne zbirke in sadovi znanstvenega dela narodopisne stroke nudijo osnovo za delo in razvoj umetnikom, slikarjem, muzikom in kulturnim delavcem. Etnografski muzej z vsemi svojimi pridobitvami je temelj za razvoj narodne kulture, zakoreninjene v domačih tleh. Toda etnografski muzej ima svoj poseben pomen že zaradi tega, ker zbira dokaze, ki jih, kakor pravi pesem, hrani narod, ker zbira legitimacije naroda ter njegovega življenja; lahko bi rekli, da ima etnografski muzej propagandni pomen, a besedo propagando je treba v tem primeru razumeti v njenem plemenitem pomenu. Kdo potrebuje več propagande in uveljavljanja v svetu kakor naš mali narod? Svet mora vsaj zvedeti, da živimo, če hočemo, da se bo zanimal za našo usodo in da nam bo priznal tudi pravico do življenja.

Za naš etnografski muzej se je naša javnost doslej mnogo premalo zanimala. Marsikomu bi lahko očitali brez-

briznost ali celo krivičnost do pomembne kulturne ustanove. Toda zdaj ni čas za iskanje krivcev; potrebnejše je, da iščemo može, ki bi se lahko zavzeli s svojim vplivom in neposredno pomočjo za izpopolnitev ter razvoj etnografskega muzeja v Ljubljani.

V vseučiliškem mestu je etnografski muzej neobhodno potreben saj je prav za prav del univerze, kakor n. pr. vseučiliška knjižnica. Zato pa moramo ob tej priliki tudi obžalovati, da je še vedno, po 20 letih obstoja naše univerze, nezasedena stolica za etnologijo na univerzi, čeprav po zakonu obstoja. V drugih vseučiliških mestih v državi predavajo etnologijo redni profesorji. V Beogradu se tej stroki posvečata celo dva profesorja z docentom. Če se ozremo k drugim narodom, nas mora ta pomanjkljivost še tem bolj boleti. Tako imajo n. pr. Finci, eden najmanjših narodov v Evropi, 5 profesorjev za etnologijo. Na nemških univerzah v Nemčiji pa predava etnologijo okrog 70 moči.

Naš etnografski muzej se je razvil leta 1923 iz etnografskega instituta, ki je bil ustanovljen po prizadevanju bivšega ministra dr. Županiča l. 1921. Dr. Županič si je prizadeval, da bi se osamosvojili še drugi muzejski oddelki v samostojne zavode, n. pr. arhiv in prirodoslovni oddelek, ker je to potrebno zaradi smotnejšega in uspešnejšega

znanstvenega dela. Žal je dosegel samo osamosvojitvev etnografskega muzeja, ki ga upravlja.

Obiskal sem ravnatelja etnografskega muzeja dr. N. Županiča, da bi opozoril javnost na delovanje in pomen kulturne ustanove. Pri prvem obisku našega etnografskega muzeja se ne moreš ubraniti neprijetnega presenečenja. Muzej ima samo eno razstavno dvorano, nekoliko večjo sobo v pritličju na severni strani. Prostor služi za knjižnico, ravnateljevo pisarno ter znanstvenikovo delovno sobo in za skladišče narodopisnega blaga. Ni prostora niti za večjo knjižno omaro. Knjige in revije se ne kupičijo le na mizi, temveč tudi ob nji, na tleh, na naslonjačih in kjer je pač še kaj prostora. Razstavno gradivo je imobilno. Eno vitrino imajo še na hodniku. Mnogo narodopisnega blaga je vskladiščenega, leži v predalih ali je drugače založeno. Ni prostora! Človeka bi začelo dušiti v tej tesnobi, toda „k sreči“ je dvorana tako mrzla da vendar čutiš zrak. Ob dveh velikih oknih klokoče v radiatorjih, a naprava ne deluje.

Vprašal sem g. ravnatelja, ali se kdo kaj zanima za razvoj muzeja in če na pristojnih mestih vedo za te težave. Odgovoril je, da so v Beogradu sicer dovolili dve razstavnici sobi, toda dobil jih ni, ker mu jih še niso izpraznili. Velika stiska je v vsem posloplju. Prejšnja leta so govorili o nadzidavi muzejskega posloplja za eno nadstropje, toda načrti niso bili uresničeni in tako je etnografski muzej ostal brez primernih prostorov. V proračun pa je že nekajkrat ravnatelj predložil znesek za posloplje etnografskega muzeja, a je bil vselej črtan.

Muzej tudi sicer životari, ker je zelo slabo dotiran. Prejema le po okrog 30.000 din. v predvojni dobi manj ko 3.000 kron. Težko je reči, ali še katera znanstvena ustanova obstoja z manjšim proračunom. Pri tem pa je treba zlasti

upoštevati, da muzej izdaja svoje znanstveno glasilo, „Etnologa“, ki je v znanstvenem svetu že zelo upoštevan časopis, dalje, da je treba s skromnimi sredstvi kriti stroške za potovanja, za nakupe predmetov, nabirati narodopisno blago itd. Za potovanja ima muzej samo okrog 2.000 din. t. j. manj kot 200 predvojnih dinarjev! Dela za etnografski muzej si pa sploh ne moremo misliti brez potovanj. Strokovnjak mora nabirati gradivo med ljudstvom in idealno bi bilo, da bi poznal slehernno vas na področju muzeja. Ravnatelj provincialnega muzeja je imel za potovanja v predvojnem času 4.000 kron, kar znaša danes v dinarjih preko 40.000.

Vse te težave so pri nas še tem hujše, kar se ne moremo zanašati na mecene. Kako krasen zgled nam nudijo Srbi s svojimi meceni, ki darujejo znanstvenim zavodom tako velikodušno milijone in milijone! V resnici pri nas ni mnogo bogatih ljudi, toda nekaj jih je vseeno in bilo bi jim v čast, če bi vsaj z manjšimi vsotami dokumentirali svojo narodno zavest in razumevanje za kulturne potrebe. Pomisliti je treba, da je etnografski muzej vsaj tako potreben, če ne bolj kakor Narodna galerija ali celo Moderna galerija in ne da bi hoteli komu kaj očitati, moramo reči, da je Narodna galerija po svoji zbirki v primeri z etnografskim muzejem — mednarodna. Seveda je Narodna galerija kulturna ustanova, ki je kulturni narod ne more pogrešati, toda prav zaradi tega se sklicujemo na njo, ker je tudi etnografski muzej vsaj tako potreben. Ob tej priliki opozarjamo samo, da etnografski muzej sprejema starozitnosti, pohištvo, slike, folkloristično blago itd. — a darovalci so zelo redki.

Etnografski muzej mora dobiti primerne prostore! Zahteva po posloplju za ta muzej ni neskromna. Za kaj vse trosimo denar! Če ga pa nalagamo v kulturne ustanove, zlasti najpotrebnejše

pač ne more biti vržen skozi okno. Škode, ki jo trpimo zaradi tega, da ne more normalno delovati tako potrebna kulturna ustanova, ne bodo mogli nikdar poplačati z denarjem, ki je odtrgan kulturnim namenom. Idealno bi bilo, da bi muzej dobil dovolj veliko poslopje za smotreno razvrstitev gradiva, tako da bi imela sleherna značilna slovenska pokrajina (n. pr. Prekmurje, Bela Krajina, Koroška, Primorska itd.) svoj oddelek. Muzej bi moral imeti tudi dovolj narodopisnega blaga drugih narodov in zlasti iz neslovenskih pokrajin države, kar je potrebno za raziskovanje domačega gradiva. Prav tako bi moral imeti orodja primitivnih narodov in podobne

pripomočke, da bi znanstvenik lahko raziskoval začetke in razvoj civilizacije. Vzorno bi bilo, če bi muzej dobil poslopje z večjim parkom, da bi lahko uredili tako zvani muzej na prostem, postavili slovenske hiše raznih tipov ter pokazali značilnosti našega narodnega ter kulturnega življenja čim bolj smotreno in učinkovito. Samo po sebi se razume, da bi bil takšen muzej velika vabljalivost ne le za strokovnjake, temveč tudi za letoviške goste in dijake ter sploh obiskovalce našega mesta. To zamisel lahko uresničimo brez posebnih težav, če se za njo zavzamejo vsi, ki se morajo zanimati za kulturne ter življenjske potrebe našega naroda.

